UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 11 13 08 004 4

BINDING SECT. NOV 28 1983

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/39071113080044

Mastbaum

יואל מאַסטבוים

פון רויטען לעבען

"Fun roytn leben"

ראָמאַן אין 2 טיילען

צווייטע אויפלאגע

פארלאג די צייט
ווארשע
1923

742

נאכדרוק פארבאטן.

אלע רעכט פון איבערזעצען,
בעהערען דעם מחבר.

Copyright 1925
by Sol Shaikewitz
New-Jork.

דאס בילד פון מחבר געצייכענט פון הענריק בערלעווי.

ד ר ו ק ע ר י
„ ר ע ק אָ ר ד „
ווארשע, דזיקע 18. טעל. 286-87.

אינהאלט:

די וואַנט (אַנשטאָט אַ הקדמה) — — — — — 5
איצקע דער משוגענער — — — — — 9
ר' ישׂ'יעלעס חורבה — — — — — 22
דער כוח נ"ר פאַרבאַטענע פרוכט — — — 31
פאַרקלאַפּט דעם גן־עדן — — — — — 42
אין צעבער אויף אַ שטריק — — — — 57
שלעפּט מען און מען שלעפּט — — — — 67
פונקט ווי אין „כרעסטאָמאַטיע" — — — 79
אינגעל, וואוהין קריכסטו — — — — 88
האָט מען אַ רוף געטאָן פאַנדרעלען... — — 100
אַ פייער ברענט אין קושקען — — — — 112
קושקעס איבערפאַל — — — — — — 121
אדם און חוה אין פירהויז — — — — 130
ניטאָ מעהר וואָס אַנצוווערען — — — — 138
איינגעלייגט די וואַנט — — — — — 148
די חיה שרייט אין מערען — — — — 161
באַצוואונגען די חיה — — — — — — 175
קושקע אין שפיטאָל — — — — — — 190
בייזע אויגען — — — — — — — 204
דער וידוי — — — — — — — 214
אַ פאַהיבעל אויף הינער — — — — — 224
מען קעמפט איבער אַ האָן — — — — 239
די קהלשע כפרה — — — — — — 255
זה כפרתנו !... — — — — — — — 268
די מגפה ברעכט אויס — — — — — 282
אין קאַמף מיט דער מגפה — — — — — 296
„כאַפּעטיטו ניעמאָ" ! — — — — — 310
דער סקאַנדאַל ביי די יאַטקעס — — — 324
מען פאַלט ווי די פליגען — — — — 338

א י נ ה אַ ל ט :

די וואַנט (אַנשטאָט אַ הקדמה)	5
איצקע דער משוגענער	9
ר׳ ישיעלעס חורבה	22
דער כוח פון פאַרבאָטענע פרוכט	31
פאַרקלאַפּט דעם [illegible]	42
אין צעבער אויף אַ שטריק	57
שלעפּט מען און מען שלינפט	67
פונקט ווי אין „כרעסטאָמאַטיע“	79
אינגעל, וואוהין קריכסטו .	88
האָט מען אַ רוף געטאָן פאַנדרעלען...	100
אַ פייער ברענט אין קושקען	112
קושקעס איבערפאַל	121
אדם און חוה אין פירהויז	130
ניטאָ מער וואָס אַנצוווערען	138
איינגעלייגט די וואַנט	148
די חיה שרייט אין מערען	161
באַצוואונגען די חיה	175
קושקע אין שפּיטאָל	190
בייזע אויגען	204
דער וידוי	214
אַ פּאָהיבעל אויף הינער	224
מען קעמפט איבער אַ האָן	239
די קהלשע כפרה	255
זה כפרתנו !...	268
די מגפה ברעכט אויס	282
אין קאַמף מיט דער מגפה	296
„כאַפּעטיטו ניעמאַ“ !	310
דער סקאַנדאַל ביי די יאַטקעס	324
מען פאַלט ווי די פליגען	338

גליקליכע, איך בין אייגער פון די, וואָס האָבן באַלד פון זיי-
ער געבוירען די קעלטסטע מוטערליכע מילך-טראָפּן באַקומען,
כאָטש זייערע הערצער זענען צו דער מוטער גענוג וואַרעם
געווען. איך בין דערטרונקען געוואָרען אין עלענדקייט צווי-
שען אייגענע שוועסטער און ברידער. שפּעטער האָב איך נאָך
עפּעס מער דערזעהן, אַז עס זענען פאַרהאַנען מער גליקליכע
און ווייניגער גליקליכע מענשען. איך האָב נישט בעקאַנט
פאַרטראָגן דאָס אומגליק און האָב פּראָטעסטירט מיט דער
גאַנצער קראַפט פון מיין נשמה. איך האָב דער ערשטער אָנ-
געצונדען יענץ קליינע פלעמעלע פון נקמה אין מיין שטער-
טעל. איך האָב אַראָפּגעשלאָגען דעם קאָפּ פון יענעם אום-
גליקליכען צאַרישען סטראַזשניק, און איך האָב, קריצענדיג פון
פאַרגעניגען מיט די ציין, צום קבר געבראַכט דעם גובערנאַ-
טאָר; איך, און נישט קיין אַנדערער, האָב מיט אַ פאַרגעני-
גען-שמייכעל דערזעהן דאָס וואַרעמע בלוט פון פּאָליצמייסטער.
הערען ריכטער! טויזענטער יאָרען איז אין אָרון קודש פון
מיין גלויבען געשטאַנען אַ ספר-תורה, וואָס קיינער האָט נישט
געוואַגט זי צו באַרירען. בין איך געקומען און אויפגעהוי-
בען געגען איר אונזער גלויבען—די רויטע פאָן. איך האָב אַ
טרייסעל געטאָן דעם בנין פון דער אַלטער יודישער קהילה!
ווי אומגליקליך וואָלט איך געווען ווען איך וואָלט די זינ-
דיגקייטען נישט באַגאַנגען. מיט טויזענטער פינגער וואָלט זיך
מיר נישט איינגעגעבען צו פאַרשטאָפּען די אויערן פון מיין גע-
וויסען. אַצינד בין איך רוהיג, איך ציה אויס מיין האַלז, הע-
רען ריכטער, צום שאַרפען מעסער פון אייער אורטייל פון
וואָסער אָרט טיראַניי ער זאָל נישט זיין. איך שטאַרב פאַר
מיין טיפסטען, הייליגסטען גלויבען! אַצינד, הערען ריכטער, האָב
איך אייך געוואָלט זאָגען אָט וואָס: דאָ געבען אייך ווייס אַ
מענש, אַ באַשולדיגטער צום טוים אפשר, נאָר איך שווער, אַז
אַלע זיינע פאַרברעכענס, אין וועלכע ער איז זיך מודה געווען
זענען אַזוי אויסגעטראַכט, ווי עס זענען באַוויזען די אַלע
צייכענס פון מיין שולד, און וויל נאָר פאַלען אַ קרבן ווייסט

I

דאָס הויז.

—אויפשטעהן! אויפשטעהן! דער זייגער האָט שוין זעקס געשלאָגען, צייט שוין צו כאַפּען דאָס קעסטעל און געהן אין פאַבריקעל. אוי, יודעלע, האָסטו היינט אַ שניט געמאַכט אין טאָג אַריין—האָט זיך געהערט אַ קול פון קליינעם אַלקער, אַ ווייבער-קול, וואָס האָט באַפעהלעריש געהייסען עמיצען זיך אויפהויבען.

פון שווערען קופּערט, וואָס איז געשטאַנען אין אַ ווינקעל, האָט זיך אַ מיד בחור׳ל אַ הויב-אויף געטון, אַ דרעה זיך געטון, אויסגעגעניצט און מיט אַ פוילען פאַרפאָלגטען בליק אַוועקגעוואָר-פען די הענט גלאַט אין דער וועלט אַריין. דערנאָך האָט ער עפּעס גענומען זוכען אין די קעשענעס און געמורמעלט:

—צייט, נאָך צייט, אין דרויסען זענען די פענסטער נאָך פאַרמאַכט אויף די פרענטען, די הענער האָבען נאָך נישט גע-קרעהט, זיי ליגען נאָך מיט די קאָפּ אין די פליגלען.

דאָס בחור׳ל האָט נאָך אַמאָל אַ געניץ געטון און באַ-טראַכט די שטוב אַרום, די ווענט מיט די טונקעלע טאַפּעטען, אויף וועלכע עס האָבען זיך געזועהען דייטליך די צוויי גרויסע בילדער פון טאַטע-מאַמע, מאַנטעפיאָרעס בילד, בילדער פון עט-ליכע פאַמיליען-מענשען, וואָס זענען שוין לאַנג אַוועקגעפאָרען און נאָך רעהמלעך. דערנאָך האָט ער אַ לאָז אַראָב געטון דעם קאָפּ און באַטראַכט די צוויי האַלב-נאַקעטע ברוינליכע הענט, וואָס האָבען אַרויסגעקוקט פון די צוויי אויפגעקנעפּעלטע העמד-אַרבעל און פאַרזאָרגט געפּייפט.

די לבנה אין דרויסען, וואָס איז נאָך געשטאַנען נאָך דער נאַכט אַ קאַלטע, האָט נאָך מיט אַ בלאַסער שיין אַריינגעדרונגען אין שטוב, שוואַך באַלויכטען די טונקעלע טאַפּעטען און אַריינגעגאָסען עפּעס אַ פריהמאָרגענדיגע רויטליכע שיין אין די גלעזער, קאַרפינקעס און סתם גלאָזוואַרג, וואָס עס איז געשטאַנען אויפ'ן קאַמאָד און דערגרייכט דאָרט אין קיך, וואו עס איז האַלב-אויסגעבויגען געלעגען אַ גלאָז־קאַסטען. אין אים האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אַזאַ לבנה, ווי אין הימעל. נעבען קאַסטען האָט זיך געזעהען אַ עמער וואַסער, אין וועלכען עס האָבען זיך נאָך געטוקט די פריהמאָרגענדיגע וואָלקענדלעך; אַ קאַץ האָט דאָרט אַרומשפּאַצירט נעבען עמער און געמיאַוקעט צו די קליינע הינדלעך, וואָס האָבען זיך דאָרט אַרומגעדרעהט אַרום דער קוואָקע. אַ ביסעל ווייטער איז געשטאַנען אַ טישעל מיט אַ האַלבען ברויט, נעבען וועלכען עס האָבען אַרומשפּאַצירט אַ פּאָר צעשראָקענע הינער און געפּיקט.

דער יונג איז נאָך געזעסען מיט די אַוועקגעוואָרפענע הענט. דער פריהמאָרגענשלאָף האָט אים געמאַטערט, געצויגען צום קליינעם קישעלע, וואָס עס האָט געשמעקט מיט קאַטשקענע פעדערען און דאָס כראָפּען פון די מענשען, וואָס האָבען נאָך געקאָנט שלאָפען, האָט דעם יונגעל עפּעס אַ זיסע מקנא'דיגע וואַרימקייט צעגאָסען אין די גלידער. ער האָט איצט באַטראַכט די צוויי בעטען, פון וועלכע עס האָבען אַרויסגעבליקט די ווייכע מילדע פנים'ער פון זיינע שוועסטער. זיי קאָנען שלאָפען ווי לאַנג זיי ווילען, ער אָבער נישט.

דער יונג האָט זיך אַ ביסעל נאָך צוגעשפּאַרט און אַ וואַרים פריהמאָרגען-ווינטעל האָט אַ בלאָז געטון פון אָפענעם לופטשיק, אַ שוועב געטון איבער זיין פנים און געוועקט אַ ווילען צו שלאָף ביז'ן שפּעטען טאָג אַריין. דערנאָך האָט ער מיד, האַלבפאַרמאַכט די אויגען געעפענט און געזעהען ווי זיין שוועסטער, אַ היך מיידעל מיט קלאָרע אויסגעשלאָפענע אויגען, איז שוין אויפגעשטאַנען און מיט אַ שטיוועל צעבלאָזען דאָס פייער פון סאַמאָוואַר, פון הינטער וועלכען עס זענען פונקען געפלויגען. באַלד נאָכדעם איז אויפגעשטאַנען די צווייטע שוועסטער. דאָס איז גע-

רמען אַ פלאַך בעשעטעניש מיט קלאָרע שוואַרצע אויגען און טונקעלע צעלאָזטע האָר, וואָס האָט גערעדט מיט אַ מילדער שפּראַך און געשמייכעלט שטענדיג מיט איינעם פון יענע פריש-מיידעלשע זאָרגלאָזע שמייכלען פון פריהמאָרגען, און ווען זי האָט דערזעהן איר שוועסטער ביים סאַמאָוואַר, האָט זי געזאָגט:

—שבע׳לע, זאָל דער טיי זיין וואָס גיכער, איך איל מיך אַף וועג אַריין, אין שקאָלע אַריין. דאָרט געהען איצט אַרום די מיידלעך און כאַפּען פרישע לופט אין גערטעל, אָדער שפּילען אין באַלעם. אָ, שבע׳לע, עס איז נישט דאָס, וואָס אין דאָרף. דאָרט, אין גלאָז-פאַבריק, וואו מיר האָבען מעהר נישט אָנגעקוקט אויסער רויך און גלאָז, דאָ זענען מיר מענשען פון שטאָדט, מיר שפּאַצירען און לערנען זיך, שבע׳לע, און מיר האָבען עפּעס פון לעבען.

שבע׳לע האָט איר גלייך אָנגעקוקט אין די אויגען און געפרעגט:—גיטעלע מיינע, צי האָסטו שוין פאַרגעסען די גלאָז-פאַבריק? ניין, ניין. מיר שטעהט זי נאָך פאַר די אויגען און מיך וואַרימט נאָך יענער אויוועז.

—דאָרט אין גלאָז-פאַבריק—האָט גיטעלע ווידער געזאָגט — האָבען מיר אפשר געהאַט וואַרימע רויטע נעכט, נעכט פון אַרבייט, פון ברענען און בראָטען זיך ביים אויוועז, דאָ אָבער ווע-לען מיר האָבען אַ שקאָלע, פרייע שפּאַצירען, באַלעמס צו וואַרפען, רייפען צו שפּילען זיך. אָ, ווי גוט איז דאָ אין שטאָדט!

אין דער מינוט האָט די צווייטע שוועסטער אַוועקגעלעגט דעם שטיוועל, מיט וועלכען זי האָט געבלאָזען דעם סאַמאָוואַר און אויסגעגלאָצט אויף איר שוועסטער אַפּאָר קלאָרע טרייע אויגען און געזאָגט:

—נו, מיר האָבען אַהער פון גלאָז-פאַבריק גאָרנישט געבראַכט. אונזערע געלדער האָבען צוגענומען די געהילצען און דאָס פייער פון אויוועז. מיר זענען דאָ אָהן גאָרנישט געקומען, גיטעלע, סיידען אונזער ברודער, יודעל, זאָל אונז העלפען.

די שוועסטער שבע׳לע האָט אַ בליק געוואָרפען אויפ׳ן קופערט, וואו יודעלע איז איינגעשלאָפען, דאָס איז געוועזען אַ

מעדעל פון אַ יאָר אַכטצען, מיט פליישיגע ליפּען און פרישע רויטע באַקען, וואָס האָבען פאַרצעהלט פון נאַטירליכער גוטסקייט, און זי האָט צוגעגעבען:

—גיטעלע, מיר קאָנען דאָך אויף אונזער ברודער קיין לאַסטען נישט לעגען. ער איז געבוירען געוואָרען אַנ׳אונזעריגער, כאָטש מיט אַנ׳אַנדער מזל, וואָרום אויך אין גלאָז-פאַבריק איז ער געוועזען אונזער פאַרזאָרגער, נישט געשלאָפען קיין נעכט און געלעגען ביים אויוון. זאָלען מיר נאָך טראַכטען וועגען אונזער ברודערס פאַרזאָרגעריי?

—און ווען אונזערע געשעפטען זענען פּלאַטשיג געוואָרען אין גלאָז-פאַבריק?

—אוי, נישט רעד, שוועסטער, ער איז שטענדיג ביי אונז אַ פרעמדער און קאָן קיינמאָל נישט געפינען זיך צווישען אונז.

—מייד איצט אויס צו רעדען פון אים, ער שלאָפט נישט, נו, יודעלע, שטעה אויף! די שויבען אין די פענסטער וואַרטען שוין אויף דיר. שטעה אויף!

דאָסמאָל האָט יודעלע אויפגעהויבען דעם קאָפּ און דער-זעהען פון וויטענס דעם סאַמאָוואַר אַ זודיגען. עס איז שוין גרויסער טאָג געוועזען, די זון האָט גלייך געקוקט אין שטוב אַריין און געבליצט מיט אירע הייסע שטראַלען אין צוויי זאַ-כען: אין שפּיגעל און אין גרויסען גלאָז-קאַסטען, וועלכען יודעלע האָט געדרײַפט אַוועקטראָגען דאָרט צו די הויכע פענסטער פון דעם נייעם מויער. אין יודעלען האָט איצט דאָס האַרץ דענער-ווירט געקלאַפּט, ווי ביי אַ יונגעל, וואָס איז שפּעט געקומען אין חדר אַריין און געזעהען פאַר זיך די יונגלעך פרייע שוין פון לערנען. ער האָט איצט געקוקט אַמאָל אויפ׳ן סאַמאָוואַר און אַמאָל אויף די שוועסטערן מיט די גרויסע אויסגעשלאָפענע אוי-גען, וואָס האָבען געטרונקען טיי און געקלונגען מיט די לע-פעלעך. אין אים האָט ערוואַכט דאָס באַליידיגטע, אָפט פאַרשעהמטע געפיל, וואָס אונז באַהערשט, ווען מיר האָבען עפּעס געגען אונזערע גליקליכע חברים פאַרפעהלט, אָדער געזינדיגט. אויפגע-שטאַנען, האָט ער זיך אָנגעטאָן און דערזעהען, ווי שטענדיג,

אין שפיגעל זיינע אַריבערגעוואַקסענע אַרבעל, דאָס גרויסע היטעל און דאָס קליינע ברויגליכע פּנימ'ל, וואָס האָט ווי פרעמד אַרויסגע־קוקט פון די אויסגעוואַקסענע מלבושים. דערנאָך האָט ער אָנגע-טון די קליינע תפילין, געוויקעלט און געצעהלט די רצועות, גע-וויקעלט און געצעהלט די רצועות.

—עס איז דאָ פאַר דיר געבליבען טיי און ברויט—האָט די עלטסטע שוועסטער געזאָגט—און ווען דו ועסט וועלען, וועסטו זיך עס נעמען. מיר געהען דאָ אַרויס נאָר אין דרויסען.

—גוט—האָט יודעלע געזאָגט און זיך נישט אומגעקוקט.

—יאָ, און קעז און פוטער האָט מען דיר געלאָזען אַ שטיקעל.

—גוט—האָט ווידער יודעלע זיך נישט אומגעקוקט.

ביידע שוועסטערן האָבען זיך גענומען פאַר די הענס און אַרויס אין דרויסען. דער טאָג איז געוועזען איינער פון די ער-שטע וואַרימע יוני-טעג, ווען דער בוים מיט זיין בעז ברענגט די ערשטע ליבעסגרוסען דעם פּאַרווינטערטען שווערען האַרץ. און די שוועסטערן זענען אַוועק דאָרט אין שטאָדט-אריין, גע-רעדט איבער עפּעס שווערעס, דאָך גליקליכעס.

II

זיך קינדהייט.

װען זיי זענען אַװעק פֿון שטוב, איז נאָך יודעלע געשטאַנען און געװיקעלט די רצועות, געװיקעלט און געצעהלט, כאָטש ער האָט נישט געװאוסט, װאָס ער צעהלט, דען אין דער׳אמת׳ן האָט ער גאָר עפּעס אַנדערש אין זינען געהאַט: לאַנג, שוין לאַנג האָט אים די גוטע מומער איטע, װאָס איז נישט אימשטאַנד געװעזען גוט אויסצוזויגען אַ זוהן, אַװעקגעגעבן צו אַ זויגערין — ביילע-שרה. אַ יודענע מיט בלויע אויגען, װאָס האָט אים אין דער מאַמעס געגענװאַרט געגעבען איר װייסע געזונטע ברוסט, איז אָבער די מאַמע אַװעק, האָט זי אָבגעקאָכט פֿאַר די הינער קאַרטאָפּלעס, אַװעקגעשטעלט אויף דער ערד און יודעלע האָט זיך צוגערוקט און געגעסען צוזאַמען מיט די הינער. דערפֿון האָט ער באַקומען אַ גרויסען בויך און דאַרע פיס, און װען מען האָט אים געבּרענגט צו די היימישע שטוב-מענשען, האָבען זיך אַלע אָבגעטרייסעלט און געזאָגט:

— ביילע-שרה, האָט איר אונז אויפגעהאָדעװעט אַ יונגעלע אַ קאַליקע, האַלטס אים אייך, נעמטס אים אייך פֿאַר אַ זוהן.

אָט דאָס אויסלאַכען אים פֿון די שטוב-מענשען האָט פּאַסירט אַלע מאָל און װען ער, יודעלע, איז אַלט געװאָרען זיבען — אַכט יאָר, האָט ער געפילט, אַז די מאַמע זיינע איז טאַקי די יודענע מיט די בלויע אויגען, ביילע-שרה, און איז איר שטענדיג נאָכגעגאַנגען, געהאַלטען איר ביים פאַרטוך און געמישט זיך צו אירע שטוב-זאַכען. שרעקליך איז פֿאַר אים געװעזען, װען

אַט די מאַמע איז אַמאָל אַוועק פון שטוב. איז ער אויפגעשטאַנען פון געלעגער און געשריען: „מאַמע! מאַמע!“ דאָס געשריי איז געווען אַזוי גרויס, דאָס די דערנעבענדיגע שכנים, דערהערענדיג דאָס, זענען אַריין גיך אין שטוב. זיי האָבן געלאַכט:

—מאַמע רופסטו איר, אַ מאַמע איז זי דיר? אוי, דו נאַרישער יונג, דו האָסט דאָך אַ משפחה אַ נחת, אַ מאַמע, אַ קייזערין, האָסטו זיך גאַר אַוועקגעלעגט אין אַזאַ שטוב פון רויע קאַרטאָפלעס, ווי אַ בהמה.

און יודעלע האָט אויסגעהערט, ווי מען רופט אים „בהמה“ און ער האָט אין דער'אמת'ען גאָרנישט פאַרשטאַנען, וואָס וויל פון אים די שכנטע וואָס רעדט אַזוי. ער האָט זיך אין דער מינוט פאַרגעשטעלט, ווי ער פלעגט אָט דער מאַמעס ברוסט האַלטען אין דער האַנט און סמאָטשקען און כאַפּען דעם לעצטען מילך-טראָפּען.

דאָס בחור'ל, וואָס האָט נאָך געוויקעלט די רצועות און באַטראַכט דאָס ברוינליכע פנים, מיט'ן קליינעם געמבעלע, וואָס עס האָט אַרויסגעקוקט פון די אויסגעוואַקסענע קליידער, ווי אַ פּרעמדער, האָט אַ ציטער געטון און ער האָט זיך דערמאָנט אָן נאָך עפּעס:

ווען ער איז אַלט געוואָרען דרייצען יאָר, האָט איםביילע-שרה, די, וואָס ער האָט שטענדיג געהאַלטען פאַר אַ מאַמען, איינמאָל געזאָגט:

—יודעלע, עס איז אמת, אַז דו ביסט ביי מיר אין שטוב געווען גאַנצע דרייצען יאָר, ערצויגען זיך אויף מילך, קאַשע און קאַרטאָפּעל, דאָך בין איך דיר נאָר אַנ'אַם געוועזען. דו פאַרשטעהסט, איך האָב גענומען באַצאָלט דערפאַר. אין דער'אמת'ען איז דיין מאַמע נישט איך, נאָר אַנ'אַנדערע גאָר, אָט די, צו וועלכער דו קומסט אָפט אין געסט און קריגסט זעמעל מיט מילך.

און ווי ער זאָל נישט פאַרקרומען דאָס מויל צום וויינען און ווי ער זאָל נישט שרייען: „מאַמע, איך געה נישט פון דאַנען!“ האָט אים אַלץ די „מאַמע“ געזאָגט: איך בין נישט די ריכטיגע און נישט פון מיין בויך ביסטו געבוירען.

עפּעס איינמאָל האָט אים ביילע-שרה אָנגעטון אין נייע מלבושים, אַ היטעל, גרויע הייזלעך, אַליין אָנגעטון זיך אין יום-טוב׳דיגען און אַריינגעפירט אים אין יענעם רייכען הויז ווי ער האָט געמיינט, אַז דאָס זענען גור שכנים. דערביי האָט זי אים געזאָגט: — און אָט, איטע טייערע, האָב איך אייך צו די בר-מצוה-יאָרען געברענגט אייער זוהן דעם טייערען, זאָל גאָט געבען אייך און אים לאַנגע יאָר און גוטע יאָר.

אין דער מינוט איז צוגעקומען אַ ווייבעל מיט קאַלטע לאַנגע פינגער און מיט אַ שמייכלענדיג פּנים, אים אַ גלעט געטון אונטער׳ן היטעל און געזאָגט:

—יודעל, געה עסען. דערנאָך זענען צוגעקומען די אַלע שטובקינדער, פרעהליכע מיט ווייסע קלאָרע פּנימער, געשלעפּט אים, גערירט אים ביי די אוירען, ביי דער נאָז, ביי די האָר און אַראָפּגעוואָרפען פון אים דאָס היטעל.

ווען יענע ערשטע מאַמע איז אַוועק און ער איז געבלי- בען אַליין, האָט זיך אים אויסגעדוכט, ווי די גאַנצע וועלט דרעהט זיך איבער פאַר אים מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ, אַלץ, אַלץ—דער הימעל, די ווייסע טויבען, די שפּיגלען און טישען. טרערען הייסע האָבען אים געשטיקט אין האַלז און שיער אים נישט דערוואָרגען מיט אַ הייס געוויין.—וואו בין איך? צו וואָס האָט זי מיך דאָ איבערגעלאָזט אַליין? האָט אים אין האַרץ געפרעגט אַ קשיא. און וואָס מעהר ער האָט זיך די קשיא געפרעגט, אַלץ מעהר טאַקי האָט אין אים געוויינט דאָס האַרץ אויף די פרעמ- דע, ווייסהויטיגע שוועסטער, אויף דער מאַמען מיט די קאַל- טע הענט, אויפ׳ן בלויען פרעמדען הימעל, אויף די שטערען, אויף דער קאַלטער לבנה. יודעלע פלעגט דאַן אַרויס אין דרויסען און אָבשטעהן אונטער די טירען פון זיין אַמאָליגער מאַמען, שעה׳ן, רייבען די אויגען און וויינען ווי אַ קינד. ער האָט איצט געפילט, ווי גוט און גליקלעך די צייט איז געוועזען, ווען ער האָט מיט די הענטלעך געהאַלטען די קלאָרע, ווייסע ברוסט און געכאַפּט די לעצטע טראָפּענס מילך דער מאַמעס. אמת, מען פלעגט דאַן פון דער מאַמען, דער נייער, אים רופען פון שטוב,

נור די ווערטער האָבן געקלונגען אַזוי פרעמד, אַזוי אומגליק־ליך, איינזאַם אין זיינע אויערן.

אַזוי אַרום האָט זיך יודעלע ביסלעכווייז צוגעוואוינט צו דער נייער מוטער און שוועסטער, ווי אַ חיה׳לע אַ פרעמדס, וואָס האָט זיך צופעליג צוגעטשעפעט צו אַ פרעמדער משפחה. ווען מען האָט געשריען אויף אים האָט ער אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ; ווען מען האָט אים עפּעס באַפוילען, האָט ער עס געטון און איז ער איבריג געווען, האָט ער שטענדיג אָפּגעטרעטן דאָס אָרט זיינע מעהר גליקליכע שוועסטער.

דאָס איז געווען אַ קינד, איינס פון יענע פאַרבלאָנדזשע־טע קינדער, וואָס שטעהען צווישען שטיף־קינדער און קינדער, וואָס זענען צוליב זייער צופעליגער ווייטקייט פון דער אמת׳ער מוטער־ברוסט אָפּגעשטויסען געוואָרען און אַריינגעפאַלען אין עפּעס אַ אונבאַשטימטער לאַגע פון האַלבע שטוב־באַדינער, האַל־בע היימישע שטוב־מענשען.

אָט אַ שטייגער אַמאָל ווען די עלטערן האָבן נאָך גע־לעבט, אין גלאָז־פאַבריק איז ער געווען דער אויפזעהער איבערן בראָך און בוטליעס, געריטען אויף אַ פערד, געפאָרען אין די גרעסטע רעגענס נאָך האָלץ אין וואַלד אַריין און געברענגט פו־רען ליים. דערפאַר האָט ער באַקומען אַ שנעל־אָפּגעקאָכטען אָנ־בייסען אין דער פריה, אַ קאַלטען, שטענדיג איבערגעבליבענעם מיטאָג און אַ פאַרשפּעטיגטע וויעטשערע.

שבת, יום־טוב איז געלעגען פאַר אים אַ דיק ווייס העמד אין שאַנק, וועלכעס יודעלע האָט אָנגעטון ביים וואַרימען אוי־ווען און איז אין דעם איינציגען פאַרגעניגען אָפּגעשטאַנען שעה׳ן מיט פאַרמאַכטע אויגען.

אָט דאָס דאָזיגע לעבען האָט יודעלען אַראָפּגעוואָרפען פון יענע הויכע שטרעבונגען, פון קינדישען פלאַטערענדען גליק, זיי־נע אויגען האָבן נישט געבליצט, אויף זיינע ברוינע באַקען האָבן זיך קיינמאָל נישט גערויטעלט יענע שטילע פאַרבען פון אַנטציקונג. דאָס איז געווען אַ בחור׳ל אין די 17־טע יאָרען, וואָס האָט זיך שטענדיג באַגניגענט, וואָס ער זאָל נישט עסען

און וואו ער זאָל נישט שלאָפען, זיינע מאכלים האָט ער שטענ-דיג ליב געהאַט פראָסטע, זיינע געלעגערס נישט ווייכע און די פרעהליכע פנימער פון זיינע שטוב-מענשען האָבען איהם שטענ-דיג אויסגעזעהן, ווי די ווייסע פריצים׳לעך, וועלכע ער, יודעלע, דאַרף באַדינען. און אַצינד, שטעהענדיג דאָ געגען שפיגעל, האָט ער נאָך געפילט די קלינגעדיג פרעהליכע ווערטער פון זיינע שוועסטער, זייער רעדען פון בעז און בלומען און ער האָט זיך פאַרטראַכט, ווי איינער זאָגט: און ווי קומט עס צו מיר?

מיט עטליכע מינוט שפעטער איז אַריינגעקומען אַ פרוי, וואָס האָט זיך געשטעלט געגען שפיגעלע קעמען אירע האָר און דערזעהענדיג יודעלען נאָך שטעהען אין די תפילין, האָט זי פאַרביסען געזאָגט:

—שוין צייט, שוין צייט. דו האָסט היינט געמאַכט אַ שפּיט אין טאָג אַריין. די מענשען דאָרט אויף דער פאַבריק שטעהען לעדיג. שוין צייט, שוין צייט.

יודעלע האָט עפּעס געכאַפּט אין מויל און איז אַוועק.

די פרוי, וואָס האָט געקעמט די האָר און נאָכגעקוקט יו-דעלען, איז געווען די אמת׳ע, אָבער קאַלטע, קאַלטע מוטער.

III

די קוזשניע.

ווען יודעל איז אַרויס אין דרויסען איז שוין געווען שפּעט, די זון איז שוין געשטאַנען אין דערמיט הימעל און אַרויסגערופען די שמעקעדיגע ריחות פון די בעזען און בלומען, וואָס האָבען זיך צעבליט פאַר די פענסטער. עס האָט געשמעקט מיט פרישקייט פון ערד און פרישקייט פון וואַסער. אין דעם איינפאַכען, דאָך צאַרטען קערפּער האָט זיך דער פרילינג צעשפּילט אויף זיינע פאַרשידענע סטרונעס. די פרישע מחיהדיגע ווינטלעך, די ווייסע טויבען, וואָס האָבען זיך געטראָגען אין דער לופט, דאָס פייפען פון פריש געשניצטע פויאַרעס און מעקען פון יונגע בהמות האָבען געוועקט אין אים עפּעס אַ בענקשאַפט, ערגעץ-וואו ווייט, ווייט, וואו דער הימעל גיסט זיך צוזאַמען מיט דער ערד; מיט די וואַסערלעך, מיט די געלע גרויסע זאַמד־בערג. און יודעלע האָט באַשטימט היינט נישט צו געהן צו קיין אַרבייט, נאָר אַוועקצוגעהן צו זיינע חברים, דאָרט אונטערן שטאָדט אין דער קוזשניע.

זיינע חברים פון דער קוזשניע, דאָרט ווייט, זענען געווען: שלמה „פאָדקאָווע"—אַ נידריגער ברייטביינינגער יונג מיט מאָזאָליסטע הענט, וואָס האָט געאַרבייט ביים פייער שוין פון יאָרען און דער נאָמען „פאָדקאָווע" איז אים געקומען דערפון, וואָס אַמאָל, אַמאָל האָט ער האַלטענדיג ביי דער פאָדקאָווע פון אַ פערד עס צעבייזערט, האָט אים דאָס פערד דערלאַנגט אַזאַ קאָפּ אין שטערן, דאָס דער צייכען איז אים געבליבען ביז היינטיגען

טאָג; און נאָך עטליכע חברים, אָרימע יונגען, וועלכע יודעלע האָט זער ליב געהאַט.

אָט די דאָזיגע קוזשניע האָט מאָדנע געצויגען יודעלען צו זיך. נישט נור צוליב די מענשען, וואָס זענען אַזוי ווי ער פאַרהאַוועט געווען אין דער אַרבייט, פאַרשוויצט און פאַרסאַפּעט, נור נאָך איבער עפּעס: די קוזשניע האָט פאַרמאָגט אַ רויג רויט פייער, ביי וועלכען עס איז צייטענווייז גוט געווען צו זיצען, אויסוואַרעמען די גלידער און אויסצוהערען טעשות פון מלחמה, פון ים הקרה, פון וויטטעניש און פוסטעניש. טיילמאָל האָבען יודעלעס אוירען פאַרנומען די קלאַנגען פון אייזען, דאָס זענען נישט געווען קיין פּראָסטע קלאַנגען, דען זיי האָבען אין אים ערוועקט עפּעס היימישעס, באַנגליכעס, דאָס, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט געקאָנט פילען אין זיין אייגענער שטוב. מערקווירדיג, אָט די קוזשניע איז געווען פאַר אים עפּעס אַ נאָענט ווינקעל, וואָס עס האָט אים באַרויבט דאָס געפיל פון פרעמדקייט אין טאַטענס שטוב, דעם שטיפזוהן אין אים. עס איז געווען אַ מין סעדיל, אַ מין שפּאַצירגאָרטען, וואו אַ מענש קאָן זיך באַפרייען פון וואָכעדיגען טומעל, דען די שווערע אַרבייט, די מאָזאָליסטע הענט, דער שווייס פון שטערען, האָט יודעלען פאַרצעהלט פון אַ געווויסער ענליכקייט צו אים. איבריגענס איז געווען נאָך עפּעס. מיט יאָרען צוריק האָט שלמה-פּאָדקאָווע און זיינס אַ שוועסטער—זענען ביידע שטיפקינדער געווען—פאַרלאָזט דאָס הויז פון זייער קאַלטער פאַמיליע און באַזעצט זיך דאָ איינזאַמע אונטערן שטאָדט. די פאַסירונג מיט זיינע חברים האָט יודעלען געצויגען צו דער קוזשניע און אויך דאָס האָט ווייך געמאַכט זיין געמיט, ווען ער איז איצט אַריין אין קוזשניע האָט ער אַוועקגעשטעלט זיינע הפצים און אַ לעג אַריין געטון די שפּיצען פינגער אין פייער, וואָס ער פלעגט טון פון געוואוינהייט, סיי ווינטער סיי זומער. אין דרויסען פאַר דער קוזשניע זענען אַרומגעגאַנגען נייע הינער, וואָס זענען איבערן ווינטער אויסגעהאָדעוועט געוואָרען אין שטוב, צוויי קאָזעס פון שכנים. טויבען וואָס האָבען שטענדיג געפונען זשאַרנעס אין בלאָטע און יונגע חזירימלעך, וואָס האָבען שוין צו וויסען געגעבען

מיט זייער יונגען כראַקען, אַז די ערד איז פּיילט און האָט דאָרט פאַר זיי מכל טוב אָנגעגרייט.

יודעלע האָט זיך אויף אַ שטיין אַוועקגעזעצט און פון אונטערן שטערן אַפּערגעקוקט אויף דעם בילד פון שלמה'ן, וואָס איז געשטאַנען האַלב-געבויגען איבערן פוס פון אַ פערד און אויסגעשמידט די רויטע פּאָדקאָווע.

אין יודעלען האָט זיך ערוועקט אַ מאָדנע געפיל פון רחמנות אי אויף זיך, אי אויף אים, עפּעס דער שוויס, דער טיפער צייכען פון די פערדישע פּאָדקאָווע אויף זיין שטערן, זיינע מאָזאָליסטע הענט און די ערשטע סמנים פון פרילינג, האָבען ביי אים אַרויסגערופען אַ געפיל פון זיסען וויינען, פון וועלען אַנטלויפען ערגעץ ווייט, ווייט, וואו עס זענען נישטאַ אַזעלכע אומגליקליכע, ווי ער און זיין חבר.

מיט עטליכע מינוטען שפּעטער האָט שלמה פאַרענדיגט זיין אַרבייט. דאָס פערד האָט אַראָפּגעלאָזט דעם פוס און מיט אַ טפּר-ר-ר אָפּגעטרייסעלט די פעל, ווי עס וואָלט זיך אָפּטרייסלען פון די מענשליכע הענט, וואָס האָבען אים אַ טובה געטון, כדי ווייטער צו ציהען די נוצליכע אַרבייט. דער בעל-הבית פון פערד האָט אַ וואָרף געטון אַ זילבערנע מטבע, וואָס האָט אָפּגעקלונגען מיט אַ פאַלשען קלאַנג פון פוסטער שטאָלציגקייט, און אַוועק מיט'ן פערד.

דאָס מאָל האָט שלמה מיט אַ מידער פאַראַכטונג אַוועקגעוואָרפען דעם האַמער און אַרויפגעשטעלט אַ פוס אויף דעם שטיין, וואו עס איז געזעסען יודעלע.

דאָס איז געווען אַ בחור פון אַ יאָר צוואַנציג. זיין פּנים איז געווען ברייט און געשטופּעלט, די גרויע אויגען האָבען אויסגעדריקט אַ געוויסע שטייפקייט און האַרטקייט אין כאַראַקטער; אויף זיין שטערן, וואו עס איז געלעגען אַ רויטער קיילעכדיגער צייכען האָט זיך געוואָרפע אַ לאָק פון זיינע האָר, וואָס עס האָט אויסגעדריקט אַ געוויסען העלדישקייט. דער בחור איז אַ מינוט אַזוי געשטאַנען און באַטראַכט יודעלעס פּנים, דערנאָך האָט ער געזאָגט:

—עס איז אַ פּאַסקודנע וועלט, יודעלע, מענשען אַרביי-
טען שווער, דאָס גאַנצע לעבען איז פאַרגאָסען מיט בלוט און
שוויס, און די היץ ברענט, און דער שטערען ברענט.
אַך, וואָס טוסטו דאָ אַזוי פריה?
—איך בין היינט צו דער אַרבייט נישט געגאַנגען—האָט
יודעלע געענטפערט קאַלט—עס האָט מיך היינט געצויגען צו
דער קוזשניע.
—נו זיץ, ברודער'ל, עס טרייבט דיך קיינער נישט פון
דאַנען,—האָט שלמה מיט אַ פאַרגליווערט שמייכעלע געזאָגט.—דו
ביסט ביי מיר שטענדיג טייער, זיץ און וואַרים זיך ביים פייער
— און וואו איז ברכה'לע?— האָט דאָס יונגעל מיט אַ וואַרימע
שטים געפרעגט.
—אָט, זי איז אין דרויסען, זי קאָרמיעט די עופות, וואַרט
אויס, באַלד קומט זי, איך, אָבער, געה נאָך אַוועק קאָווען פוי-
ערשע פערד. אַ גוטען טאָג דערווייל!

IV

ברכה'לע.

ווען יודעלעס חבר—שלמה—איז אַוועק, איז נאָך יודעלע געזעסען אויפ'ן שטיין געגען פייער און געפילט דעם ליבען ריח פון פלאַם, וואָס האָט זיך צוזאַמענגעמישט מיט ליבליכען ווינט אין דרויסען. יודעלע איז אין דעם טאָג נישט געווען בענויגט צו קיין אַרבייט, די פריהמאָרגענדיגע רייד אין שטוב, דאָס באַפעהלען אים אויפצושטעהן, און דאָס, וואָס גראָד היינט האָט אים אויסגעזעהן דער טאָג אַזוי מילד און גוט, האָט אים געטריבען ווייט, ווייט אין פעלד אַריין. ער איז אַרומגעגאַנגען הין און צוריק, באַטראַכט די פאַרזשאַווערטע אייזענס, די אַלטע צעבראָכענע פאָדקאָוועס, די כאָמוטעס, די צעבראָכענע רעדער און יעדעס מאָל, האָט ער זיך איינגעהערט אין עפּעס אַ קרעה פון אַ יונג הענדעל, וואָס עס האָט מאָדנע זיס-טרויריג געווירקט אויף זײַן געמיט; אָדער אין איינע פון יענע ערשטע וואַלד-קוקוס, וואָס דערהערען זיך פון נישט וואו און ווען אין די ער-שטע פרילינג-טעג אין דרויסען. זיין האַרץ האָט געקלאַפּט שנעל און מיט עפּעס אַ נערוועזער פרייד, זיין בלוט האָט פרעהליך און מורא'דיג געפּרויזט אין זיינע גלידער. ער האָט נישט געוואוסט, וואָס ער וויל, מר ביי יעדען קרעה פון האָן און קוקו פון וואַלד איז ער אויפגעשפרונגען, שטעהן געבליבען און זיך פאַרטראַכט: וואָס וויל דאָס פון אים?

אין דער מינוט, וואָס ער איז אַזוי אַרומגעגאַנגען הין און צוריק, האָט עמיץ געעפענט די טיר. דאָס איז געווען — ברכה'לע.

שלמה׳ס שוועסטער, פון וועלכער מען האָט דאָ נישט לאַנג גע־רעדט, זי איז אַריינגעקומען מיט אַ טעפּעל, גלייך צו צום אויוועןאון עס אַריינגעשטעלט און דערזעהענדיג יודעלען, האָט זי אַ טריט צוריק געמאַכט און געזאָגט:

—אין מיטען טאָג פון אַרבייט? אַזוי פריה? נו גוט, וואָס דו ביסט געקומען, יודעלע, זעץ זיך, איך וועל אויך זיצען. וויאַזוי איז שלמה?

—ער איז אַוועק שמידען פויערשע פערד, ברכה׳לע,—האָט דאָס בחור׳ל געזאָגט.—ווי דו זעהסט, האָב איך היינט נישט גע־וואָלט געהן צו דער אַרבייט, און איך בין געקומען אַהער. מיר איז דאָ בעסער, ווי צו געהן אויף דער אַרבייט.

—האָסטו אויף לאַנג צייט?

—כאָטש אויף אַ גאַנצען טאָג, האָט יודעלע צופרידען גע־רעדט.

—נו גוט, וועל איך אָפּקאָכען דאָס טעפּעלע און מיר וועלען צוזאַמען עסען—האָט ברכה׳לע געזאָגט פאַרלעגענדיג אַ פינ־גער אויפ׳ן מויל.

יודעלע האָט פון אונטער׳ן שטערען אַ בליק געטון אויף איר. דאָס איז געווען אַ מיידעל פון עטוואָס מעהר פון זיבצען יאָר. איר הויט איז געווען אַ ברוינליכע, די צעפּלעך ענליך צום טונקעלען געקעמטען פלאַקס און דאָס גאַנצע פּנים׳על מיט׳ן געמבעלע, האָט פאַרמאָגט אין זיך עפּעס קינדיש־שעמעוו־דיגעס, נישט דרייסטעס.

דאָ, אין שטוב, איז זי ביי איר ברודער אַ בעל־הביתטע געווען. באַגינען פלעגט זי געהן מיט׳ן קוישעל אין מאַרק אַריין, און ווען מען פלעגט זי פרעגען: „ברכה׳לע, וואָס האָסטו געקויפט? פלעגט זי ענטפערן, אַריינקוקענדיג אין קוישעלע;

—בעבלעך צוויי פונט, זאַלץ און מעערלעך אַ ביסעל. דאָס איז געוועזען דאָס אָנבייסען, וואָס ברכה׳לע האָט צעטיילט צווישען זיך און איר ברודער. שפּעטער, נאָכ׳ן אָנבייסען, זו־מער־צייט, פלעגט זי געהן מיט די וועש צום טייכעל, אויסוואַשען, אויסדרעהען און אויסקלאַפּען, געקומען אַהיים האָט זי די

וועש אויסגעהאָנגען אויף שטריק, און אַז מען פלעגט זי פרע־
גן: וועמענס העמדער זענען דאָס? האָט זי געענטפערט מיט אַ
שמייכעלע: מיינע און מיין ברודערס.

שבת, יום-טוב, האָט זי געהאַט פאַר זיך די קוזשניע אַ
אויפגערוימטע, די רעדער, פּאָדקאָוועס און אייזענס זענען געווען
איבערגעדעקט מיט גרויע לייוואַנד און דאָרט אין צווייטען
שטיבעל איז געלעגען אַ ווייס טישטוכעל, צוויי ריינע צינערנע
לייכטערלעך, חלה׳לעך צוויי, און די קליינע דראָבנע פּישלעך,
וואָס דער ברודער האָט אָנגעכאַפּט אין וועגדקע, נאָך פון נעכ־
טען. ברכה׳לע האָט נישט געהערט צו די מיידלעך, וואָס האָבען
ליב געהאַט דעם שפּאַציר, דעם הוידער פון פּאַרק, דאָס שיפען
זיך איבער׳ן וואַסער, דאָס לייכטזיניגע אַרומלויפען צווישען מייד־
לעך. אָפּגעגעסען שבת בייטאָג, האָט זי זיך אָנגעטון אין סיצע־
נעם בלויען קליידעל מיט די נייע שיך און אַוועק מיט׳ן ברו־
דער צו דער סאַדזעווקע, דאָרט זיך אַוועקגעזעצט און געזאָגט
שטיל, אַראָפּלאָזענדיג דעם קאָפּ: פאַרוואָס זענען מיר פאַר׳יתומ׳־
טע פון דער היים? פאַרוואָס קומט עס אונז אויס שטענדיג זיך
צו בראָטען ביים אויוען? פאַרוואָס?

און דער ברודער, שלמה, האָט אַ קאַלטען ענטפער גע־
געבען:

—פאַרהאַנען גליקליכע מענשען, וואָס טוען גאָר גישט און
דאָס לעבען שפּילט זיי אויף אַלע סטרונעס, און פאַרהאַן, שוועס־
טער׳ל, מענשען אַזעלכע ווי מיר...

און דערמאָנענדיג דאָס וואָרט „מיר" האָט ברכה׳לע אַראָפּ־
געלאָזט די אויגען, עס האָט איר וועה געטון דאָס הארץ, וואָס
אַלע אַזעלכע, ווי זי, איז שלעכט און ביטער אויף דער וועלט,
און אַלע אַזעלכע ווי זי און איר ברודער, דרעהען דאָס שווע־
רע אייזערנע ראָד פון לעבען. טראַכטענדיג וועגען זיך און איר
ברודער, האָט פאַר אירע אויגען שטענדיג אַ בליק געטון דאָס
רחמנות׳דיגע פּנים פון יודעלען.

דאָס איז געווען עפּעס פון דעם טיפען אינערליכען
רחמנות, וואָס מען האָט אויף אַנ׳איינזאַמע פאַרבלאָנדזשעטע טויב,

וואָס האָט אויף אייביג פאַרלוירען אירע ווייטע בלויע הימלען-יודעלעס נאָמען האָט זי דערמאָנט מיט אַ ציטער פון שוועסטערליכען מיטגעפיל, פון קינדישער איינזאַמקייט, און אָפט האָט זי געזאָגט: פאַרוואָס זעהט מען נישט יודעלען? פאַרוואָס קומט נישט יודעלע? און ער האָט זיך אין איר געדאַנק געטראָגען ווי אַ ווייט פאַר'יתום'ט ברודעריל. אָט די ברכה'לע האָט אין איר כאַראַקטער אַ סך ענליכקייט געהאַט, ווי אין איר אויסזעהן, ווי אין איר באַרמהערציגען שמייכעל, צו יודעלען. און יודעל האָט אַליין נישט געוואוסט פאַרוואָס געפעלט זי אים מעהר, ווי די גאַנצע וועלט, ווי די אַלע שטאָדטישע מיידלעך: עס איז געווען, ווען זי האָט געמאַכט עפּעס אַ רחמנות'דיגע מינע אויף אַ קראַנקען, ווי אין זיינע גלידער האָט אויפגעפלאַקערט אַ שטילער רחמנות. עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז זי איז די קראַנקע און ער דער רופא, דען זי האָט צוגעגומען פון אים די שווערקייטען, וואָס עס האָט אָנגעוואָרפען אויף אים די שטוב מיט די גליקליכע שוועסטער, מיט די נייע חדרים, מיט'ן שווערען קעסטיל-גלאָז, מיט די גאַנצע שווערע בילדער פון זיין לעבען. און איצט, ווען קיינער איז נישט געווען האָט יודעלע זיך אַראָפּגעלאָזט אויפ'ן שטיין, אָנגענומען זי פאַר די האַנט און געזאָגט:

—שוועסטער'ל, פאַרוואָס ביסטו אַזוי טרויריג היינט?

—ווי שטענדיג—האָט ברכה'לע געזאָגט—פון זינט איך האָב מיין טאַטען אָנגעוואוירען בין איך אַזוי.

—אָ, וויין נישט, ברכה'לע — האָט דאָס בחור'ל זי אָנגענומען פאַר די הענט—עס שטאַרבט אַמאָל אַ טאַטע בלייבט אַ ברודער אַ גוטער, ווי איך בין דיר.

—ביסטו טאַקי אַזעלכער?

—אָ, וויין נישט, שוועסטער'ל, דען שעהן, ווי אַלבאַסטער, איז דיין פנימ'ל, קלאָר, ווי פעריל, דיינע טרערלעך, שווייג שוועסטער'ל!

ברכה'לע האָט דאָס מאָל אויסגעמיטען צו הערען, וואָס יודעלע רעדט פון איר פנים און טרערען און געזאָגט:

—ברודער יודעלע, מיר מאַטערען זיך דאָ. שטענדיג דאָס פייער און פייער, דאָס אייזען און אייזען. אייערנעכטען זיך אָפּגעבריט די הענט, נעכטען, היינט אויך, אָ, ווי שווער מיר לעבען דאָ, ווי נישט גוט דיר איז, יודעלע. דאָס מאָל האָט דאָס מיידעל געוואָרפען אַ באַדוירענדען, טיפען בליק אויפ'ן בחור'ס פנים. עס האָט זיך אויסגעדוכט, דאָס זי באַדויערט אים מעהר ווי זיך. יודעלע דאָט אָנגענומען אירע פינגער פון דער רעכטער האַנט זיי געבלאָזען און געזאָגט מיט אַ שמייכעלע:

—נישט זאָרג, שוועסטער'ל, פון די קראַנקע הענטלעך וועלען ווערען געזונטע, פון די טרויריגע פנימ'ער—פרעהליכע. אַז מיר וועלען לעבען, וועלען מיר דערלעבען...

V

זייער פֿאַרגאַנגענהייט.

ווען די שוועסטערן פֿון דער פֿאַמיליע מ. זענען אַרויס אויפֿ׳ן שפּאַציר, האָבן זיי נאָך אַרומגערעדט די לאַגע פֿון זייער ברודער און די סבה, וואָס עס האָט זיי אַוועקגעריסן פֿון דער גלאָז-פֿאַבריק, וואו זיי האָבן געפֿירט אַ רייך דאָרפֿס-לעבן. די עלטערע שוועסטער, שבע, האָט באַמערקט אויף די ווערטער פֿון דער צווייטער שוועסטער, וואָס האָט אַרויסגעוויזן פֿרעהליכקייט צום לעבן פֿון דער שטאָדט:

—באַ, דאָס, וואָס מיר האָבן אין גלאָז-פֿאַבריק געהאַט, וועלען מיר דאָ קיינמאָל נישט האָבן. געדענקסטו עפּעס די פֿרעהליכע רויטע גלאָז-נעכט, ווען מיר פֿלעגן אַריינקומען אין הוטע, ווי די אַרבייטער האָבן לכּבוד אונז אויסגעשאָסען, און יאָ די הינטעלעך, פֿעסעלעך און פּסח-כּוסות געדענקסטו? אָ, ניין, שוועסטער׳ל, מיך ציט צוריק אין הוטע צום גערויך פֿון פֿעטען ליים, צום ברענענדיגען אויווען, דאָרט אַהין...

—אָ, רייד בעסער נישט, — האָט די צווייטע שוועסטער נישט געקאָנט פֿאַרטראָגען די רייד פֿון דער ערשטער,—איך פֿרעה מיך מיט אַט די נייע מייערלעך און מיט די בוימער, וואָס שמעקען שוין מיט פֿרישער אַקאַציע.

—אַקאַציע, אַקאַציע,—האָט עפּעס גלאַט אַזוי אונטערגעכאַפּט די צווייטע שוועסטער, מיט נישט קיין באַזונדערען לוסט,—און מיר קאָנען פֿון זינען נישט אַרויס די פֿרעהליכע זומער-טעג, ווען די גלאָזען זענען שוין פֿאַרטיגע געלעגען קופּעס, גאַנצע

קופּס און די רויטע געזונטע פּערד האָבּן די צעפּיהרט אויף די טראַקטען, עס האָט געפּייפּט און געטראָגן דאָס לעבּן. אַקאַציע ביי אַ טרוקען געוואוקס פון אַ שטאָדטישען בוים וואָס פאַר אַ ווערט האָט עס...

די צווייטע שוועסטער, אין וועלכערס פּנים עס האָט זיך געפּילט די צופרידענהייט פון נייעם לעבּן האָט עפּעס געמאַכט אַ מינע, ווי די שוועסטער פאַרשטעהט נישט, וואָס זיי שטעהט יעצט פאָר אין דער שטאָדט און די ערשטע האָט פונדעסטוועגן צוגעגעבּן:

—נור די נאַכלעסיגקייט פון אונזער פאָטער האָט צוגעפיהרט צו דער לאַגע, דאָס דער אויווען אין גלאָז-פאַבּריק זאָל געלאָשען ווערען. ווינטער געלאָזט אויף הפקר די פאַרמעגענס גנבים האָבּן פון אונטערן שניי עס צעשלעפּט. זומער נישט אַכטונג געגעבּן אויף די נאַכט-אַרבּייטער. 10 יאָר געלעבּט; גערטנער, פיה, פעלדער און וועלדער און אַצינד האָבּן מיר דאָס ביסעל שויבּען-גלאָז געבּרענגט דאָך נישט מעהר.

—אָבּער דער יונג וועט אַלץ פאַריכטען, ער וועט דאָס לעבּען אוועקשטעלען אויף בּרייטע פיס. נישט-קשה זיינע שולטערן זענען פעסט, זיינע ביינער שטאַרק.

—אָ, שווייג, שלעכטע שוועסטער, דער יונג, וועלכען דו לאַכסט אויס שטענדיג, ער איז אונזער בּרודער און איז נור אין אַ שלעכד מזל געבּוירען געוואָרען, וואָס ער מוז פון זיין קינדהייט אָן זיין דער לאַסט-טרעגער, ער איז פון דער מאַמעס-בּרוסט אוועק צופעליג— — —

—דערמיט בּעסער. איז ער טאַקי אַ בּרודער, זאָל ער, ווי אין דער גלאָז-פאַבּריק, אַרבּייטען, אַרבּייטען פאַר אונז, אויב ער איז אַ בּרודער. אָבּער זעה, טייערע, ווי עס בּליען די בּוימער!

די שוועסטער מיט די לאַנגע געקרייזעלטע האָר, וואָס האָט אַזוי בּאַגייסטערט גערעדט פון דער שטאָדט און דער אַקאַציע, האָט אַרויסגעוויזען איר לייבּטזיניגע פרעמד-שוועסטערישע בּאַציונג צו איר בּרודער. אין איר פּנים און בּאַוועגונג איז געלעגען שוין דער מאַניער פון דער האַלבּער שטאָדט, וואָס רע-

פענט זיך ווייניג מיט יענער ערליכער מיה. די צווייטע, אָבער וואָס איז נאָך פאַרבונדען געווען מיט איר פריערדיגען לעבען, און וואָס איז נאָענט געשטאַנען צו איר ברודער, איז שטענדיג געבליבען גערירט פון איר שוועסטערס ווערטער און זי האָט געשעפטשעט:

—ער איז אָבער נישט קיין שטיפברודער, ער איז אַנ׳אויסזעריגער און מיר קוקען אויף אים, ווי אויף אַ פאַרבלאָנדזשעטען צו אונז. מיר טהוט וועה דאָס האַרץ.

ביידע שוועסטערן האָבען נאָך גערעדט וועגען זייער ברודער און וועגען דער לאַגע פון דער פאַמיליע אין שטאָדט, דערנאָך האָט איינע אָפגעריסען אַ בלומעל פאַרשטעקט עס אין לאָץ און אַריין מיט דער שוועסטער אין שטוב.

אין שטוב איז שוין געווען אויפגערוימט און די מוטער, וואָס די שוועסטערן האָבען איר געלאָזען אין דער פאָזע פון פאַרקעמען אירע האָר, איז איצט שוין אַרומגעגאַנגען אָנגעטון און פאַרקעמט, דורך אירע טונקעלע האָר האָט זיך געזעהען איינציגע גרויע פעדים. דער מאַניער פון איר רעדען איז געווען אַ נערוועזער, אַ שטאָרטישער.

וואָרום מיט נאָך ניינצען יאָר צוריק, האָט זי דאָ חתונה געהאַט ביי איר פאָטער דעם רייכען ציגעלניק און הוטניק, און איז מיט׳ן מאַן אַוועק אין הויפּט איבערנעמען די אויפזיכט איבער די מענשען. אַצינד אָבער, נאָך אַ צייט פון פאַרנאַכלעסיגען די געשעפטען זענען זיי צוריקגעקומען אין פאָטערס הויז דערשלאָגענע. די מוטער האָט איצט מיטן פאָטער, וואָס איז נור-וואָס אויפגעשטאַנען פון געלעגער, איבערגערעדט וועגען פריערדיגען:

—אָט אַזוי זיצען מיר צוריק אונטערן דאַך פון טאַטען, צו וועלכען איך וואָלט קיינמאָל נישט געוואָלט קומען. עס איז אַ בזיון, קצבה הייסט-עס, מיר האָבען זיינע געשעפטען פאַרנאַכלעסיגט ביזן גרונד, פופציג טויזענד זענען געגאַנגען לאבוד,

און וואָס וועלען מיר איצט טון?

—מיר וועלען טון דאָס, וואָס מיר האָבען געטון פריער,, האָט דער פאָטער געזאָגט, איבערגעבענדיג זיך מיט עפּעס אַ ווייי-

כע מינע דעם ווילען פון מזל — דאָס הייסט, מיר וועלען אַרביי-טען און דאָס מזל וועט אונז מוזען העלפען. אָט אַשטייגער איז אונז נאָך געבליבען אפשר פאַר פופציג טויזענד רובל גלאָז, שויבען-גלאָז, וועלען מיר שיקען דעם יונג אויף די הייזער און ער וועט אַכטונג געבען אויף די מענשען, אַז זיי זאָלען גלעזען.

— דיין זוהן, דאָס איז דיין נאָכפאָלגער, ער פאַרלאָזט זיך אויך אויף גאָט און ענדיגט זיין אַרבייט שטענדיג ביים טייוועל, האָט די פרוי מיט אַ געוויסען ביטערן טאָן געריידט איבער איר זוהן.

— אוי, שלעכטע פרוי, צו נאָך ווינציג ברענגט ער אָפּפער פאַר אונז, ווינציג האָט ער געבראָכען די ביינער אין גלאָז-פאַב-ריק? האָט דער פאָטער בייז געענטפערט.

— אָבער ער האָט אויסגעשפילט דאָס אייגענע, וואָס דו. די פוילקייט, דאָס אָבלעגען אַלץ אויף שפּעטער, די נאַכלעסיגקייט, דאָס איז דיין, ער איז דו אינגאַנצען.

— מילא, האָט דער פאָטער געענטפערט, ער איז פון מיינע אָדערן געבוירען, אָבער ער איז אויך דיין...

— אָ, ווען ער זאָל אינגאַנצען מיין זיין, וואָלט ער נישט געצויגען צו זויגען אַ פרעמדע ברוסט פון אַנ׳אַם, ער איז מיר עפּעס דערפאַר שטענדיג פרעמד.

— ער איז נור אַנ׳אומגליקליכער יונג — האָט דער פאָטער געענטפערט ביטער, וואָס ער איז פון שטוב צו פריה אַוועק, דערפאַרליידט ער ווי אַ שטיפזוהן. אָ, הער אויף, איטע!

דער פאָטער האָט איצט געוואָרפען אַ שרעקליכען בליק אויף די מוטער, ווי ער וואָלט איר פאָרוואורף מאַכען אויף אירע רייד. די מוטער האָט אַמאָל געטון מיט דער האַנט, ווי זי וואָלט וועלען אויסמיידען צו רעדען פון אים.

אין דער מינוט זענען אָנגעקומען די שוועסטערן און דער שמועס איז אינגאַנצען איבערגעדרעהט געוואָרען אויף אַנדערע זאַכען.

VI

זיינע געדאַנקען.

שפּעט פאַרנאַכט איז יודעלע געקומען אַהיים און אַוועקגעשטעלט דעם גלאָז-קאַסטען אין אַ ווינקעל. ער איז געווען בעקרענקט פון ברכה'לעס אָפּגעבריסע פינגער, פון אירע רייד און פון איר מרה-שחורה'דיגען אויסזעהן. זיינע ברוינגליכע באַקען האָבען פון עפּעס וואָס אָנגעוואוירען זייער נאַטירליכע פאַרב און אויסגעזעהן, ווי באַשיט מיט ווייסע פלעקען און אויף זיין שטערען זענען צוקאָשמעט געלעגען עטליכע האָר. ער איז איצט געזעסען ביים עק טיש, געדראַפּעט מיט די פינגער דאָס ווייכע ברויט, געוואָרפען אַלעמאָל אַ בליק אין אַ זייט, וואו עס איז געזעסען די מוטער און דערקענט אין קעגענאיבערדיגען שפּיגעלע, אַז ער איז בלאַס און אויפגערעגט. צוויי בילדער זענען איצט געשטאַנען פאַר זיינע אויגען: ברכה'לע — דאָס איינזאַמע שוועסטערל, וואָס איז געשטאַנען ביים פייער מיט'ן טעפּעל אין האַנט, און דאָס בילד פון איר ברודער שלמה מיט'ן שטערען איבער דער רויטער פּאַדקאָווע פון פערד.

דאָס בילד, ווי אויך דאָס ערשטע האָבען אָנגעהויער געמאַטערט יודעלען. דאָס ערשטע האָט געוועקט אין אים יענע הערצליכע געפילען פון קינדישער פרויען-ליבע, וועלכע די ערשטע טענער פון פרילינג האָבען פאַרזינגען מיט זיס-טרויריגע געזאַנגען אין זיינע אוירען; דאָס צווייטע בילד האָט געוועקט רחמנות, באַדוירענדע טרערען נאָכמעהר האָט עס אים צו טרערען גערופען, ווען ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער ווי ברכה'לע ווי איר ברו-

דער שלמה, זענען אַזעלכע ברוינהויטיגע, ווי ער, רעדען, דוכט זיך, ווי ער רעדט און לעבען אַזוי באַזונדער פון מענשען ווי ער לעבט. ווען ער האָט זיך שטאַרק פאַרטראַכט אין לעצטען בילד, אין דעם, ווי שלמה איז געשטאַנען געבויגען איבערן פוס פון הויכען רויטען פערד, האָט פאַר אים אַ בליץ געטון אַ מאָדנע געשטאַלט. דאָס איז געווען דאָס רויטע, דיקע פנים פון דעם, וואָס האָט אַוועקגעקרוימט, אָנגעקנייפּט, ... פאָרגעשטעלט...

דער קלאַנג האָט יודעלען מאָדנע באַהערשט. ער איז געזעסען ווי דערשלאָגען, עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, ווי זי, ברכה'לע, ליגט איצט ביי די טריט פון הויכען, רויטען פערד און די קאָפּיטעס פון דעם פערד שטעהען איר איבערן פנים, געגען די רחמנות'דיגע אייגלעך ברכה'לעס. ביי דעם בילד האָט ער אַ ציטער געטון און זיך אָנגעכאַפּט ביים פאַרענטש פון אייזערנעם בעטיל, וואָס איז נעבען אים געשטאַנען. ער איז געריירט געוואָרען ביז טרערען. יודעלע איז געוועזען פון זיין קינדהייט באַנומען פון צוויי געפילען: דאָס ערשטע איז געווען רחמנות, מיטגעפיל צו יעדער לעבעדיגער זאַך, צו יעדער זאַך, וואָס עס האָט זיך פאַר זיינע אויגען געוואָרפען אין איר ציטערדיגען וועה; דאָס צווייטע געפיל איז געווען עקשנות, פאַרביסענקייט און פאַראַכטונג, צו יעדען שטאָלץ-אויפגעהויבענעם קאָפּ, צו יעדען, וואָס האָט געפייניגט און געמאָרדעט דאָס שוואַכע.

אָט אַ שטייגער קליינערהייד, ווען ער פלעגט זעהען אַ שוחט שחטען אַ קעלביל, ציפּען די האָר און שאַרפען דעם חלף, האָט זיך יודעלע אַוועקגעשטעלט ביים פאַרקאַן און אָנגעהויבען ביטערליך צו וויינען. דאָסזעלבע האָט פּאַסירט, ווען מען האָט אויסגעקליבען אַ הון אַוועקצומאַכען, און יודעלע האָט גאַנצע נעכט נישט געקאָנט איינשלאָפען. דער לעצטער פאַרצווייפעלטער אויסגעשריי פון עוף, דאָס וואַרפען זיך אין אייגענעם בלוט, דאָס פּאַטשען מיט די פליגעל אין דער ערד האָט יודעלען טרויריג געמאַכט אויף וואָכען, און אים האָט זיך שטענדיג געדאַכט, אַז עפּעס אַ באַשעפעניש מיט אַראָפּגעלאָזטע פליגעל שטעהט אים פאַר די אויגען. נאָכמעהר איז זיין פאַרדרוס געוואָרען, ווען ער

האָט דערזעהען דעם שוחט מיט'ן גלאַנציגען מעסער אין מויל, דאָס איז געווען אין זיינע אויגען עפּעס אַ פון מענשען באַ-שאַפענער מלאך-המות, וואָס יודעלע האָט פון שטענדיג אָן פאַרהאַסט אין האַרצען און פיינט געהאַט אים מיט זיינע ברכות איבער'ן האַלז פון עוף, מיט זיינע גוטע ווערטער און זיינע תפילות. דערפאַר האָט מען אים גערופען: יודעלע „צער בעלי חיים", יו-דעלע „בעל רחמים". וואָרום אין דר'אמת'ען האָט ער נישט גע-קאָנט עסען קיין פלייש און פאַרמאוסט דאָס עסען פלייש אַלע קינדער-חברים.

—וואָס איז דען דער אונטערשיד: צי מען עסט קבר-פלייש צי שוחט-פלייש,—פלעגט יודעלע זאָגען—דאָ שחט אַ שוחט פון גאָט, אַזעלכער, וואָס מען זעהט אים נישט, נור מען פילט זיין מעסער, דאָ שחט אַ שוחט אַ לעבעדיגער, אַלץ איינס אָבער איז עס פגרים פלייש—און ער האָט אויסגעשפּיגען, צוגעבענדיג די ווערטער:

—עופות, אומגליקליכע עופות, זיי ווערען גאָר געשחטען דערפאַר, וואָס זיי קאָנען זיך נישט ווערען געגען שוחט, אומ-גליקליכע עופות.

אָט די דאָזיגע צוויי געפילען און צווייערליי בילדער, וואָס יודעלע האָט געטראָגען אין זיין האַרץ פון דער קינדהייט אָן, דאָס געפיל, אַז עס זענען דאָ געשחטענע עופות, שוואַכע, אומ-באַהאָלפענע און שחטער מיט בלישטשעדיגע מעסערס אין האַנט, האָט יודעלע אַוועקגעטראָגען אין זיין שפּעטערע, עלטערע וועלט, און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז די צוויי לאַגערען פון געשחטענע און שחטער לעבען אויך ביי מענשען. אָט די, וואָס ער פלעגט זיי זעהען אַרבייטען אין גריבער, אויף בערג, אין ברונענס, אין וואַסערען, אויף מוירען האָט ער פאַרזיגעלט אין זיין געדאַנק אין בילד פון די ערשטע. די, וואָס ער פלעגט טרעפען אין גאַס מיט די שטעקעלעך אין האַנט האָט ער פאַר-צייכנט אין געשטאַלט פון די צווייטע, און אַצינד; ווען ער האָט געזעהן יענעם הויכען מענש מיט די דיקע באַקען אין קוש-

ניע האָט ער פאַר אים, מוראדיג, אָפּגעציטערט. פאַרוואָס האָט ש־אַזוי אַראָפּגעשמייכעלט צו שלמהן און געוואָרפען אים זיין מטבע אַראָפּ צום אייזען? האָט עס פאַרדראָסען יודעלען און וואָס מעהר עס האָט אים פאַרדעראָסען אויף דעם מענש, אַלץ מעהר האָט אים געקלונגען ליב און רחמנותדיג ברכה׳לע, דאָס ברוינע מעדעל מיט די אָפּגעבריטע פינגער און מיט די קראַנקהאַפּטע בליקען.

יודעלע איז אויפגעשטאַנען פון אָרט און איז אַרומגעגאַנגען הין און צוריק איבער דער שטוב, בלאַס, מורא האָבענדיג פאַר די שטוב-מענשען, וועלכע ער האָט גערדאַרפט אָפּגעבען דין וחשבון פון דעם טאָג-אַרבייט און אין האַרצען האָט נאָך געפּיקט דאָס רחמנות אויף ברכהלען, דער צאָרן אויפ׳ן קריסט מיט דער זילבערנער מטבע און נאָך, נאָך...

מיט עטליכע מינוט שפּעטער האָט אים די שוועסטער, די טרייע, גוטע שבע, וואָס האָט שטענדיג געהאַלטען פון ברודערס זייט, דערלאַנגט דאָס דערוואַרעמטע עסען, זי האָט זיך געזעצט נעבען אים, ווי אַ מוטער און געזאָגט:

—דו עסט היינט ווייניג, איך פיל, אַז עס איז וויי:ט עפּעס מיט דיר פאָרגעקומען.

—ווי אַלע טאָג, האָט יודעלע אויסגעמיטען איר צו פאַרצעהלען, וואָס ער לעבט איבער.

—אָבער איך דערקען אין דיין פּנים, אפשר ביסטו נישט געזונד, אָדער קוועלט דיך דיין געלעגער?

—ניין, האָט יודעל געענטפערט, מיט אַ מינע פון נישט וועלען לאַנג רעדען איבער דעם, וואָס אים קוועלט.

V

די ערשטע פֿרייהייטס־קלאַנגען. „פֿישעל אַגיטאַטאָר“.

מיט אַ פּאָר טעג שפּעטער, איז יודעל געשטאַנען פאַר אַ מאָדנע ערשיינונג. אפשר געדענקט איר עס? אין די ערשטע יאָרען פון דער פרייהייטס באַוועגונג, פלעגט פון נישט וואו און ווצן, אין שטעדטעל אָנקומען אַ מענש מיט אַ הוט איבער די אויגען און דורכגעהענדיג עטליכע מאָל די הויפּט-גאַס, פלעגט ער אַ שמעק טון: ווער אייגענטליך קאָן דאָ זיין דער, מיט וועלכען ער קאָן אַ שמועס טון. די יעניגע, וואָס האָבען שוין געהערט, אַז דאָ און דאָרט אין אַ שטאָדט זענען דאָ עפּעס אַזעלכע געהיימע אָרגאַניזאַציעס, האָבען אים, גלייך דערקענענדיג, אָנגעכאַפּט אין גאַס, געפרעגט אים עפּעס פאַרשעמטער-הייד. ער האָט פאָרזיכטיג געענטפערט אויף יעדע פראַגע און ווען ער האָט זיך איבערצייגט, אַז דאָס זענען „יונגלעך, וואָס ווילען עפּעס“, האָט ער זיי אַ וואונק געטון צו געהן נאָך אים אויפן שאָסיי.

אויפן שאָסיי פלעגען שטענדיג אָנקומען עטליכע בחורים, אַוועקלעגען אויפן נריגעם פלאַץ אַ פּאָר פאַרטשיילעכלעך, וואו ער דער פרעמדער האָט זיך צוערשט אַוועקגעזעצט און אַרום אים די יונגלעך, וועלכע האָבען אויסגעהערט זיינע רייד, וועגען דעם; אַז אויף דער וועלט איז פאַראַנען זאַטע און הונגעריגע; באַדריקער און אונטערדריקטע. די בחורים פלעגען אויסשטעלען אַ פּאָר הונגעריגע אויגען און באַטראַכט דעם פרעמדען ווי, אַ מלאך הגואל.

אין דר׳אמתן האָבען זיי קיינמאָל נישט געוואוסט ווער ער איז? פון וואַנען ער איז געקומען? וואו שלאָפט ער און ווען ער פאָרט אַוועק, און בכלל צי איז ער עפּעס אַ מענש פון עסען, טרינקען? האָט ער אַ פאָטער. אַ מוטער? איז ער אַ פּערזאָן, וואָס לעבט אין אַ הויז מיט מענשען צוגלייך. דאָס אַלץ איז פאַר זיי געווען פרעמד און רעטזעלהאַפט. און איז ער אַוועק פון זיי, האָט ער זיך געטראָגען אין זייער געדאַנק, ווי אַ ליכטיגע לעגענדע. מען האָט אָנגעוויזען דאָס אָרט, וואו ער איז געזעסען אויפן פעלד, נעבען וועלכען בוים אפילו, מיט וועמען ער האָט מעהר גערעדט און וועמען פון זיי איז ער מעהר געפעלען.

אָט, אין איינעם פון אַזעלכע טעג, איז אַ מענש אַ נידריגער מיט דיקע באַקען און אַ בלאָנד צעקאָשמעט בערדל, מיט אַ רויטע בלוזע אונטערן פאַלטאָ און אַ גראָבען שטעקען אין האַנט, זיך פאַמעליך אַראָפּשפּאַצירט פון באַן. לאַנזאַם מיט די הענט אין די קעשענעס, זיך אַ קוק אַרומגעטון, עס איז שוין געווען פאַרבאַכט, די זון איז שוין לאַנג פאַרשוואונדען אונטערן סגיל הייזער פון דער ווייטער באַן-סטאַציע אונטער אים, נאָר פאַר אים איז געלעגען אויסגעשפּרייט אַ שטעדטעל הייזלעך, אַ טראָטואַר, אַ קלויסטער, אַ רוסישע צערקווע, וואָס האָט געקלונגען דרייסט אויף אַלע אירע קלענערע און גרעסערע גלעקלעך, ווי זיי וואָלטען פאַרצעהלען, אַז זיי זענען די הערשער דאָ. דער יונגערמאַן האָט זיך אַ קוק אום געטון און באַמערקט, אַז די באַן, וואָס האָט אים אַהער געבראַכט איז שוין פאַרשוואונדען. נור פון גאַנץ ווייט האָט זיך געהערט דער פּיף-פּאַף פון רויך און פּאַרע, דער פייף און דער רויטליכער וואָלקען, וואָס איז געלעגען געגען רויטען הימעל. דעם פרעמדען איז אַביסעל אומעטיג געוואָרען, ווען ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער איז געקומען צו קיינעם נישט, שלאָפען האָט ער נישט וואו. עסען וויים ער נישט וואו צו געהן. עפּעס נור אַ באַקאַנטע קריסטין האָט ער, וואו ער האָט אַמאָל געגעסען סמעטענע מיט זויער מילך, שלאָפט זי.

דערזעהען, אַז עס איז אומעטיג און פוסט האָט ער אויפגעשטעלט דעם קאָלנער, איינגעטוליעט דעם קאָפּ און געזונגען,

געהענדיג לאַנגזאַם, איינע פון די לידלעך, וואָס האָבּען נאָך גיי און פּריש געקלונגען אין דער יודישער גאַס. ער האָט יעדעס מאָל געטון אַ בּרום, אַ בּליק אונטער זיך און אַ שפּרייז פאָראויס, אַמאָל האָט ער אויס איינטאָניגקייט געטון אַ קלאַפּ מיטן שטעקען אין דער ערד, ווי ער וואָלט דערמיט וועלען די איינטאָניגקייט איבּעררייסען. ווען ער איז אָפּגעגאַנגען אַ שטיק וועג, האָט איהם עטוואָס אָפּגעשטעלט. דאָס איז געווען דאָס רויטע פייער פון דער קוזשניע, וואָס האָט פאַרשפּרייט די רויטקייט אויף ווי ווייט, דער פרעמדער איז געשטאַנען פון ווייטען און מיט אונצוטרוי האָט ער בּאַטראַכט דאָס אַלץ אַרום. פון דאָרט האָבּען אַרויסגעקוקט יודע־לעס ברכה׳לעס, און שלמה׳ס קאָפּ, אַלע האָבּען זיי געהאַלטען די שפּיצען פינגער פאַר׳ן פייער און אַלע האָבּען זיי עטוואָס גערעדט:

—היינט אין דערפריה בּין איך אַזוי געשטאַנען אין דער ניי־ער — האָט יודעל געזאָגט, האָבּ איך בּאַמערקט אויף דער ערד עטליכע פּאַפּירלעך מיט רויטע געפּאָרטע הענט און מיט ווערטער „חבר און חברשאַפט״. האָבּ איך זיי גענומען צום לייענען האָט זיי דער יונג, וואָס רוימט אָפּ דאָס ליים פון די מוירען, מיר זיי פון האַנט אַרויסגעריסען, פאַר אַזעלכע פּאַפּירלעך האָט מען נעכטען ביי נאַכט אַוועקגעפירט שרה׳ן די הייבּאַם אין קרי־מינאַל אַריין און פון דאָרט אין ציטידעל אַריין.

—אין ציטידעל? וואָס איז דאָס פאַר אַ מין היזן?—האָט געפרעגט ברכה׳לע.

—אַ טורמע אַזעלכע, וואו מען לאָזט אַריין מענשען, ווי חיות, מען גיט זיי נישט קיין עסען און נישט קיין טרינקען און אַמאָל וואַרפט מען זיי דאָרט אַריין אין אַ קעלער, צוזאַמען מיט חיות.

—צוזאַמען מיט חיות? ניין, איר וועט די פּאַפּירלעך שוין מעהר אין האַנט נישט האַלטען, האָט זיך דערשראָקען פאַר די רייד ברכה׳לע און זיי אַרויסגעריסען פון דעם ברודערס הענט אַרויס.

—בּאַרויג זיך ברכה׳לע, האָט יודעלע געזאָגט מיט אַ שמייך־

כּעל, אויב די פּאַפּירלעך רעדען אָן צו טון גוטע זאַכען אויף דער וועלט, איז קיין מורא נישט צו האָבען פאַר די וועלף און חיות.

—אויך איך האָב דערפאַר קיין מורא נישט, האָט פעסט און ענטשלאָסען געזאָגט שלמה, און אַ טונקעלער לאָק האָט זיך אַ טרייסעל געטון פאַר זיינע אויגען.

ביידע האָבען גענומען אַ פּאַפּירעל און געהאַלטען עס לאַנג פאַר די אויגען און געשושקעט זיך.

אין דער צייט ווען זיי האָבען דאָ אַזוי גערעדט, איז דער פרעמדער געשטאַנען און אויסגעהערט זייער שמועס איבערהויפּט איז צו זיינע אויערן שנעל צוגעפלויגען דאָס וואָרט: ציטאַדעל, און דאָס וואָרט האָט אים עפּעס דערמאָנט וועגען זיך.

לאַנג, שוין לאַנג ווי ער איז געוועזן אויף דער לער אין שטאָדט ביי איינעם „פוסען״, אַ דיקער מענש, אַ שילדען-מייס-טער, וואו עס האָט געאַרבייט אַ געזעל—אַ שטאַרקער יונג, וואָס האָט געבּרענגט פּראָקלאַמאַציעס אין די קעשענע, און אים געגע-בען זיי צו פאַרשפּרייטען. א רויער, אומענטוויקעלטער יונג איז ער נאָך געוועזן און האָט פון די פּראָקלאַמאַציעס גאָר נישט געוואוסט. פלעגט אים דער געזעל זאָגען, אַז כל זמן, ער וועט נאָך אַרומ-געהן אויף דער פריי וועט ער גאָר נישט וויסען, נור ווען ער וועט זיך אַריינכאַפּען אין ציטאַדעל, וואו עס זיצען גרויסע מענ-שען, דאָקטוירים, וועט ער ווערען אַ אַנטוויקעלטער מענש״.

די דאָזיגע ווערטער זענען בליץ-שנעל דורך זיין מוח און ער האָט געשטעלט שטילע, פאָרזיכטיגע טריט פאָראויס, פילענדיג אַז זיי וועלען ווערען היימישע.

ווען ער איז צוגעקומען נאָענט צו דער קוזשניע האָט ער פאַמעלעך און מיט אַ שמייכעלע אַריינגעלעגט דעם קאָפּ אין טיר אַריין און געפרעגט מיט אַ קול נישט איבערצושרעקען קיינעם:

איז פאַראַן ביי אייך אַ שוועבעלע?

די קעפּ ביי אַלעמען האָבען זיך אויסגעדרעהט אין דער זייט פון דער טיר און יודעלע האָט באַלד זיך, באַרויגענד, גע-זאָגט:

ווען עס איז נישטאָ ביי אונז קיין שוועבעלע איז פּייער דאָ געננוג, איר קאָנט פייער נעמען.

—אַ דאַנק אייך פאַר'ן פייער—האָט דער פרעמדער געזאָגט

—וואויל פייער, ווארים פייער, אַנו, לאָמיר זעהען, ווי עס קוקט אויס. און ער האָט זיך אַראָפּגעבויגען צולעגענדיג אַ ציגאַר צום קליינעם הייסען אויוועלע, וואו עס איז באַלויכטען געוואָרען זיין בליאָנדער, ברייטער קאָפּ מיט'ן צעקאָשמעטען בערדיל, אַריינגע-זעצט אין אַ רויטער קאַצאַפּסקער בליוזע, פאַרויכערט, אַרויסגע-לאָזען אַ שווערען קנויל רויך. דערנאָך האָט ער פאָרזיכטיג באַטראַכטענדיג די מענשען אַרום, געזאָגט:

פייער און אייזען, אָט וואָס איך זעה ביי אייך. שווערע שטיקער אייזען, שוויס אויפ'ן שטערן, אָפּגעבריטע פינגער.

באַ, און פאַרוואָס זעהט מען דאָס נישט ביי יענע רייכע לייט, וואָס וואוינען אין פּאַלאַצען? ניין, ביי זיי זעהט מען דאָס אייזען שוין אויסגעשמיעד עס דינט זיי גוט!

דערנאָך האָט ער זיך, פאַרטראַכטענדיג אין שלמה'ס שטע-רען, אַוועקגעשטעלט געגען אים און געזאָגט:

—פאַרוואָס איז ביי אייך אויפ'ן שטערן אַ צייכען פון אַ רויטער פּאָדקאָווע?

—דאָס איז פון אַ פערד—האָט שלמה אים אָנגעקוקט מיט די גרויסע קאַלטע אויגען. נישט וויסענדיג, וואָס ער מיינט מיט די ווערטער.

—איך וויים, אַז עס איז פון אַ פערדישער קאָפּעטע—האָט דער פרעמדער געזאָגט—אָבער זאָגט מיר פאַרוואָס, איז קיינמאָל נישט דער פאַל, אַז יענע רייכע שטערענס זאָלען אַרונטערפאַלען אונ-טער די קאָפּעטעס.

—ווייל זיי זענען קיין שמידער נישט.

—אָט טאַקע דערפאַר. וואָס זיי אַרבייטען נישט אין אָט דער הייסער קוזשניע און ווערען נישט אַזוי אָפּגעבריט ווי אייע-רע הענט און שטערענס—האָט דער פרעמדער שוין אויפגעהויבען פּאַטעטיש זיין קול, כּדי מען זאָל אים הערען שטאַרקער.

אַלע האָבען זיך אַ קוק דורך געטון, ווי מיט אַ מוראַדיגע

פרייד, נישט פאַרשטעהענדיג פון וואַנען עס איז געקומען דער מלאך הגואל, אויסער יודעלע.

דער פרעמדער האָט אויסגעלאָשען זיין ציגאַר, אַ בלאָז־אויס געטון דעם צו שטאַרקען אָטעם פון דער ברוסט און זיך פאַרטראַכט אין אַלעמענס פּנים׳ער, פונקט ווי ער וואָלט וועלען ביי עמיצען אויסגעפינען אַ פעהלער. און ווי ער האָט באַמערקט אַז ביי ברכה׳לען זע־נען די פינגער פאַרבונדען, האָט ער, וועלענדיג אויסזוכען דעם נאָענטסטען צו איר, געזאָגט מיט אַ שווערען זיפץ:

—אָט אַזאַ פּאַסקודנע וועלט איז עס, ווילט איר דרימלען אין אייער זיסען שלאָף, מוזט איר שטעהען אויף די פיס און קלאַפּען מיט׳ן שווערען האַמער. ווילט איר שפּאַצירען, מוזט איר ליגען אין די ענגע פינסטערע קעלערס און ווילט איר... קושען די הענט פון אייערע כּלות זענען זיי פול מיט וואונדען.

דער פרעמדער האָט יודעלען, וועלכען ער האָט מסתּמא געהאַלטען פאַר איר נאָענטסטען, אָנגעקוקט, געוואָלט דערקענען, ווי עס האָבען געווירקט זיינע ווערטער אויף אים.

יודעל האָט זיך אָבער געפונען אין אַ מאָדנער נישט אַנ־גענעמער לאַגע. ער האָט פאַרשעמט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און געפּויקט מיט אַ פינגער אין נאָענטען שטיין אַריין.

—און וואָס־זשע איז די עצה?—האָט שלמה פּעסט און מיט אַ פּרעטענזיע געפרעגט.

דער פרעמדער האָט זיך אומגעקוקט אין דער פינסטערניש און זיינע אויגען האָבען זיך ווי אַרויסגעדרהעט פון די לעכער, ווי ביי אַ מענש, וואָס געהט שפּעט ביינאַכט אַ פאַרברעכען טון. ער האָט זיך צעהיצט:

—איבערדרעהען אָט די געמיינע וועלט, מאַכען אַ סוף פון אָט דעם אַכזריותדיגען לעבען, אָט וואָס!

—למשל?—האָט אַריינגעקלאַפּט שלמה נייגיריג.

—וואָס למשל? געגענשטעלען זיך און נישט טון, וואָס די „בורזשויען” פאַרלאַנגען.

—וואָס איז דאָס „בורזשויען”?—האָט אים שלמה נישט פאַר־

שטענדליך אָנגעקוקט.

—אָ, וואַרט, יאָגט אייך נישט, מיר וועלען נאָך לאַנג דאַרפען רעדען, דערווייל שווייגט, עס געהט דוכט זיך עמיץ.

און דער פרעמדער האָט זיך ווידער אומגעקוקט אין אַלע זייטען, עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז דאָ געהט אַ מענש מיט אַ שפּיז אַנטקעגען אים און וויל אים נעמען דאָס לעבען, דאָ שיסט ערגעץ אַ ביקס אויס, און דאָ געהט איינער מיט אַ מעסער אין מויל. ער האָט זיך באַלד גענומען גרייטען אין וועג אַריין. פאַראָכטען דעם שניפּס, דאָס רויטע העמדעל און געזאָגט:

—דערווייל אַ גוטע נאַכט, ביים צווייטען מאָל וועלען מיר נאָך מעהר רעדען, רעדען אַ סך, דערווייל זאָל עס בלייבען בסוד, איך הייס פישעל, עס הייסט אַ נאָמען האָב איך אַנ׳אַנדערען, נאָר רופען רופט מען מיך אַזוי און איר זאָלט מיך אויך אַזוי רופען, כדי דער אמת׳ער נאָמען מיינער זאָל נישט ענטדעקט ווערען, אַ גוטע נאַכט. מיר וועלען זיך נאָך זעהען צום צווייטען מאָל!

מיט אַ מינוט שפּעטער איז פישעל געלאָפען שנעל מיט זיינע קורצע פיסלעך, מיט דעם געדאַנק, אַז ער האָט שוין אין שטעדטעל אַריינגעוואָרפען דעם ערשטען פונק, ער איז געלאָפען דעם קאָפּ אַריינגערוקט אין קאָלנער. עס איז אים אפילו שלמה נאָכגעלאָפען און געבעטען אָפּשלאָפען אַ נאַכט, נור ער האָט עס אָפּגעזאָגט.

ווען פישעל איז שוין געווען ווייט פון דער קוזשניע האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אויף אַנ׳איינזאַמען שטיין און פאַר דער לבנה געצייכענט מיט׳ן גראָבען שטעקען; דאָס דיקע פנים פון שטאָדטישען שפּיאָן, וואָס געהט אים שוין נאָך עטליכע טעג, אַ באָרד, צוויי גרויסע אויגען, ווייסע הויזען. און אָפּציטערענדיג אין דער איינזאַמער פינסטערניש איז ער אַלע מאָל אויפגעשטאַנען פון אָרט, ביז עס האָט זיך געהערט אַ פייף פון אַ באַן, ווען ער איז פאַרשוואונדען.

VIII

זייער באַראַטונג, און דער גראָבער סטראַזשניק.

אויף צומאָרגענס זענען זיך אַלע צוזאַמענגעקומען אין קוזש-ניע, געזעסען ביים פייער, געטראַכט און גערעדט וועגען פרעמ-דען. שלמה האָט ווידער אַרויסגענומען דאָס בלעטעל מיט די רויטע הענט און געזאָגט:

—און אָט אַזוי האָט אונז דער פרעמדער געהייסען לעבען אין ברודערליכקייט און פריינדשאַפט—ווי אין אָט דעם בלטעל שטעהט.

—ער איז אַ קלוגער מענש—האָט ברכה׳לע געזאָגט, ער האָט גערעדט שעהנע ווערטער און גוטע ווערטער, אָבער פון וואַ-נען קאָן ער זיין?

—ווייס איך, האָט שלמה געזאָגט שטאָלץ. אַך, ער איז געקומען צו אונז, איך בין גליקליך, וואָס איך האָב אים געזעהען.

—איך וואָלט דאָך וועלען וויסען נאָך וואָס ער איז געקו-מען אַהער? ווען? מיר האָבען אים דאָך גאָר נישט געזעהען גע-הען פון דער באַן—האָט געפרעגט ברכה׳לע.

—די מענשען זעהט מען קיינמאָל נישט געהען פון באַן, נור וואָס געהט עס מיך אָן, אַבי ער איז געקומען. וואָס זאָגסטו, יודעל?

יודעלע איז געווען פאַרטיפט אין עפּעס און צוקלאַפּענדיג מיט אַ פינגער האָט ער זיך אַריינגעמישט:

—ווי מיר דוכט זיך, איז פישעל, דער פרעמדער, דער וואָס האָט צעשיט די פּאַפּירלעך איבער די פאַבריקען, איך האָב אים

אָך נעכטען געזעהען דעם קאָפּ אין קאָלנער באַהאַלטען. ער איז דורך זלמן-רופא׳ס הויז און זיך אָפּגעשטעלט, אַריין צום פעלד-שערס מיידלעך און דאָרט אַ שמועס פאַרפירט...

—ריכטיג, ריכטיג — איז שלמה אַריינגעפאַלען אין שמועס, איך האָב אים נאָך נעכטען געזעהן אין סעדיל שפּאַצירען מיטן „פּאָטשטער״ פון פּאָסט, מען זאָגט אויך, אַז דער פּאָסטער איז אַ לינקער, ער איז פאַרמישט אין דעם מיידעלס זיצען אין תפיסה. ער איז אַ סאָ...

—ציאַליסט האָט איבערגעשלאָגען יודעלע מיט אַ שמייכעל.

—אָ, נישט רעדט הויך דאָס וואָרט—האָט פלוצלינג ברכה׳-לע אַרויפגעלעגט די הענט אויף ביידענס מיילער, דאָס איז אַ שרעקליך וואָרט. פאַר דעם וואָרט קאָן מען טון דאָס אייגענע, ווי פאַר אַ גנבה און גזלה. וואָרום אָט די הייבאַם האָט מען נור דערפאַר אַוועקגעפירט אין ציטאַדעל, שאַ, איך האָב אים, דוכט זיך, טאַקי דאָ שוין נעכטען געזעהען.

—אָ, איך האָב אים געוויס געזעהען. ער האָט זיך שפּאַ-צירט אַרום די פענסטער פון ... די נייטאָרינס.

—נו, אַרום די נייטאָרינס האָט ער אויך געמעגט שפּאַר-צירען, וואָרום זיי געהערען אויך צו אונז און אַרבייטען אַזוי שווער מיט די נאָדלען, ווי מיר דאָ מיט די האַמערס—האָט שלמה געזאָגט.

—אודאי, אודאי—האָט אונטערגעהאַלטען ברכה׳לע, איך האָב אים אפילו געזעהען ביי די שניידער, שוסטער און סטאָליאַרעס. ערשט איצט זענען אַלע געקומען צום באַשלוס, אַז מען האָט אים געזעהען שוין נעכטען אין שטעדטיל, און האָט מען דאָס שוין געוואוסט, האָט מען אָנגעהויבען רעדען וועגען דעם, ווער ער קאָן פאָרט זיין, פון וואַנען? שטאַמט ער פון עלטערן באַ-זעסענע, אָדער וואַנדערנדע? האָט ער ברידער, שוועסטער, איז ער פון די היעגלענדישע אָדער פרעמדע? דערנאָך האָט זיך גע-הערט עפּעס שווערע טריט קוואַקטשען אין בלאָטע, אַלע האָבען אַ ציטער געטון און אויסגעדרעהט די קעפּ צו דער טיר, געגען וועלכער עס האָט אַ בלישטש געטון אַ שווערד און די מעשענע בלעך

פון גראָבען סטראַזשניקס היטעל. זוגעהענדיג נענטער, האָט ער פאַריינגעשטעקט דעם קאָפּ, אַ קוק זיך אום געטון און געזאָגט:

—איך זוך דאָ דעם חזיר מיינעם. איר פאַרשטעהט, היינט אין דערפריה איז פון הויז אַרויס דער חזיר, נישט ער האָט גע־געסען, און נישט ער האָט געטרינקען און נישט ער האָט אָנגעזויגען די קינדער. און שטעלט אייך פאָר, דאָס עגמת-נפש וואָס איך האָב, אַז די חזירניקעס האָבען מיר דערפאַר געוואָלט געבען צוויי־הונדערט רובל מזומן געלד, האָט איר אים נישט געזעהען?

שלמה, ברכה׳לע און יודעל האָבען זיך דורכגעקוקט איינס דאָס אַנדערע, ווי זיי וואָלטען נישט פאַרשטעהן, וואָס ער וויל און שלמה האָט אַ ביסעל דרייסט אַזאָג געטון:

—צי ווייסט איר נישט, אַז חזרים טאָרען מיר נישט עסען און נישט אַריינלאָזען אין שטוב?

—יאָ, דאָס ווייס איך, נור וואָס... דער חזיר קוקט נישט, ער האָט אַ נאַטור צו קריכען וואו מען דאַרף נישט, אָבער דאָס איז נאָך נישט אַלץ, וועגען וועלכען איך בין אַהער געקומען, איר פאַרשטעהט, איך בין דאָ נעכטען געגאַנגען, האָב איך געזעהען אַ פאַרשוין מיטן הוט איבער די אויגען. אַ ממזר, אַזעלכער, וועה, וואָס, פון וואַנען און פון וועלכער הינטישער פאַמיליע ער איז און צי האָט ער אַ פּאַס און וואוין-רעכט? יאָ, איך האָב אים געזעהען ביי אייך רויכערען אַ ליולקע, זאָל מיר אַזוי מיין גאָט העלפען, אַ געמיינקייט אַזעלכע...

די אַרומיגע זענען בלאַס געוואָרען און נערוועז געוואָרפען בליקען איינס צו דאָס אַנדערע, וואָרום כל זמן ער האָט נאָך גערעדט פון חזיר האָבען זיי זיך געפילט נישט שולדיג און זיין פּאַרלוירען געהען און האָבען דעם סטראַזשניק אָפּגעמאָסטען מיט קאַלטע בליקען פון אויבען ביז אַראָפּ, אָבער ווען זיי האָבען אָנגעהויבען הערן די רייד איבער דעם ווי דער, פרעמדער האָט אַ ליולקע גערויכערט, זענען זיי אַלע בלאַס געוואָרען:

—אַ פרעמדער? ניין, קיין פרעמדער איז ביי אונז נישט גע־ווען, עס הייסט דורכגעגאַנגען די קוזשניע איז ער יאָ, נור שלאָפען דאָ האָבען מיר אים נישט געלאָזט, האָט זיך געפּלאָנטערט

אין די רייד שלמה.

—יאָ, מיר האָבען אים אפילו פאָרגעלעגט אַ געלעגער, נור וואָס דען שלאָפען האָט ער נישט געוואָלט, האָט זיך אַרויס־געכאַפּט פון מויל אַ וואָרט ברכה׳לען און זי האָט אַ ציה געטון דעם ברודער ביים רעקעל, דאָס ער זאָל מעהר נישט רעדען.

יודעלע האָט געמאַכט אַ קלוגע פשרה און רויג געענטפערט דעם גראָבען סטראַזשניק, וואָס איז געשטאַנען אָ צעשראָקענער:

—דורכגעגאנגען אפשר איז ער יאָ, נור וואָס דען, ערש־טענס האָט מען זיך אפילו אויף אים נישט אומגעקוקט, און ווידער ווען ער זאָל דאָ יאָ וועלען עפּעס טון, וואָלט מען אים אויך נישט געלאָזט. דען... מיר זענען מענשען פאַרנומענע, וואָס האָ־בען קיין צייט נישט צו אַזעלכע זאַכען.

נישט אויסגעהערט אפילו וואָס מען רעדט צו אים, האָט דער גראָבער סטראַזשניק אַרויסגענומען אַ בוך, וואו עס זענען מיט בליישטיפט געווען פאַרשריבען פאַרשידענע פּראָטאָקאָלען פון גנבות און קאַרעס פאַר אומריינקייט, פאַרשריבען דאָס אויסזעהן פון קוזשניע, די רעדער, די כאָמוטעס, דעם מיעך, וואָס בלאָזט פונאַנדער דאָס פייער און די פנים׳ער ווי יעדער זעהט אויס, דערנאָך האָט ער אויסבלאָזענדיג דעם אָטעם, ווי אַ שטאַרקער בעל השבון, אַ מאַך געטון מיט דער האַנט:

— היט אייך קינדערלעך, היט אייך די ביינער! און איז אַוועק מיט שווערע טאָפּטשעדיגע טריט אין בלאָטע.

XI

די סלאַדקע.

מיט עטליכע טעג שפּעטער איז „פישעל" געקומען שוין נישט פון דער שאָסיי־זייט, דען יענע אָרט האָט זיך שוין צו פיל געוואָרפען מענשען אין די אויגען אַריין. ער איז אָנגעקומען פון דער בית-עולם-זייט, געמאַכט זיך אַנ׳אויסרייד ביים גרעבער, דאָס ער דאַרף באַגראָבען אַ קינד און דאַרף דאָ זיך זעהען מיט חברה קדישה. אַדורך דאָס בית-עולם-געסיל און אַ פייף געטון דורך צוויי פינגער, עס הייסט: דו ווערסט מיך שוין נישט אָנקוקען מעהר—און שנעל געקומען דורך אונטערגעסלעך אין קוזשניע אַריין. דאָס מאָל אין גאָר אַנדערע בגדים, אין אַ ווייסען קאָסטיום מיט ברייטע הויזען, אַ שטרויענעם הוט, אַ רענצעל און עפּעס אַ פּעקעלע, וואָס איז באַשטאַנען פון חזיר-פלייש און אַ בריטווע זיך אַליין צו גאָלען.

דאָס מאָל איז פישעל אַריינגעקומען דרייסט, אַזוי ווי ער וואָלט זיך שוין מיט די מענשען געקאָנט יאָרען. אַוועקגעוואָרפען די פּעקלעך פון הענט און געזאָגט גאַנץ פראָסט:

—חברים! איך בין הונגעריג און שלעפעריג, כ׳חליש עסען און חליש נאָך שלאָפען, און דער עיקר וועלען מיר די נאַכט דורכפירען אַ שטיקעל אַרבייט, מיר וועלען דאָ בלייבען אַליין און מיר וועלען עפּעס אויפטון.

פישעל האָט מיד אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דאָס אָנטון, ער איז שטעהן געבליבען אין דער רויטער בלוזע און געקעמט די בליאָנדע האָר מיט די פינגער, דערביי האָט ער אַ בליק געוואָר-

פען אויף די פּאָדלאָגע מיט די צעוואָרפענע כאָמוטעס און רע־דער, וואָס עס האָט אָנגעזאָגט אפילו, אַ קלאָגעדיגע נאַכט, נאָר נישט מעהר ער האָט געוויזען, אַז עס אַרט אים נישט.

—עס איז נור שלעכט, וואָס עס איז קיין רעכט געלעגער נישטאָ, האָט זיך ענטשולדיגט מיט אַ פאַרגליווערטען שמייכעל שלמה, מען קאָן זיך דאָ די ביינער צעברעכען.

—עס מאַכט נישט אויס, האָט פישעל קלאָגעדיג געקוקט אויף די פּאָדלאָגע, מיר מוזען שוין געוואוינט זיין דערצו, באַ־רויגט אייך און זעצט אייך אַוועק.

ברכה׳לע איז אַרומגעגאַנגען אַ ביסעל אומרויִג פון דעם, וואָס דער גראָבער סטראַזשניק האָט דאָ אַ וויזיט געמאַכט און וואָלט צופרידען זיין, ווען פישעל וואָלט אַוועקגעגאַנגען פון דאַ־נען שלאָפען. שלמה׳ן אָבער האָט פאַרדראָסען איר שוואַכקייט און ער האָט עפּעס געדראָט דער שוועסטער מיט בייזע וואונקען.

יודעל איז אַרומגעגאַנגען איבערן שטוב און געטריי אַוועק־געראַמט די רעדער, די אייזענס, אַז פישעל זאָל האָבען נישט קיין צעבראָכענע נאַכט, שלמה האָט אים צוגעהאָלפען.

מיט אַ שעה שפּעטער האָט מען די קוזשניע פאַרמאַכט. געגענאיבער דעם אויווען איז געלעגען אַ ביסעל היי, פאַרדעקט מיט אַ פלאַכטע און אַ קליין פעדערין קישעלע. אַרום דעם געלע־גער האָבען זיך אַלע אַוועקגעזעצט און נור ברכה׳לע האָט זיך געפּאָרעט אַרום די באַנקע מיט זודיגען טיי און געוואַרעמט מילך. דאָס פייער האָט זיך צעברענט און געוואַרעמט מילד די פּנימער פון די אַרומיגע. פישעל האָט זיך אויס עדעלקייט נישט אויסגעטון, נאָר האַלב זיך צעלעגט, האַלב צוגעדעקט מיט זיין פּאַלטאָ און פריהער זיך אָפּראַזירט די באַקען ביז דער קליינער בליאָנדער צעקאָשמעטער באָרד פון דער געמבע, דערנאָך האָט ער אויסגעטרונקען עטליכע גלעזער מילך און געזאָגט צו שלמה׳ן:

—איך דאנק אייך, חבר.

דאָס מזל, האָט זיך שלמה, דער שטאָלצער, מיטן לאָק אויפ׳ן שטערען, אַ ביסעל פאַרויטיגט, דאָס איז געווען דעריבער ווייל פישעל האָט אים גערופען—חבר—און ער האָט געענטפערט:

צום געזונד. איך באַדויער נור, וואָס דאָס געלעגער איז האַרט.

—באַ, דאָס מאַכט נישט אויס, האָט פישעל אַמאַך געטון מיט דער האַנט ווי אַ צירקמייסטער, וואָס איז צוגעוואוינט צו דער דרעסיראָווקע פון חיות.

פישעל האָט זיך איצט אויפגעזעצט, ער איז געווען מונטער. דאָס האַרץ איז פון דער מילך אַ ביסעל זאַט און צופרידען גע-ווען, די באַקען זענען ראַזירט געווען. עס איז אים געווען גרינג און גוט און ער האָט געוואָלט אַ ביסעל זינגען. ער האָט דערום גענומען דעם האַמער און פלוצלינג אַ קלאַפּ געטון מיט אים אין דער קאָוואַדלע.

—צוליב וואָס טוט איר דאָס? האָט אים יודעל געפרעגט.

—וואַרט אויס חברים, האָט פישעל באַגייסטערט געזאָגט, איך וועל אייך עפּעס זינגען, ווילט איר הערען?

—אדרבא, האָט שלמה געזאָגט און זיך געשטעלט, ווי אַ תּלמוד פאַר אַ רבּין.

פישעל האָט זיך אויפגעזעצט, ער איז שטענדיג געווען אין די גוטע מינוטען אויפגעלעגט, זיינע בלויע אויגען האָבען גע-גלאַנצט מיט וואַרימע פייערלעך און זיין שטים האָט מאָדנע גע-דונערט. אין אַזעלכע מינוטען האָט ער געמאַכט אַנ׳איינדרוק פון אַ גרויס, נאַריש קינד.

—וואָס זאָל איך זינגען? האָט ער זיך אַליין געפרעגט. אָט וואָס, און ער האָט געזונגען:

—גלין-גליאָן-גלין, גלין-גליאָן-גלין, קלאַפּט דער האַמער מיט זיין געזאַנג; גלין-גליאָן-גלין...

פישעל האָט געזונגען, באַגייסטערט געקלאַפּט מיטן האַמער. שלמה האָט זיך געלערנט נאָכזינגען. דאָס זינגען האָט אַזוי גע-דויערט אַ שעה צייט, ביז שלמה און ברכה׳לע האָבען זיך אַביסעל אויסגעלערנט דעם איינראַ׳ט און דעמאָלט האָט פישעל אַוועקגע-לעגט דעם האַמער און אַ זיפץ געטון, ווי פון אַ שווערער אַרבייט.

דאָס מאָל האָט אויך יודעל אַ זיפץ אָפּ געטון, נור פון צו שווערען כילען זיך, פון פישעלס געזאַנג, פון זיין ראַזירען זיך, פון זיין טרינקען און וועלען שלאָפען און ער האָט געזאָגט איינפאַך:

—ווי מיר דוכט, האָט איר דאָ געבראַכט אונז אַ פּלאַן ווי אַזוי צו פירען אַנ׳אַרבייט, איר פאַרשטעהט? ביי אונז אין שטעד־טיל איז פאַרהאַנען אַ ביסעל אַרבייטער אין וואַרשטאַטען פאַר־פינסטערטע מענשען, וואָס קוקען די ליכט קיינמאָל נישט אָן. עס וואָלט זיך לאָזען מיט זיי עפּעס צו רעדען פון זייער ביטערען לעבען. מיר האָבען געהערט, אַז אין אַנדערע שטעדט וואַקסט די אַרבייט, מיר ווייסען נאָך אָבער גאָרנישט.

דאָס מאָל איז פישעל ערנסט געוואָרען און ער האָט געזאָגט:

איר פאַרשטעהט? די ערשטע זאַך איז „קאָנספּיראַציע"—האַל־טען אַ סוד, הייסט־עס. און דאַן ווען איר וועט פאַרשטעהען דעם אינהאַלט פון דער „קאָנספּיראַציע" זאָלט איר זיך באַשאַפען אַ גרופּע פון אַ פינף, זעקס מענשען, דידאָזיגע מענשען זאָלען צעטיי־לען צווישען זיך די אַרבייט אַזוי: אַז, ווען איינער וועט אָנפירען זיין אַרבייט ביי סטאָליאַרעס וועט דער צווייטער זיין דער אָנפירער ביי קנעפּ־מאַכער, דער דריטער ביי היטעל־מאַכער א. אַז. וו.

פישעל האָט איצט אויפגעגעבען דעם פּלאַן פון דער אַר־בייט גענויער, און האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבען פילען אַ מיד־קייט אין די ביינער.

יודעלע האָט אים אָבער דאָס מאָל נישט אָפּגעלאָזט און צוגעהערט זיך צו יעדען וואָרט, צו יעדער באַמערקונג. דאָס גראָד איז אים אַריין אין געדאַנק.

מיט עטליכע שעה שפּעטער האָט מען געזעהען פישלען אַוועקפאַלען מיטן קאָפּ אויף אַ קופּע פון רעדער, גיך האָט ער פאַרמאַכט די אויגען. און מען האָט באַמערקט, אַז צוליב דעם, וואָס די ביינער קוועלען זיך אויפן שלעכטען געלעגער טרייבען אים שלעכטע חלומות אין טיפע אָפּגרונדען. באַגינען האָט עמיץ שנעל אויפגעריסען די טיר און איז פאַרשוואונדען, דאָס איז גע־זוען פישעל.

X

פּישעלעס פּאַרגאַנגענהייט.

דער וואַגאָן דריטער קלאַס איז שנעל געגאַנגען אין וועג און שטיל אַיינגעוויגט זיינע פּאַסאַזשירען. האַרט ביים פענסטער איז געזעסען אַ דאַמע אין אַ לייכֿטען הוט און געדרימעלט, אַנ׳אָפּיציר מיט רויטע עפּאָלעטען האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויפֿן הענטעל פון זיין שווערד און גלאַט אַזוי געזעסען און געקוקט אין פענסטער אַריין, און צוויי פּאַרשוין אין גרינע מונדירען, וואָס זענען עפּעס אויסגעקומען פּאַרדעכֿטיג צוליב דעם, וואָס זיי האָבען אים, פישלען, צופיל באַטראַכֿט פון אויבען ביז אַראָפּ. פישעל האָט אַפילו געוואָלט אַלע מאָל אַ רוק אַוועק טון די טיר און אַרויסגעהן אין צווייטען וואַגאָן, נור געוואוסט האָט ער פון איין זאַך, טאָמיר קוקט מען דיר נאָך, זאָלסטו זיך מעהר פון אָרט נישט רירען, דאָס פאַרערגערט נאָך די סיטואַציע.

ער האָט דערום אָנגעהויבען אַרומגעהן הין און צוריק, אומרויג געריכערט אַ ציגאַר. אויסגעשפּיגען אַלע מאָל און געהאַלטען די פינגער ביים גאָלדענעם קייטעל, וואָס ער האָט געטראָגען שוין פון לאַנג, צו באַווייזען די פּאַרדעכטיגע, אַז ער איז כּון די רייכֿע און געהער נישט צו די אַגיטאַטאָרען, וואָס פאָרען איבער די שטעדט.

טיילמאָל האָבען זיך די פּאַרדעכֿטיגע, אין די גרינע מונדירען, פּאַרקוקט אין אַ צווייטען פענסטער, פּישעל האָט זיך דאַן אַ ביסעל באַרויגט און אָנגעהויבען צו טראַכטען פון זיין לעבענס געשיכטע.

געשפּרונגען איז אים פאַר די אויגען דאָס קליינע גרויע הייזעלע אין ליטע, וואו עס האָט יאָרען לאַנג געלעבט זיין טאַטע דער טויבער שכר, דער אָרימער מאַליאַר, וואָס פלעגט ווינטער אָפּזיצען אין שטוב, נור פון איין פּאַר-פּסח ביזן צווייטען געגאַנגען מיטן פּענזעל איבער די הייזער, קיכען מאָלען; און פישעל, דער אָרימער, נאַקעטער יונג, איז מיט אים מיטגעגאַנגען. און ער דערמאָנט זיך, ווי שפּעטער, ווען ער האָט זיך אַרומגעזעהען די אָרימקייט אין שטוב, האָט ער איינמאָל גענומען דאָס תּפילין-בייטעלע, דאָס טשעמאָדאַנטשיקעל, און אַוועק אין דער גרויסער שטאָדט אַריין. און ווי ער איז דאָרט געקומען צום מאַליאַר פוס אויף דער לער, ער האָט זיך אַפּאָר יאָר אַרומגעוואַלגערט ביי אים אין שטוב, געשלאָפען אין קיך, אָדער אין פאַרבען-קעלער; געניאַנטשעט דאָס קינד און געהאָלפען קאָכען אַפּילו, וואָס האָט אים, פישלען, וועלכען מען האָט גערופען „באָניע לער-יונג" זעהר פאַרדראָסען און ער האָט יעדען אונטערנעמער, יעדען, וואָס האָט זיך גערופען מייסטער פיינט געהאַט, ווי דעם טויט.

פישעל האָט אַנ׳אָנגענעהמע באַוועגונג געמאַכט. ער האָט זיך דערמאָנט: ווען עס איז אָנגעקומען די צייט פון דער פרייהייטס באַוועגונג, איז ער געוואָרען דער, וועמען מען האָט אָנפאַרטרויט די גרעסטע פּעק פּראָקלאַמאַציעס. און אין דער צייט, ווען די מאַסען האָבען אָנגעהויבען פירען די בערזען-אַרבייט איז ער אַלע נאַכט אַרויסגעקומען אין גאַס אין סעדיל מיט אַ פאַרשפּריצט רעקעל און אַגיטירט.

דאָס האָט אים אַזוי באַליבט און באַוואוסט געמאַכט, דאָס באָניע, וועלכען מען האָט צוליב דער פלינגקייט זיינער גערופען: „פישעלע" איז געוואָרען דער אָנפירער אין די גאַסען-אַרבייט. דורך אים איז אַדורך יעדער סטרייק, יעדער קאָנפליקט צווישען אַ געזעל און אַ מייסטער. שפּעטער אָבער האָט מען דערזעהן, אַז פישלען איז אַ שאָד צו לאָזען ביי גאַסען-אַגיטאַציע מען האָט אים גענומען צו בעסערע אַרבייט, צו פּאָליטישע אַרבייט און געשיקט אים איבער שטעדט און שטעדטלעך האַלטען רעדעס און באַשאַפען אָרגאַניזאַציעס.

דערום איז פישעלס נאָמען געהויבען געוואָרען און בעלונ־גען אויף ווי ווייס... יעדער האָט געקאָנט פישלען, און יעדעס שטעדטעל האָט אים פאַרלאַנגט, און וועה איז געווען צו דעם שטעדטעל, וואָס עס האָט די זכיה נישט געהאַט אים צו האָבען ביי זיך, מען איז אַרומגעגאַנגען מיט די קעפּ אַראָפּ.

און פישעל, פאָרענדיג שטענדיג אין וועג און שעפּענדיג זיין וויסען בלויז פון בראָשורען און צייט־ביכלעך, איז געוואָרען אַ „טעאָרעטיקער".

אויסער דעם איז פישעל נישט געווען קיין מענש, וואָס זאָל פאַרצעהלען פאַר דער גאַס אַ זאַך ווי זי איז, און שטענדיג האָט ער עפּעס געהאַט אונטער דער האַנט אַ בינטעל גליקען, וואָס ער האָט געזעהן אָדער געהערט אין לעבען פון דער פריי־הייטס־באַוועגונג. אָט דאָ און דאָרט ליגט שוין אַ מיניסטער טויט, אַ שפּיאָן איז דערשאָסען, אַ גובערנאַטאָר איז אומגעקומען פון דער וועלט און נאָך, נאָך...

העל־זעהעוודיגע פאַרבען, וואָס האָבען גערייצט זיין פאַנ־טאַזיע, און אויך אַצינד איז ער געזעסען און געטראַכט, די גרוי־סע נייעסען, וואָס ער וועט ברענגען אין שטאָדט אַריין, ווי ער וועט שילדערען די נייע סכאָדקעס, אָרגאַניזאַציעס, וואָס ער האָט שוין באַשאַפען.

ער האָט אַזוי געטראַכט וועגען דעם, ווי פּלוצלינג איז די באַן צוגעקומען צום שטאָדטישען וואָקזאַל, וואו עס האָט זיך פאַר פישלען אַ רוק געטון דער באַן־זייגער, דער מעשענער גלאָק און די באַן־זשאַנדאַרמען פאַר וועלכע ער האָט באַזונדערס מורא געהאַט.

איצט אַצינד האָט זיך פישעל איבערצייגט, אַז די אין די גרינע מונדירען זענען נישט קיין שפּיאָנען, דען אויף זייערע היטלען איז אויסגעמאָלט אַ שיף, אַ סימן, אַז זיי זענען שווימער אויפן וואַסער. און זיין גאַנצע מורא האָט זיך איבערגעטראָגען אויף זשאַנדאַרמען פון דער באַן, און נישט וואַרטענדיג ביז די באַן וועט זיך שטעלען, איז ער אַראָפּ אין דער מיט וועג און פאַרשוואונדען אין גרויסען שטאָדטישען טומעל.

XI

זיין באַריכט פאַר חברים.

ווען עמיך וואָלט זיך אַרויפגעקריגען אויף די מאַרמאָרנע שטיגען און אָנקלינגען ביי דער טיר פון אַדוואָקאַט ב. וואַלטער, וואָלט ער אומבאַדינגט דערזעהן פאַר זיך אַ גרינעם קאַבינעט, וואו עס זענען געזעסען צוויי פאַרשוין: אַ מאַן און אַ פ־וי. ביידע איבערביכער און ביידע האָבען פון לאַנגווייליגקייט געביסען די שפיצען פינגער. דאָס זענען געווען חבר מאַקס און חברה „רוזשאַ זאַקאָפאַנסקאַ”. חבר מאַקס, איז געווען אַ מענש פון אַ יאָר עטליכע דרייסיג מיט אַ שיטערען קאָפּ האָר אויסגעקעמט אין אַ שרינט און צוויי שפּיציגע וואָנצען פאַרדרעהט אין דער הויך, ווי ביי אַ ריטער. פון זיין געבוירען אָן האָט זיך חבר מאַקס אָפּגעגעבען מיט לעהרע אין דער שול. זיין ספּעציאַליטעט איז געווען אַלגעבּרא און טעכנישע ערפינדונגען. שפּעטער אָבער, ווען ער האָט זיך אָנגעהויבען אָפּצוגעבען מיט סאָציאַלאָגישע וויסענשאַפטען, האָט ער די אַלגעבּרא און טעכניק געוואָרפען און אָנגעהויבען זיך אָפּצוגעבען מיט סאָציאָליסטישע אַרבייט און פּראָפּאַגאַנדע.

חבר מאַקס איז אָבער קיינמאָל נישט געפאָרען אויף קיין פּראָווינציעלע אַרבייט און נישט באַשעפטיגט זיך מיט קיין אַגיטאַציע. זיין פּערזאָן האָבען די מאַסען נישט געקאָנט נור זיין נאָמען האָט געקלונגען אין די אַגיטאַציאָנס-ספערען, ווי אַ געשעהעניש. ער האָט קאָנטראָלירט די אַלע אַרבייטען און אַרויסגעגעבען אינסטרוקציעס, ווי אַזוי די אַרבייט זאָל געפירט ווערען. חבר מאַקס איז דערום געווען דער שליסעל פון דער פּאַרטיי,

אין וועלכען עס זענען באהאלטען געווען אלע סודות. איבעריגענס האט דער חבר מאקס געהאט א פארגאנגענהייט, וואס עס האט אים צוטרוי געשענקט. א יאר צייט איז ער געזעסען אין טורמע איבער דעם, וואס ער, דער ערשטער, האט דעם פראפעסאר פון רעליגיעזע ענינים געװארפען א טינטער אין קאפ אריין—צווי יאר; פאר אגיטירען צווישען סטודענטען פאר א סטרייק און א יאר פעס-טונג פאר באליידיגען די פערזאן פון א מיניסטער.

אט דאס אלץ צוזאמען האט אים געשענקט דעם גרעסטען צוטרוי צווישען די יעניגע, וואס האבען אנגעפירט מיט די אגי-טאציאנס ארבייטען, פאר וועלכע מען פלעגט אפגעבען דין וחשבון.

די צווייטע: „רוזשא זאקאפאנסקא", איז געווען א מעדעל מיט א זעהר קלינגענדער פארגאנגענהייט, וואס האט די מעדלישע יארען פארבראכט ערגיץ אין זאקאפאנע אין א מוזיקאלישער סבי-בה, זי האט שוין געזונגען און פארמאגט לאנגע בלאנדע האר, מיט וועלכע זי אליין האט זיך געצערטעלט, ווי א מוטער א בת יחידה. דערהערט אבער, אז עס איז פארהאן אויף דער וועלט א סא-ציאליסטישער אידעאל, האט זי געווארפען דאס זינגען און זיך אװעקגעגעבען דער ארבייט. איינמאל האט מען געפונען ביי איר א בראשור, האט מען זי ארעסטירט אויף זעקס חדשים.

די זעקס חדשים האבען איר געגעבען פון איין זייט מוט, וױיבליכע ענערגיע, פון דער צווייטער זייט האט זי געירשנט א שרעקליכע היסטעריק. אירע אויגען זענען שטענדיג געווען אנ-געשטעלט אין א מעלאנכאליע און די ליפען פלעגען אפט אויס-ברעכען אין א ספאזמאטישען לאכען אדער וויינען. נישט קוקענ-דיג דערויף אבער האט מען זיך געטראגען מיט'ן שענסטען צו-טרוי צו איר, און מען האט זי גערופען חברה „רוזשא".

אזויערנאך זענען אט די ביידע געווארען דאס הויפט-ראד, ארום וועלכען עס האבען זיך געדרעהט די אלע געשעהענישען. די אלע פארזאמלונגען, סטרייקען, דעמאנסטראציעס זענען געװען אקצעפטירט פון די ביידע און צו זיי ביידע איז אלץ געווארען צוגעטראגען, ראפארטירט דורך צוויי מענשען, איינעם א געוויסען קריסט מיטן נאמען „קאטשעראיק"; א נידריגער מענש מיט צוויי

קליינע אויגעלעך, ווי אַ כינעזער אַ פאַרביסענער רעוואָליוציאָנער, אַ פרעכטיגער קאָנספּיראַטאָר, און — פישעל דער פלינקער, באַוועגליכער, וואָס קיין זשאַנדאַרם און שפּיאָן קאָן אים נישט אַרעסטירען.

אַציינד זענען מאַקס און רוזשאַ געזעסען און געטראַכט פון אים, ווי פון אַ מלאך און עס איז זיי נור נישט פאַרשטענדליך געווען פאַרוואָס זוימט ער זיך אַזוי לאַנג.

— פישעל, אָ פישעל, שוין דריי טעג, זייט מיר האָבען אים נישט געזעהן, האָט חבר מאַקס נישט פאַרשטענדליך אַ שאַר געטון מיט די פינגער איבער די וואָנצען און פאַרוואונדערט אַ דרעה געטון מיטן קאָפּ.

— וואונדערליך, האָט רוזשאַ נערוועז אַ דרעה געטון מיט די אויגען אין שפּיגעל און באַטראַכטענדיג, ווי בלאַס און נערוועז זי זעהט אויס, האָט זי געזאָגט:

— מיר קאָן עס זיך נישט גלויבען, דאָס מען זאָל אים חס וחלילה האָבען אַרעסטירט, ער איז צופיל העלד און קאָן זיך אַרויסדרעהען פון געפאַר, ווי אַ פויגעל.

— איך מיין אויך אַזוי, האָט אונטערשטיצט אירע ווערטער מאַקס.

ביידע האָבען זיך אַביסעל פאַרטראַכט, געביסען די נעגעל, געקלאַפּט מיט די פינגער, ווי פון דרויסען האָט זיך געהערט אַ קלונג. צוערשט האָט מען געמיינט, אַז דאָס איז פּאָליציי, נור באַלד האָט מען דערקענט, אַז דאָס קלינגט פישעל און מען איז געגאַנגען עפענען די טיר. פישעל איז אַריין אַ צערודערטער און קוים אויסבלאָזענדיג דעם אָטעם האָט ער געזאָגט:

— פיר פאַרשוין, גאַנצע פיר „פיאַלקעס"* האָבען מיך היינט געיאָגט, אַ מלחמה אַ גאַנצע געווען, נאָכגעשאָסען און איך בין אַנטלאָפען.

— אַנטלאָפען, האָט רוזשאַ זיך אָנגעכאַפּט מיט די פינגער ביי די באַקען, איר פּנים האָט זיך פאַרוואַנדעלט אין אַ פינסטערען וואָלקען.

*) זשאַנדאַרמען.

—נאָכגעשאָסען—האָט פישעל מיט אַ העלדישען טאָן ווי-דער געזאָגט.

—נו, וואָס הערט זיך דאָרט, אין דער אַרבייט?—האָט מאַקס געפרעגט קאַלטבלוטיג, ווי ער וואָלט שוין נישט נתפעל געווען פון פישעלס אַנטלויפען פון געפאַר.

—אַלץ אין בעסטען,—האָט פישעל געענטפערט.—איך האָב שוין דאָרט אַן אָרגאַניזאַציע, אַ קוזשניע אַ גאַנצע, וואוילע יונגען. זיי וועלען דאָס שטעדטעל איבערקערען מיט איין מינוט. צען מיטגלידער רעכענט די אָרגאַניזאַציע און טויזענט די מאַסע, באַרעכענט!

—טויזענט די מאַסע?

—ווי איר הערט. היינט, מאָרגען, וועט דאָרט אויסברע-כען צוויי שוסטער סטרייקען, אַ שטריקמאַכער סטרייק און אַ מויער סטריי"

—אויסגעצייכענט,—האָט מאַקס געזאָגט,—און דאָס אין אַזאַ קורצער צייט.

—אין אַזאַ קורצער צייט?—האָט זיך פאַרוואונדערט רוזשאַ. זי האָט אַרויסגעריסען אַ בלום פון וואַזאָן, און פאַרשטעקט אין זיין לאַק.

פישעל איז געווען גליקליך. זיינע בלויע אויגען האָבען געגלאַנצט, ווי ביי אַ זעלנער, וואָס האָט באַקומען צוויי גאָל-דענע בענדלעך אויף די אַקסלען, און זיינע הענט האָבען געשילדערט די גרויסע העלדענטאַטען, וואָס ער טוט אָפּ אין דער באַוועגונג.

דערנאָך האָט ער געגעבען אַ גליקליכען זיפץ אָפּ און געזאָגט:

—אַצינד מוז מען זיך איבערוואַרפען אין אַן אַנדער גע-גענד און דאָרט אויפפלאַקערן דאָס פייער.

ער האָט שוין דאָ לאַנג נישט געוואָלט זיך פאַרזוימען און איז אַוועק.

XII.

אייגענע אַרבייט.

ווען פישעל איז אַוועק פון דער קוזשניע, איז יודעל שטעהן געבליבען אַ מינוט פאַרטראַכט. ער האָט אָנגעצונדען אַ שוועבעלע, פאַרויכערט אַ פּאַפּיראָס, און אויסבלאָזענדיג דעם רויך, האָט מען דערקענט אין זיינע קליינע, קלוגע אויגען, דאָס ער באַטראַכט איצט פישעלס ווערזען און אין דר׳אמת׳ן איז ער אים נישט שטאַרק געפעלען. עס איז אים אין קאָפּ אַריין נישט געקראָכען, נישט פישעלס ראַזירען זיך, נישט זיין טרינקען טיי, נישט זיין קלינגען מיט׳ן האַמער. דאָס איינציגע, וואָס ער האָט איצט געדענקט פון פישלען איז געווען דער פּלאַן, וואָס פישעל האָט געבראַנגט, ווי אַזוי צו פירען אַנ׳אַרבייט.

דער צווייטער, ווידער, שלמה, איז געווען איבעראַשט פון יעדער זאַך, וואָס פישעל זאָל נישט האָבען געטון. צי האָט ער זיך ראַזירט, צי האָט ער געטרונקען טיי, צי ער האָט געקלונגען מיט׳ן האַמער, צי ער האָט געטראַכט, צי האָט צע־בראָכען אונטער זיין פעסטען קערפּער דאָס ביסעל רעדער, אויף וועלכען ער האָט בלויז אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ. און ווען פי־שעל איז אַוועק, איז שלמה אַריינגעפאַלען אין עפּעס אַנ׳אי־בערגעטריבענעם שטאָלץ, ער האָט זיך געפילט העלדיש, שטאַרק

און אומגעזיגט. זיין לאָק האָט זיך מער צעלעגט איבער'ן פּנים. דער רויטער צייכן פון שטערן האָט מער געפלאַמט און ער האָט אויסגעזעהן, ווי אַ שטאָלצער חתן נאָכ'ן ערשטען זעהען זיך מיט דער כלה, וואָס דרעהט איבער די פּלענער פון זיין לעבען אויף מער גליקליכע וועגען. יודעל, פּאַרקערט, איז געווען אַ באַרעכענטער און גלייכער אין זיין נאַטור, ער האָט געוואָלט אָנהויבען אַרבייטען לאַנגזאַם און שטיל.

—מען דאַרף זיך אַ נעם טון צו דער אַרבייט, — האָט יודעל געזאָגט,—אָבער גאַנץ שטיל, קיינער זאָל נישט וויסען דערפון. ווען, אַ שטייגער, קאָן מען נעמען צו דער מיט-הילף?

—אפשר דאָס ביסעל קצבים-יונגלעך?—האָט זיך שלמה געפרעגט,—זיי זענען פעסטע בחורים, מיט זיי וועט זיך לאָזען עפעס מאַכען.

—אָבער מיר דאַרפען דערוויל נאָנטע צו אונז, זיי זאָלען פאַרשטעהן, וואָס מען רעדט צו זיי.

—ווער קאָנען זיי זיין?

—וואַרט,—האָט יודעל געזאָגט, און פאַר זייגע אויגען האָבען אַ שוועב געטון דריי שטאָדטישע בחורים, דאָס איז געווען: משה גבאי, אַ דאַרער, ענערגישער בחור, מיט אַ פּיפּקע אויפ'ן שטערען. גבאי האָט מען אים גערופען דערפאַר, וואָס זיין פאָטער איז אַמאָל אַ גבאי געווען. דער דאָזיגער בחור האָט אַמאָל געלערנט אין אַ שטיבעל, לעצטענס, האָט ער זיך גענומען לייענען מעשה-ביכלעך, מערסטענס די ביכלעך פון „אַרבייט און קאַפּיטאַל”, אין וועלכע ער האָט זיך שטאַרק פאַראינטערעסירט. דער צווייטער האָט געהייסען „חסיד”, דערפאַר, וואָס זיין פאָטער איז אַ חסיד געווען. דער נאָמען חסיד האָט זיך אים נאָכגעשלעפּט אין שטעדטעל צוליב דעם פאָטער. דאָס איז געווען אַ בחור, אויך אַוועקגעריסען פון לערנען, וואָס האָט זיך געוואָלט לערנען אַ מלאָכה און דערפאַר, וואָס ער

האָט עטליכע יאָר אַרומגעבלאָנדזשעט צווישן מלאכה און לער-
נען, האָט ער דערווייל געכאַפּט אַ בליק אין די בראָשורען.
דער דריטער, האָט געהייסן „בדחן", מחמת דער זיידע זיינער
איז געווען אַ בדחן. דאָס איז געווען אַ בחור אַ שלעפּעריגער,
אַנ'אַפּאַטישער, אָנגעטון שטענדיג אין אַ פּאָר גרויסע צעריסענע
קאַלאָשן, מיט וואַטע אין די אויערן. דאָך איין מעלה האָט
ער געהאַט, ער איז געווען אַ קאָנספּיראַטאָר, עס הייסט אַזעלכער,
וואָס האַלט אַ סוד אין האַרץ. די דריי בחורים האָט ער גע-
האַט אויפ'ן געדאַנק זיי צו צוציען צו דער אַרבייט.

צומאָרגענס פאַרנאַכט איז יודעל געגאַנגען מיט די דריי
אין שטאָדט-סעדיל און גערעדט וועגן דער שלעכטקייט פון
לעבען, וועגען די אָרימע מענשען, וואָס וואוינען אין די קע-
לערס, אַרבייטער—אין די גריבער און לעבען, ווי די ווערים.
יודעלע האָט גערעדט איינפאַך שטיל. דאָך האָבען זיינע ווער-
טער געריהרט דאָס האַרץ. און ווען די בחורים האָבען זיך איינ-
געהערט, האָט יעדער פון זיי געפרעגט:

—וואָס טוט מען זשע, יודעל?

—מיר דאַרפען זיך זעהען אין קוזשניע אַלע נאַכט,—האָט
יודעל געזאָגט,—איך וויל צוזאַמען מיט אייך פירען אַנ'אַרבייט
צווישען די אָרימע און אומגליקליכע.

—און וואָס וועט זיין אונזער אַרבייט?—האָבען זיי גע-
פרעגט.

—מיר מוזען זיך צוערשט געבען רעכענונג צו זענען
מיר שוין פעיג צו רעדען מיט זיי,—האָט יודעל געענטפערט.—
דערצו מוז יעדער נעמען די אַרבייט צו וועלכער ער איז
פעיג. איינער זאָל לעזען מיט זיינע באַקאַנטע-ביכלעך; דער
צווייטער, זאָל פירען שמועסען; דער דריטער, זאָל גלאַט עפּעס
פאַרצעהלען, צו וואָס עמיץ פון אייך איז פעיג.

דער „גבאי" האָט גענומען אויף זיך די אַרבייט פון פי-
רען שמועסען מיט אַרבייטער ביינאַכט נאָך דער אַרבייט. דער
„חסיד" האָט צוגעזאָגט רעדען מיט זיי איבער דעם שרעקליכען

טאָג לעבען, דער „בדחן" האָט צוגעזאָגט זיי איינצווינגען לי-
דער פון אומגליק און טויט.

יודעל האָט אויסגעהערט זייערע פאַרלאַנגען און די מענ-
שען זענען אים געפעלען.

XIII.

די בערזע.

אין עטליכע וואָכען אַרום האָט מען אין שטאָדטישען סעדיל געזעהן עטליכע קופּקעלעך מענשען, געבונדענע איינס צו דאָס אַנדערע און פאַרנומענע אין אַ שטילען געשפּרעך. שלמה איז געגאַנגען מיט עטליכע שטאָדטישע אַרבייטער אונ־טער דער האַנט און ליידענשאַפטליך זיי עפּעס אַריינגערעדט אין די אויערן.

יודעל און ברכה׳לע האָבען אַרום זיך געפירט אַ גרופּע בערג־אַרבייטער.

דער גבאי, דער חסיד און דער בדחן זענען דערווייל מיטגעגאַנגען מיט יודלען און אויסגעהערט, וואָס ער רעדט, כדי זיי זאָלען זיך אויסלערנען דאָס, וואָס זיי האָבען צו רע־דען מיט אַנדערע.

די ערשטע עטליכע טעג האָט מען נאָך געמיינט, אַז דאָס איז עפּעס אַ שפּאַציר און דאָס שטעדטעל, וואָס עס איז געוואוינט צו זעהן שפּאַצירענדע, האָט זיך אויף זיי נישט אומ־געקוקט. שפּעטער אָבער האָט מען באַמערקט, אַז די שפּאַצי־רענדע זענען עפּיס פון איין מין פאַרשוואַרצטע מענשען, אַזעל־כע, וואָס ליגען שטענדיג אין די וואַרשטאַטען. האַ, ווי קומען זיי אַהער? און מען האָט זיך אָנגעהויבען אַריינטראַכטען אין דער זאַך אַריין. האָט מען דערזעהן, אַז דאָס איז איינע פון

יענע סעדיל-רעדלעך, וואָס וואַקסען אויס אין אַלע שטעדטלעך און די מענשען האָבען אָנגעהויבען מורא האָבען פאַר דעם. מען איז אַליין נישט געגאַנגען און מען האָט קיין קינד נישט געלאָזט גיין אַהין.

אַ חוץ דעם האָט עס צוגעצויגען די אויפמערקזאַמקייט פון גראָבען סטראַזשניק, וואָס האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס דאָ איז אין דער לעצטער צייט פאָרגעקומען. עפּעס שטענדיג האָבען דאָ שפּאַצירט, זומער-פאַרנאַכט, די אָנשטענדיגסטע קינדער פון שטאָדט, מיידלעך אין בלויע קליידלעך, יונגעלייט מיט שענע פאַלטאָס, ייך פּלוצלינג איז דאָס אָרט פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין עפּעס אַנ׳אָרימען הויז פאַר אָפּגעריסענע אַרבייטער.

אין אמת׳ען געזאָגט, האָט דער גראָבער סטראַזשניק געוואוסט נאָר פון איין זאַך, וואָס דער שטאָדטישער פּאָליציימייסטער האָט אים אָנגעזאָגט, אַז קייזערליכע פאַרברעכער זענען נאָר איינציגע מענשען, מענשען אָהן אַ באַשטימטער פּראָפעסיע, מענשען מיט אַראָפּגערוקטע הוטען איבער די אויגען, וואָס האָבען קיין פּאַספּאָרט קיינמאָל נישט, ס׳רוב פרעמדע, אומבאַקאַנטע פּנים׳ער. און דאָ זעהט ער אייגענע מענשען און ער פלעגט אַדורכגעהן, אָפּשטעלען זיך אַ מינוט אין אַ מאַך טון מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט: „וואָס אַרט עס מיך דען?״ שפּעטער אָבער האָט אים די זאַך אָנגעהויבען ווערען נישט פאַרשטענדליך און ס׳רוב מאַטערן אין שלאָף.

עפּעס איינמאָל פאַרנאַכט איז ער אַזוי געשטאַנען אין דער בודקע ביים סעדיל, האָט ער געהערט דאָס וואָרט סאָציאַליזם, טורמע, טויט-שטראָף און פּאָליציי. דער גראָבער סטראַזשניק האָט זיך אַ פּאָר מאָל איבערגע׳צלמ׳ט און שווער אָפּגעעטעמט. דערנאָך איז ער אַריין אין סעדיל אין צעטריבען דאָס פּובליקום. דאָס פּובליקום האָט זיך אָבער קנאַפּ וואָס דערשראָקען דערפון און שטעהן געבליבען.

ערשט איצט האָט ער פאַרשטאַנען, אַז די גרופּע שפּאַצירענדע זענען נישט קיין לופט-כאַפּער. איז ער פאַרנאַכט

אַדורכגעגאַנגען, האָט ער זיך אַריינגעריסען אין סעדיל און געזאָגט מיט גוטענס: „קינדער, געהטס שלאָפען.״ האָבען די קינדער זיינע גוטע ווערטער נישט געהערט. האָט ער אַרויס־געכאַפּט די שווערד, און געפּאָכעט מיט איר, ווי יענע שווערד, וואָס האָט נישט געלאָזט אָדמ׳ען צוריק אַריין אין זיין גן־עדן. די קינדער אָבער האָבען נישט געקוקט אויף זיינע ווערטער און זיך רוהיג שפּאַצירט ווייטער.

XIV.

די בערזע פון די פיינע קינדער.

אזויערנאך האט דאס שטאדטישע סעדיל, וואו עס האבען אמאל שפאצירט די מיידלעך און בחורים נאכ'ן עסען, פארוואנדעלט געווארען אין א זאמעל-פונקט פון ארבייטער. משה גבאי איז נאך א קורצער צייט, איינהערענדיג זיך אין יודעלס רייד אויף דער בערזע, געווארען א זעלבסשטענדיגער מענש, וואס האט אליין אנגעפירט מיט א „קרייזעל". דער חסיד האט, נאך א שטיקעל קאמף אין שטוב, אראפגעווארפען די קאפאטע, אויסגעטון זיך פון די לעצטע שפורען פון חסידות און געווארען א פרייער אגיטאטאר. דער בדחן האט גלאט אזוי אויסגעזונגען פארשידענע לידער.

צווישען זיי און יודלען איז געשטאנען שלמה. שלמה איז מיט קיין גאר רויע מענשען נישט געגאנגען, דען ער איז אין זיין ענטוויקלונג געשטאנען צווישען יודלען און די דריי: גבאי, חסיד און בדחן. שלמה איז געגאנגען מיט מער באוואוסטע מענשען. דארט האט מען נישט גערעדט בלויז וועגען ביטערקייט, ארעמקייט סתם, נור מען האט שוין גערעדט וועגען סטרייק, וועגען ארבייטס-טאג און אפטמאל באריהרט פאליטישע פראגען, אין וועלכע שלמה אליין איז נאך אפילו נישט שטארק באהאווענט געווען, און אפטמאל איבערגעפרעגט יודלען.

יודעל האט נישט געהאס קיין גרויסע קוואלען פון

וואַנען ער זאָל שעפּען זיינע ידיעות, אַ חוץ, וואָס פון צייט-צו-צייט איז אים אַריינגעפאַלן אַ בּראָשור, אָדער אַ געהיימע ידיעה פון דער גרויסער שטאָדט און לויט איר האָט ער אַרויסגעגעבּען זיין אַנשויאונג אויף געוויסע זאַכען.

אַזוי אַרום האָט אָנגעהויבּען צו קלינגען דאָס וואָרט בּערזע, ווי עפּעס אַ געהיימער שאָטען. מען האָט אָנגעהויבּען רעדען וועגען איר געהיימער קראַפט און פון אירע בּאַוואָ-פּענטע מענשען. איבּערהויפּט האָט איבּערגעשראָקען דאָס, וואָס מען האָט געזאָגט, אַז בּיי שלמה'ן, אָט דעם קוזשניע-יונג איז פאַראַנען אַ שטילער רעוואָלווער, עס הייסט אַזאַ מין כּלי, וואָס דערשיסט אַ מענש גאָר אָהן אַ קלאַפּ. דאָס האָט בּאַאונרוהיגט די יעניגע בּעל-מלאכות, וואָס האָבּען געהאַלטען מענשען, און די געוועלב-שטעהער, וואָס זייערע געוועלבּער זענען אויסגע-קומען מיט די טירען געגען דער בּערזע.

דאָס איז אָבּער געווען דער פּראָסטער עולם פון שטעד-טעל ש.

געווען אָבּער אַ קלאַס מענשען, וואָס האָבּען טאַקי אַ בּי-סעל מורא געהאַט פאַר דער בּערזע, נור איינצייטיג האָבּען זיי איר צוגעטראָגען אַ שטיקעל הניפה. דאָס זענען געווען שטיקלעך מיוחסים, מענשען פון אַ שענער פאַמיליע. נור ערגעץ וואו האָ-בּען זיי געהאַט אין דער פאַמיליע אַ סטודענט, אַ שטיקעל קעמ-פער אין אוניווערזיטעט, וועלכען מען האָט אַ פּאָר מאָל אַרויס-געוואָרפען און איז געוואָרען אַ שטיקעל בּאַרימטהייט. מיט דער דאָזיגער בּאַרימטהייט האָבּען די מענשען פון דער העכערער געזעלשאַפט קאָקעטירט. איבּערהויפּט מיידלעך, וואָס האָבּען געוואָלט ווייזען דער שטאָדט, דאָס זיי זענען נישט קיין אָפּגע-שטאַנענע און געהערען צום פּראָגרעס. אָט אַזעלכע ענליכע גע-פילען, האָט מען געקאָנט דערקענען בּיי דער געשעצטער פאַ-מיליע בּאָגער.

די פאַמיליע בּאָגער איז בּאַשטאַנען פון אַ פאָטער, אַ שטאָדטישען דאָזאָר, אַ ווייכער, בּלאָנד-האָריגער מענש, אַ בּעל-טובה און נדבן, אויף אַלע פראָנטען; אַ זוהן, וואָס האָט יאָרען

שטודירט אויף דאָקטאָר און דעם דאָקטער נישט אויסשטודירט; אַ שוועסטער, וואָס האָט זיך געלערנט מוזיק, גלאַט אַזוי, ווייל מען האָט געזאָגט, דאָס זי האָט „אַנ׳אויער״; און אַ טאָכטער אַ בת יחידה, וואָס האָט געהאַט אַ פּאַטענט אויף זעקס קלאַסען גימנאַזיע.

אָט דער דאָזיגער פּאַטענט איז ביי דער פאַמיליע געווען אַ מין צירונג פאַר אַ שדוך. ווען מען האָט אויסגערעכענט איר געלד, אירע מתנות, אירע שענע אויגען, האָט מען אויך צוגערעכנט דעם פּאַטענט פון די זעקס קלאַסען.

די דאָזיגע בת יחידה, וועלכע מען האָט גערופען „שע-נע רויזעל״, האָט באַלאַנגט צו די עדעלסטע פיגורען פון שטעדטעל ש. דאָס איז געווען אַ מיידעל קרוב צוואַנציג יאָר, מיט בלויע לויפּעדיגע אויגען, וואָס האָט אין איר לעבען ליב גע-האַט שעהנע חתונות, בעלער פון דראַגונער-אָפיצירען און פאַר-ווייזונגען פון גימנאַזיסטען, וואו זי האָט שטאַרק פּרעזענטירט און מען האָט זיך געהאַלטען פאַר אַ זכיה צו זיין אין איר געזעל-שאַפט.

אַ לאַנגע צייט, נאָך איידער זי האָט געוואוסט וואָסאַרע שעהנע עלעמענטען עס שטעהען-צו צו דער אַרבייטער-באַוועגונג, האָט זי זיך געהאַלטען וויים פון דער גאַס. זעלטענס האָט מען זי געזעהן שפּאַצירען אין דער זייט פון דער בערזע. נור ווען זי האָט דערהערט, וואָס פאַר אַ מין ווירקונג די בערזע באַקומט און דערצו, אַז עס הויבען זיך אָן צו דרעהען סטו-דענטען אַרום איר, האָט זי אַוועקגענומען די האַנט פון האַרץ.

עפּעס איינמאָל איז זי געווען אויף אַ פאַרוויילונג פון גימנאַזיסטען. זי האָט זיך דאָרט באַגעגענט מיט אַ גראָבען סטו-דענט, אַ קריסט, אַ בחור פון אַ יאָר דרייסיג. ער האָט גע-טראָגען אַ בלויען ראַנד אַרום דעם היטעל, כאָטש מען האָט אים שוין לאַנג אַרויסגעוואָרפען פון אוניווערזיטעט. דער סטודענט האָט זי געפרעגט:

—זייט אַזוי גוט, נעמט איר אין דער פרייהייטס-באַ-וועגונג קיין אנטייל נישט? ווי שעמט איר זיך נישט אין דער

היינטיגער צייט צו שטעהן פון דערווייטענס, פריילין? עס איז פשוט אַ שאַנד, אַז אַ יונגער מענש און מיט בילדונג...

רויזעל האָט צופרידען פון וואָרט „מיט בילדונג" אַ שמייכעל געטון און געפרעגט:

—קענט איר מיר נישט זאָגען דאָס פראָגראַם?

—גוט, איך וועל אייך זאָגען,—האָט דער סטודענט געזאָגט,—נור מיט'ן באַדינג, דאָס מען זאָל אייך קורצליך זעהען אויף דער בערזע. די בערזע איז היינט נישט קיין חרפה.

און רויזעל האָט ווידער אַ שמייכעל געטון, ווי פון אַ חנוודיגען קאָמפלימענט. דערנאָך האָט זי אים געגעבען די האַנט און געזאָגט:

—איך דאַנק אייך זעהר, וואָס איר רופט מיך צו דינען די אָרימע שילטען. ווי איר זעהט שטעה איך צו צו דער פריי־הייטס־ באַוועגונג. איך שטעה פאָלקאָם צו!

XV.

איר אַרויסטריט—„וועלרוויל בורעם“.

צו מאָרגענס האָט מען אין שטאָדטישען סעדיל געזעהן אַרויסקומען אַ צאַרט, בלאָנד מיידעל, וואָס האָט זיך אַ פרעג געטון אויפ׳ן סטודענט, וועלכער האָט אין דער לעצטער צייט אָנגעהויבען אַרויסקומען אויף דער בערזע. און ווען זי האָט אים דערזעהן פון ווייטענס, האָט וי אַ שמייכעל געטון און אים דערלאַנגט די האַנט.

—גוט, חבר׳טע, וואָס מיר זעהן אייך דאָ אַרויסקומען, האָט זיך דער גראָבער סטודענט דערפרעהט.

—זעהר שעהן, וואָס מיר האָבען דאָ אַנ׳אינטעליגענטע חבר׳טע,—האָט אונטערגעהאַלטען אַ צווייטער סטודענט.

—אויך איך בין צופרידען צו באַגעגענען אַזעלכע הויכגעשטעלטע מענשען.

—אויך איך,—האָבען צוגעגעבען אַנדערע.

רויזעל און איר חבר האָבען אַ פּאָר מאָל דורכגעשפּאַצירט דאָס סעדיל און גערעדט צווישען זיך איבער די בלויע שיין פון דער לבנה, איבער׳ן שטערען מאַרס, איבערן שיפּעל מיט׳ן בלויען פענדיל, און נאָך און נאָך...

דערזעהן, אַז רויזעל געהט אויף די בערזע איז געוואָרען אנ׳ענגשאַפט אין סעדיל, יונגע ווייבלעך, מיידלעך, בחורים, האָבען זיך צוגעקוקט דערצו, ווי צו אַ גרויס געשעהעניש. די בערזע איז געוואָרען לעבהאַפטער, די שמועסען שטאַרקער:

—אַז רויזעל דעם דאָזיגס געהט, מעגען מיר אויך געהן,—האָט עמיץ געזאָגט פון אַ זייט.

—ניש׳קשה, אונזער רויזעל איז אויך שוין דאָ אויף דער בערזע,—האָבען אַנדערע שטאָלצירט.

—רויזעל וועט אונז אמת׳דיג אַגיטירען.

און אויסער די אינטוייגיגסטע, זענען אויך אין דרויסען געשטאַנען ווייבער מיט די פינגער אויף די באַקען און מקנא געווען די בערזע.

אַחוץ דעם האָט עס שרעקליך געווירקט אויפ׳ן אייל-סוחר, וואָס זיין געוועלב איז אויסגעקומען פונקט קעגענאיבער דער בערזע, וועלוויל בורעס.

וועלוויל בורעס איז געווען אַ יוד אַ ברייטער, אָנגעטון שטענדיג סיי ווינטער, סיי זומער אין אַ וואַטענעם פאַלטאָ מיט פאָדקאָוועס אויף די שטיוועל, זיין באָרד, ווי די פאַרב פון זיין פנים, האָט אויסגעזעהן, ווי דער געדיכטער אייל זיינער. זיין פלייצע איז געווען אַ פעסטע, זיין קאַרק—באַוואַקסען מיט האָר און אין זיין גאַנצער פיגור איז געלעגען עפעס שווערעס. ער איז געווען געזונט און געדינט אַמאָל אויף סלוזשבע.

אַצינד האָט ער געהאַט אַ קראָם פון אייל און שוואַקס, קעגענאיבער דעם סעדיל. צו אים פלעגען קומען בעל-עגלות, זעלנער שמידען די שטיוועל. מיט זיי איז ער היימיש געווען און וישט מורא געהאַט צו געהן אַפילו אויף אַ וואַלקע. ער האָט אַלעמען געלעגט, און דערפאַר האָט מען אים גערופען „בורעס", עס הייסט אַזוי געזונט און שטאַרק, ווי אַ בורעס—גרויער בער.

דאָך האָט ער שטאַרק מורא געהאַט פאַר איין זאַך, פאַר דער בערזע. הימעל און ערד עפען זיך, אים האָט זיך אויס-

געדוכט, אַז גאָט האָט אַראָפּגעשיקט אויף אים אַנ׳אייביגע פּלאָג.

עפּעס איינמאָל האָט עמיץ אויף דער בערזע אויסגע־שאָסען פון אַ ביקס, און פון דעמאָלט אָן האָט זיך אים אויסגעדוכט נאַכט-נעכטליך, אַז ביקסען צילען אין זיין גע־וועלב אַריין. און ער האָט נישט גערוט, געזוכט מיט די אויגען, וואָסאַרע מענשען געהען דאָרט ? און וואָס טוען זיי ?

דערפילט עפּעס אַ נייעם מענש, אָדער סתם אַ גערדיכטען שמועס איבער דער בערזע איז בורעס שיער נישט משוגע גע־וואָרען פאַר שרעק. ער פלעגט דערום צווישען מנחה און מעריב אַריינקומען, אין בית-המדרש, נישט טויט און נישט לעבעדיג, אַוועקשטעלען זיך ביי אַ שטענדער און אויסרופען:

—רבותי! היינט איז געקומען אַ פרעמדער מיט ברילען, אַ גע׳שמד׳טער תלמודיסט. אַ פייערדיגער קאָפּ, קיין יוד איז ער שוין נישט; אַ פּיסק האָט ער, רעדען קאָן ער — אַ וועלט, ער האָט איינט גערעדט אין וועלדיל — אַ שרעק!

—אין וועלדיל, אין וואָסער וועלדיל?—פלעגען אים פרעגען די שכנים.

—אָט אין דעם ס—קלער וועלדיל,--האָט ער אויסגע־גלאָצט די אויגען,—פּאָליציי האָט אים געזוכט.

—האָט זי אים געפונען?

—ניין. ער איז אַנטלאָפען, די מענשען זענען זיך צע־לאָפען.

—לעדיג?

—ניין. מיט אַ פאָן, איר הערט, אַ רויטע פאָן, ער האָט זי געכאַפּט אונטער די קאַפּאָטע!

און וועלחיל האָט געוועקט די מורא׳דיגע פאַנטאַזיע פון די מענשען און זיי האָבען נישט פאַרשטאַנען, וואָס פאַר אַנ׳-אומגליק גאָט האָט אַראָפּגעשיקט צו זיי.

ביינד ווען ער האָט דערזעהן, אַז רויזעל, דעם דיוּאָ ס,

געהט אויך אַרויס אויף דער בערזע, איז וועלוויל שיער נישט משוגע געוואָרען פאַר וואונדער. ער איז אַרומגעלאָפען אַרום די דראָטענע פאַרקאַנאַס פון סעדיל, געבראָכען די הענט, ווי סיוואָלט אים עמיצער ז״ו פון דער וועלט אַוועק.

אין דער אייגענער נאַכט האָט געקאָכט אין בית-המדרש. וועלוויל האָט נישט גערוט, ער האָט יעדען דערצעהלט פון אָט דער מערקווירדיגער ערשיינונג.

XVI

דער ערשטער שטרייק.

די בערזע האָט זיך פון יענער צייט אָן, צעטיילט אין דריי גרופען, כאָטש פאַר דער וועלט האָט זי אויסגעזעהן, ווי איינע.

פון אויבען אָן אין סעדיל, האָט מען פון צייט-צו-צייט געזעהן אַרומגעהן די שלאַנקע, עדעלע רוזשאַ מיט דעם קריסט-ליכען סטודענט, וואָס האָט ליב געהאַט צו שפּאַצירען מיט אַ יודישער אינטעליגענטער חבר׳טע. די דאָזיגע גרופּע האָט גע-ענטפערט בלויז אויף טעאָרעטישע פראַגען, וועלכע זיי האָבען געוואוסט צו ענטפערן נישט פון די ספּעציעלע בראָשורען, נור פון דעם קורס פּאָליטישע עקאָנאָמיע, וואָס זיי האָבען אין גימ-נאַזיע געלערנט. נאָך זיי זענען נאָכגעגאַנגען די-יעניגע, ניי-אַרויסגעקומענע, וואָס האָבען זיך פאַרקוקט אויף רויזלען:—אַז זי געהט, מעגען מיר אויך געהן.

אָפּגערוקט פון זיי איז געגאַנגען שלמה מיט זיין גרופּע, וואָס האָבען שוין אַ ביסעל פאַרשטאַנען עקאָנאָמישע פראַגען און געפּלאָנטערט זיך אין עקאָנאָמישע שמועסען.

משה גבאי און דער הסיד האָבען גערעדט בלויז מיט זייערע גרופּען איבער דעם שלעכטען לוין פון די אַרבייטער, דער בדחן האָט זיך געלערנט זינגען לידער.

דער איינציגער אָבער, אַרום וועלכען עס האָט זיך גע-דרעהט די גאַנצע בערזע, איז געווען יודעלע, נעבען וועלכען

עס זענען געגאַנגען די גרופּען ערד-אַרבייטער, די אָרימסטע און אומגליקלעכסטע. יודעל האָט גערעדט מיט אַן׳אינערליך וואַרימען פלאַם:

—אייערע לעבענס-פייערלעך האָט מען באַרויבט פון אייך, ווען איר זענט נאָך קינדער אין די וויגען געווען. אייערע מוטער-בריסטען האָבען אייך אין דער קליינער קינדהייט קיין מילך נישט געקאָנט געבען, איר זענט פאַר׳משפּט צו אייביגע פּיין.

יודעלע האָט גערעדט שטיל און זיינע ווערטער האָבען געדרירט, ווי די שטילע טענער פון אַ וואַרימער פידעל. אין פאַרלויף פון אַ קורצער צייט איז ער געוואָרען דער, צו וועלכען יעדער האָט זיך צוגעהערט. איינמאָל איז ער אַרומגערינגעלט געוואָרען פון דער גאַנצער בערזע. יודעל האָט זיך אַרומגעקוקט און דערזעהן פאַר זיך די דאַרע, פאַרשוואַרצטע פּנים׳ער, וואָס האָבען געקוקט אויף אים מיט באַגייסטערונג און געוואָלט, אַז ער זאָל זיי עפּעס זאָגען.

—יאָ,—האָט ער געזאָגט,—עס איז געקומען די צייט, וואָס איר מוזט ווייזען, אַז איר זענט נישט נאָר קיין פאַרשוואַרצטע מאַסע, נאָר איר קאָנט באַווייזען אַ כח.

—און וואָס הייסט איר אונז טון?—האָבען זיי געפרעגט מיט אויפגעריסענע אויגען.

—איר וואַרפט די אַרבייט, איר מוזט פאַרלאַנגען דאָס וואָס אייך קומט. קיינער זאָל נישט ברעכען מיין וואָרט!

צוערשט זענען די מענשען שטעהן געבליבען דערשראָקענע און זיי האָבען קיין ווערטער נישט געפונען, ווי אַזוי קאָן מען וואַרפען די אַרבייט, צו וועלכער מען איז פאַרדונגען און אין וועלכערס יאָך און שפּאַן מען געהט שוין יאָרען. שפּעטער אָבער, ווען יודעל האָט געזאָגט: —איר וועט זעהן, אַז פון די בעקער-אויוועגס וועט שוין קיין פלאַם און רויך מאָרגען מער נישט געהן, די קצבים וועלען מאָרגען נישט שחט׳ן—זענען

אַלע שטעהן געגליבען מיט אַ שטילען אונטערטעניגען בליק פאַר אים.

נאָך אין דער אייגענער נאַכט איז יודעלע מיט שלמה'ן אַרומגעגאַנגען אין אַלע וואַרשטאַטען און אָנגעזאָגט, אַז די אַרבייט מוז זיך מאָרגען אָפּשטעלען ביז דער לוין וועט נישט אַלעמען געהעכערט ווערען. יודעל איז געווען אין זיינע טאַטען אַ באַשלאָסענער און אַ קאַלטער און ער האָט געטון זיין אַרבייט אַליין, נישט מורא האָבענדיג, וואָס אים זאָל נישט דראָען.

מאָרגען גאַנץ פריה האָט זיך פון די שטאָדטישע בעקערייען נישט געזעהן דער טונקעלער רויך און פלאַם. די בעקערס האָבען נישט געבאַקען, די קצבים האָבען נישט גע'שחט'ן און די שטאָדטישע דראָזשקעס האָבען זיך נישט באַוויזען אין גאַס. עס איז געווען אַ מהומה, די ערשטע אומבאַוואוסטע מהומה, וואָס מען האָט נישט געוואוסט פון וואַנען זי איז געקומען.

יודעלע, שלמה, דער חסיד, גבאי און דער בדחן זענען אַרומגעגאַנגען אין גאַס, און אַרום זיי—די צעשראָקענע בעליהבתים, וואָס האָבען זיך מיט עטליכע טעג פריער אויסגעלאַכט פון דער באַוועגונג. אַצינד אָבער ווען זיי האָבען שוין דערזעהן איר קראַפט, האָבען זיי אָנגעהויבען מורא קריגען. פון צייט-צו-צייט איז יודעלע צוגעגאַנגען צו אַ קראָם, געהייסען זי פאַרמאַכען, אָפּגעשטעלט אַ פור, אָדער געהייסען וואַרפען די אַרבייט די, וואָס האָבען נאָך מורא געהאַט מיטצוגעהן מיט זייערע חברים. די שטאָדט האָט געלעבט אין שרעק, דער סוחר האָט נישט געהאַנדעלט, דער בעקער האָט נישט געבאַקען און די מתפללים אין שול האָבען אָנשטאָט צו דאַווענען געשטאַנען געגען פענסטער און מיט פאַרצווייפעלטע בליקען באַטראַכט די שפּאַצירענדע מאַסע אין סטדיל.

—וואָס איז דאָס אין דרויסען?—האָט מען געפרעגט.

—אַ שטרייק.

—וואָס איז דאָס אַ שטרייק?—האָט געפרעגט וועלוויל בורעס.

XVII

די לעגענדען אין דער צייט פון דער פרייהייט־באוועגונג און די פארוואונדערונג פון רב.

אין דער אייגענער נאכט איז וועלוויל בורעס שלעכט געשלאפען און נישט פארשטאנען, וואס עס האט זיך דא איבערנאכט איבערגעטון. עפעס דאס רעדער-רוישען פון די דראזשקעס, וואס זענען אנטלאפען פון גאס, דאס געטומעל פון די בעקער, שוסטער און מוירער האט וועלוולען שיער נישט פון זינען אראפגעפירט, כאטש ער האט דער ערשטער, אויס מורא, פארמאכט דאס געוועלב און מורא געהאט, אז דער אייל און נאפט זאל נישט פארברענט ווערען אין קעלער. ער האט בשום-אופן נישט פארשטאנען, וואס דא איז היינט פארגעקומען. פון וואנען נעמט זיך א דרייסט ביי די בעקערס איבערצולאזען די דייזשעס ? ביי די שמידער—אוועקצווארפען די קושניע ? פון וואנען ? פון וואנען נעמט זיך איבערנאכט אזא הפקרות און ווער האט זי אהער געבראכט ? וועלוויל בורעס האט אין די יונגעלשע יארען געהערט, אז איידער משיח וועט קומען, וועלען זיך באווייזען צוויי געשטאלטען פון א בארג. דאס וועט זיין די מלחמה פון גוג-ומגוג. אין וועלוולען האט זיך אויסגעדוכט, אז די מלחמה איז שוין היינט פארגעקומען און, אז זי הויבט איצט אן צו ענטוויקלען איר מורא׳דיגע ארבייט. א גאנצע נאכט איז ער נישט געשלאפען און ס׳זענען אים עפעס מאדנע געשטאלטען אים געפלויגען פאר די אויגען. פון

אין זייט האָט אים געטראָגען די התפעלות פון אָט די פלינ-קע יונגען, זייער געהן אויף דער גאַס און קלאַפּען דרייסט מיט די פּאַדקאָוועס אָן די שטיינער; פון דער צווייטער זייט האָבען אים עפּעס געשראָקען די געשטאַלטען פון די פרעמדע מענשען, וואָס ער האָט נעכטען געזעהן לויפען אין גאַס. עפּעס איינער אין בריל און אַ הוט איבער די אויגען, איינער מיט אַ ברייטען, פאַרבויגענעם שניפּס, אין אַ מאַנטעל, ווי אַ גלח. ווער זענען זיי? די בייזע געשטאַלטען האָבען אויף אים אָנגעיאָגט אַ מורא פאַר שאָטענס. פאַרן פענסטערל, וואָס געהט אַריין אין געוועלב, אַ שאָטען פון דרויסען, פון קייטען, פון פאָלאַפּ פון אונטערן בעט.

—מאַמע,—האָט ער פלוצלינג געזאָגט צו דער ברייטער מאַמען, וואָס איז אויך אַ גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפען און געקרעכצט,—האָסטו נעכטען געזעהן עפּעס אַ טאָג, אַ מלחמה אַ גאַנצע...

—דאָס איז גאָטס האַנט. מיר זענען זינדיג, זוהנעלע,—האָט אויך די גראָבע מאַמע אָפּגעציטערט—מיר האָבען געמוזט אַ סך שלעכטס טון, טאַנצט אונז דער שטן אַנטקעגען.

—אַנ׳אמת׳ער ווילדער שטן,—האָט וועלוויל געוואָרטשעט.

—אָבער פון וואַנען שטאַמט עס די מהומה?—האָט ווידער די מוטער געפרעגט.

—ווייס איך? עפּעס ווילד פרעמדע קומען אָן און דרע-העןן איבער דאָס שטעדטיל,—האָט וועלוויל פאַרזאָרגט געזאָגט.

—און דאָס איז דאָך אַפילו אין סדום נישט געוועזן.

—אַפילו אין סדום אויך נישט.

—און יאָ,—האָט ווידער די מוטער געזאָגט,—מען דאַרף געהן איינרייסען קברים, די טויטע וועקען פון די קברים, וואָ-רום באַלד וועלען מיר אַלע אויסגעהן פון הונגער. די בעקער באַקען נישט, די קצבים שחט׳ן נישט, אַ שטרייק, וואָס איז דאָס אַ שטרייק?

גאָטס קללה און שוויג, מאַמע! נאָך ערגער, ווי דער היישעריק פון מצרים,—האָט וועלוויל אַ זיפץ געטון.

די מאַמע און דער זוהן האָבען אַזוי געֿרעדט און גע-זיפצט ביז'ן גרויסען טאָג אַריין.

באַגינען איז וועלוויל בורעס, נישט טויט און נישט לע-בעדיג, אַריין צום רב. ער האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר זיין טיש און מיט אַ וויינענדיג קול געזאָגט:

—רבי, ווייסט איר, וואָס עס טוט זיך אָפּ אין שטעדטעל? סדום! אַ בערזע אַ גאַנצע, מיט שוואַרצע חברה. בעקערס באַ-קען נישט, קצבים שחט'ן נישט. וועט איר עס דערלאָזען?

דער רב איז געשטאַנען און געקוקט אין פענסטער. ער איז געווען בלאַס און מיט אַ זיפץ האָט ער געענטפערט אויף וועלוויל בורעס געוויין.

—„עקבא דמשיחא”,—האָט ער שטיל געמורמעלט, מען דאַרף שטאַרק מתפלל-זיין, אַז די וואָגשאָל צווישען כלו זכאי און כלו חייב זאָל נישט איבערוועגען ח"ו אויף לינקס. ווער. אוי זועה!..

XVIII

די רויטע פאָן און דער ערשטער מאַי.

דאָס דריטע מאָל איז פּישעל געקומען פון אַ דריי-סער זייט פון נייעם שאָסיי. ער איז געקומען פאַרנאַכט, שנעל מיט אומרויגע בליקען, אַריינגעכאַפּט זיך אין קוזשניע אויסגעשאָטען די פאַרבאַהאַלטענע זאַכען, וואָס ער האָט געטראָגען אין בוזים און געזאָגט מיט אַ דערפרעהענדען טאָן:

—איך האָב אייך עפּעס געבּרענגט, אַ רויטע מתנה האָב איך אייך געבּרענגט,—און ער האָט אַרויסגענומען אַ פאָן.

דאָס מאָל זענען אין קוזשניע געווען; יודעל, ברכה'לע, שלמה, גבאי, דער חסיד און דער בדחן. אויסער דעם זענען אָנגעקומען פרישע געסט, דער גראָבער סטודענט, דער שטאָד-טישער פאָסטסאַליאָן, וואָס איז פון זיין אַמט שוין לאַנג אָפּגע-זאָגט געוואָרען, און רויזעלע, וואָס איז צו דער באַוועגונג צו-געשטאַנען. ערשט איצט האָט פּישעל פאַר זיך געזעהן אַ בער-זע און אַ גאַנצע באַוועגונג. ער האָט זיך אויסגעפרעגט אויף די מיטגלידער, אויף די מאַסע, אויפ'ן גאַנג פון שטרייק און ער איז גליקליך געווען. דערנאָך האָט ער אַרויסגענומען די רויטע פאָן, זי אויפגעוויקעלט און געזאָגט:

—עס געהט איצט דער ערשטער מאַי, ווען דאָס לעבען שפּראָצט און בליט, דעמאָלט קומט די צייט, דער אַרבּייטער זאָל די אַרבּייט וואַרפען און אויפהויבען די רויטע פאָן פאַר

דער וועלט. זענט איר צופרידען מיט מיין מתנה? יאָ, מאָרגען פריה שטעלען מיר אויס אונזערע רייען, מיר געהען אין גרינעם פעלד פאָרווערטס, פאָרווערטס געהען מיר:

ביי די ווערטער זענען שלמה, ברכה׳לע, משה גבאי און דער חסיד באַגייסטערט געווען. באַגייסטערט זענען אויך געשטאַנען דער סטודענט און רויזעלע. דער פאָטשטאַליאָן, וואָס איז שוין עטליכע מאָל געווען אָנוועזענד ביי אַ דעמאָסטראַציע, האָט זיך געהאַלטען רויג. שלמה, דער שטאָלצער רעוואָלוציאָנער, האָט זיך גוט איינגעקוקט אין רויטקייט פון דער פאָן, און האָט זי גענומען צום האַרץ...

אַלע האָבען פרעהליך אויסגערופען: „לעבען זאָל ער.“ און אויפגעהויבען אים צום הימעל. דערנאָך האָט שלמה באַקענט פישלע׳ן מיט רויזלען, מיט׳ן פאָטשטאַליאָן און מיט אַלע אַרומיגע.

מאָרגען באַגינען האָט זיך אין קוזשניע געזעהן אַ באַוועגונג פון מענשען. דאָס פייער איז געלאָשען געווען און די מענשען זענען אַרומגעגאַנגען פרערליכע, דעקאָרירענדיג מיט רויט די שטוב פון אינווייניג און פון אויסענווייניג. רויזעל, וואָס איז געווען אַ מייסטערין פון קאָנען דעקאָרירען, האָט אויסגעצירט די שטוב מיט סטענגעס און בלומען. דערנאָך האָט זי יעדען און דער לאַץ עפּעס אַריינגעשטעקט, דעם אַ בלומעל, דעם אַ מטענגע און כתם עפּעס אַ רויטען צייכען. און ווען עס איז געקומען צו דער לאַץ פון סטודענט, האָט זי אים אַלס סימן פון פריינדשאַפט אַריינגעשטעקט אַ שפּילקע מיט איר נאָמען.

ניין אַ זייגער אין דער פריה, האָט זיך געזעהן פון קוזשניע אַ מאַרש פון מענשען אין דער ריכטונג פון שאָסיי. פישעל איז געגאַנגען פאָראויס מיט׳ן רויטען העמדעל און געזונגען איינע פון די נייעסטע לידער. נאָך אים, איז געגאַנגען שלמה, וואָס האָט נאָכגעזונגען פישלען. דער גבאי, דער חסיד און דער בדחן זענען געווען צוזאַמענגעבונדען, ווי אַ קייט. דער סטודענט, רויזעל און דער פאָטשטער זענען געגאַנגען געקניפּט צווישען

זיך. יודעלע און ברכה׳לע זענען געגאַנגען באַזונדער. יודעלע האָט נישט געזונגען. דאָס איז געווען איינע פון יענע נאַטורען, וואָס האָבען נישט געפּאַסט צו קיין צערעמאָניאַלע פייערונגען. די פייערונגען האָבען זיי געטראָגען אין האַרץ. זיינע מילדע ברוינליכע באַקען האָבען זיך צערטליך געדווייעלט, זיינע ליפּען האָבען געשמייכלט, אין אים האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט די זוניגקייט פון טאָג צוזאַמען מיט דער פרייד פון יום-טוב.

דאָסזעלבע האָט דורכגעלעבט ברכה׳לע, וואָס האָט געהאַלטען איר „ברודער יודעל” ביי דער האַנט. אין איר הערציל האָט פרעהליך געקלאַפּט, ווי ביי אַ וויסער טויב, וואָס האָט דעם פרימאָרגען געזעהן פאַר זיך.

ווען זיי זענען דורכגעגאַנגען דעם שאָסיי, זענען זיי אַריין אין אַ טיפען גרוב. אַלע האָבען זיך פאַרזאַמעלט אויף איין אָרט און פישעל האָט דער ערשטער גערעדט איבער דער באַדייטונג פון אָט דעם טאָג. נאָך אים האָט גערעדט דער סטודענט און דערנאָך האָט זיך יודעל אַוועקגעשטעלט און אָנגעהויבען גאַנץ שטיל:

—חברים און ברידער! איך בין איינער פון די, וואָס זענען געבוירען, ווי איר אַלע, צו געניסען פון יענער זון, וואָס שיינט פאַר אַלע גלייך. דאָך איר ליכט ווערט אָפּט אַוועקגעריסען פון מיינע אויגען, כאָטש דער ווילען זי צו פילען איבער מיין קאָפּ, לעבט טיף אין האַרץ. פאַראַנען אויף דער וועלט צייטען פון לעבענס-פּיין, וואָס רייסט אַראָפּ דעם קאָפּ טיף צו דער ערד און באַרויבט דאָס ליכטיגע אין האַרצען. איר זענט אַרבייטער, יעדע מינוט זענט איר אונטערגעוואָרפען דעם מזל פון קעלט, נויט און הונגער. ווער האָט די שליטא איבער אייך, די זון? ניין! דאָס ערדישע פינסטערע לעבען, וואָס מאַכט אייך פאַר עלענדע יתומים, מעגט איר האָבען טאַטעס און מאַמעס אויף דער וועלט. אומגליקליכע בעטלער זענט איר, כאָטש די אַרבייט גיט אייך אפשר קיום די נשמה צו דערהאַלטען. אָבער איצט איז געקומען די צייט, וואָס די זון פון אָט דעם ליכטיגען טאָג רופט אייך צוריק צו דער פרייהייט

פון לעבען, צו וועלכער איר זענט דאך ווירקליך באַשאַפען. זיים גרייט די פרייהייט מיט די אייגענע הענט צו נעמען, ברידער!

יודעל האָט שטיל גערעדט מיט אַנ׳אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ און זיין שטים האָט געציטערט פון טרערען. ווי מען וואָלט שפּילען אויף אַ צעבראָכענער פידעל. די פאַרזאַמעלטע האָבען אים באַגייסטערט אויסגעהערט. דערנאָך, ווען ער האָט געענ־דיגט, האָבען אים אַלע אַרומגערינגעלט: שלמה, וואָס האָט איצט שטאָלצירט מיט זיין חבר׳ס רעדע, דער גבאי, חסיד און בדחן האָבען אים אָנגעקוקט מיט פאַרגעטערטע בליקען. דער סטו־דענט און רויזעל האָבען אים די הענט געדריקט. ברכה׳לע האָט אים אַוועקגערופען, אָפּגעווישט דעם שטערען און גע־קוקט אויף אים מיט פאַרליבטע אויגען. דערנאָך האָבען זיך אַלע אָנגעהויבען צו צוגעהן.

ווען זיי זענען שוין געווען נאָנט פון דער קוזשניע, האָט זיך געזעהן פון ווייטען לויפען עטליכע מענשען. דאָס איז געווען דער גראָבער סטראַזשניק מיט זיין נייער קאָמפּאַניע וואָס האָבען געזוכט מענשען. אָבער שוין קיינעם נישט געטראָפען.

דער טומעל אין שטעדט'ל און דער רב:

דער צווייטער טאָג נאָך דער דעמאָנסטראַציע האָט גע־בּרענגט אַ טומעל אין שטעדטעל, נאָך מער ווי דער שטרייק. וואָרום דער שטרייק האָט נור באַאומרויגט די איינוואוינער מיט נישט האָבען וואָס צו עסען און וואָס צו טרינקען; קוים אָבער איז אַריבער דער טאָג און דאָס לעבען האָט אָנגעהויבען געהן מיט זיינע נאָרמאַלע טריט, האָט מען דאָס אַביסעל פאַרגעסען, וואָרום קיין באַזונדערע צייכענס און סימנים, דורך וועלכע עס ווערט איבערגעבראָכען דאָס פריערדיגע לעבען, האָט דער טאָג נישט געהאַט. דער דאַוונער האָט צוריק גע־דאַוועגט, דער ספר־לייענער האָט צוריק די תורה געלייענט. אַנדערש אָבער איז עס געווען, ווען מען האָט אַ הויב אויף געטון די רויטע פאָן. דאָס האָט אָנגעזאָגט עטוואָס נייעס שרעקליכעס פאַר די שטעדטעל־מענשען און איבערהויפט פאַרן אַלטען רב, ר' שלמה באַבעס.

דער רב, שלמה באבעס איז געווען אַ זקן פון אַ יאָר זיבעציג, וואָס איז געזעסען על־כסא רבנות שוין פערציג יאָר גע־פסקנ'ט שאלות, אַלץ לויט דעם דין. געדאַווענט שבת, יום־טוב אַלץ מיט איין נוסח און געלערנט זוהר מיט אַ נגון אַנ'איי־נענעם. אָט דאָס דאָזיגע רויגע לעבען האָט זיך אָבער אי־בערגעריסען מיט איין שלעכטען חלום, וואָס דער רב שליט"א

האָט געהאַט אין אַ פינסטערע נאַכט. עס האָט זיך אים אויס־געדוכט, אַז ערגעץ פון ווייט, ווייט זענען אָנגעקומען מענשען מיט העק אין די הענט, אַריינגעריסען זיך אין בית־המדרש, צעהאַקט די טישען, בענק און בעלעמער, אַוועקגעלעגט די אַל־טע תורה ערגעץ אין באַרג שמות און אָנגעשריבען זיך אַ נייע תורה, נײַע חוקים און משפטים און געבעטען צו אַ פרעמדען גאָט.

פון יענער צייט אָן האָט דער אַלטער רב פון קיין רוהע נישט געוואוסט. עס האָט אים געשראָקען אי דער טאָג, אי די נאַכט. ביי טאָג האָבען אים אויסגעזעהן די בלויע הימלען מאָדנע פאַר׳מרה־שחורה׳טע, טרויריגע, ווי פאַרצויגען מיט גרויע וואָלקענס, די נאַכט האָט אים אויפגעמישט בילדער פון צעבראָ־כענע לוחות, פון אַלטע ספר־תורות, צעשאָטענע צווישען די שמות און עפּעס איין שטילער טרויעריגער געדאַנק האָט געפּייניגט זיין האַרץ. עס זענען די לעצטע טעג פאַר משיח׳ס קומען, די לעצטע זענען עס...

און דערהערענדיג, אַז אין שטאָדט האָט מען אויפגעהויבען אַ רויטע פאָן, איז דעם אַלטענס האַרץ געבראָכען געוואָרען פון שרעק. גאַנצע טעג איז ער געזעסען געגען פענסטער און זיי־נע ליפּען האָבען עפּעס אומבאַוואוסטעס געשעפּטשעט, געשאָ־קעלט מיט׳ן קאָפּ און אָפטמאָל זענען צוויי טרערען פון זיינע אויגען אַרויס:—וועה, וועה, די טויב, די ווייסע טויב, וואָס בלאָנדזשעט ערגעץ אַרום געפינט צו אירע פיס און פליגלען קיין רוהע נישט. און דער אַלטער האָט זיך גע׳חזר׳ט די ווערטער שטיל, העכער און גאָר הויך. מיט עטליכע טעג שפּעטער זע־נען ביים רב געזעסען די צוויי אַלטע דאַזאָרעס און נאָנטע דעם רבס. זיי זענען געזעסען און גערעדט איבער די לעצטע געשעהענישען אין שטעדטעל. פּלוצלינג איז אָנגעקומען וועלוויל בורעס אַ צעשראָקענער, און האָט אָנגעהויבען מיט אַ וויינענ־דיג קול:

—רבי, אויך אַ פאָן אַ רויטע, עבודה־זרה, האָבען זיי

אויפגעהויבען געגען אונז. זיי זענען געגאַנגען אַלע איבער׳ן שאָסיי און געזונגען גוי׳אישע לידער. רבי, די זינד איז שוין צו גרויס, מען קאָן דאָס נישט פאַרשווייגען. וואָס זאָגט איר דערצו, רבי?

דער רב איז געזעסען דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, און גע-קוקט אויפ׳ן טרויעריגען געשפענסט פון דער שול און בית-המדרש, און ער האָט געמורמעלט:

—געה אַהיים, וועלוויל, דער שטן איז מקטרג אויף אונז און זיין האַנט וועט קיינער נישט שטערען. ווארום עס קומען אָן די טעג, וואָס דער דור דאַרף זיין אָדער כלו זכאי אָדער כלו חיב. און איך זעה, אַז ער איז כלו חיב,—האָט דער רב געזאָגט און ביטערליך אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

און אָט די דאָזיגע בשורה האָט טרויעריג געמאַכט די פנים׳ער פון די אַרומיגע און אַלע האָבען אַ שווערען זיפץ גע-טון.

נאָך אין דעם אייגענעם פאַרנאַכט האָט מען געזעהן דעם אַלטען רב זיצען אין בית-המדרש, בלאָנדזשענדיג מיט די טרויע-ריגע בליקען צום אָרון-קודש און עס האָט זיך אים אויסגע-דוכט, אַז די ספר תורה מיט׳ן רויטען מענטעלע האָט שוין איר כח אָנגעוואוירען, און אַז איצט וועט אומעטום הענגען די פאָן.

די מנחה איז, ווי שטענדיג, געדאַווענט געוואָרען, נור אָהן יענעם אינערליכען קוראַזש. דען די מענשען, וואָס האָבען צוגעזעהן דאָס פינסטערע פנים פון רב, האָבען געדאַווענט, ווי אָבלים.

XX.

דער רב בעט יודלען.

אין עטליכע טעג אַרום איז יודעל געגאַנגען אויפ׳ן טראָ-טואַר נעבען רב׳ס הויז. ער איז געגאַנגען, ווי זיין שטייגער, לאַנגזאַם, באַטראַכטענדיג דעם רב׳ס אַלטע ברוגז׳ע הייזער, וואָס האָבען אויסגעזעהן, ווי פאַרשלאָפענע מצבות. פלוצלינג האָט אים אָפּגעשטעלט דער אַלטער שמש און אונטערטעניג גע-זאָגט:

—ר׳ יודעל, דער רב בעט אייך צו קומען צו זיך וועגען זעהר אַ וויכטיגען ענין.

—מיך? צו אים?—האָט זיך דאָס שטילע בחור׳ל פאַרוואונ-דערט,—וואָס האָב איך דען צוטון ביים רב און וואָס האָב איך מיט אים צו רעדען?

—דער רב בעט אייך, און איר וועט מסתמא קומען,—האָט דער שמש אונטערטעניג געבלאָנדזשעט מיט די פינגער אין זיין בערדיל.

יודעל האָט זיך אַ מינוט פאַרטראַכט, קענטיג, וואָס פאַר אַן׳ענספער וועט ער געבען דעם גרייז-גרויען, און געזאָגט:

—יאָ, איך גיי.

מיט עטליכע מינוט שפעטער האָט מען געזעהן דעם רב זיצען אויף זיין שטול, הכנע׳דיג געגען ברוינעם בחור׳ל, וואָס איז געשטאַנען איינזאַם און געשפּילט זיך מיט אַ פינגער אויפ׳ן

מיש, ווי ער וואָלט נישט דרייסט זיין צו זעהן די געפּאַלענ-קייט פון גרייז.

—שוין פערציג יאָר, מיין קינד,—האָט דער רב געזאָגט,—ווי איך בין דאָ רב אין שטעדטעל, פּסק'נען מיינע דין-תורות און שאלות. כ'היט אָפּ חוקים ומשפטים, תורת ד' און ווער האָט איצט דעם גדר געבראָכען, ווער האָט אַזאַ הפקרות אַריינגע-ברענגט, ווער?

יודעל האָט געשוויגען.

—איך באַשווער דיך, מיין קינד,—האָט דער רב גע-זאָגט, — דערצעהל מיר, וועלכער פרעמדער מענש האָט דאָ אַזאַ גיהנמ'דיג פייער אָנגעצונדען אין מיין שטאָדט, ווי עפּעס אַ געהיימע נעסט פון משחיתים וואָלטען דאָ לעבען. זאָג, וועל איך זיי מחרים-זיין זייערע נעמען.

יודעל האָט קאַלט אַ שמייכעל געטון.

—אוי, דו שמייכעלסט, מיין קינד,—האָט דער רב גע-זאָגט,—ווייזט אויס, אַז דיינע ליפּען וועלען פאַרצעהלען ווער יענע בוגדים זענען, וואָס האָבען געוואַגט צו באַריר'ן דעם אָרון-קודש און זיין ספר-תורה. ווער האָט אַנ'אָפּגאָט, אַ פּאָן, אַהער געבראַכט?

דער רב האָט שטיל גערעדט, מיט טרערען אין די אויגען, ווי אַ מלך, וואָס פילט, אַז די טעג פון זיין הערשאַפט פאַלען. ער האָט גערעדט און געבעטען דעם קליינעם שטיל-שווייגענ-דיגען יודלען, וואָס האָט, אויסהערענדיג זיינע ווערטער, געענט-פערט:

—רבי, איר פרעגט ווער האָט געגען אַלטען הייליגען אָרון-קודש אויפגעהאָנגען אָט די רויטע פאָן? קיין שום מענש-ליכע האַנט. רבי, עס האָט עס געטון די צייט און דאָס שווע-רע לעבען פון יענע פאַרפינסטערטע, וואָס האָבען קיין שום שוץ נישט געפונען אינטערן דאַך פון אייערע בתי-מדרשים און שולען. און ווען איר, רבי, זענט געזעסען פאַרנומען אין אייע-רע תפילות און לויב-לידער צו גאָט, האָט איר פאַרגעסען, אַז אונטער אייך לעבט אַזאַ בינסטערע עלענד, פון וועלכער איר

האָט אַפילו אין אייערע הייסעסטע תּפילות קיין וואָרט פאַר גאָט נישט געוואָרפען, אייערע אויערן זענען פאַר זיי טויב, רבי. אייערע אויגען זעהען גאָרנישט, פאַרשלאָסען זיצט איר אין אייערע עלענדע האַלב-איינגעפאַלענע בנינים און איר טראַכט צו ראַטעווען דאָס, וואָס עס איז שוין לאַנג אין פלאַם. אָבער ביין! די וואַנט פאַלט, די וואַנט ברעכט זיך איין און ווער עס וועט איר נישט לאָזען אומפאַלן, דער וועט איר ערשטער קרבן זיין!

יודעל האָט שטיל און האַרט גערעדט און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז דאָס שלאָגט אַרויס פון זיין מויל אַ קוואַל פון שטאַרקע רייד, וואָס קיין בוך און שריפט האָט אים נישט געלערנט. דער רב האָט אים נישט פאַרשטענדליך אָנגעקוקט און פלוצלינג אַ פרעג געטון:

—און ווער זשע האָט די פאָן אויפגעהויבען?

—איך,—האָט יודעל האַרט געזאָגט,—און אויב איר ווילט מיך שעלטען, שעלט מיך, און אויב אייער פויסט וויל מיך שלאָגען, טראָג איך דאָס האַרץ אַנטקעגען.

—אָ, שטן-המשחית,—האָט דער רב אויסגעשריען.—ווילדער, ביטערער שטן-המשחית!—און פאַרשטעלט די אויגען מיט די הענט.

און דערמיט האָט יודעל האַרט אויסגעדרעהט די פלייצע בעגען רב און איז אַוועק.

XXI

דעם רב׳ס חרם.

האַלב-איינגעבויגען, מיט די הענט דעם קאָפּ אונטערגעשפּאַרט, איז געזעסען דער אַלטער רב איבער׳ן ספר און טרויעריג אַלע מאָל איבערגעריסען דעם מורמעלדיגען נגון מיט אַ זיפץ. נעבען אים איז געזעסען דער דין, אַ ייד מיט אַ געקרייזעלטע באָרד, וואָס האָט וויקלענדיג מיט די פינגער די לאַנגע געקרייזעלטע פאות, טרויעריג נאָכגעמאַכט נאָך אַ פסק, געטראַכט, און אַ שווערער נאָכזיפץ האָט איבערגעריסען זיין געדאַנק.

די צוויי עלטערע בעלי-הבתים, דוב און יוחנן, וואָס טרעטען קיינמאָל נישט אָפּ פון רב׳ס טיש זענען אויך איצט געזעסען נישט ווייט פון דין און עפּעס געמורמעלט. עס האָט געהערשט אַ געדריקטע שטילקייט. דאָס לעמפּעל, וואָס איז געהאָנגען אונטערן שוואַרצען פלעק פון פּאָלאָפּ, האָט שוין צאַנקענדיג זיך געוויגט אַהין און צוריק און אונטערגעסקריפּעט, פּונקט ווי עס וואָלט פאַרצעהלען וועגען טרויער און אומעט אין רב׳ס שטוב. אַרום איז געווען שטיל, נור דעם רב׳ס אויגען האָבען זיך אַלע מאָל אַ הויב אויף געטון, באַטראַכט די אלטע ספרים-שאַנק, דעם אַלמער און דאָס שטריימעל, וואָס איז געהאָנגען פון ווייטען, פּונקט ווי ער וואָלט עס באַדויערן, טועט עס נאָך בלייבען אויפ׳ן קאָפּ פון אַלטען רב?

פלוצלינג איז ער אויפגעשטאַנען פון אָרט אַ קלאַפּ גע-

טון מיט דער האַנט אין טיש און אויסגעריפען:

—רבותי! איך זעה, ווי דער שטן שוועבט איבער אונזע-רע קעפּ, דער שטן איז מקטרג אויף אונז. וועה, יועה, משיח׳ס צייטען. די דורות געהן אויפ׳ן וועג פון כלו חיב.

—כלו חיב, האָט אונטערגעכאַפּט דאָס וואָרט „חיב״ דער אַלטער דוב. יוחנן האָט קרימליך אויסגעדרעהם דעם קאָפּ און זיינע ליפּען האָבען אַ שעפּטש געטון: „גלות-השכינה״. דער דין האָט אָבלי-דיג באַטראַכט דאָס ספר, פונקט ווי זיינע דין-תורות וואָלטען נישט געהאַלטען ווערען. פּלוצלינג האָט דער ר׳ב אויסגעשריען:

—רבותי! איך בין אים מחרים! דעם וואָס האָט גע-וואַגט אויפצוהויבען די פּאָן, די עבודה-זרה געגען דער תורה. בין איך מחריב, אַז קיינער זאָל נישט שטעהן אין זיינע ד׳ אַמות, זיין נאָמען זאָל אויסגעשלאָסען ווערען פון כלל-ישראל.

דער רב איז אַרומגעגאַנגען הין און צוריק און זיינע געקרענקטע אויגען האָבען געפלאַמט פון אינערליכען וועהטאָג, ווי ביי אַ געפאַלענעם מלך, וואָס האָט זיין כסא-המלוכה אָנגע-וואוירען.

אויף צו מאָרגענס האָט מען געזעהן דעם שמש צוזאַמענ-רופען די אַלע מענשען פון שטאָדט. און עס זענען צוזאַמענ-געקומען די פּני, די מיטעלע בעלי-הבתים און סתם דאַוונער. דער שמש איז אַרויפגעגאַנגען אויפ׳ן בעלעמער און מיט אַ טרויעריג פּנים אָנגעצונדען די צוויי טונקעלע חרם-ליכט, וואָס האָבען אויף אַלעמען אַנ׳אומבאַוואוסטע שרעק געוואָרפען. די מענשען האָבען אומרויג אַרויפגעקוקט, געשושקעט זיך און גע-דיפּצט אין דער שטילקייט אַריין.

דאָס מאָל האָט דער רב, מיט אַ צעבראָכענער שטים, געזאָגט צום שמש:

—געה, זאַנוויל, און דריי מאָל זאָלסטו אים מתרה ומודיע זיין, צי וויל ער חוזר-בתשובה-זיין. געה, און אפשר וועט ער צוריקקעהרען צו גאָט און זיין תורה.

דער רב האָט צוריק אָבל׳דיג דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט און געבליבען אין אַ שטילען שוויגען. דער שמש איז אַוועק. די

צוויי שוואַרצע חרם-ליכט האָבן געוואַרט צוזאַמען מיט׳ן עולם. דריי מאָל איז דער שמש געגאַנגען און געקומען מיט אַן׳ענט־פער צוריק: „ניין, ער וויל נישט. דער חרם איז פאַר אים קיין חרם נישט, די קללה—קיין קללה נישט. ניין, ער וויל נישט, דער פושע עוכר ישראל״. און דער „ניין״ האָט אָפּגעקלונגען טיף אין די אויערן פון די מענטשן, ווי אַן׳אָפּקלאַנג פון אַ שווערן טרויערגלאָק.

ערשט איצט איז דער שמש אַרויף אויפ׳ן בעלעמער און אויסגערופן:

—רבותי! אין נאָמען פון הרב שליטא ווערט יהודה בן... מחרים. קיינער טאָר נישט שטעהן אין זיינע ד׳ אַמות. אין מקום קדוש טאָר ער מער נישט קומען און זיין גוף זאָל נישט קו־מען צו קיין קבר ישראל, אַ קללה אויף זיין קאָפּ. ימח שמו, ימח שמו!

דער שמש האָט הויך גערעדט מיט באַגייסטערונג און מיט אַ שטים, וואָס האָט אַלע מאָל געוואָלט אויסשיסן מיט אַ געוויין, גערעדט, געשטראָפט און יעדעס מאָל אויסגעשריען ימח שמו, ימח שמו. דער עולם האָט אָפּגעענטפערט אָמן.

אין דער צייט, וואָס דער שמש האָט געוואָרפן זיין וועהטאָגליכען ימח שמו איבער׳ן קאָפּ פון די בית-המדרש מענ־שען, האָט מען באַמערקט צווישען די פאַרזאמעלטע אַזעלכע, וואָס זענען געשטאַנען נישט רירענדיג זיך. דאָס זענען געווען אַרבייטער, וואָס זענען געקומען זיך געגענשטעלען דעם חרם. זיי זענען די גאַנצע צייט געשטאַנען מיט אַ שטילער בייזקייט און פייערלעך אין די אויגען. און ווען זיי האָבן דערהערט דעם אויסרוף: ימח שמו, אָמן, זענען זיי אויפגעשפרונגען פון די ערטער מיט שטעקענס און פויסטען געגען די מזרח-מענ־שען. דערביי האָט זיך אין ווינקעל אויפגעהויבען אַ רויטע פאָן.

דאָס געשריי איז געוואָרען שטאַרק, דאָס באַסאַלען זיך איינעם דאָס אַנדערע מיט שטעקענס איבער די קעפּ, האָט פאַר־ביטערט דאָס האַרץ און דער שמש איז געבליבען שטעהן, ווי אַ

באַזיגטער, וואָס גיט זיך אָפּ אין געפענגעניס. די פּאָן פלאַטערט געגען אָרון-קודש. דער רב שטעהט אין ווינקעל, זיינע בייזע בליקען געווענדעט אַהין און מורמעלט:

—דיין כח, רבש"ע, וואו איז? דיין כוח, דיין וואָרט, רבש"ע!

און ער איז געפאַלען מיט'ן פּנים צו דער וואַנט.

XXII

דעם רבס דין=תּוֹר'וֹת און די אָרגאַניזאַציע.

דער טומעל אין שטעדטעל איז געוואַקסען. אויף דער בערזע איז טאָג=טעגליך געוואָרען געדיכטער פון שפּאַצירענדע אָנפּענגער, אַגיטאַטאָרען און סתם העכערע מענשען, וועלכע מען האָט געשטעלט פאַרשידענע פראַגען. די אָרגאַניזאַציע האָט באַקומען איר מאַכט אויפ'ן שטעדטעל און דער רויטער סטעמפּעל, וועלכער באַשטעטיגט די פאָדערונגען פון דער אָרגאַניזאַציע, האָט זיין כח באַקומען. די מאַכט האָט געווירקט נישט נור אויף די בעל=מלאכות, וואָס האָבען געמוזט נאָכגעבען די פאָדערונגען פון זייערע אַרבייטער, נור אויך אויף די סוחרים, געוועלב=שטעהער, גאַסען=הענדלער. עפּעס דאָס באַפּאָלעאָנישע געזעץ, אָפּגע'כסק'ענט דורך אַ ריכטער אין אַ קייט, האָט אָנגעוואוירען זיין כח, דען מען האָט געוואוסט. אַז עס איז אַ כח אַנ'אויסענוועהניגסטער, וואָס וועט לאַנג נישט האַלטען. מורא האָט מען אָבער געהאַט פאַר די מענשען, וואָס האָבען געטראָגען דעם „שטילען רעוואָלווער". ער האָט זיי געשראָקען מער, ווי די פעלד האַרמאַטען, וואָס זענען געשטאַנען אין זייערע באַטערייען מער, ווי די טויזענטער ביקסען און שווערדען. נאָך וועניגער ווי דעם ריכטערס קייט, האָט געשראָקען דער פּסק=דין פון רב און זיין דין. דאָ האָט מען גאָר פשוט אויפגעהערט מורא צו קריגען: „אַי, וואָס דער רב האָט

דאָרט גע׳פּסק׳ענט!"—האָט מען דעם רב׳ס פּסק-דין אַוועקגעמאַכט
מיט דער האַנט און מיט די טענות און תּביעות, וואָס איינער
צום צווייטען האָט געהאַט, פֿלעגען זיי קומען צו דער אָרגאַ-
ניזאַציע. פֿרומע און נישט פֿרומע האָבען געוואוסט, אַז היינט
האָט דעם אַלטען רב׳ס וואָרט קיין כּח נישט און צו וואָס זיך
לאָזען דאָרט, וואו עס איז קיין כּח נישטאָ?

אין עק שטאָדט איז געשטאַנען אַ טיי-הויז. דאָס איז נישט
געווען קיין סתּם טיי-הויז, דען דאָרט פלעגען זיך צוזאַמענ-
קומען מענשען פֿון דער בערזע און דורכפֿירען זייערע ענינים.
דאָס איז געווען אַ נידריג שטיבעל מיט אָפּגעריסענע טאַפּעטען
און אַ צעבראָכענעם הילצערנעם בופֿעט, נעבען וועלכען עס איז
געשטאַנען אַ יונגערמאַן מיט אַ ציגען בערדיל, אין אַנ׳אָפּגעריי-
סענעם הוט און דערלאַנגט טיי, אָדער דאַרע קישקעלעך. דער
יונגערמאַן האָט אין דער צייט פֿון דער פֿרייהייטס-באַוועגונג
אַוועקגעוואָרפֿען דעם האַנדעל מיט לאָטעריי-צעטלען און מעק-
לעריי און געעפֿענט אַ טיי-הויז אונטער׳ן שטאָט. אין דעם טיי-
הויז פלעגען זיך אַלע פאַרנאַכט צוזאַמענקומען די אַרבייטער מיט
בראָשורען, פּראָקלאַמאַציעס אָדער סתּם זיך אָפּצורוען. און יודעל,
וואָס האָט זיך גערעכענט פאַר דעם קלוגסטען, איז געווען שטענ-
דיג דער פאַרמיטלער פון סכסוכים. אָט די דאָזיגע פאַרמיטלונג,
וואָס האָט אָפּט אויסגענומען צוליב איר אויפריכטיגקייט, איז גיך
דערגאַנגען צו די הויכען פון די שטעדטעל-מענשען. און מען
האָט אויפגעהערט צו געהן אין די שווערע געריכטען, און מען
האָט עס געמאַכט אויף אַ היימישען אופן. איינער האָט געהאַט
מיט׳ן אַנדערן אַ סכסוך איבער אַ פערד אָדער אַ זעקיל קאָרן,
איז ער אַריינגעקומען אונטערטעניג אין דעם טיי-הויז, אַוועק-
געשטעלט זיך און געזאָגט:

—ר׳ יודעל גלייכט אונז אויס. מיר ווילען נישט געהן צו
קיין קייזערליכע געריכטען. די אָרגאַניזאַציע וועט עס בעסער
מאַכען.

אין יודעל מיט זיין קלוגען, שמייכעלדיגען בליק, האָט
זיצענדיג אויפ׳ן טיש, צוגעקלאַפּט מיט די פיס אויסגעהערט ביי-

רע צדדים און אַרויסגעזאָגט אַזאַ אורטייל, וואָס עס איז ביידע געפעלען.

די דין-תורות ביים רב זענען דעריבער אָפּגעפאַלען, פונקט ווי עפּעס אַ געהיימע האַנט וואָלט זי אַוועקגעריסען פון אים. שוואַכער און שטילער האָט געקלאַפּט דאָס לעבען אין הויז פון אַלטען רב. נעפעלדיגער און אומזיכערער זענען זיינע טעג געוואָרען. עפּעס פון צייט-צו-צייט האָט מען נור געזעהן אַריינקומען עטליכע לאָדער. דער רב פלעגט זיך טראַכטען:

—רבש״ע, וואָס איז געוואָרען מיט מיר און מיינע תורה-לערנער? וואו זענען זיי אַהינגעקומען, וואו? אָ, רבש״ע! איך זעה מיינע טעג און נעכט פאַרלאָשענע, כ׳זעה דעם דור אין געשטאַלט פון כלי היב. אַלץ וועט אַוועקגעהן פון דיר, אַלץ.—און ער פלעגט אַריינפאַלען אין שטול.

עפּעס איינמאָל איז אַריינגעקומען וועלוויל בורעס צום רב, וואָס איז געזעסען האַלב-געבויגען צו דער ערד, ווי אַ אָבל. ער איז צוגעגאַנגען צו אים און אָנגעהויבען צו פאַרצעהלען, וואָס עס טוט זיך אָפּ אין שטעטעל, ווי די בערזע ווערט פון טאָג צו טאָג פולער, ווי די שטרייקען ווערען שטאַרקער און ווי דאָס געהן מיט רויטע פענער ווערט אָפטער.

דער רב האָט אויסגעהערט און אַריינגעלעגט דעם קאָפּ אין די הענט, דערנאָך האָט וועלוויל אויסגעשאָסען:

—רבי, דאָרט אין ווינקעל איז פאַראַן אַ טיי-הייזעל, זיצען דאָרט די חברה און פּסק׳ענען שאלות. עס קומען דאָרט אַהין יודען מיט בערד, בית-המדרש-יודען, נעמען אַראָפּ די היטלען און בויגען זיך פאַר דער רויטע פאָן. הערט דער רבי?

דער רב האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ און נישט פאַר-שטענדליך אָנגעקוקט וועלוולען.

—רבי,—האָט ער ווידער געזאָגט,—און דער שופט פון די דין-תורות איז ער, יודעל. דער, וועלכען דער רב האָט מחרים געווען.

—ער?—האָט דער רב געפרעגט.

—יאָ, דער אייגענער כל-בו'ניק. ער האָט איצט די דין-תורות פון שטעטל אַריינגעכאַפּט אין זיינע הענט און דאָרט, דאָרט זענען זיי. דאָרט, דאָרט!

וועלוויל האָט דערשראָקן געזעדט און זיינע אויגען זענען געווען פול מיט טרערן, ווי ביי אַ קינד. דער רב איז אויפגעשטאַנען פון אָרט אַרומגעגאַנגען הין און צוריק און אויסגעשריען:

—חבל, חבל! חבל, חבל!

XXIII

טעראָר.

פּישעל איז שוין מער נישט געקומען, דען ער האָט באַ-לאַנגט צו יענע פּראָפּאַגאַנדיסטען, וואָס האָבען נור געקאָנט אויפּרודערען אַ שטעטעל, אָפּקלאַפּען אַ פּאָר הייסע פאַר-זאַמלונגען אין וועלדיל, אָרגאַניזירען אַ דעמאָנסטראַציע, ווי עס דאַרף צו זיין. די אינערליכע אַרבייט און אירע סודות איז אָבער געפאַלען נור אויף אַנדערע. יודעל איז בטבע נישט געווען קיין רעדנער, קיין פאָן-טרעגער, קיין פּראָקלאַמאַציע-שיטער און אין זיין צאַרטען דאָך שטאַרקען כאַראַקטער איז גע-לעגען די דיסציפּלין, דאָס צוזאַמענבונדען די פעדים פון דער פרייהייטס-באַוועגונג. און טאָג-טעגליך האָט יודעלס שטילע אַר-בייט געבּרענגט איר פּרוכט שטאַרקער. יודעל איז געווען דער איינציגער, וואָס האָט געהאַלטען די בערזע, וואָס האָט פאַר-מיטעלט צווישען די אַרבייטס-געבער און אַרבייטס-נעמער; וואָס האָט גערופען אַ שטרייק, וואָס האָט אָפּגעשטעלט דעם פאַרקעהר פון די פורען און דראָשקעס, וואָס האָט אַרויסגעגעבען באַפעה-לען און שטראָפען פאַר די, וואָס האָבען געקריוודעט די אָרימע און פאַראומגליקטע.

אָט די דאָזיגע שטילע מאַכט, וואָס איז געוואַקסען, ווי פון אונטער דער ערד אַרויס, האָט צו וויסען געגעבען דעם

גראָבען סטראַזשניק און זיינע מיטהעלפער, אַז דאָ איז פאַראַן ערגעץ אַ נעסט פון געהיימע פערזאָנען, וואָס רודערן אויף דאָס שטעטעל, בונטאָווששיקעס אַזעלכע, וואָס ווילען מאַכען אומאָרדנונגען. איבריגענס האָט דער גראָבער סטראַזשניק גע-הערט, אַז אין דער הויפּטשטאָט מאָסקוואַ און איז נאָך שטעט קומען פאָר אומרוען. סטודענטען וואַרפען די טינטערס די פראָ-פעסאָרען אין די קעפּ אַריין, אַרבייטער אין די קאַזיאָנע זאַ-וואָדען וואַרפען די אַרבייט און מאַכען „געגענקייזערליכע" פאַרזאַמלונגען. און דאָס האָט אין זאַטען, שלעפעריגען פּנים פון סטראַזשניק אָנגעצונדען אַ פייער, ער האָט נישט גערוט און נישט געקאָנט שלאָפען. ביינאַכט האָט מען אים גע-זעהן זיך אַרומדרעהען ביים וואָקזאַל און ווען עס איז אָנגע-קומען דער צוג, האָט ער רעוויזירט די פּעקלעך און קעסטלעך פון די פּאַסאַזשירען, באַפּאַלען וואוינונגען, האָטעלען, אַרעסטירט דורכגעהער. נור מאָדנע, ער האָט קיין פאַרדאַכט אויף קיינעם נישט געפונען. וואָס עס איז שייך יודלען און די מענשען, וואָס האָבען געלעבט אין דער קוזשניע זענען זיי אים אַפילו אויפ'ן זינען נישט געקומען, דען ער האָט זיי געקאָנט פון קליינערהייט, און פון וויג אַפילו, ער האָט געדענקט יודלען, ווי ער פלעגט קליינערהייט זיך רוקען אויף די הענטלעך צו דער שיסעל באָרשט און קאַרטאָפעל זיינע, ווי ער האָט זיך געשפּילט מיט'ן סטראַזשניצקע פייפערל, ווי ער האָט אים מיט די פינגער די באָרד געגלעט. קאָן אַזעלכער זיין אַ בונטאָווששיק?

אויך שלמה'ן האָט ער געקאָנט פאַר אַזעלכען. אַ בחור'ל, וואָס האָט צו טון מיט פּאָדקאָוועס כסדר. ליגט שטענדיג אין קוזשניע ביים פייער, קאָן אַזעלכער זיין אַן'אַגיטאַטאָר? פאַר-קעהרט אָבער האָט ער פון יענער צייט אָן, וואָס ער האָט דערשנאַפּט פּישלען, אָנגעהויבען דורכצוגעהן אָפּט די קוזשניע זיך אָפּצושטעלען.

איינמאָל איז יודעל אַזוי געגאַנגען איבערן שאָסיי. ווען ער האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער באַמערקט אונטער די פליי-צעס דעם גראָבען סטראַזשניק אַן'איבערגעטוענעם.

—וואָס איז דאָס ?—האָט אים אַ פרעמדער געדאַנק באַהערשט און ער איז פאַרביי אים, ווי ער וואָלט אים נישט זעהן.

דאָס מאָל איז יודעל אַוועק אין קוזשניע, אַוועקגעשטעלט זיך אַ מינוט געגען פייער, ווי ער וואָלט באַטראַכטען די כּונה פון סטראַזשניק און ער האָט געזאָגט:

—שלמה, איך בּין געקומען צום געדאַנק, אַז געוואָרג, דער סטראַזשניק, געהט אונז נאָך. מיר קאָנען זיין יעדע מינוט פאַר־שפּילט. זיין קומען אַהער איז נאָר אַנ׳אויסרייד. און מיר טאָרען מער מיט אים קיין סך נישט רעדען. דען איך האָב אים היינט געזעהן אַנ׳איבערגעטוענעס. נאָך וואָס, צום טייוועל, האָט ער עס געטון?

—ווייס איך,—האָט שלמה געענטפערט פאַרזאָרגט,—ער זוכט מסתּמא נאָך פּישלען. אָבער ער איז איצט צו אָפט אַ גאַסט ביי אונז.

—מיר דאַרפען אויסמיידען אַ סך צו רעדען מיט אים,—האָט יודעל נעזאָגט,—עס קאָן פאַלען אַ חשד אויף אונז, וואָס שטילער אַלץ בעסער.

—איך רעד קיינמאָל נישט קיין סך מיט אים,—האָט שלמה באַמערקט,—און ענטפער נור דערויף, וואָס ער פרעגט. אָבער יודעל, מיר האָבען דאָך געוואָלט רעדען וועגען עפּעס, כ׳מיין וועגען געוועהר, וואָס עס איז געקומען אין אונזערע הענט. אוי, ברודער, עס קומען אָן צייטען, וואָס מען וועט נישט קאָ־נען געהן מיט די לעדיגע הענט.

—יאָ, יאָ,—האָט יודעל קאַלט און געלאַסען געזאָגט,—די אויגען אַרום אונז ווערען, וואָס אַמאָל מער אין מיר מוזען אָפּ־היטען נישט דאָס אייגענע לעבען, ווי דאָס לעבען פון די אָרימע, אומגליקליכע, וואָס האַלטען זיך אָן אונז.

—און איך וועל נאָר געהן אַ קוק טון, וואָס עס הערט זיך מיט׳ן קאַלטען אייזערנעם קעסטעלע.

—געה און באַטראַכט עס,—האָט יודעל געזאָגט. זעה צו ליגט עס נאָך, וואו עס איז באַהאַלטען.

שלמה האָט נערוועז אַוועקגעוואָרפען דעם האַמער. זיינע

גרויע, קאַלטע אויגען האָבען זיך אַנ׳אומרויגען דרעהגעטון אין די לעכער און ער איז צרויס פון קוזשניע. ווען ער איז שוין געווען אין דרויסען, איז ער אויף די נעגעלעך צו אונטער דער הינטער-קאַמאָרקע, עפּעס אויפגעגראָבען און אַרויסגענומען אַ קע-סטעלע, פלינק עס אַ הויב-אויף געטון און אַריין אין קוזשניע.

ביים טונקלען, רויטליכען שיין פון אויווען האָט מען איצט געזעהן זעקס לאַנגע רעייאָלווערען, דראָטען, אויפרייס-מאַטעריאַל, פּאַר וועלכען שלמה אַליין האָט אָפּגעציטערט. אָט דאָס מאַטע־יאַל, איז געברענגט געוואָרען מיט עטליכע טעג צוריק פון דער גרויסער שטאָדט. עס איז געשיקט געוואָרען צו פּאַרטיידיגען זיך פון אַנ׳אָנפאַל, אין פאַל פון אַנ׳אַרעסט, אָדער ווען אַ געהיימע פּערזאָן וועט באַפאַלען. עס איז געשיקט גע-וואָרען צו יודלען, פון וועלכען מען האָט געוואוסט, אַז ער איז אַ גרויסער קאָנספּיראַטאָר און פּאַרטרויליכע פּערזאָן. יודעל האָט עס איבערגעגעבען שלמה׳ן. שלמה האָט עס באַגראָבען אונטערן פענסטער פון שטאַל. ערשט איצט זענען זיי ביידע געשטאַנען און באַטראַכט דאָס געוועהר.

—עס קומט אָן די צייט, וואָס מיר וועלען זיך מוזען באַנוצען דערמיט,—האָט יודעל געזאָגט,—בלוטיג זיך באַנוצען. מיר מוזען גרייט זיין יעדע מינוט.

—איך קלעהר אויך אַזוי,—האָט שלמה האַרט געענטפערט,— איך האָב דערפאַר קיין מורא נישט.

—און איך קאָן שיסען, שלמה—האָט יודעל זיך דער-פרעהט.

—אויך איך.—האָט שלמה געזאָגט.

עס איז פלוצלינג אָנגעקומען ברכה׳לע, און דערזעהענדיג די פּיסקעס פון די רעוואָלווערען האָט זי אָנגעכאַפּט יודלען ביי דער האַנט, און מיט שרעק אַ בליק געטון אין זיינע אויגען.

XXIV

די שטילע באַראַטונג.

יודעל, שלמה, דער גבאי, חסיד און בדחן זענען געזע־סען אין דער פאַרמאַכטער קוזשניע און שטיל האָבען זייערע זוערטער געפּליסטערט אין דער לופט. יעדער פון זיי האָט אַ גענומען אויף זיך אַן עמט פון די רעוואָלווערס, אַ פּרוב געטון און אַרויסגעוויזען זיין דרייסטקייט, זיין קאַמפּלוסט.

דערנאָך ווען דער רעוואָלווער איז דורכגעגאַנגען אַלע־מענס הענט, האָט אים אין האַנט אַריין אַ נעם געטון אַ זייטי־גער מענש, וואָס איז געזעסען נעבען יודלען. דאָס איז געווען דער פּאָטשטאַליאָן, חבר וואָלגעמוט.

דער פּאָטשטאַליאָן וואָלגעמוט איז פון זיין קינדהייט געווען אַ מאַשיניסט אין אַן'אייזענבאַן וואַרשטאַט. ער איז אַ חוץ די אַרבייט פעיג געווען צו פאַריכטען אַ וועלאָסיפּעד, אַ ביקס, אַ רעוואָלווער און בכלל דאָס אַלץ, וואָס עס געהער צום וואָרט מאַשין.

זייענדיג שוואַך צו דער אַרבייט האָט זיך וואָלגעמוט דערשלאָגען מיט זיין ביסעל קענטניס, וואָס ער האָט געקריגען אין אַ מיטעל־שולע צו ווערען אַ פּאָטשטאַליאָן. אָבער אויך דאָ האָט ער זיך קיין אָרט נישט געפונען און איז געוואָרען באַ־זייטיגט.

פון דעמאָלט אָן האָט וואָלגעמוט געדינט אין אַ וועלאָסי־

פעדען געשעפּט, וואו עס איז אויך געווען יעגער-ביקסען און פאַריכטען. ער האָט אויך געקאָנט די טעכנישע אַרבייט פון צוזאַמענשטעלען די אַלע אויפּרייס-מאַטעריאַלען, ווי דינאַמיט, פּאַראַפין און נאָך אַנדערע פּרעפּאַראַטען. מיט יודלען איז ער היימיש געווען פון שטענדיג און גערעדט אָפט מיט אים וועגען דער אומגליקליכער לאַגע פון די אַרבייטער אין די גרויס שטאָטישע וואַרשטאַטען. דאָס איז געווען אַ הויכער, בליאָנדער קריסט מיט בלויע אויגען און באַקענבעד, וואָס האָט שטענדיג אין מויל אַ לולקע געהאַלטען, גערויכערט און פאַרצעהלט אָפט וועגען זיינע נייע ערפינדונגען אויפ׳ן געביט פון טעכניק און עלעקטריציטעט. אַ חוץ דעם איז ער געווען אַ גוטער, געאיבטער שיסער און באָמבאַדיסט. ווען יודעל האָט זיך צורעדט מיט אים וועגען דער נויטיגקייט פון אויסלערנען זיך שיסען אין דער היינטיגער צייט, האָט וואָלגעמוט זיך גענומען צו באַשאַפען אַזאַ גרופּע געאיבטע שיסער.

מיט עטליכע טעג שפּעטער האָט דער קריסט זיך אויסגעקליבען עטליכע בחורים, צווישען זיי: דעם גבאי, דעם חסיד, דעם בדחן און שלמה׳ן, וועלכע ער האָט גערופען ווייט אויפ׳ן שאָסיי. און דאָרט אויסגעשטעלט זיי אין רייען. יודעל איז געשטאַנען פון ווייטען און צוגעקוקט זיך צו יעדען, צו זיין ענערגי, קאָמפּעטענטקייט און כאַראַקטער. מער פון אַלע איז אים געפעלען זיין שטאָלערנער חבר שלמה, וואָס האָט קאַלט געצילט און געשאָסען. און דער גבאי, דער דאַרער בחור מיט׳ן פּיפּקעלע, וואָס האָט אַרויסגעוויזען פאַרביסענקייט ביי זיין שיסען.

ווען זיי האָבען פאַרענדיגט די איבונגען, איז יודעל אַוועגגאַנגען און מיט אַ שמייכעלע זיי צו געוואונשען ערפאָלג.

—דו,—האָט ער געזאָגט צו שלמה׳ן,—וועסט מיט דער צייט זיך אַן עצה געבען מיט אַ נאָכקריכער נאָך די פּלייצעס, דעם ערשטען שפּיאָן, און דו, גבאי, וועסט זיין אַ מייסטער אָפּצורוימען פון וועג אַ פּיאָלקע. איך וואונש אייך מזל-טוב!

יודעלע מיט'ן צאַרטען כאַראַקטער האָט פיינט געהאַט בלוט-פאַרגיסונג. יעדעס מין שחט'ערײ, יעדעס מין מעסער, וואָס איז געפאַלען אויפ'ן האַלז פון אַ לעבעדיג באַשעפעניש, יעדען גוואַלדטאַט, נור קוים איז עמיץ אויפגעשטאַנען געגען אים, איז דאָס פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ נקמה געפיל. און דאָס דאָזיגע ברענענדיגע נקמה-געפיל האָט אויפגעפלאַמט אין אים ביי דער מינדסטער באַליידיגונג פון אַ שטאַרקען געגען אַ שוואַכערען, ביי דער מינדסטער נשמה באַרירונג. פלעגט ער זעהן אין גאַס אַ רייטער, וואָס שמייסט זיין פערד, איז ער אים געלאָפען אַנט-קעגען און אויסגעשריען: „עי, רויבער, וואָס שלאָגסטו דיין אומגליקליכע חיה? עס קאָן דאָך קומען די מינוט, וואָס דו זאָלסט, ווי זי געשלאָגען ווערען.” פלעגט ער זעהן אַ די-נער מיט אונטערטעניגע בליקען פאַר זיין בעל-הבית, פלעגט זיך אים וועלען צוגעהן צום בעל-הבית און אַ זאָג טון: „מענש פון בלוט און דינער-הויט, אמת, אַז דו געוועלטיגסט היינט איבער דיין קנעכט, נור וועה, מאָרגען קאָן דיין קנעכט דיך הינטיש פאַרפאָלגען.” און אָט דאָס דאָזיגע געפיל האָט אים פאַרפאָלגט. זעהענדיג די טויזענטער אָרימע, באַליידיגטע פון האַרען און נישטיגע פאַרשוינען, איז ער טאָג-טעגליך געוואָרען אָנגעצונדענער אין צאָרנפלאַמיגער.

מערסטענס האָט זיך אין אים אָנגעצונדען פאַרדרוס געגען די איבערגעטוענע, פרעמדע לייט, וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען דרעהען אין שטעטעל. דער גראָבער סטראַזשניק, וואָס איז אַלעמאָל פאַרוואַנדעלט געוואָרען דורך זיין אָנטוען אין אַ פרעמ-דע פערזאָן האָט אים די אויגען געשניטען.

XXV

דער גובערנאַטאָר.

צום אויער פון גובענאַטאָר איז די ידיעה וועגען דעם, אַז אין שטעטעל איז אומרויִג ביז דער דעמאָנסטראַציע מיט דער רויטער פאָן, נישט דערטראָגען געוואָרען. מען האָט דאָס געהאַלטען פאַר קליינע מאַרק־סקאַנדאַלען, וואָס קאָנען געשעהן יעדען מיטוואָך און דאָנערשטאָג, און וועגען וואָס עס לוינט גאָרנישט צו רעדען. נור ווען איבער דער שטאָט האָט זיך אויפגעהויבען די רויטע פאָן, אַ סימן, אַז דאָ איז אַ רויטע מאַכט פאַראַן, האָט עס שוין דער גראָבער סטראַזשניק, אין וועלכענס הענט עס איז געלעגען די גאַנצע פאָליצייאישע מאַכט, ראַפּאָרטירט צום גובערנאַטאָר.

דער ש—צער גובערנאַטאָר, איז געווען אַ מאַן פון אַ יאָר פופציג, הויך, שטאַרק געבויט, גרוי, מיט אַ פּירעקידיג געשוירען בערדעל, וואָס האָט אים געגעבען דעם אויסדרוק פון די צאָל יאָרען וויפיל ער איז אַלט געווען. אָבער זיין פלינק באַוועגליכער קערפּער, די שפּיצרוזגע, מיט וועלכער ער האָט אויס גדלות געפּאָכעט און געשמיסען אָרימע דורכגעהער, די גאָלדענע עפּאָלעטען אויף די אַקסלען, האָט אים פיל יונגער געמאַכט.

דער ש—צער גובערנאַטאָר, איז געווען אַ קינד פון יענער הויכער אַריסטאָקראַטיע, וואָס האָט די גאָטהייט געפונען

נור אין דער פּויסט. דער אַלמעכטיגער קייזער פאַרמאָגט אַ גרויסע מעכטיגע פּויסט, דער מיניסטער — אַ קלענערע פּויסט. דעם גובערנאַטאָרס פּויסט גרייכט נור ביז איבער זיין גובערניע. דאָך אין זיין האַנט ליגט די גאַנצע גובערניע און ער קאָן מיט איר טון דאָס, וואָס ער וויל.

נור די גובערניאַלע קאַנצעליאַריע האָט דאָ נישט געהאַט, וואָס צו באַהערשען מיט דער פּויסט, האָט זי זיך שוין אַזוי יאָרען געדרעהט אויף אירע אַלטע רויגע רעדער. ווי: איינגעצויגען די שטייערן פון גרויסע אייגענטימער, ערד שטייערן, פיה און פערד שטייער, און אַרויסגעגעבען פון צייט צו צייט אַנ׳אויסלענדישען פּאַספּאָרט צו קורירען גאַלשטיינער און מאַכען בעדער פון זאַלץ פּאַר שמאַלץ-ליידענדע, דיקע פּאַרשוינען, און דער גובערנאַטאָר האָט זיך געלעבט אַ פריי יונג לעבען, געטאַנצט מיט אָפּיצערסקע פרויען, פאַרבראַכט אין אָפּיצערסקען קלוב און געפּאָרען אָפּט אין זיין געבורטסשטאָט פּעטערבורג, פון וואַנען ער האָט מיטגעבראַכט אַ הויף-דאַמע, אויף זומערוואַקאַנצ... די רעשט האָט אים גאָר נישט געקימערט אויסער דאָס, וואָס ער פלעגט אין גאַס צונעמען אַ טשעסטי וואָ פראָנט פון אַ זעלנער, אָדער פון אַנ׳אָפּיציר און בייוואוינען אַ פערד-יאַגד: פרילינג און הערבסט. אַזוי האָט דער גובערנאַטאָר פאַרברענגט דאָס לעבען. ביז איצט, ביז דער מינוט, ווען די רויטע פאָן האָט זיך פּלוצלינג אַ הויב-אויף געטון איבער דער שטאָט.

פון דעמאָלט אָן איז דער גראָבער סטראַזשניק געקומען טאָג־טעגליך צום גובערנאַטאָר ראַפּאָרטירען וועגען אַלע געשעהענישען אין שטאָט און דער גובערנאַטאָר האָט געהייסען צעטרייבען די פּאַרזאַמעלטע, שלאָגען מיט דער שווערד איבער די קעפּ און אָפּטמאָל שיסען. און געהענדיג אין גאַס פלעגט ער אָפּשטעלען מענשען, זיי שלאָגען מיט דער שפּיצרוזגע.

יודעל פלעגט דורכגעהן אין גאַס כמעט אומבאַמערקבאַר פּאַר׳ן גובערנאַטאָר, די הענט אין די קרומע קעשענעס פון דער מאַדינאַרקע, די גרויס שטיוועלדיגע פיס אַ ביסעל איינגעבויגען. נור ער האָט דעם גובערנאַטאָר געזעהן דורך און דורך.

ער האָט געזעהן זיין שטאָלץ, זיין גאוה׳דיגען הויכ̃געוואוקס און ער האָט אינערליך געשמייכ̃עלט, ביטער מיט צאָרן-פייער-לעך אין די אויגען. סאַראַ נאַר, האָט ער געטראַכ̃ט, סאַראַ איינ-גערעדקייט, וויפיל הויכ̃געוואוקסיגע זיכערקייטען פאַלען מיט איין מינוט, ווען דער ווילדער טויט גיט זיי אַ לאַך אין די אוי-גען אַריין. אוי, סאַראַ נאַר.

און ער האָט גוט באַטראַכ̃ט, ווי ער געהט, דער גובער-נאַטאָר, דורך ווערכ̃ע וועגען און שטעגען, ווען קומט ער אַרויס פון שטוב, ווען געהט ער שלאָפען און ער האָט דאָס בילד שטיל באַהאַלטען אין זיין זכרון.

XXVI

דער ערשטער אַקט געלונגט נישט.

—דעם ערשטען טויט וואָלט איך געשענקט דעם גובער־נאַטאָר,—האָט יודעל געזאָגט צו שלמה׳ן, שטעהענדיג רויג אָנ־געשפּאַרט מיט׳ן עלענבויגען אויפ׳ן פענסטער פון דער קוזש־ניע,—ער איז מיר צו גרויס אין די אויגען. גלייכער שטענ־דיג אָנצוהויבען פון קאָפּ. פונדעסטוועגען וועלען מיר אָנהויבען פריער פון די קליינע הינט, דער גראָבער מוז פאַלען דער ערשטער. דאָך וועמען נעמען מיר צו אים?

דער גבאי האָט אויסגעשטרעקט דעם האַלז און געזאָגט:

—מיר, מיר גיט אים איבער, איך וועל אים שוין רעכטפאַר־טיגען כאָטש היינט.

דער חסיד, וואָס איז געשטאַנען נעבען אים, האָט אויס־געדריקט זיין גרייטקייט צו וואַרפען זיך דער ערשטער אויפ׳ן סטראַזשניק. שלמה און דער בדחן האָבעןביידע אָנגעכאַפּט ביים הענטעל פון איין רעוואָלווער און געריסען זיך איבער אים.

געגאַנגען איז וואָלגעמוט, דער אָנפירער פון אַט דער קאַמפּס־גרופּע, שלמה און גבאי. שלמה האָט נעשפּילט די ראָליע פון אַ פאַרטיידיגער, אָפּצושלאָגען אין פאַל פון אַנ׳אַרעסט גבאי׳ן; גבאי איז געגאַנגען פאָראויס, לאַנגזאַם, אַז מען זאָל אים נישט באַמערקען צווישען זיינע חברים.

די נאַכט איז צוגעפאַלען. דער גראָבער סטראַזשניק, וואָס האָט געוואוינט אויפ'ן שאָסיי, האָט אָפּגעגעסען זיין זאַטען באָרשט מיט חזיר-פּעטס, פאַררויכערט אַ לילקע און אַוועק אין גאַס אַריין זוכען באַהאַלטענע מענשען.

גבאי איז אים נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט. אין האַרץ האָט געקלאַפּט, די אויגען האָבען זיך גרויס געדרעהט אין די לעכער. און דער גראָבער איז געגאַנגען מיט אַ זיכערע פעסטקייט פאָראויס, יעדעס מאָל ווען ער איז דורכגעגאַנגען אַ קראָם האָט אַ ליכטיגע רויטקייט אַ שיין אָפּ געטון אויף זיין פּנים. און דער גבאי האָט דערזעהענדיג דאָס רויטע פּנים מיט דער האַלבער וואָנצע, זיך עפּעס דערשראָקען פאַר זיך אַליין. און ווען ער איז אַריין אין אַ פינסטער געסעל איז ער אים נאָכגעגאַנגען, ווי אַ שאָטען.

ער איז געגאַנגען פּאַמעלעך. דער רעוואָלווער איז פאַרגליווערט געוואָרען אין זיינע הענט און עפּעס אויסגעוואַקסען פאַר אים אין געשטאַלט פון אַ גרויס, גרויס באַשעפעניש. די פיס זענען אים אָפּגעשטאַנען, די הענט האָבען געציטערט און אין האַרץ האָט געפילט עפּעס אַ פאַר'חלש'טע מורא, פון וועלכער ער האָט זיך נישט געקאָנט באַפרייען.

—שיס ! שיס !—האָט עמיץ אויף אים אַ רוף געטון.

נור דער גבאי, וואָס איז בטבע געווען אין זיין נאַטור אַ יונגעל פון אַ בכבוד'יגען חסיד'ישען טאַטען, האָט די שטים נישט געקאָנט הערען. ער האָט זיך געראַנגעלט און דעם רעוואָלווער פון האַנט אַרויסגעלאָזט.

—דעם רעוואָלווער האָט שלמה נעכאַפּט. ער האָט דערפילט, אַז אויף זיין גורל איז געפאַלען צו פאַרענדיגען דאָס, וואָס דער גבאי האָט אומגעלומפּערט אָנגעהויבען. האָט ער געכאַפּט דעם רעוואָלווער און אויסגעשאָסען צוויי מאָל. ביי ביידע מאָל האָט ער נישט געטראָפען און דער גראָבער האָט, אַ מינוט שטעהענדיג פאַרגליווערט, געכאַפּט זיך פאַר דער שווערד און געפּאָכעט, אַז קיינער זאָל אים נישט קאָנען דערגרייכען.

מיט דער מינוט איז געוואָרען אַ טומעל אין שטעטל.

די קראָמען זענען פֿאַרמאַכט געוואָרען, די מענשען זענען זיך צעלאָפען אין די שטובען און אין די טויערן. די פּאָליציי, וואָס האָט געהאַט אין איר באַזיץ עטליכע איבערגעטוענע און אָנגעטוענע אין זייער פאָרם—פּאָליציאַנטען, האָט זיי צעשיקט אין אַלע עקען שטאָט און זייער שיסען האָט זיך פון דעם און יענעם ווינקעל געהערט.

דאָס שטעטעל האָט געקאָכט און ווי נאָך אַ תענית האָבען זיך געהערט די זיפצען. קיינער האָט גאָרנישט געקאָנט טון: דער בעקער האָט נישט געבאַקען, דער שוחט האָט נישט גע׳שחט׳ען, דער סוחר האָט פֿאַרגעסען אין זיינע פּדיונות און יעדער האָט געפרעגט: לעבט ער נאָך, דער גראָבער? שטעהט ער נאָך אויף די פיס? מערסטענס האָט זיך באַרוהיגט וועלוויל בורעס, וואָס איז שוין די נאַכט נישט געשלאָפען און קוקענדיג מיט מורא אין שוואַרצען קוימען אַריין, האָט ער גערעדט מיט אַ ציטערדיגע שטים צו דער גראָבער מאַמען, וואָס איז געלעגען געגען די דריי שטינקעדיקע אייל-פּעסער, און אַ קליין גלעזיל אייל מיט אַ קנויטל האָט געברענט נעבען איר, ווי אַ נר-תמיד.

—אָט זעה, מאַמע, וואָס איך האָב געזאָגט,—האָט וועלוויל זיך באַרימט און זיין קול האָט געציטערט פון שרעק,—דער שטילער רעוואָלווער האָט אויסגעשאָסען און ער וועט נאָך שיסען און דערשיסען אַלעמען מיט איין מאָל. מיך, דיך און אונז אַלעמען דאָ. אָט, וואָס מיר האָבען דערלעבט.

—מיר זענען אין גלות און שוואַרצע משחיתים טאַנצען דאָ, אין שטעטעל אַרום—האָט די גראָבע מאַמע געענטפערט מיט אַ גראָבער באַסען-שטים—וואַש די הענט, וואָלף, און לייען קריאַת-שמע כאָטש, פּאָלג מיך!

—יאָ, קריאַת-שמע וועט העלפען,—האָט וועלוויל ביטער אָפּגעזיפצט און אויסגעדרעהט דאָס פנים צו דער וואַנט.

XXVII

די פײַנע קינדער רוקען זיך אָפּ.

—אַצינד, ווען דו וועסט נאָך איינמאָל אַרויסגעהן אויף דער בערזע, וועט חשך זיין,—האָט די מוטער פון דער פאַמיליע באָגער, אַ הויכע, בלאַסע פרוי מיט ברילען און מיט אַ גראָבען קרבן-מנחה סדור אין דער האַנט, געזאָגט צו איר טאָכטער רויזעל, וואָס איז געזעסען בלאַס און דערשראָקען פון דער נעכטיגער נאַכט און געקוקט דאָרט, צו דער בערזע, וואו זי פלעגט זיך באַגעגענען מיט'ן גראָבען סטודענט, דעם קריסט.

די טאָכטער רויזעל האָט אַ קאַפּריזנעם בליק געטון צו דער מוטער, ווי זי וואָלט זאָגען: וואָס ווילסטו, סיי-ווי-סיי האָב איך קיין גרויסען פאַרלאַנג נישט אַהין צוגעהן. וואָרום ביז איצט איז ביי איר די בערזע געוועזען אַ מין שפּאַצירארט, וואו זי האָט געקאָנט דורכפירען אירע ראַנדעוואוען. דאָרט, אין סעדיל, פלעגט זי אַלע נאַכט זיך דרעהען אַהין און צוריק, רעדען, שמועסען און הייס דעבאַטירען איבער עפּעס. אין דער אמת'ען האָט מען געמיינט, אַז דאָס רעדט מען איבער הויכע ענינים, נור אין גרונט גענומען, האָט דער סטודענט איר דאָרט באַשאָטען מיט קאָמפּלימענטען, פון וועלכע זי האָט זיך פאַרוויטיגט ביז איבער די אויערן, און אַצינד טאַקי, ווען זי האָט געהערט, אַז עס שמעקט מיט שיסען און הענגען איז זי זיצען געבליבען אין שטוב און אירע פאַרבענקטע

איגען האָבען אַוועקגעצויגען אַהין:

—אַצינד זאָלסטו מער נישט געהן אַהין,—האָט די מוטער געזאָגט,—נו, לאָמיר זעהן, אַז דו זאָלסט עס וואַגען צו טון? דאָ, זאָלסטו זיצען, עס פעלט מיר נאָך אַ קויל צו קריגען. נור, וויאָס דאַרף איך רעדען מיט דיר, אַז סיי-ווי-סיי וועל איך דיר די שיך באַהאַלטען און דו וועסט נישט קאָנען אַרויסגעהן!

רויזעל האָט אַ בליק געטון אונטערן בעט און אין דער אמת׳ען האָט זי דאָרט די שיך אירע נישט געזעהן. זי האָט אַ קוק געטון אין שאַנק, האָט זי דאָרט אירע מלבושים נישט געפונען און עטליכע באַדויערענדע טרערען זענען פון אירע איגען אַרויס.

—אָט, וואָס עס האָט מיך געטראָפען,—האָט רויזעל אַ שאָקעל געטון מיט׳ן קאָפּ, ווען די מוטער איז אַוועק און אַוועקגעלעגט דעם קאָפּ געגען פענסטער, ווי אַ געשאָסענער פויגעל.

אין דעם אייגענעם אָווענט זענען די אַלע פיינע קינדער שוין מער אויף די בערזע נישט געקומען. אַ טייל האָבען זיך פּאַרקוקט אויף רויזלען, אַז זי קומט נישט, דאַרפען זיי אַודאי נישט געהן, אַ טייל האָבען פון זיך זעלבסט מורא געקריגען און נישט געגאַנגען. פון דער בערזע זענען אַראָפּ אַלע יענע בלוי-קליידעלדיגע שטובמיידלעך, וואָס האָבען, שפּאַצירענדיג מיט די סטודענטען, אַ שטיקעל צייט דעקאָרירט דאָס סעדיל

XXVIII

זײַן האַנט.

—די אַרבעט איז אײך נישט געלונגען, גיט עס אי־בער אין מײנע הענט,—האָט יודעל אויף צומאָרגענס געזאָגט צו שלמה׳ן, גבאי׳ן, דעם חסיד און זואָלגעמוט׳ן.

און ער האָט לאַנג נישט גערעדט. מיט איין מינוט איז ער געװען איבערגעטון אין אַ טונקעלען אַנצוג מיט ברילען איבער די אויגען, װי אַ שאָפער. דערנאָך האָט ער געכאַפּט דעם רעװאָלװער אין קעשענע און איז אַרויס אײנער אַליין פון שטוב.

דאָס מאָל איז דאָס צאַרטע פּנים יודעלס, װי פאַרענדערט געװאָרען. עס האָט, װי אָנגעװאװירען יענע אינערליכע רוהיג־קײט און רחמנות׳דיגקייט. די קלײנע אויגען האָבען זיך שנעל געדרעהט אין די לעכער, די צײן האָבען פאַרביסען געקרי־טשעט. ער איז געגאַנגען שנעל אײנער אַלײן, זוכענדיג אי־בערן װעג דעם גראָבען סטראַזשניק. עס איז פינסטער אויף די גאַס געװען, נור אַ רויטע שײן פון אַן׳אײנציגער לאַמטער־נע האָט אַװעקגעלעגט איבער די רויטליכע שטײנער טונקעלע שאָטענס פון די פאַרקאַנעס. ערגעץ װײט האָבען די קירכען־גלאָקען געקלונגען מידע, שװערע אָנװאַרפענדיג אַ פאַרבאַהאַל־טענעם שרעק אין זײנע אויגען. יודעל איז געגאַנגען שנעל און ער האָט נישט געפילט, צי טראָגען אים זײנע פיס, זײן

קערפער צי עפּיס אַ געהיימע האַנט טראָגט אים ערגעץ אין דער ווייטקייט. די פּאַרקאַנעס און הייזער זענען געפלויגען, ווי דורך אַ פענסטערל פון דער באַן. שנעל, שנעל פאַרשווינדענ-דיג, ווי עמיצענס הענט וואָלטען זיי צעשיט פאַר זיינע אויגען. אין זיינע אויערן האָט מורא׳דיג געקלונגען, געררושט, געפייפט און געציטערט.

נור פלוצלינג האָט אים עטוואָס אָפּגעשטעלט, דאָס איז געווען דער דיקער קערפער פון סטראַזשניק, וואָס האָט זיך אים אַ ווייז געטון אין דער האַלבער פינסטערניש. יודעל האָט זיך דאָס מאָל דערשראָקען פאַר אים, פונקט ווי ער וואָלט אים דאָס ערשטע מאָל אין לעבען זעהן, עפּיס מאָדנע האָבען אים אויסגעזעהן די דיקע פלייצעס, די בלישטשעדיגע שווערד, די וואָנסע, ער האָט געוואָלט אַ הוסט טון, נור ער האָט זיך אָפּגעהאַלטען.

אין יודלען איז עפּיס אין האַרצען קאַלט און פאַרגלי-ווערט געוואָרען. עס האָט ערוואַכט אין אים דער שטילער, מילדער צער-בעלי-חיים. דער, וואָס האָט קיינמאָל פאַר זיך קיין בלוט נישט געקאָנט זעהן; דאָס קינדישע, פיעטשטשענדע און בענ-קענדע האָט אַ ריר געטון די אינערליכע סטרונעס פון זיין האַרץ, מיט איין מאָל האָט ער שעור פון האַנט דעם רעוואָל-ווער נישט אַרויסגעלאָזט און געוואָלט אַוועקגעהן שטיל און באַזיגט פון זיינע צאַרטע געדאַנקען, נור ער האָט זיך דערמאָנט אין די פאַרשוואַרצטע פנימ׳ער, מיט די עלענדע אויגען און די נאַקעטע לייבער זייערע און ער איז שטעהן געבליבען פעסט, דריקענדיג דאָס הענטעל פון רעוואָלווער.

ער איז געשטאַנען, געקוקט אין דער ווייטקייט און זיין האַרץ האָט שטיל געקלאַפּט, ווי ביי אַ פויגעל, וואָס איז אַריינ-געפאַלען אין אַ פרעמדע אומבאַקאַנטע נעסט. דאָס דיקע פנים פון סטראַזשניק האָט זיך אַלעמאָל פאַר זיינע אויגען אַ וואָרף געטון און געברענגט אַ רחמנות׳דיגען, שרעקליכען ציטער אין די ביינער. ער האָט זיך אומגעקוקט, ער האָט זיך פאַר עפּעס אַ געשטאַלט דערשראָקען, דאָס איז געווען די אַם, די ליבע,

פרעמדע זויגערין, וואָס האָט אים אַמאָל אין אירע אָרעמס געהאַלטען און דערצויגען. עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, ווי זי שטעהט נעבען אים, בעט אים עפּעס און פאַרלאַנגט עפּעס פון אים.

ער האָט דעם רעוואָלווער אַרויסגעלאָזט פון האַנט און געבליבען שטעהן נידערגעשלאָגען און געפּאַלען ביי זיך, ווי אַ יתום וואָס איז אין אַ טונקעלען וואַלד פאַרבלאָנדזשעט. פּלוצלינג אָבער האָט ער דערפילט אין זיך אַ פעסטקייט, אַ שטאַרקייט אין די גלידער, ווי טויזענטער שטימען וואָלטען אים רופען: „יודעל, מיט דיין טאַט וועסטו טויזענטער מציל זיין!״ און ער האָט מ׳ט שרעק דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, פאַרמאַכט די אויגען, דערנאָך אויפגעהויבען די הענט, און אַ קוק געטון מיט איין אויג דורך די שפּאַרעס פון פּאַרקאַן, וואו עס איז געשטאַנען דער גראָבער סטראַזשניק.

—טראַך, טראַך—האָט זיך געהערט אַנ׳אויסשאָס דורכ׳ן פּאַרקאַן—טראַך, טראַך,—עמיך האָט אַ פאַרצווייפעלטען געשריי געטון און געפאַלען.

דאָסמאָל האָט זיך יודעל האַרט אומגעדרעהט און מיט געלאָסענע טריט אַוועק אַהיים.

XXIX

זייער באַגייסטערונג.

יודעל איז אַריינגעקומען, געלאַסען זיך אַוועקגעזעצט צווי־שען זיינע חברים און אַ וויש געטון דעם שטערען, פונקט ווי ער וואָלט גאָר נישט האָבען אָפּגעטון, נור שלמה און ברכהלע, וואָס האָבען געוואוסט, וואו ער איז געווען, האָבען אים אַרומגעכאַפּט צעקושט זיך מיט אים און אויסגעפרעגט, וואו ער האָט דעם גראָבען באַגעגענט. יודעל האָט נישט געענטפערט, ער איז געווען שטאָלץ פון זיין ערשטען געלונגענעם טאַט און דאָס שטאָלצע גליק פון נקמה האָט ער באַהאַלטען אין האַרץ. עפּעס פון מינוט צו מינוט האָט ער זיך דערמאָנט אָן די אויגען פון גריגאָרין דעם גראָבען, אָן זיין שמייכעל און אָן זיין דריק צו מיט די ציין ביים שטאַרבען, און אַ הייסער שוידער האָט דורכגע־בליצט זיין מאַרך, נור ער האָט זיך באַרוהיגט.

—אַצינד האָבען מיר דעם ווילדען דאָרן אויסגעריסען מיט׳ן וואָרצעל,—האָט יודעל געזאָגט,—קיינער וועט נישט שטע־רען!

—עס איז דיר גוט, וואָס דו האָסט אים אָפּגערוימט פון וועג און דערמיט מציל געווען דאָס לעבען פון טויזענטער אונ־זערע,—האָט שלמה געזאָגט און אַ קוש געטון אים אין קאָפּ.

—נור מער וועסטו נישט געהן צו אַזעלכע אַרבעטען,—האָט אים אָנגעכאַפּט ביי די הענט ברכה׳לע,—דו ביסט מיר אַ

שאָד, איך האָב די גאַנצע צייט נישט גערוט, דאָס האַרץ האָט געקלאַפּט אין מיר, דו וועסט מער נישט געהן.

—אַז עס וועט אויסקומען, ברכה׳טשע, וועט מען מוזען ווייטער געהן,—האָט יודעל איר אַ גלעט געטון איבער׳ן קאָפּ, זעה, שוועסטערל, שטער מיר נישט, זעה, וועל איך דיך ליב האָבען!

—און איך וועל עס דיר נישט לאָזען געהן, מיין חבר,—האָט ברכה׳לע געזאָגט,—אין דער מינוט ווען דו ביסט אַוועק האָב איך דאָס גאַנצע גליק פאַרלוירען...

—נו, דו זעהסט דאָך דאָס איך בין צוריקגעקומען—האָט מיט אַ שמייכעל יודעל געזאָגט,—איך וועל געהן, און ווידער צוריק קומען.

—און, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל נישט צוריקקומען?..—האָט ווידער ברכה׳לע געזאָגט.—און זי איז געפאַלען מיט׳ן קאָפּ אין זיינע אָרעמס.

מיט עטליכע מינוט שפּעטער איז שלמה און ברכה׳לע אַרויס אין דרויסען, יודעל איז זיצען געבליבען איינער אַליין, און אין האַרץ האָט נאָך געקלאַפּט מיט יענע אויפגערעגטע קלעפּ פון נאָך אַ שטאַרקען טאַט. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אויף אַ ראָד, וואָס איז געלעגען אויף דער ערד, און זיינע קליינע אָנגעצונדענע אויגען האָבען געקוקט אין דער טיפער ווייטקייט. דאָס פּייער אין קוזשניע איז געלאָשען געווען, און אַ קליין פלעמיל פון אַנ׳אייל-לעמפּעל האָט באַגאָסען די ווענט און פּאָלאָפּ פון דער קוזשניע מיט אַ רויטער, קאָנוואולסיווער שיין. יודעל האָט זיך, ווי מיט שרעק, צוגעפּרעסט צו די שטאַפּלען פון ראָד. פון דרויסען זענען אָנגעקומען געשרייען. דאָס זענען געווען די געשרייען פון גריגאָריס פרוי און קינדער. די געשרייען האָבען זיך אים איינגעשניטען אין די אויערן און געמאַטערט מיט מאָדנע אומגליקליכע שאָטענס פאַר די אויגען.—בין איך שולדיג? האָב איך אַ פאַרברעכען געטון? האָבען יודעלס ליפּען געשטאַמעלט. ניין! נאָך אַ טויט פון איין שולדיגען מיינט איצט אַ פרוי מיט קינדער און וויפיל אומשולדיגע קינ-

דער באַווייגען דעם טויט פון זייערע פריה געשטאָרבענע פאָטערס ?

ווידער איז אים ליכטיג געוואָרען אין די אויגען און עפּיס אַ פרעהליך געקלאַנג פון טויזענטער פאַרמאַטערטע הערצער האָט א״ם, ווי פאַרקלונגען מיט אַ מאָדנעם פרעהליך געזאַנג, ווי זיי וואָלטען זאָגען: עס איז ווערט דער טויט, וואָס דו האָסט געשענקט איינעם, אום דו זאָלסט דערמיט ערלעזען טויזענטער. יודעל איז אויפגעשטאַנען פון אָרט און אָנגעהויבען געהן אַהין און צוריק, ווי זיך צו באַפרייען פון די צווייערליי געדאַנקען, וואָס האָבען אים געמאַטערט, געפּרעסט דאָס האַרץ. די טיר האָט זיך געעפענט און עס איז אַריין ברכה׳לע, זי איז אויף אים אַרויפגעפאַלען מיט אירע צוויי שמאָלע הענטלעך, ווי צו בעטען אים:—ווּעסטו נאָך אַהין געהן, אַ יאָ?

XXX

דער טומעל און די שיסעריי.

דאָס שטעטעל האָט איצט אויסגעזעהן, ווי אין אַ שרעק־ליכען יריד; די געוועלבער זענען פאַרמאַכט געווען, דער האַנ־דעל איז געווען אַ צערודערטער, מענשען זענען געלאָפען אַהין און אַהער, ווי דערשראָקען פון אַ שרעקליך געשעהעניש. דאָ, דאָרט זענען אַרומגעלאָפען אַ גרופּע פּאָליציאַנטען מיט די רע־וואָלווערען אין די הענט, געזוכט, געפרעגט און אָפּגעשטעלט מענשען אין גאַס: „ווער האָט געשאָסען גריגאָריען, ווער"? און זעהענדיג ווי קיינער ענטפערט זיי נישט, זענען זיי נאָך ווילדער און דערשראָקענער געוואָרען פאַר'ן אייגענעם לעבען. מען האָט געשאָסען גלאַט אַזוי אין דער לופט אַריין, אין די קראָמען, אין די פענסטער פון שול און בית-המדרש און אין די אייגענע פּאָליציי—קאַמערען. אויף די קיאָסקען און ראָגעס זענען אַרויסגעקלעפּט געוואָרען אויפרופען פון גובערנאַטאָר, אַז די שולדיגע אין גריגאָריס טויט דאַרפען געהאָנגען ווערען, אָדער צעריסען ווערען אויף שטיקער. אין דער רוסישער צערק־ווע האָט מען אַ גאַנצען טאָג אָפּגעריכט גאָטעס-דינסטען, די גלחים האָבען דרשות געהאַלטען פאַר גריגאָריס נשמה וועגען. די גלאָקען האָבען געקלונגען אויף דעם גאַנצען אָרקעסטער, קלע־נערע און גרעסערע גלאָקען.

פאַרנאַכט האָט מען פון גריגאָריס שטוב געזעהן טראָגען

אַ טרומנע מיט אַ היטעל און אַ שווערד. נאָך דער טרומנע זע־נען נאָכגעגאַנגען פּאָליציאַנטען מיט בלויזע קעפּ, די גאַנצע גובערניע און אירע טשינאָווניקעס און דער גובערנאַטאָר אַליין איז נאָכגעפאָרען לאַנגזאַם, און באַטראַכטענדיג דעם ציווילען המון האָט ער זיך געקלערט, וואָס איז אים אויסצו׳הרג׳ענען אָט ד׳י גאַנצע מחנה מענשען, אַז ער זאָל דערגעהן, ווער עס האָט זיין גריגאָרין פון דער וועלט אַוועקגענומען. און טראַכ־טענדיג וועגען גריגאָריס טויט האָט אַ בליק געטון אין זיין געדאַנק, אַז אויך אויף אים לאָקערט אַ שרעקליך אויג, וואָס וועט אין איין מינוט גלייך מאַכען אים, דעם גרויסען הערשער, צו גריגאָרין און פאַר זיינע אויגען איז געשפּרונגען עפּיס אַ מענש מיט אַ הוט איבער די אויגען און דעם ברייטען שטע־רען, מיט אַ קינזשאַל אין האַנט.

דערוויל איז צווישען דעם המון אַרומגעגאַנגען מוטלאָז, איינער אַליין, אָפּגערוקט פון אַלעמען, יודעל. פון די שרעקלי־כע, שלאָפלאָזע נעכט האָט זיך אים דער קאָפּ געדרעהט און געשלאָגען די שלייפען. אין זיינע אויערן האָט נאָך געקלונגען דאָס געוויין פון גריגאָריס ווייב און קינדער; דאָס קלינ־גען פון דער צערקווע, דאָס בעטשען פון די גלחים און דאָס שפּילען דעם טרויערמאַרש פון די זעלנער, וואָס האָבען באַ־גלייט גריגאָרין. גאָט איינער, זיי זאָלען וויסען, אַז שולדיג אין דעם אַלעמען איז ער, נור יודעל? נאָכמער האָט אים וועהגעטון דאָס האַרץ, דאָס ווען ער איז דורכגעגאַנגען דעם פּאַרקאַן פון בית-עולם, נעבען וועלכען מען האָט באַדאַרפט באַגראָבען גרי־גאָרין, האָט אים דאָס ווייב אָפּגעשטעלט און אויסגעשאָסען מיט אַ געוויין:

—ליבער אַדאַש. מיין מאַן האָט מען מיר צוגענומען פון דער וועלט. דו האָסט דאָך אים געקאָנט, סאַראַ טייערע נשמה דאָס איז געווען. קיין פליג פון דער וואַנט נישט געטשעפּעט, זענען מערדער געקומען און אים זיין לעבען צוגענומען, אפשר קאָנ־סטו עמיצען פון זיי, אפשר קאָנסטו געוואָר ווערען, וואו באַ־האַלטען זיך די מערדער, וואו?

און יודעל האָט אויסגעהערט די ווערטער און ער האָט געפילט אין זיך עפּיס אַ שטילע דערשלאָגענקייט. גאָט איינער, ווען גריגאָריס פרוי ווייסט, אַז ער האָט איר מאַן צום קבר געבּרענגט און די קינדער פאַר יתומים געמאַכט? און ער האָט זיך געפילט אי שולדיג, אי געוואָלט וויינען, אי מיטלייד האָט ער געטראָגען פאַר גריגאָריס קינדער.

ווען דער עולם האָט צוריקגעקערט פון בית-עולם האָט יודעל נישט געקאָנט רוען און ער האָט געמוזט אַריינגעהן צו גריגאָריס קינדער, וועלכע זענען אים אויסגעקומען מאָדנע אומ-גליקליך, און ער האָט זיי גענומען אויף די הענט, געשפילט זיך מיט זיי, געקושט און אָפטמאָל באַגאָסען מיט טרערען.

—נישט טרויערט פרוי און קינדער—האָט יודעל געזאָגט מיט אַ טרייסטענדער שטים—עס איז געשעהן דאָס, וואָס עס האָט געמוזט געשעהן. איר זענט יתומים געוואָרען, פאַרפאַלען, אַצינד וועלען מיר קומען אָפטער צו אייך, ווענינסטענס. אייך טרייסטען אַ ביסעל.

און ער איז אַוועק מיט אַנ'אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ.

XXXI

דער באפעהל־שלמה׳ם טויט.

אויך אויפ׳ן דריטען טאָג איז יודעל אַרויסגעגאַנגען פון שטוב אַ טרויעריגער, דורכגעגאַנגען גריגאָריס הויז, באַטראַכט די שוואַרצע בענדער אַרום גריגאָריס בילד און אַ זיפץ געטון: גלויב מיר, הייסט עס, דאָס איך בין קיין מערדער נישט פון דער נאַטור און נור דיין גורל, אין וועלכען דו האָסט זיך געדרעהט, האָט צו דעם אומגליק צוגעפירט. פאַמעליך איז ער צוגעקומען צו דער קוזשניע און דעדזשעהענדיג שלמה׳ן האָט ער, מיד און פאַרצווייפעלט, די האַנט אויף אים אַרויפגעלעגט:

—וואָס איז מיט דיר?—האָט שלמה פאַרוואונדערט געפרעגט יודלען.

—עס איז מיר אַ שאָד גריגאָרין, דעם פאָטער פון די קינדער. דאָך אויפ׳ן טויט פון דעם, וואָס האָט אונזער לעבען פאַרפאָלגט, פרעה איך מיך,—האָט יודעל טרויעריג געשעפּטשעט.

—מיר וועלען אים שוין מער נישט זעהען דאָ, אַרום דער קוזשניע—האָט שלמה געזאָגט,—זיי פרעהליך, איך בין אויך פרעהליך!

—פרעהליך און טרויעריג—האָט געשעפּטשעט מוטלאָז יודעל—פרעהליך אויף זיין נישט שעדליכקייט פאַר אונז, טרויעריג

אויפ׳ן אומגליק פון זיין געפאַלענעם קערפּער—אויף דעם טויטען פאָטער פון די קינדער.

—נו, זיי רוהיג האָט שלמה זיין באַליבטען חבר אַ וויש-געטון מיט דער האַנט דעם שטערן—און קום אַ ביסעל אין גאַס. אין גאַס זאָגט מען איז אומרוהיג; די וואַך פון סאָלדאַטען איז פאַרדאָפּעלט, קום, לאָמיר אַ קוק טון!

מיט עטליכע מינוט שפּעטער זענען ביידע געגאַנגען אי-בער דער בערזע. ווי שטענדיג, צום פאַרנאַכט זענען אַרויסגע-קומען די אַרבייטער, וואָס האָבען שטענדיג געפונען זייער שוץ אונטער די מילדע פליגלען יודעלס, זיי האָבען געפרעגט זיי-ערע פראַגען און יודעל האָט זיי, ווי זיין שטייגער, געענטפערט שטיל, מיט האַרציגע טרערען אין די אויגען.

—זעה, ווי מען געהט געגען אונז, ווי אַ מתנה סאָלדאַ-טען וואָלטען אונז ענטקעגען קומען,—האָט פלוצלינג יודעל גע-זאָגט צו שלמה׳ן,—נייע היטלען און מונדירען, פריש מיליטער!

שלמה איז שטעהן געבליבען האַרט: מיר רירען זיך נישט פון אָרט, מעגען זיי טוען, וואָס זיי ווילען!..

—אויך איך געה נישט פון דאַנען, האָט יודעל געזאָגט.

—מיר געהען קיינער נישט—האָבען זיך אַלע אַוועקגעשטעלט אויף די ערטער.

מיט עטליכע מינוטען שפּעטער איז דאָס סעדיל געווען אַרומגערינגעלט פון סאָלדאַטען און פּאָליציאַנטען, וואָס האָבען געמאָלדען דעם גובערנאַטאָרס באַפעהל צו פאַרלאָזען דאָס סע-דיל.

—אָבער איך געה נישט פון דאַנען—האָט שלמה זיך האַרט אַוועקגעשטעלט געגען זיי.

—איר וועט אונז נישט איבערשרעקען—האָט יודעל באַ-שיידען געזאָגט און אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ.

די סאָלדאַטען און פּאָליציאַנטען זענען געווען נאָך גרי-גאָריס טויט ווילד. זיי האָבען איצט קיינעם נישט געשוינט און יעדער מענש האָט זיך אין זייער צערייצטען מח געמאָלט אין געשטאַלט פון אַ מערדער מיט אַ קינזשאַל אין האַנט.

—געהט איר נישט אַוועק פון דאַנען ?—האָבען דערשראָ-קען פון פאַרוואונדערונג די פּאַליציאַנטען געפרעגט.

—ניין,—האָט קאַלט געענטפערט שלמה און איז אַרויס פאַראויס צום טירל קאַלט און האַרט, ווי אַ סטאַטויע.

—אויך איך געה נישט—איז אונטערגעקומען פון הינטען יודעל.

די פּאָליציאַנטען האָבען דריי מאָל געוואָרענט אַוועקצו-געהן. די מאַסע איז פּאַמעליך זיך צעגאַנגען. יודעל און שלמה צוזאַמען מיט זיין שוועסטער ברכה, וואָס האָט ביידע ביי דער האַנט געהאַלטען, זענען געשטאַנען. פּלוצלינג האָט זיך געהערט אַ פייערדיגער קנאַל אין דער הויך. ברכה׳לע האָט אויסגעשאָ-סען מיט אַ געוויין:—קומט!

אַלע זענען געשטאַנען. דער קנאַל האָט זיך ווידערהאָלט—שלמה איז געפאַלען טויט, ברכה׳לע איז לעבעדיג נאָכגעפאַלען נאָך איר ברודער, יודעל האָט זיך דערשלאָגען אַראָפּגעלאָזט קוקענ-דיג, ווי דאָס שטאָלערנע פּנים פון זיין חבר פאַרקרומט זיך אין אַנ׳אויסטערלישער גרימאַסע.

די גאַס איז פּלוצלינג אַנטשוויגען. די טונקעלע לאַמטער-נעס האָבען אויסגעדרעהט זייערע קעפּ מיט באַדויערן; די מענ-שען זענען זיך צעלאָפען אין די שטובען און נור די איבערגע-בליבענע הינט אין גאַס, וואָס האָבען קיינמאָל נישט געהערט קיין שיסעריי, האָבען געוואָיעט אין דער לופט, און אויסגע-מישט האָט זיך זייער וואָיען מיט׳ן פייפען פון רעגען און ווינט.

יודעל איז אויפגעשטאַנען פון אָרט, זיין האַרץ איז גע-ווען אָפּגעשטאָרבען, די געדאַנקען ווי פאַרגליווערט, ער האָט נור געפילט, דאָס ער האָלט אין האַנט, דאָס איינזאַמע באַשע-פעניש, ברכה׳לע, וואָס האָט זיך געבעטען איר ברודער זאָל געהן פון דאַנען אַוועק לעבעדיג, און איבערגעלאָזט אים טויט. יודעל האָט איר אַלע מאָל אַרומגעכאַפּט, שטעהן געבליבען פאַרגלי-ווערט, און אַ שולדיגען קוש געטון אין אירע שטאַרע אוי-גען:

— וואָס שטעהסטו, שוועסטער? — האָט יודעל געזאָגט זע־הענדיג ווי ברכה׳לע בלייבט אַלע מאָל שטעהן איינזאַם און דערשראָקען פאַר עפּעס. און זאָגענדיג זיי ווערטער האָט זיך אים געדאַכט, דאָס ער האָט געבּרענגט דעם טויט דעם שולדי־גען גריגאָריען, אָבער אויך צום קבר געפירט שלמה׳ן.

XXXII

זײַנע שטילע פֿלענער.

יודעל האָט ברכה׳לען אַוועקגעפֿירט אַהיים און צאַליין אַוועק. עס איז פּוסט אויף די גאַסען געוועוען. די מענשען זענען אין די שטובען געלעגען פֿאַרבאַהאַלטען און זייערע אויערן זענען געווען אויסגעשפּיצט צום דרויסען, באַנייט זיך נישט דער יאָמער פֿון די קוילען איבער זייערע הייזער? אַמאָל, אַמאָל האָבען זיי געהערט, אַז ערגעץ, ווייט, האָבען די זעלנער אויף אַ מלחמה געשאָסען, האָט זיי דאָס שיסען פֿון ווייטען געשראָקען. אַצינד האָבען זיי די מלחמה געהערט פֿון דער נאָענט. און יעדער קנאַל, יעדער איינציגער שאָס האָט זיי געפֿיניט אין עפּיס אַ פֿרעמד, מוראַ׳דיג מלחמה־לאַנד.

יודעל איז געגאַנגען לאַנגזאַם, צוקוקענדיג זיך צום דרויסען, מיט זיינע טונקעלע לאַמטערנעס, וואָס האָבען קוים באַלויכטען די שטיינער, אַ ווינטעל האָט ערגעץ־וואו אַ בלאָז געטון און באַוועגט אַ טירל פֿון אַ לאַמטערנע, אַ לאָדען אָדער אַ קייטעל פֿון אַ טויער. דאָ און דאָרט האָט אַ קאַץ געמיאַוקעט נישט מיט איר שטענדיגען מיאַוקען, נור מיט עפּיס אַ ביטער אומגליקליך וויינען, פּונקט ווי מען וואָלט איר צונעמען די קינדער פֿון דער זייט. פֿון צייט צו צייט האָט פֿייערדיגער אויפֿרייס פֿון אַ ביקס, אַ טרייסעל דורכגעטון

די לופט און דורכגעפלויגען, ווי אַ פייערדיגע שלאַנג דורך די פינסטערע פענסטער-שויבען, פאַר וועלכען יודעל אַליין האָט זיך דערשראָקען. נור אַט האָט דאָס קנאַלען אויפגעהערט און נור די בלאָנדזשענדע עלאָס האָבען אָפּגעהילכט ווייט, ווייט אין די וועלדער און איבערגעלאָזט אין יודעלס אויערן עפּעס אַ טונקעל שווער געפיל פון מורא, חרטא און געפאַלענקייט ביי זיך.

יודעל האָט זיך דאָס מאָל אָפּגעריסען פון ברכה'לעס איינזאַמען הויז און געלאָפען דאָרט אין סעדיל אַריין, וואו עס איז געלעגען שלמה מיט'ן לאָך אויפ'ן שטערען; אַ קאַלטער, מיט אָאזאָליסטע הענט, ווי ער איז געווען ביים לעבען. יודעל האָט זיך אַראָפּגעלאָזט צו אים און פון ליבשאַפט אַריר געטון דעם לאָך. ער האָט דערזעהן זיינע גרויע, אָפּגעקילטע אויגען, וואָס האָבען געקוקט מיט אַ געבעט: „דאָס ברענען זיך שטענ-דיג ביים פלאַם פון פייער איז מיין לעבען געווען און די הייסע קויל האָט די געשיכטע פון מיין לעבען געענדיגט" יודעל איז אַ פאַר מאָל צוגעפאַלען צו שלמה'ס פנים און עפּעס אַ שעפּטש געטון, ווי ער וואָלט אים זיין טרייסט זאָגען, דער-נאָך זיך אויפגעהויבען און מערקווירדיג: אין דער מינוט איז יודעל שוין נישט געווען דער מילדער בעל-רחמנות, נאָר דער קאַלטער בעל-נקמה.

„דער גובערנאַטאָר האָט אַזאַ באַפעהל געגעבען"—האָט יודעל צו זיך אַליין אַ שעפּטש געטון—ער האָט עס געהייסען—און מיט איין מינוט האָט אַ שאָרך דורך געטון פאַר אים דער הויכגעוואוקס פון גובערנאַטאָר מיט דער שפּיצרוזגע, זיין פּרע-כער שמייכעל און די צוויי גאָלדענע שליפּעס אויפ'ן אַקסעל.

—דער גובערנאַטאָר האָט עס געהייסען,—האָט ער ווי-דער אַ מורמעל געטון מיט די ליפּען,—דער גובערנאַטאָר—און איז אַוועק שנעל. ער איז אַוועק אין דער פינסטערניש איינער אַליין מיט זיך. אין זיינע אויערן האָט גערוישט איינע פון יענע קלעגליכע בענקשאַפטען פון נאָך פאַרלירען אַ נאָנטען ליבען מענשען פון זיך; און זיינע פיס האָבען זיך געשלעפּט

ביז דער טיר פון זיין הויז, וואו ער האָט שטיל אָפּגעקייטעלט דאָס קייטעלע, אַריין אויף די נעגל און אַ קוק אַרום געטון די פּנים׳ער פון די מענשען, וואָס זענען געלעגען אין אַ נערוועזען שלאָף. אין דער לעצטער צייט האָט ער געפירט אַ געהיים לעבען פאַר דער שטוב. ער האָט נור אָפּגעאַרבעט זיינע פּאָר שעה אין טאָג, איז ער פאַרנאַכט שנעל אַוועק אין סעדיל, געקומען איז ער שפּעט, געלעגט זיך, אַז קיינער זאָל נישט הערען. אָנגעשפּאַרט האָט ער דעם קאָפּ אויף די פויסט און קוקענדיג אין די פינסטערע שויבען-פענסטער, האָט ער געטראַכט פון די פרעמדע פּאָליציי-לייט, וואָס קומען אָן טעגליך פון אַנדערע געגענדען, פון איבערגעטויענע מענשען, פון פאַרברעכער און רויבער. און יעדעס מאָל ווען אים איז אויסגעקומען איין פּנים פאַרדעכטיג, האָט זיך אין אים עפּעס אָנגעצונדען אַ נקמה—געפיל, אַ געפיל פון צערייסען און צעשמעטערן.

און אַ צינד, ווען ער האָט געוואוסט, אַז דעם גובערנאַטאָרס באַפעהל האָט אָפּגעריסען פון אים זיין טרייסטען שלמה׳ן, האָט ער נישט נערוט, אַלע מאָל האָט מיט אַ צינישער פרעכקייט פאַר אים אַ שוועב געטון דער גובערנאַטאָר, זיין שמייכעל און זיכערער שפּאַציר אויף דער גאַס, און זיין שפּיצרוזגע.

—טויט פאַר טויט,—האָט ער געשעפּטשעט אין זיך, דערשראָקען פאַר די אייגענע רייד.

יודעל האָט פּרובירט פאַרמאַכען די אויגען, נור שלאָפען האָט ער נישט געקאָנט. וואָס מער ער האָט זיך איינגעהערט אין דער אויערן-רוישענדיגער שטילקייט, אַלץ מער האָט געשוועבט פאַר זיינע אויגען שלמה, דער שטאַרקער, שטאָלצער, סויטער מיט׳ן פאַרגליווערטען שמייכעל אויף די ליפּען, וואָס האָט אים, ווי געבעטען: „שטעה אויף, יודעל, און מאָן די קריוודע מיינע און אַנדערערס, שטעה אויף!“

XXXIII

די לויה.

צוועלף אַ זייגער בייטאָג האָבען די אַרבייטער געוואָ-
פען די אַרבייט און אַרויס מיט דערשלאָגענע בליקען אויף
דער גאַס, איבער וועלכער עס זענען געגאַנגען אַהין און צוריק
די צעמישטע פּאָליציאַנטען, וואָס האָבען זיך אומגעקוקט פון
הינטען, געכאַפּט זיך אַלע מאָל צו די רעוואָלווערען: געהט
נישט פון הינטען איינער, אַזעלכער, וואָס געהט אַ סוף מאַכען
צו זייער לעבען?

די אַרבייטער זענען אַרומגעגאַנגען אין די גאַסען מיט
רויטע בענדער און פון זייערע אויגען זענען טרערען געפלאָסען;
טרערען שטילע, קרענקליכע, אויף זיך, אויפ'ן אייגענעם לעבען
און אויפ'ן טויט פון שלמה'ן. בּיסלעכווייז זענען זיי זיך צו-
זאַמענגעקומען אין דער קושניע, זיך אַוועקגעזעצט נעבען טוי-
טען, באַלעגט זיין קערפּער מיט רויטע בענדער און טרויעריג
געשאָקעלט מיט די קעפּ אויפ'ן טויטען. ברכה'לע האָט נעבען
איר ברודער נישט געקאָנט זיצען, איז זי געפאַלען אויף איר
געלעגער, מיט די פויסטען. דעם קאָפּ אונטערגעשפּאַרט. די
טרער צעלזט און שוידערליך געוויינט אין קישען. יודעל איז
אַלע מאָל דורכגעגאַנגען, איר אַ גלעט געטון איבער'ן קאָפּ, ער
האָט מיטגעפילט איר יתומה'שאַפט, איר איינזאַמקייט און זיין
ברודערליבע צו איר איז נאָך שטאַרקער, ווי שטענדיג געוואָרען.

באַלד האָט דער טרויער-וואָגען געריררט, ברכה׳לע און יודעל האָבען פאַרמאַכט די טיר, און אַוועק צו די פּאַרזאַמעל־טע. ברכה׳לע איז געווען מיד, פון איר פּנים און האָר האָט געשמעקט מיט אויסגעטרוקענטע טרערען און בלאַסער הויט. זי האָט דעם קאָפּ אָנגעלענט אויף זיין אַקסעל און געגאַנגען.

— שווייג, שוועסטער — האָט יודעל געזאָגט — פילענדיג עפּעס אַ קינדישען מיטלייד צו איר — איך וויל איצט דיין לעבען אונ־טערהאַלטען, איך וועל זיין אַ ברודער פאַר דיר.

— איך געה מיט דיר — האָט ברכה׳לע שוואַך געענטפערט און אַלע מאָל געוואָרפען אַ באַדויערענדען בליק אויף אים.

די פאַרזאַמעלטע זענען געקומען אויפ׳ן בית-עולם און נישט, ווי אַמאָל, באַגראָבען דעם טויטען מיט אַ קדיש, נור גע־זונגען דאָס ערשטע מאָל אויפ׳ן בית-עולם פרייהייטס-לידער, וואָס האָבען זיי אי געשראָקען, אי דרייסט צוגעגעבען. די לי־דער האָבען איבעראַשט די שטעטעל-מענשען און זיי האָבען זיך געטראַכט: אַ בית-עולם אָהן אַ קדיש זאָגען, אָהן אַ הספד און אָהן אַ יודיש וואָרט, און ציטערדיגע פּייערלעך האָבען זיי אין די אויגען געברענט.

דער גרוב איז שנעל פאַרשאָטען געוואָרען. דער מאַרש פון פרייהייטס-לידער האָט פאַרקלונגען דעם בית-עולם. די פאַר־זאַמעלטע זענען זיך צעגאַנגען, נור יודעל און ברכה׳לע זע־נען געבליבען אַליין, איינזאַמע, פאַרלאָזטע, צווישען די ווייכע סטעזשקעס. עס איז געווען אַ כמורנער טאָג, די זון האָט זיך שנעל געטוקט צווישען די וואָלקען און גערוועז באַלויכטען די נעלע זאַמדען און מצבות. יודעל האָט אויסגעזעהן, ווי פאַר־געסען פון זיך אַליין, זיין פּנים איז געל געווען, די אויגען האָבען געבלאָנדזשעט איבערן געלען זאַמד און אין זיינע אויערן האָט, ווי אַרומגעשוועבט דאָס וואָרט גובערנאַטאָר, און כּאַפּענ־דיג אַלע מאָל אויף די ליפּען דעם נאָמען פון גובערנאַטאָר איז ער פּלוצלינג שטעהן געבליבען, פאַרטראַכט זיך אַ מינוט און עפּיס אַנ׳אומבאַקאַנטער ציטער האָט דורכגענומען זיינע אברים: „ער. ער האָט באַפוילען, ער האָט געהייסען" — און ביי די ווער־

טער איז אויפגעשטאַנען דאָס פּנים פון גבֿערנאַטאָר פאַר אים, פון וועלכֿען ער האָט זיך נישט געקאָנט באַפרייען. יודעל האָט אַלע מאָל צוגעלעגט די הענט צו די אויגען און אין מח האָט געטומעלט ווי נאָך אַ שׂרפה, אין די אויערן האָט שרעק־ליך עפּעס געררוישט, געקלונגען און דאָס האַרץ איז פול געוואָ־רען מיט שרעקליכֿע נקמה־פאַרלאַנגען.

—ווען ער וועט מאָרגען דורכֿגעהן דאָס געסיל, וועט ער גלייך באַקומען זיין טויט.—האָט יודלען עפּעס אַ פרעמדער גע־דאַנק אַ בליץ געטון—יאָ, מאָרגען! און ביים וואָרט: „יאָ, מאָרגען" זענען אין אים אויפגערייצט געוואָרען אַלע געבלוטען, אַלע שטילע און שטאַרקע געפילען, אַלע אָדערען פון מיטלייד און בענקענדי־גען רחמנות, אַלע יענע שטראָמען פון וועלען פאַרניכֿטען דאָס שולדיגע, מערדערישע.

—דו וועסט געהן אין געסיל און דאָרט דיין טויט באַ־קומען,—האָט געשעפּטשעט יודעל און אַ דריק צו געטון די ציין. באַלד האָט ער, ווי אָפּגעציטערט פאַרן בלישטש פון זיי־נע שליפעס, פאַר זיין פרעכֿען שמייכֿעל און פאַר זיין הויכֿ־געוואוקס, און איז געגאַנגען ווייטער, פילענדיג טרערען אין די אויגען אויף שלמה׳ס טויט.

XXXIV

נקמה, נקמה!

דער טאָג איז געווען דער יום-טוב-טאָג פון קיסר׳ס גע-בורט. אין דער רוסישער צערקווע האָבען מיט זיג און שמחה געקלונגען קלענערע און גרעסערע גלאָקען מיט דער גאַנצער קראַפט. דער גובערנאַטאָר, וואָס האָט שוין אָפּגעדאַוועגט זיין תפילה און אָפּגעבעטען פאַר׳ן קיסר׳ס לעבען, איז צוריקגעפאָרען אויף זיין גלאַנסירטען קעטשיל מיט אַ בליציגער שמחה אין די אוי-גען. ער איז געווען פריי, מונטער און פריילין. אים האָט געפרייט דער פאַראַד, וואָס די אַרמעע האָט אים היינט גע-מאַכט ביי דער צערקווע און דאָס, וואָס היינט ביינאַכט וועט ער אין אָפיצירישען קלוב טאַנצען אַ פריילינס מיט די שענ-סטע שטאָט-דאַמען.

ווען ער איז געקומען אַהיים האָט ער אָפּגעטעמט. צו-לעג זיך אַוועק געטון אויפ׳ן סאָפע און פאַרויכערט אַ סיגאַר. קענגענאיבער אים זענען געהאָנגען די בילדער פון די קייזער-ליכע מאַיעסטעטען, וועלכע ער האָט לאַנג שוין געזעהן ביים סמאָטר פון מיליטער און זיין האַרץ האָט פאַרגעניגענדיג גע-קלאַפּט. דערנאָך איז ער אויפגעשטאַנען באַטראַכט זיך אין שפּיגעל און אַריין אין עס-צימער, צווישען געסט.

אין דער אייגענער צייט האָט יודלען, וואָס איז געלע-גען אין האַלב באַוואוסטען שלאָף, אויפגעוועקט אַ קלאַנג פון אַ

באַסאָווען גלאָק אין דער צערקווע. ער האָט אַ נערוועזען צי-טער געטון און אויפגעשטאַנען. דער באַסאָווער קלאַנג האָט ווידער אויפגעטרייסעלט אין אים אַ מורא פאַר עפּעס שרעקליכעס, גרויזאַמעס, ווי פאַר אַ גרויסער מלחמה. יודעל איז אויפגערעגט שטעהן געבליבען און אַ קוק געטון אויף די קופּאָלען פון דער צערקווע און אויף דעם גובערנאַטאָרס געביידע, וואָס האָט אים איצט אויסגעזעהן פרעמד און שרעקליך. זיינע געדאַנקען האָבען מידע און שוואַכע, אַרומגעשוועבט אין זיין מח, זיינע פיס האָבען געצויגען צו דער ערד, ווי נאָך אַ שרעקליכער שרפה-נאַכט און עפּעס אַ טונקעל געפיל האָט געפּייניגט זיין געמיט. ער האָט אַ בליק געטון אויף דער ערד, דאָרט זענען געלעגען דריי רעוואָלווערען, וואָס האָבען אַ בלישטש געטון אין זיינע אויגען מיט אַ העלען שטאָלערנעם בלישטש, יודעל האָט די אוי-גען פון זיי שנעל אַוועקגענומען. פּלוצלינג האָט זיך די טיר געעפענט און עס איז אַריינגעקומען גבאי, דער חסיד, דער בדחן אין דער קריסט וואָלגעמוט. אַלע זענען אַרויפגעפאַלען אויף זיין האַלז און געקושט אים. יודעל האָט פּלוצלינג אַ זאָג געטון:

—עס זאָל געשעהן דאָס, וואָס מוז געשעהן! ווער געהט היינט פאַרענדיגען דאָס פרעכע לעבען פון גובערנאַטאָר?

—איך,—האָט וואָלגעמוט, דער קריסט, אַ דרייסטער מענש, מיט בלויע, קאַלטע אויגען געזאָגט.

—ניין, נאָר איך,—האָט געענטפערט גבאי, אַ ווייכער אין דער נאַטור, דאָך אַ דרייסטער.

דער בדחן, אַ שטילער מיט גרויע, פאַרגליווערטע בליקען, האָט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ און געזאָגט:—„איך געה."

יעדער פון זיי האָט גענומען זיין געוועהר, וואָלגעמוט האָט גענומען אַנ׳אויפרייס-באָמבע. יודעל איז אַריין אין דער צווייטער שטוב, ער האָט געוואוסט, אַז דאָרט זיצט ברכה׳לע און ער דאַרף איר זאָגען, וואוהין ער געהט. ברכה׳לע איז געלעגען אויף דער שלאָף-באַנק, איינגענורעט אין אירע בליאָנדע האָר און פון אירע אויגען זענען טרערען געפלאָסען אין אירע האָר

אַריין. און די טרערען זענען געפאַלען איינציגע, ווי פּאַרלוירע־נע פּעריל אין גרויען זאַמד. יודעל האָט די טרערען דערזעהן און זיך אָפּגעשטעלט.

—יאָ, מיין ברודער איז מיר געשטאָרבען,—האָט זי גע־כליפּעט—און דו רייסט זיך אויך אַוועק פון מיר? ניין, דו וועסט נישט געהן—איז זי אויפגעשטאַנען דערשראָקען—איך וועל דיך אַליין נישט לאָזען, איך געה אויך מיט דיר! זי איז אויפגע־שטאַנען פון אָרט און אים אַרומגעכאַפּט. ער איז געווען בלאַס און דערשראָקען.

—איך וועל געהן, דו בלייב דאָ, לאַנג דויערן וועט עס נישט,—האָט זי יודעל מילד פון זיך אָפּגעשטויסען.

—ניין, דו וועסט נישט געהן!—האָט זי אים נישט געלאָזט אַוועק פון זיך.

—איך געה און קום!

ער איז אַרויס שנעל. וואָלגעמוט, גבאַי, בדחן און דער חסיד זענען אים נאָכגעגאַנגען. עס איז געווען שפּעט ביינאַכט, דאָס שטעטיל איז געשלאָפען אין זיין אומרוהיגען, נערוועזען שלאָף און ס'האָט זיך זיי גע'חלומ'ט פון רעוואָלווערען און באָמבעס, פון אויפרייסען און קנאַלען; עפּעס אַנ'עלענדקייט און מידקייט איז געלעגען אויף די פּנימ'ער פון די שלאָפענדיגע. יודעל איז געגאַנגען שטיל און באַמערקט, ווי דאָרט, אין גובערנאַטאָרס הויז ברענט אַ ליכט, אַ לאָמפּ איבער'ן גובערנאַטאָרס טיש, וואו עס ליגען דאָ, דאָרט צעוואָרפען זיין היטעל און שווערד. ער האָט זיך דערנענטערט צום פענסטער. אין יודעלס אויגען האָט אַ קלאַפּ געטון דער הויכגעוואוקס פון גובערנאַטאָר, באַגאָסען פון דער רויטער שיין פון לאָמפּ. ער האָט זיך אָנגעטון און געשמייכעלט געגען הויכען שפּיגעל, אַ סמן צופרידען פון דעם, וואָס אים פּאַסט דער יום-טוב'דיגער אוניפאָרם און אַז ער וועט היינט טאַנצען שען מיט פרויען.

אין יודלען האָט דאָס האַרץ אַ ציטער געטון, ער האָט צטליכע טריט געמאַכט ריקווערטס און געזאָגט דעם קריסט וואָל־געמוט:—ווען דער גובערנאַטאָר וועט אַרויס דורכ'ן טירעל מוז ער

זיין טויט באַקומען, שטעהט גרייט !..

אין דער מינוט זענען אַלע שטעהן געבליבען, עס האָט זיך קיינער נישט גערירט פון אָרט און יעדענס פנים האָט זיך אָנגעשטעלט אין אַנ'אַנדער אומרוהיגער פּאָזע. גבאי איז געבליבען ווי פאַרגליווערט, ער איז אין זיין כאַראַקטער געווען אַ ווייכער און נישט דרייסטער, נאָר ווען עס איז געקומען צו דער מינוט, דאָס ער זאָל אויספירען יודעלס באַפעהל איז ער פעסט און אַנטשלאָסען געוואָרען ביי זיך און דאָס דאַרע פנים מיט דער בראָדאַווקע, דאָס געלע געזיכט האָט באַקומען אַ ויכערע פעסטקייט; דער בדחן האָט אַ ציטער געטון און אַ בליק געטון אויף יודלען אויסצוואַרטען זיין באַפעהל, וואָלגעמוט האָט אָנגעשטעלט זיינע קאַלטע, בלויע אויגען צום טירעל פון גובערנאַטאָרס שטוב. דעם חסיד'ס אויגען זענען געוואָרען אָנגעצונדען און ער האָט זיך גרייט געמאַכט אַנטקעגען צוקומען דעם גובערנאַטאָר. עס האָט סך הכול געדויערט עטליכע מינוט, ווי דעם גובערנאַטאָרס פנים האָט זיך אַ באַוויז געטון, מונטער און פריי, אין טיר. די רויטע, העלע שיין, וואָס האָט געלויכטען פון שטוב האָט פאַרגאָסען די פעלדער מיט אַ העלער רויטקייט און געוויזען די פרעכע הויך פון גובערנאַטאָר מיט דער שפּיצרוזגע אין האַנט.

דער גובערנאַטאָר איז געגאַנגען דרייסט און זיינע ליפּען האָבען אויסגעפייפט עפּעס אַ פריילעך לידעל, וואָס האָט געקלונגען מיט טאַנץ און לעב-נעכט, אין קלוב פון אָפיצי'רען, מיט באַל און שמחה.

ווען דער גובערנאַטאָר איז צוגעקומען צום טירעל האָט ער עס אָפּגעקייטעלט און געבליבען שטעהן אַ מינוט, טראַכטענדיג וואוהין צו געהן.

אין דער מינוט זענען אַלע צוגעלאָפען און וואָלגעמוט, וואָס האָט געהאַלטען אין האַנט די אויפרייס-באָמבע, האָט זי געדאַרפט אַ שליידער טון. נור ער איז פון שרעק שטעהן געבליבען.

—וואַרף,—האָט יודעל קאָמאַנדעוועט צום בדחן,—וואַרף !

וואַרפט, וואָר עס איז דרייסטער, וואָר עס האָט מער קראַפט אין זיך! קיינער האָט נישט געוואָרפען.

דאַן האָט יודעל אַרויסגעכאַפּט די אויפרייס-באָמבע און זי אַ שליידער געטון. דעם גובערנאַטאָרס הויך איז צו דער ערד געפאַלען, דער קראַך האָט אָפּ-געהילכט איבער דער גאַנצער געגענד מיט עכאָס און נאָכ-עכאָס.

די פיר פערטיידיגע מיט די רעוואָלווערען אין די הענט זענען אַנטלאָפען פון איין זייט, יודעל פון אַ צווייטער זייט, ער איז געגאַנגען נישט שנעל, נור לאַנגזאַם, ווי עס וואָלט אים אַלץ איינס זיין, ווען ער פאַלען אין די הענט פון פאָליציי צי נישט. זיין היטעל איז געווען אַראָפּגערוקט ביז איבער די אויגען, דאָס האַלב-אָפענע פנים האָט האַרט אַרויס-געקוקט און זיינע ליפען האָבען געשעפּטשעט עפּיס קאַלטעס, בייזעס.

ער איז געגאַנגען אין דער טונקעלער פינסטערניש און נעבען אים זענען מיטגעגאַנגען די הויכע בוימער מיט די טונ-קעלע קעפ, וואָס האָבען אויך אויסגעזעהן, ווי מענשען, וואָס האָבען עמיצען אַוועקגע׳הרג׳עט אין דער טונקעלער נאַכט. פון דאָ און דאָרט האָט זיך געהערט אַ זיפץ, אַ געשריי, אַ נערוועז לויפען פון עמיצען. יודעל איז געגאַנגען, נישט אומקוקענדיג זיך, ביז ער איז צוגעקומען צו דער קוזשניע. דאָ האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, אָפּגעקייטעלט די טיר און איז אַריין

אין ווינקעל האָט שוואַך געברענט אַ פייערל, וואָס עס האָט באַלויכטען די רעדער און אַקסען און ענליך געמאַכט די קוזשניע צו עפּיס אַ שלאַכטפעלד פון טויטע. ברכה׳לע איז אַרומגעגאַנגען אַ צושראָקענע, ווי האַלב-משוגע. ווען זי האָט דערזעהן יודלען איז זי אים אַרויפגעפאַלען אויפ׳ן האַלדז און אַ הויך שלוכצען און וויינען האָט פאַרהילכט די שטוב.

—פון וואַנען ביסטו געקומען איצט?—האָט ברכה׳לע זיך געפרייט דורך טרערען—פון וואַנען? פון אַ צווייטער וועלט ביס-טו געקומען? אָ, ווי גוט מיר איז! קיין ברודער האָב איך נישט

מער, ביסטו עס מיר אַצינד. אָ, געה נישט מער אַהין !..

ברכה׳לע האָט געערעדט מיט אַ צעבראָכענער שטים און טרערען זענען פון אירע אויגען געפלאָסען. זי איז געוועזען גליקליך און צוויי ליכטיגע פייערלעך האָבען אין אירע אויגען געברענט.

XXXV

דער צווייטער טאָג.

דער שרעקליכער אויפרייס און די נייעס, אַז דער גו־בערנאַטאָר איז צעריסען געוואָרען, האָט אויפגעטרייסעלט די שטאָט. עס האָט קיינער נישט פאַרשטאַנען: מילא, אַ פּראָסטער סטראַזשניק, אים קאָן מען הרג׳ענען, אָבער אַ גובערנאַטאָר, אויף אים זאָל מען קאָנען אויפהויבען אַ האַנט? און ווער, אַ מענש פון שטאָט? און עס האָט עפּיס יעדער געציטערט, אַז עס זאָל נישט פאַלען קיין חשד אויף קיין שטאָט־מענש. סיי יודען סיי קריסטען האָבען מורא׳דיג געשאָקעלט מיט די קעפּ. אַ האַנט אַ פרעמדע און פרעכע האָט עס געטון, קיין אַנדערע נישט און מיט די ווערטער איז דאָס שטעטעל פּטור געוואָרען פון גע־דאַנק, אַז די פאַראַנטוואָרטליכקייט פאַלט אויף עמיצען פון זיי, וואָרום זיי ווייסען גאַנץ גוט, וואָס עס הייסט אַ גובערנאַטאָר; אַ מענש, וועלכען מען האָט אָנגעטרויערט אַלע פּאָדאַטקעס פון שטעט און שטעטלעך אַרום, וואָס פאַרמאָגט אַ גאַנצען גאַרניזאָן מיליטער, וואָס פאָרט קיין פּעטערבורג און רעדט מיט׳ן קיסר, וואָס שטאַמט פון מיניסטאָרען און איז אַליין נאָנט געווען צו ווערען אַ מענש אין קיסר׳ס הויף.

דאָס גאַנצע שטעטעל האָט אויף צומאָרגענס נישט גע־וואוסט, וואָס מען רעדט דערצו, עס איז אַרומגעלאָפען אַ שרעק אין די ביינער, אַ קעלט, ווי נאָך אַ שרפה. גאָט איינער,

וואָס וואָלט געווען ווען מען געפינט אויס, אַז דאָס האָט געטון אַנ׳אייגענער? וואָס וואָלט דאָס געווען אַזוינס? מען האָט עקסטראַ אָפּגעריכט תּפילות אין די בתּי-מדרשים, אין קירכען, און מען האָט די תּפילות אָפּגעריכט הויך: זעהטס, הייסט עס, ווי ווייט מיר זענען פֿון גובערנאַטאָרס מערדער, ווי ווייט!

איינס אַ זייגער נאָכ׳ן האַלבען טאָג האָט מען דעם קערפּער אָפּגעפֿירט אין דער רוסישער צערקווע. אין דער צערקווע האָבען געברענט ליכט און אַרום די ליכט האָט מען געזעהן די פּנימ׳ער פֿון די בייזע עפּיסקאָפּען און גלחים, וואָס האָבען געמורמעלט וועגען נקמה פֿון שטעטעל, וואָס פֿאַרמאָגט אַזעלכע מערדער. נקמה און נקמה-געפֿיל האָט זיך, ווי צעגאָסען אין די אויגען פֿון אַלעמען. אָ גאָט, ווען אין עמיצענס האַנט זאָלען אַריינפֿאַלען די מערדער, וואָס וואָלטען זיי פֿון זיי איצט געמאַכט? וואָס?

אין דער אייגענער צייט איז זיך צווישען אַלעמען אַרומגעגאַנגען אַ מענשיל שטילערהייד, די הענט אין די קרומען קעשענעס, דער קאָפּ אַראָפּגעלאָזט, די פּיס אַביסעל איינגעבויגען און ער האָט געזעהן דעם צאָרן, די גרויסע, גיפטיגע אויגען און זיין האַרץ האָט געקלאַפּט מיט שטילע, אומרוהיגע דאָך צופֿרידענע קלעפּ. עס איז אים בשעת מעשה געווען אַלץ איינס, זאָל מען אים צערייסען אויף שטיקער, שלאָגען מכּות-רצח. ער איז געווען גליקליך און צופֿרידען, וואָס ער האָט געזעהן די שוואַרצע טרומנע און וואָס מיט זיין טאַט האָט ער אויפֿגעבראַכט אָט די גלחים און פֿינסטערע דאַוונער.

—סאַראַ שרעק און סאַראַ טויטע פֿייערלעך עס שפּרינגען זיי אין די אויגען אַרום—האָט יודעל געשעפּטשעט און בשעת מעשה האָט ער זיך געקילט דאָס האַרץ און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז דערמיט האָט ער אָפּגעוויטש די מידקייט און שווערקייט פֿון יענע אומגליקליכע, פֿאַרפֿינסטערטע אין זייערע קעלערס און שטובען, דערמיט האָט ער געהויבען די קראַפֿט פֿון זייער לעבען.

און פֿאַרנאַכט, ווען די טרומנע מיט׳ן גובערנאַטאָרס הי-

טעל איז געטראָגען געוואָרען אויפ'ן צמענטאַזש אַרויס און עס זענען נאָכגעגאַנגען די פאָן-טרעגער, גלחים, דער אָר-קעסטער האָט געשפּילט דעם טרויער-מאַרש, איז יודעל נאָכ-געגאַנגען און עפּיס אַנ'אינערליכער שטאָלץ האָט געגלעט דאָס האַרץ זיינס און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, דאָס דאָרט איבער דער טרומנע שוועבט דו פריילעכע, טויטע געשטאַלט פון שלמה'ן, וואָס שעפּטשעט: בלוט פאַר בלוט, אַ קאָפּ פאַר אַ קאָפּ!

ער איז געגאַנגען לאַנגזאַם, טריט ביי טריט און געקוקט יעדען אין די אויגען, אַט איז דעם גובערנאַטאָרס מוטער אַני-אַלטע פרוי אין שוואַרצען שלייער. די פרוי האָט דעם גובער-נאַטאָר צום לעצטען מאָל דערלאַנגט די שווערד און דאָס ווייסע היטעל, זי האָט אים צום לעצטען מאָל אויסגעבעט דאָס געלעגער, צום לעצטען מאָל, אַלטע, נאַרישע! נעבען אים איז געגאַנגען די הויכע, דיקע פרוי און קינדער אין שוואַר-צע קרעפּ, פון וועלכע עס האָט געשמעקט מיט גוטען פּער-פום; אונטער זיי אַ ברודער, אַ רויטער אָפיציר, וואָס מחמת טרויער איז אים די רויטקייט פאַרגליווערט געוואָרען אין די באַקען. דער אָרקעסטער האָט טרויעריג געשפּילט און די טאַ-צען האָבען האַסטיג צוגעקלאַפּט צום טאַקט, בייזווי צו וועלען צעשמעטערן די יעניגע, וואָס האָבען זיך געוואַגט אומצוברענגען אַזאַ הייליגע נשמה. דערנאָך האָט יודעל באַמערקט, ווי דער עולם לאָזט זיך אַרויף אויפ'ן צמענטאַזש. די טירען האָבען זיך פאַרמאַכט, אַ ריח פון בית-עולם, בלעטער און בלומען האָ-בען אים אַ שלאָג געטון אין די נאָז-לעכער און איבערגעלאָזט אין האַרץ אַ שוואַך געפיל, אַ טויט-מורא.

—גאָט, איך בין נור אַ וואורם אַ קליינער און האָב חרוב געמאַכט אַזאַ גרויסע וועלט—האָט געשעפּטשעט יודעל, אַוועקגעהענ-דיג פון די צמענטאַזש-טירען.

XXXVI

און אַלץ מער...

אַזוי האָט דאָס געפיל פון אָפרוימען פון וועג די יעניגע, וואָס האָבען געשטערט דאָס פרייע לעבען פון די אָריסע, פאַרפינסטערטע אַלץ מער, שרעקליכער, געפייניגט יודעלס געמיט. ער האָט נישט געוואוסט און ווי נישט געפילט קיין נויטיגקייט נישט אין קיין טאָג און נישט אין קיין נאַכט. דען דער טאָג און די נאַכט האָבען זיך געדרעהט אונבאַמערקבאַר פאַר אים, דער פרימאָרגען האָט אים אויפגעוועקט צום שווערען קעסטעל גלאָז, צום פאַרפולען די לעדיגע פענסטער מיט שויבען. די אַרבעט האָט ער געטון מאַשינאַל. ווי אין אַ פינסטערן קאָשמאַר האָט ער אָפגע׳פטר׳ט דאָס שניידען גלאָז, דאָס אָפעסען דאָס קאַלטע עסען און דאָס רעדען מיט די שטוב-מענשען וועגען דעם גאַנג פון דער אַרבעט.

נאָר די נאַכט האָט אים, ווי געפאַנגען אין איר שטילער ביִנסטערער נעץ. יודעל האָט זיך אָנגעהויבען ווייניגער צו באַווייזען אין גאַס. ווייניגער זיך צו באַגעגענען מיט מענשען און ווייניגער אַפילו צו רעדען מיט ברכה׳לען. די איינזאַמקייט האָט ער איצט ליב באַקומען צוליב דעם, ער זאָל געטרייער באַכעפירען וועגן זעגען די שעדליכע מענשען, ווי זעהען זיי אויס, זייער כאַראַקטער, זייער מאַניר פון רעדען, פון לאַכען און ער האָט פאַרשלאָסען זייער בילד אין זיין מח.

ער פלעגט אַ סך מאָל זיצען, באַטראַכטען דאָס בליציגע געווער, אויף זיין פנים פלעגט זיך צעגיסען עפעס אַ גליקליכער שמייכעל. ער וועט געהן ביינאַכט איינער אַליין, ער וועט אַפּוואַרטען דעם און דעם, ער וועט עס קיינעם נישט פאַרצעהלען, נור אין פרימאָרגען וועט יענער ליגען אַ טויט-קאַלט שטיק און דער ווייסער, ליכטיגער טאָג וועט אויסלאַכען דאָס פאַרגליווערטע, קאַלטע פנים. אָט די געפילען האָבען אין אים אויפגעוועקט עפעס אַ מין פינסטער פאַרגעניגען פון געהן איינער אַליין אין די לאַנגע, פינסטערע נעכט. עס איז אמת, אַז אויך דאַן האָט געקלאָגט אין אים דער צאַרטער צער-בעלי-חיים און דער רחמנות פון עפעס אומברענגען האָט געשניטען זיין האַרץ. דאָס געפיל איז נור געווען פאַר שוואַכע, מוטלאָזע באַשעפענישען. אין אים האָט זיך אָבער דערוועקט אַ שטייפער, האַרטער כח. ער איז אינגאַנצען, ווי אויפגעריסען געוואָרען פון נקמה און זיין האַרץ האָט געקלאַפּט מיט אַ פינסטערער דורשטיקייט.

אַזוי איז ער איינמאָל שפעט ביינאַכט דורכגעגאַנגען די קייזערליכע געלט-קאַסע, וואו עס איז געזעסען אַ שלעכטער טשינאָווניק. דער דאָזיגער רויטער טשינאָווניק מיט רי באַקענבערד איז געווען אַ שרעקליכער עקזעקוטאָר, אַ פינסטערע בהמה, וואָס האָט צוגענומען פערד ביי פויערים פאַר פאַדאַטקעס און זיי געהייסען שמייסען און איינגעזעצט אָרימע לייט אין תפיסה. יודעל איז דורכגעגאַנגען און האָט אים דורך די גרינע שויבען געזעהען צעהלען געלט, קלינגען מיט גאָלדענע מטבעות. ער איז שטעה געבליבען. דאָס רויטע, זאַטע פנים, די אַנגענעמע ליכטיגקייט, דער בלישטש פון די מטבעות און די שטילקייט אין דרויסען, האָט אים אָפּגעשטעלט. געלט, האָבען זיינע ליפּען געשעפּטשעט, כאָטש ער האָט נישט געוואוסט נאָך וואָס ער האָט דאָס וואָרט געזאָגט. געלט? וואָס איז דאָס אויף דער וועלט? און ער איז צוגעגאַנגען נענטער איינקוקענדיג זיך אין דער הויכער, וואָלדערנער גאָלד-קופע, וואָס עס האָט אים גערייצט אין דער שטילער פינסטערניש. עס האָט זיך אים אין דער מינוט אויסגעדוכט, דאָס אַרום אָט דעם טשינאָווניק ליגען

טונקעלע, מידע פנים׳ער, וואָס שרייען צום הימעל און פון זיי־ערע אָדערן פליסט עפּעס אַ געלער, גאָלדענער שטאָף, פון וועל־כען עס קוועלט דער רויטער טשינאָווניק. געה און נעם אַוועק אַט די באַרויבטע כוחות און קער זיי צוריק אַהין פון וואַנען מען האָט זיי גענומען — האָט עפּעס אַ שטאַרקער רוף געקלונגען אין זיינע אויערן — געה און נעם! און מיט איין מינוט איז ער צו צום פענסטער און אָנגעשטעלט דעם רעוואָלווער געגען זיין פּנים. עפּעס האָט אים אָפּגעהאַלטען, דאָס איז געווען יענער ערשטער רחמנותדיגער געוויין פון גראָבען סטראַזשניקס קינ־דער.

אָבער באַלד האָט ער זיך דערמאָנט, אַז מיט דעם טויט פון אָט דעם טשינאָווניק וועט ער באַקומען דאָס קייזערליך־געזאַמעלטע גאָלד. דאָס גאָלד וועט ער באַנוצען צו הייליגע צוועקען און ער איז שטעהן געבליבען האַרט.

מיט איין מינוט האָט ער אויסגעצויגען דאָס מיילעכעל פון רעוואָלווער... אַ קנאַל האָט אָפּגעהילכט ערגיץ וויית, דער רויטער טשינאָווניק איז טויט געפאַלען, יודעל האָט אַ כאַפּ גע־טון דאָס גאָלד־קעסטעלע און פאַרשוואונדען.

דאָס שטעטעל איז דעמאָלט געשלאָפען אין אומרוייגען שלאָף, דען פון דער מינוט אָן, וואָס דער גובערנאַטאָר איז געפאַלען ביים טירעל פון זיין הויז, האָט דאָס שטעטעל פון קיין רוה נישט געוואוסט, מען האָט זיך געדרעהט פון רעכטס און לינקס און פון לינקס אויף רעכטס. מען האָט געזיפצט און געטראַכט פון די מתים, די נור וואָס באַגראָבענע און די מתים פון די לאַנגע צייטען. מען האָט אַזוי האַלב געדרימעלט, ווי איבער דער גאַס האָט זיך געהערט שטילע דאָך זיכערע טריט, פון צייט צו צייט האָט אַ טונקעל פייערל פון אַ לאַמטערנע באַלויכטען דעם שאָטען פון אַ מענשען, וואָס האָט זיך איינזאַם געדרוקט, אין דער טונקעלקייט שטעהן געבליבען, ווי זיך איינ־

צוהערען געהט נישט עמיץ פון וועלכען געסיל? און איינהע-רענדיג זיך האָט ער געשפּאַנט ווייטער.

—איך האָב דאָס געלט גענומען צו היילינע צוועקען—האָט ער געשעפּטשעט צו זיך אַליין—צו הייליגע צוועקען.

געגאַנגען איז ער נישט אַהיים, דען זיין קומען אַהיים אין די לעצטע צייטען ביינאַכט איז געווען אַ זעלטענ-הייט.

ער פלעגט נור קימען אַהיים באַגינען און זאָגען, פינ-סטער אַראָפּלאָזענדיג דעם קאָפּ: —איך האָב די נאַכט געמוזט נעכטיגען אין גלאָז-פאַבריק, אַזוי פיל אַרבייט האָב איך גע-האַט, גענומען דאָס קעסטעל און אַוועק. די נאַכט אָבער האָט ער פאַרברענגט מיטן קריסט וואָלגעמוט אין קרעטשמע. געדע-וועגען פאַרשידענע פלענער און געהיימע אָנפאַלען, דאָס לע-בען פון דער נאַכט איז געוואָרען זיין לעבען, ער האָט ווע-ניג גערעדט, ווייניג געגעסען און געכאַפּט אַ דרימעל, אויף די צוואָרפענע רעדער, צוויי שעה אין דער נאַכט. מיט ברכהלען האָט ער איצט זיך געסטאַרעט צו זיין, ווי אַ ברודער, וואָס וויל נישט, אַז פון זיינע אַלע פלענער זאָל די קליינע שוועסטער וויסען, ער האָט איר נור באַרויגט, געבעטען גוט שלאָפען, גע-זאָרגט פאַר איר עסען, און ווען זי פלעגט אים פרעגען, וואו געהט ער צו וואָק איינער אַליין, האָט ער געענטפערט: —נאַרע-לע, דאָס דאַרף דיך נישט באַאומרויגען, איך געה נור אַוועק אויף אַ שעה צוויי, יעדער מענש דאַרף אַמאָל אַוועקגעהן! געקומען איצט אין דער קרעטשמע, האָט ער דאָס ערשטע אַ בליק געטון אין קליינעם שפּיגעלע. יודעל האָט לעצטענס זיינע קליידער איבערגעטוישט אַלע מאָל: לאַנגע, קורצע, פרעמדע, אייגענע, ער האָט אַלע מאָל זיך באַטראַכט אין שפּיגעל און זיך אַליין נישט דערקענט. אויך אַצינד איז ער זיך פאָרגעקומען פרעמד אין די אייגענע אויגען, דאָס ברייטע היטעל, דער לאַנגער מאַנטעל און דער בלישטש פון זיינע נערוועזע אויגען האָבען אים אָפּ-געגעבען אין שפּיגעל אַ בילד פון אַ פרעמדען מענשען.

—בין איך עס דער? -האָט ער זיך דערשראָקען פאַר זיך

אַליין און ענטפּערענדיג זיך אַליין:—דער אייגענער, וואָס האָט איצט צוריקגענומען די רויב פון פרעמדע הענט צו הייליגע צוועקען. האָט ער זיך באַרויגט און אַוועקגעשטעלט דאָס קעסטעלע, דערנאָך אַראָפּגעוואָרפען פון זיך דאָס פרעמדע אָנטון און שטעהן געבליבען אַ מינוט, קוקענדיג אויפן לעמפּעלע, פּאַר וועלכען עס זענען געהאָנגען לאַנגע פּאַסען גרייט, וואָס האָבען אויסגעזעהן, ווי שאָטענס פון טויטע. יודעל האָט זיך איינגעהערט אין דער שטילקייט, דאָס איז געווען דאָס איינהערען זיך אין זיך אַליין אין דעם משפט פון דער נשמה איבער זיך אַליין. דערנאָך האָט ער לאַנגזאַם אָנגעהויבען געהן איבער דער שטוב אַהין און צוריק. זיין בליק איז געפאַלען אויפ׳ן קעסטעלע מיט די געלע מטבעות, אויף וועלכען עס האָט זיך נאָך דערקענט אַ בלוט-שפּריץ פון רויטען טשינאָווניק.

—ניין, איך האָב עס נישט גענומען פאַר זיך.—האָט ער געשעפּטשעט—עס איז צו הייליגע צוועקען—און ער האָט אַ חילדען שמייכעל געטון.

ערשט איצט האָט ער דורך דער האַלב-אָפענער טיר דערזעהען די שלאָף-באַנק, אין וועלכער עס איז געלעגען ברכה׳לע און אירע צעוואָרפענע האָר האָבען אויסגעזעהן, ווי עפּעס אַ טונקעל-בלאָנד זייד איבער אַ שלאָפעדיגען קינדער-קאָפּ, ער האָט איר באַטראַכט, זי איז אים אויסגעקומען מיד און צעבראָכען, עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, ווי זי זאָגט: פון אַלעמען, פון מיין גאַנצער היימישער וועלט ביסטו נור איינער געבליבען און דו געהסט אַוועק אויף פרעמדע אומבאַקאַנטע וועגען. אָ, וואו געהסטו? און עפּעס אַ טיפער רחמנות, ווי דער רחמנות, וואָס אים פלעגט אַרומכאַפּען אויף זיך אַליין האָט אים דורכגענומען זיין האַרץ: ער געהט אַוועק ס׳רוב שפּעט ביינאַכט, ער געהט אַוועק און קאָן שוין קיינמאָל נישט צוריקקומען צו איר, וואו וועט זי בלייבען? ווער וועט איר באַשיצען? אין דאָך האָט ער געפילט, אַז געהן מוז ער, געהן וועט ער, און אַז איצט ליגט ביי אים אַ קעסטעלע מיט גאָלד און

פאַר דעם גאָלד וועט מען באַקומען נייע געווערען, מיט וועל־כע מען וועט אָפּרוימען נייע שולדיגע פון וועג. צוויי געפילען האָבען אים איצט געמאַטערט און ביידע האָבען אים גלייך אין די אויערן געקלונגען. איין איין געפיל איז באַהאַלטען געווען עפּעס מיטליידענדעס, דאָס, וואָס מען פילט אין אָטעם פון אַ קליינער, קראַנקער שוועסטער. דאָס צווייטע געפיל האָט אָבער פאַרהאַר־טעוועט זיין ברוסט.

עס איז נאָך אויסגעקומען, אַז מיט דער מינוט, וואָס ער האָט זיך דערמאָנט אין פּנים פון איר ברודער, האָט אים די טויטע אויסגעשניטענע פּאָדקאָווע כון זיין שטערען גערופען צו נקמה. דער קאַלטער שמייכעל פון זיינע ליפּען האָט אָבער געזאָגט: דו ביסט איצט דער איינציגער רעטער פון מיין שוועסטערס לעבען. און יודעל האָט אין איין מינוט געהאַט צוויי מאָדנע געפילען, וואָס האָבען אים אי ווייך, אי מילד, אי נקמה׳דיג געמאַכט. ער איז פּלוצלינג צוגעגאַנגען און אַ בליק געטון אין אירע האַלב־פאַרמאַכטע אויגען, אין וועלכע עס זענען ווי אַרומגעלאָפען צוויי אויסגעלאָשענע פייערלעך. ער האָט איר אַ קוש געטון אין די קליינע זונענדיגע ברעמען און פאַרשוואונ־דען פון איר.

XXXVII

זיין אינערליך לעבען.

דאָס לעבען האָט אים אָנגעהויבען קלינגען אויסטערליש. עס האָט אים אויסגעזעהען ווי ער געפינט זיך ערגיץ צווישען די וועלען פון אַ ברייטען, טיפען ים. איבערן ים בלאָנדזשעט אַ גרויסע שטורמדיגע שיף און דער שיפער איז ער אַליין. ער געהט בייטאָג צו דער אַרבייט מיטן קעסטיל אויף די פּלייצעס. וואָס מער ער האָט זיך פאַרטיפט אין זיך, אַלץ מער האָט ער געזעהען און געפילט אין זיך יענע פרעהליכע איבעראַשונג, ווען ער האָט געזעהען פאַר זיך דעם גובערנאַטאָר אַ רויגען, צופרידענעם מענשען און האָט געפילט, אַז אָט, אָט וועט דער קערפּער פון זיינע הענט אומקומען.

אָט די אַלע אַקטען, וואָס יודעל האָט אויסגעפירט האָבען אים פאַרקלינגען און פאַרזינגען, ווי אַ וועלט פון לוסטיגע לידער.

—איך בין נישט קיין בלוט-פאַרגיסער—האָט יודעל זיך געטראַכט, איך מאַך שעדליכע פאַר אומשעדליך, קאָן דאָס דען הייסען בלוט-פאַרגיסונג? און אָט דער געדאַנק, אַז ער מאַכט שעדליכע פאַר אומשעדליך האָט אויף אים נישט אַוועקגעלעגט יענע פינסטערניש אויפ'ן געמיט, יענעם צווייפעל, יענע טונקעלע חרטה-שרעק, וואָס עס פאַלט אָפּט אויפ'ן געמיט פון

אַ בלוט-פֿאַרגיסער; פֿאַרקערט, ער האָט דאָ אָפּט געפֿילט די צופֿרידענקייט, וואָס עס פֿילט אַ דאַוונער, וואָס האָט זיין תּפֿילה צו גאָט געשיקט; אַ ליבענדער, וואָס האָט זיין ליבע דער געליבטער געשענקט. עס איז געווען ביי אים עפּעס אַ ווייסער, ריינער אָפּפֿער, וואָס ער האָט אויף אַ רויטען מזבח געבּרענגט, און פֿילענדיג, אַז מיט זיין הייליגער אַרבייט ברענגט ער ערלעזונג, האָט ער זיך אָנגעהויבען דערווייטערן פֿון היי-מישע און באַקאַנטע, אַלץ זעלטענער האָט מען אים אויף דער גאַס געזעהען און אַלץ שטילער האָט ער צו מענשען גערעדט.

מיט עטליכע וואָכען שפּעטער האָט מען אים פֿון שטוב געזעהען אַרויסטראָגען זיין בעטעל, אַ טישעל און נאָך עט-ליכע שטובזאַכען אין ערגיץ אַ הייזעל אַריין אונטערן שטאָט. דאָס דאָזיגע הייזעל, איז געשטאַנען ווייט אין וואַלד צווישען געלע זאַמד-בערג, און עס האָט אויסגעזעהען אַזוי איינזאַם און פֿאַרבאָרגען פֿון הייזער, ווי יודעל צווישען מענשען, און מ׳פֿלעגט טראַכטען:

—גוטער גאָט! אָט שטעהען די ביימער אין וואַלד גלייכע, רויגע, ווי זיי וואָלטען צופֿרידען זיין מיט זיך און זייער באַ-שאַפֿען ווערען אויף דער וועלט, אָט וואַקסען די בלומען אַזעלכע ראָזע באַשעפֿענישען, נאָר איך, איך דער בלוטיגער מענש... און דערמאָנענדיג „דער בלוטיגער מענש״ האָט ער זיך דערמאָנט אין פּנים פֿון גובערנאַטאָר, דאָרט ביים ראָזען לעמ-פּעל, אין די לעצטע מינוטען פֿון זיין לעבען און געטראַכט האָט ער וועגען זיך: נאַרעלע, פֿאַרהאַן אין יעדען גאָרטען צווי-שען די רייכסטע בלומען אויסוואורפֿען און אַזעלכער, וואָס רייסט אויס די געפֿערליכע געוויקסען. איז ער נישט דער אויסרייסער פֿון אָט די בלומען? פֿרעהליכער און ליכטיגער איז יודלען געוואָרען אויף דער נשמה, עס האָט זיך אים אויס-געדוכט, אַז שפּעטער, שפּעטער וועט ער דערזעהען פֿאַר זיך אַ ווייס-ראָזע וועלט, מיט פֿרעהליכע מענשען, ווי קינדער. לוינט נישט אַזאַ וועלט צו באַשאַפֿען?

און דערמאָנענדיג זיך אין דער ווייס-ראָזער וועלט מיט אירע פרעהליכע מענשען-קינדער, האָט זיין האַרץ אָנגעהויבען קלאַפּען האַסטיגער, פרעהליכער, ווי ער וואָלט באַזינגען די וועלט.

ס'רוב ביינאַכט, ווען יודעל איז האַלב געלעגען אויפ'ן בעט און געוויכערט, האָט עפּעס אַ מאָדנע געפיל אים באַהערשט: ניין, ער וועט נישט ליגען, ער וועט אויפשטעהן, אַרויס אויפ'ן גאַס און זעהען וועט ער, ווי פּאָליציאַנטען דרעהען זיך אין גאַס. ער וועט דאָרט איצט באַגעגנען די עלטסטע, גרעסטע קעפּ זייערע.

און זיין געדאַנק איז דורך אַ פרעהליכער ציטער. דאָס איז ענליך געוועזען צו יענעם געפיל, וואָס מיר האָבען, ווען מיר ווילען זעהען דאָס געפּאַר פון אַ ווילדען, צערייצטען וואָלף ביינאַכט, מיר האָבען מורא פאַר אים, דאָך זעהען ווילען מיר אים. ער האָט זיך אויפגעהויבען און אַ בליק געטון אין קליי-נעם, געפלעקטען שפּיגעלע, וואָס ברכה'לע האָט אים געגעבען אויפצוהענגען ביי זיך אין שטוב און דערזעהען: זיך, דאָס ברוינ-ליכע קינדער-פּנים מיט די צעשויבערטע האָר. דערנאָך האָט ער באטראַכט דעם טיש, וואו עס זענען געלעגען עטליכע ביכער אָהן די טאָוולען, אַ מעסער, אַ האַלב ברויט, פון טיש זענען אַראָפּגעהאַנגען די פראַנזלען פון צעריסענעם טישטוך, פון זיין בעט האָט דאָס היי צעשויבערט אַרויסגעקוקט, ווי האָר פון אַ מרה-שחורה'דיגען מענשען און דאָרט אין ווינקעל, האָבען געלע בלישטשען פון געווער און מעטאַל אַרויסגעקוקט אויפ'ן בלישטשעדיגען לעמפּעלע. עפּעס פון געווער האָט ער גענומען צו זיך.

יודעל איז אויפגעשטאַנען, ער איז געווען מיד, דאָך האָט אַ געוויסע צופרידענקייט אַרויסגעשיינט פון זיינע אוי-גען.

—איך וועל געהען זיי אויפזוכען אין דער טונקעלקייט פון דער נאַכט, דעמאָלט זעהען זיי אויס זאַטער און בייזער—האָט ער זיך געטראַכט און ער איז אַרויס אין דרויסען.

די געלע בערג אונטערן שטאָט, וואָס האָבן זיך געשלענגלט בעגען פינסטערן הימל האָבן זיך אַריבערגעצויגן איבערן שפּיץ פון הייזעל, וואָס איז געלעגן אין טאָל, ווי אין אַ באַהעלטעניש, און אַ קליין רויכל האָט זיך פון קוימענס געצויגן. יודעל האָט זיך פּאַמעליך אויפגעהויבן פון טאָל, און אַרויף אויפ'ן זאַמד־באַרג, וואו עס זענען צעשאָטען געלעגן בלימלעך איינגעגראָבן אין דער ערד. ער האָט זיך אַ קוק אום געטון. אַ וואַרים ווינטעל האָט אַריר געטון זיינע צעוואָרפענע האָר איבער'ן שטערן און ער האָט אַ ציה געטון דעם אָטעם, עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז דערפון איז אים איצט לייכטער אויפ'ן האַרץ געוואָרען. דערנאָך האָט ער זיך געלאָזט געהן איבער'ן שאָסיי. נעבעטער צום שטאָט האָט יודעל אונטער זיינע פיס געפילט דעם טרוקענעם ברוק פון שטיינער. די האַרטע פירעקעדיגע טעוועלעך פון טראָטואַר, וואו ער האָט אָנגעהויבן געהן לאַנגזאַמער און פאַרבאַהאַלטענער.

מיט עטליכע מינוט שפּעטער האָט ער זיך געפונען נעבען דער אָפּגנער, ביז שפּעט אין דער נאַכט, קאַפע, וואו עס זענען געזעסן עטליכע קייזערליכע טשינאָווניקעס און ביי דער העל־געלער שיין פון בליץ־לאָמפּ, האָבן זיי זיך גוט אנטערגעהאַלטען.

יודעל האָט זיך גוט איינגעקוקט אין זייערע פאַרשוויצטע, דיקע פּנים'ער, פון וועלכע עס האָט פ'ן עטוב אַזש געשמעקט מיט וויין און אַלקאָהאָל און ער האָט אַרויסנעמענדיג דאָס געווער געוואָלט עפּעס טון, נאָר די סך אויגען, וואָס דאָרט זענען געוועזן האָבן אים געשטערט.

באַלד איז ער צוגעגאַנגען נעענטער און ער האָט דערקענט דעם רויטען טשינאָווניק מיט'ן הינטעלע, דער איספּראַווניק פון דער שטאָטישער טורמע. ביי טאָג שלאָגט ער אַרעסטירטע, ביינאַכט שכור'ט ער און זינגט ווילדע לידער. נעבען אים דער רויטער זשאַנדאַרם — אַ קריסט מיט באַקענבערד, און נאָך עפּעס אַ טשינאָווניק. און יודעל טראַכט: ערגיץ ווייט האָט ער אין אַ קעלער־שטוב געזעהן זיך אַרומדרעהען ווייסע מענשען. דאָס

איז די בעקעריי, וואו מען ברענט זיך ביים פייער אַ גאַנצע נאַכט, פון דאָרט האָט געשלאָגען אַ פאַרע און אַ מידער שוייס. און יודעל האָט אַ בליק געוואָרפען אַמאָל דאָרט, אַמאָל דאָ. אַמאָל האָט ער באַדויערט די, וואָס דרעהען זיך אַרום'ן רויטען פייער און אַמאָל האָט אים גערייצט דאָס בילד פון רויטען טשינאָווניק.—איך וויל נישט אייער טויט — האָט ער זיך געטראַכט — איך וויל נור מאַכען שעדליכע פאַר אומשעדליך.

XXXVIII

דער נייער פאָליצמייסטער און זיינע מיטלען.

דאָס איז געווען שוין דאָס 8-טע מאָל. דער שרעקליכסטער אָנפאַל, וואו מען האָט אין אַ מאָנאָפאָל געבונדען עטליכע בעאַמטע אינגאַנצען און די קאַסע באַרויבט. דער אָנפאַל איז געווען דער שרעקליכסטער, וואָס האָט איבערגעשראָקען דעם שטאָטישען פאָליציי-מייסטער, און ער האָט זיך גענומען צו מיטלען.

דער שטאָטישער פאָליצמייסטער, איז געווען אַ קינד פון טיף רוסלאַנד, אַ געוועזענער סטאַרשי סטראַזשניק, וואָס האָט זיין טשין באַקומען, וייל ער האָט זיך אויסגעצייכענט אין דער כינעזישער מלחמה. ער האָט אַ סך כינעזער געקעפט. דערנאָך האָט ער באַקומען דעם טשין פון אַ דריי-בענדעלדיגען, וואָס האָט געשטיגען ביז אַ וואָדנער. און דעם דאָזיגען ענערגישען וואָדנער האָט מען געשיקט אומעטום, וואו עס איז נור אויסגעקומען אַ שטיקעל בונט, אַ שטיקעל אינער-ליכער מלחמה. דאָס איז געווען אַ נידעריגער, פעסטער פאַרשוין מיט אַ געשטופּעלטע נאָז און צוויי פאַריסענע אויגען צו די שלייפען, ווי ביי אַ כינעזער. אין איין אויער האָט ער געטראָגען אַ געלען אוירינג, מחמת ער האָט אַליין געשטאַמט פון עפּעס אַ ווילדען שבט אין די אוראַלער בערג. אויף דער זייט האָט ער געטראָגען אַ שאַבלע, אויף וועלכער ער האָט שטענ-

זיג די האַנט אָנגעשפּאַרט, אַ סמן: זעהט׳ס, ווי גוט ס׳איך בין!

אָט דעם דאָזיגען פּאָליצמייסטער, האָט איצט פּעטערבורג אַריינגעשיקט אין דעם שטעטיל מאַכען אָרדנונג. — טוט דאָרט וואָס איר ווילט, אַבי דריקט אונטער די קראַמאָלע, ה׳ פּעד־רענקאָ — האָט מען אים באַפוילען. און דאָס איז שוין פאַר אים געווען גענוג. מיט עטליכע טעג שפּעטער האָט פּעד־רענקאָ גערופען צו זיך זיינע מיטהעלפער און פריער פון אַלץ, געהייסען זיי עפּעס אַ טרונק טון און דערנאָך האָט ער זיי געזאָגט:

— חברים, איר זאָלט וויסען, עס איז געקומען די צייט, דאָס מיר זאָלען זיך אונזערס אָפּנעמען, וואָרום ווייסט איר ווער איך בין? איך בין פּעדרענקאָ, דער, וואָס האָט לוי־נעזישע קעפּ געשניטען, ווי מען שנייט זאַנגען. איך האָב נישט איין דאָרף שוין אונטערגעצונדען, נישט איין פרעמד־שטאַמיגע משפּחה אונטער מיין שווערד אַוועקגעלעגט, איר פאַר־שטעהט?

— וואָס־זשע זאָלען מיר טון? — האָט זיך געפרעגט „פּיעטושאָק,״ דער עלטסטער פון די פּאָליציאַנטען, וואָס איז געזעסען אָנגעשפּאַרט אויף זיין שווערד און האַלב געשלאָפען האַלב גערויכערט, ווי אַ האָן.

— טון איז פאַרהאַן אַ סך וואָס צו טון — האָט גע־ענטפערט „סאָקאָל,״ דער בלויער זשאַנדאַרם, וואָס איז גע־וואָרען אויף דער היינטיגער זיצונג פאַרבעטען, ווי אַ גוטער עצה־געבער.

— אַרבייט פאַרהאַן אַ סך, מען דאַרף נור זעהן, וואָס מען דאַרף פריער טון — האָט זיך אַריינגעמישט דער או־ריאַדניק „קוריצאַ,״ אַ נידעריגער, דאַרער פאַרשוין, וואָס האָט באמת אויסגעזעהן, ווי אַ היהן.

— אָ, דאָ וועט מען עפּעס אויפטון — האָבען זיך צוגערופען די אַרומיגע מיטהעלפער.

— נו גוט, דאָס מוז אָבער, וואָס גיכער געשעהן — האָט

באַפוילען ד״ר פּאָליצמייסטער—אין וואָס וועט באַשטעהן די ערשטע אַרבייט?

פעדרענקאָ האָט אָנגעגאָסען פאַר זיינע פּאָליציי-לייט בראָנפען צו גלעזלעך און געזאָגט: טרינקט נור אַפריער און דערנאָך וועלען מיר אַ שמועס טון. אַלע האָבען אָנגעקלינגען מיט זייערע גלעזלעך און פרעהליך צוגעוואונשען לאַנגע יאָרען פעדרענקאָ׳ן. דערנאָך ווען דער עולם האָט פאַררויכערט האָט פעדרענקאָ זיך אויפגעהויבען און געזאָגט:

— דאָס ערשטע, ברודערלעך, מוזען מיר זיך אַ וואָרף טון אויף די איינוואוינער פון ברייטען מאַרק, איר פאַרשטעהט? ווען איך האָב אַמאָל געהאָנגען אַ פּאָר כינעזער האָב איך דערפאַר באַקומען מעדאַלן און דאַנקאויסדרוקען. לאַנגבאָרדיגע זענען נאָך אַ בעסער מאַטעריאַל.

— גוט — האָבען אַלע מיט איינמאָל אַ זאָג געטון— מיר וועלען אַלץ טון, וואָס מעגליך, וואָס עס וועט זיין אין באַפעל.

—זאָל אייך גאָט העלפען — האָט פעדרענקאָ זיי צוגעוואונשען — געהט מיט גאָט!

—זאָל גאָט העלפען!..

XXXIX

דער רבֿ און די דאָזאָרעס געהען צו פעדרענקאָ'ן.

אין קוואַרטאַל, פון עטליכֿע גאַסען און געסלעך, וואָס זענען געלעגען אין דער זייט פון דער שול און בית-עולם, האָט אָנגעהויבען ווערען אומרויג. דאָ און דאָרט, האָט מען געזעהען אַ גרופּע פּאָליציאַנטען זיך אָפּשטעלען נעבען אַ הויז און פאַרצייכֿענען דעם נאָמען פון בעל-הבית, אים עפּעס אויס-פרעגען און דאָס פאַרשרייבען אין טאַשענבוך. דאָ און דאָרט האָט מען געמאַכֿט אַ רעוויזיע צווישען די שענק, בעטען און סתם שעניקעס; און ווען מען האָט גאָר נישט געפונען; האָט מען אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, אַ סמן, אַז עפּעס וואָס וועט נאָך קומען.

די סוחרים אין גאַס זענען אַרומגעגאַנגען מיט די קעפּ אַראָפּגעלאָזט, און בלאָנזשענדיג מיט די פינגער אין די געדיכֿטע בערד, האָבען זיי זיך אויפ'ן וואונק געפרעגט, וועגען דעם צי האָט טאַקי זיין שכֿן עפּעס באַהאַלטענעס, און אַ זיפץ געטון.

מערסטענס האָט זיך באַאומרויגט וועלוועל בורעס, וואָס זעהענדיג אַרום זיך די פּאָליציאַנטען, האָט נישט אויפגעהערט צו טראַכֿטען, וואָס דאָס קען זיין.

מיט עטליכֿע טעג שפּעטער, האָבען עטליכֿע פון זיי, צווישען וועלכֿע עס זענען געווען „סאָקאָל" און „קוריצאַ"

זיך אַריינגעריסען, צו וועלוולען אין איילקראַם אַריין, און זו־כענדיג דאָרט צווישען די איילפעסער, האָבען אים געפרעגט צי ער וואָס נישט קיין געוועור און צי ס'איז דאָ עמיץ נישט ביי אים באַהאַלטען? און ווען מען האָט גאָרנישט געפונען, האָט מען אַ מאַך געטון, מיט דער האַנט, אַ סמן, אַז עפּעס וואָס וועט נאָך געשעהן. דאָס האָט אַזוי, באַאומרויגט וועלוולען, דאָס ער האָט זיך בעוויינט, ווי אַ קינד און ער האָט געזאָגט צו דער מאַמען:

—מאַמע, דער רב מוז געהן צו פעדרענקאָ'ן!

מיט אַ שעה שפּעטער, האָט מען וועלוולען געזעהען אַ צעשראָקענעם ביי די דאָזאָרעס. זיי האָט וועלוויל געשלעפּט צום רב.

דער אַלטער רב האָט שוין פאָרגעזעהן, אַז מיט'ן שטע־טעל וועט עפּעס פאָרקומען, ער האָט עס געפילט אין זיינע מנחות, אין זיינע קדשים און אין די שלעכטע סימנים ביי קדוש און הבדלה. ער איז געזעסען גאַנצע טעג אַריינגעלאָזט אין דער ברייטער שטול, קוקענדיג אין הימעל אַריין. זיינע ליפּען האָבען געשעפּטשעט:

— כלו חיב, אוי! אַ דור אַ שלעכטער, אין וועלכען עס איז אַפילו, קיין צעהן צדיקים נישטאָ. אַזאַ דור איז אַ ביטערער, ערגער ווי סדום.

ווען וועלוויל, איז אַהיינגעקומען, מיט די דאָזאָרעס, האָט דער אַלטער רב עפּעס אַ תפילה געזאָגט צום הימעל, אַ תפילה, וואָס האָט געבעטען פאַר'ן גאַנצען פאָלק ישראל. און דעמאָלט האָט וועלוועל אויסגעשאָסען מיט אַ געוויין, ווי אַ יונגעל:

—רבי, גרויסע מחנות באַפאַלען אונזערע קראָמען און זוכען און נישטערען, וועה, וועה, איז אונזער מזל, רבי! עס איז אַ סברה, אַז מיר זאָלען דאָ אומקומען צווישען די אַכזורים, זאָל דער רבי כאָטש געהן און בעטען פעדרענקאָ.

דער רב האָט זיך אויפגעהויבען אין איינקנייטשענדיג נאָך טיפער דעם שטערען, האָט ער געזאָגט:

—וועה, וועה מיין דור — און צוויי טרערען זענען פון זיינע אויגען געפאַלען.

נאָך אין דעם אייגענעם טאָג האָט מען געזעהן דעם רב אָנטון זיינע שוואַרצע שטעק-שיך, נעמען דעם גראָבן שטע-קען און געהן אין גאַס אַריין. נעבען אים זענען געגאַנגען די צוויי דאָזאָרעס. דער רב איז געגאַנגען איינגעבויגען און פינסטערע געדאַנקען האָבן זיך אים אין מוח געדרעהט. עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז פון אָט דער שול און בית-המדרש איז געוואָרען איין פינסטערער אוהל וואו עס ליגען באַ-גראָבען צדיקים און ביי זייער צוקאָפּענס ברענען קליינע ליכ-טעלעך און פון אָט דעם שטעטעל איז פּלוצלינג געוואָרען אַ טאָל פון מתים, וועמענ׳ס ביינער עס וואַלגערן זיך אומעטום.

דער רב איז געגאַנגען און האָט אַלע מאָל אַ ציטער געטון, ווי עפּעס וואָלט אים איבערגעשראָקען. די דאָזאָרעס אָבער, וואָס זענען מיט אים מיטגעגאַנגען האָבן אים גע-טרייסט:

—רבי, עס איז נישטאָ פאַר וואָס מורא צו האָבן. פעד-רענקאָ׳ס שאָטען בלייבט אונטערטעניג פאַר׳ן רב!

און דער רב האָט געהערט זייערע ווערטער און זיין האַרץ האָט געציטערט, דען נישט פאַר זיך האָט דער רב מורא גע-האַט; מורא האָט ער געהאַט פאַר׳ן גורל פון אָט דעם גרוי-סען „ביינער-טאָל״. באַלד האָט דער רב דערזעהן דאָס פּאָליציי-הויז, דערנאָך האָט זיך אין זיינע אויגען אַ וואָרף געטון דער אויפשריפט פון געלען בלעכעל: „פעדרענקאָ,״ פאַר וועלכען ער איז שטעהן געבליבען אַ מינוט, איבערלייענדיג די ווערטער דערנאָך איז ער אַריין אין שטוב. פון צאָרט איז אויפגעשטאַנען אַ קליינע, פעסטע פיגור פון אַ לינעזער אין אַ שענעם מונדיר און דערזעהענדיג דעם רב איז ער אַ האַרטער שטעהן געבליבען. דער רב האָט זיך טיף איינגעבויגען. פע-דרענקאָ האָט קאַלט אָפּגעענטפערט.

— איך בין געקומען צו אייך, אייער האָהייט — האָט דער רב געשטאַמעלט — אייך צו בעטען, אַז איר זאָלט מיט אייער קראַפט, וואָס גאָט האָט אייך געשענקט, אָפּהיטען

דאָס לעבען פון שטעטעל, זיין רוה. זאָגט איר עס מיר צו?
פעדרענקאָ האָט אַ גיפטיג שמייכעל געטון און געזאָגט:
— מיט וואָס וועט איר מיר פאַרזיכערען מיין לעבען?
— צי זענען דען אַלע שולדיג ווען איינער ברענגט אַריין אומאָרדנונג? — האָט דער רב געפרעגט.
— אָ! אַלע זענען שולדיג — האָט פעדרענקאָ געזאָגט. דאָ ווו איך בין דאָ משפט איך אַלע פאַר איינעם. זעהט, אַז איר אַלע זאָלט דאָ נישט אומקומען.
— נו, וואָס קען איך טון? — האָט דער רב געפרעגט.
— גיט אויס די אַלע וואָס זענען שולדיג!
— און אַז איך ווייס נישט ווער זיי זענען?
— גאַנץ עגאַל.
דערמיט איז דער אַלטער רב אַוועק פון פעדרענקאָ נאָך מער איינגעבויגען. געפאַלען און ציטערדיג איז ער אַריין אין שטוב, אַריינגעפאַלען. אין זיין ברייטער שטול. נאָכאַמאָל אַ בליק געטון, אויף די פינסטערע, איינגעפאַלענע הייזער אַרום און אַ שטיל געוויין האָט אים פאַרשטיקט.

XL

פעדרענקאָ'ס אַרבייט.

שוין פון באַגינען אָן, האָט מען דערקענט, אַז דאָס שטעטעל איז נישט דאָס אייגענע פון נעכטען, אייערנעכטען. דער היינטיגער טאָג איז אַ שטיקעל תענית, געדאַוועט האָט מען היינט לענגער מיט מער נגון און געוויין. דער תהלים האָט זיך געצויגען אויף די ליפען פון די דאַוונער מיט מער קלאָג אין ביטערע טרערען. די געשעפטען זענען געוואָרען האַלב-פאַרמאַכט, אָדער פאַרמאַכט אינגאַנצען. פאַרנאַכט האָט זיך דער עולם אַראָפגעטראָגען פון די גאַסען. עס איז געוואָרען פוסט. נור איינציגע לאַמטערנעס האָבען היינט געברענט, און אויך טונקעל, טונקעל... און אין דער דאָזיגער שטילער צייט, וואָס מענשען זענען געלעגען אין די שטובען, ווי פאַרציטער-טע שאָף זענען איבער דער גאַס געגאַנגען דריי פאַרשוין: דער בלויער זשאַנדאַרם „סאָקאָל“, „פיעטושאָק“ און „קוריצאַ,“ זיי האָבען זיך אַראָפגעלאָזט דאָרט אין שול-געסעל און „סאָקאָל“ דער אָנפירער האָט געזאָגט: פון דאַנען, קינדערלעך, דאַרף די אַרבייט אַרויס אויף דער וועלט, דאָס איז דער בעסטער פונקט פון וואַנען מיר זאָלען אָנהויבען אונזער אַרבייט.

— מיט וואָס זאָל עס זיך אָנהויבען? — האָט „קוריצאַ“ גע-פרעגט.

—מיט וואָס? וואַרט אויס, ברודער, דער פלאַן איז אַ גו-

טער, נאָר געדולד. ווער וואוינט דאָ דערנעבן?

— פ—ט דער יודישער מעהל-סוחר, אַ שלעכטער יונג, וואָס גיט קיינמאָל קיין גראָשען נישט.

—כאַפּט אים׳ דער טייוועל! שטעל זיך דאָ אַוועק, און שיס אויס.

„פיעטושאָק” האָט זיך אַוועקגעשטעלט ביי דער יודישער קראָם און אויסגעשאָסען. „קוריצאַ” און „סאָקאָל” האָבען געענטפערט אין דער לופט. די שיסעריי האָט זיך אַנטוויקעלט אין דער פאָרם פון אַ פראַגע און ענטפער. דאָס איז פאָרגעקומען דאָ. דערנאָך האָט זיך עס איבערגעטראָגען אין אַן׳אַנדער קוואַרטאַל, ביז מען האָט אַרויסגערופען מיליטער אָנווייזענדיג זיי, אַז דאָרט אין די פאַרמאַכטע הייזער שיסט מען. דאָס מאָל האָט זיך דאָס מיליטער גלייך געוואָרפען מיט אַ האָגעל פון קילען געגען די פאַרמאַכטע טירען און פענסטער, פון וואַנען עס האָט אַרויסגעשיינט אַ געלע שיין. דורך דער פייפעריי פון קילען האָט מען געהערט דאָס אומגליקליכע, עלענדע געשריי. די שיסעריי האָט זיך פאַרשטאַרקט און עס האָט שוין נישט אויסגעזעהן, ווי קיין שיסעריי נור ווי עפּעס אַ ווילדער שטורעם-ווינט, וואָס האָט געריסען דעכער און פאַרקאַנעס. אָט האָט זיך פּלוצלינג אַ לאָדען אויפגעריסען און שטעהן געבליבען אַ יוד מיט אַ צעפלאָסענע באָרד, מיט הענט צום הימעל, נעבען אים עטליכע פרויען און קינדער, די אַלע האָבען זיך פון פענסטער אַרויס געבעטען מען זאָל זיי לאָזען לעבען, און צלס ענטפער האָבען זיי געקריגען קילען און פייער.

פון אַ צווייטער טיר איז פּלוצלינג אַרויסגעגאַנגען אַ יונג פרויען-געשטאַלט, זי איז געגאַנגען מיט איר צערטליכקייט בעטען אַז זי איז נישט שולדיג, נור ביי דער טיר איז זי געפאַלען מיט אַ שטילער באַוועגונג אויף די ליפּען. פון אַ צווייטער זייט האָבען מאַט געבלישטשעט די פייערלעך פון בית-המדרש. פון דאָרט האָט זיך געהערט דאָס ווילדע געשריי און געוויין פון דעם אַלטען שמש, וואָס האָט זיך געריסען צום פענסטער, נאָר אָט האָט זיך דאָס פענסטער געעפענט. זיינע דאַרע הענט

האָבען עפּיס אַרויסגעבעטען אין דרויסען אַרויס און דער קאָפּ האָט זיך נאָך איינמאָל אויפגעהויבען צום הימעל און איז אין פענסטער שטיל געבליבען אויף אייביג.

פון געגענאיבער האָט מען געזעהן די געשטאַלט פון אַלטען רב, וואָס איז אַרומגעגאַנגען און געבראָכען די הענט. זיינע קולות האָבען אַרויסגעקלונגען, ווי דאָס וויינען פון אַ צעבראָכענער פידעל. די גאַנצע צייט איז יודעל אין שטוב נישט געוועזען. ער איז געזעסען דאָ ביי ברכה׳לען געצערטעלט אירע האָר און געקושט אין די אויגען אַריין. מערקווירדיג, איצט, גראָד ווען דאָס פייער האָט אַרומגעכאַפּט דאָס שטעטיל, האָט ער געפילט צו איר אַ דאָפּעלטע ליבשאַפט. דאָס האָט אַרויסגערופען איר עלענד־קייט, די ליבע צום לעבען פון איר אַמאָליגען ברו־דער, און דאָס, אַז ער נאָר איינער קאָן איר באַ־שיצער זיין. ברכה׳לע איז די גאַנצע צייט געזעסען די האָר צעוואָרפען, דאָס ברוינע פּנים׳ל האָט פאַרלוירען די ברוינקייט און די חן־גריבעלעך, און זי האָט יעדעס מאָל, ווען יודעל האָט זיך געריסען אַוועק צו געהן, אים אָפּגעהאַלטען:

—געה נישט פון דאַנען, בלייב דאָ, בלייב! איך האָב מורא!

נאָר יודעל האָט איר געטרייסט:

— אַוועקגעהן פון דאַנען האָב איך גאָר נישט אין זינען, איך מוז דאָך אָבער זיך אַקוק אום טון, וואָס עס הערט זיך.

מיט די ווערטער האָט ער געמיינט צו זאָגען, אַז ער מוז אַ קוק טון וואָס עס הערט זיך ביי זיינע עלטערען. ער איז אַרויס, אָנגעקלאַפּט ביים פענסטער. איינע פון די שוועסטערען האָבען אים געעפענט. ער איז אַריין, טרויריג זיך אַוועק־געשטעלט געגען די שטוב־מענשען, ווי ער וואָלט אָפּוואַר־טען, וואָס זיי וועלען אים זאָגען. דער פאָטער האָט שווער אַ זיפץ געטון און די מוטער האָט געזאָגט:

—ווער ווייס צי אין דעם אַלעמען זענען מיר אַליין נישט שולדיג—און ביי די ווערטער „מיר אַליין נישט שולדיג" אַ בליק געטון אויף יודלען.

יודעל איז אָבער פון דעם בליק שטעהן געבליבען געדירט, עפּעס האָט ער דאָ אָנגעוואוירען די העלדישקייט און שטאַרקייט, ער האָט באַטראַכט דאָס שוואַכע, נערוועאישע פּנים פון דער מוטער און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, דאָס עס וואָלט גוט זיין צו צוגעהן אַרומנעמען זי און זאָגען: איך בין אמת דיין קינד, פון וועלכען דו האָסט געהאָפט אויף אַ שטיל, רויג לעבען, אָבער דאָס לעבען גופא איז שטאַרקער פון דיינע מוטערליכע פאַרלאַנגען. ער האָט אָבער דאָס נישט געזאָגט נור אַמורמעל געטון. ער האָט נאָכאַמאָל אַ בליק געוואָרפען אויף די שטוב-מענשען און זיי האָבען אים אויסגעזעהן עפּעס אַזוי אָרעם און עלענד און אָט די עלענדקייט האָט זיך אים אויסגעדוכט, שטאַמט פון אים, פון זיינע אייגענע מעשים. ער האָט גע-וואָלט זיי עפּעס זאָגען מיט עפּעס באַרויגען, נור ער איז אַוועק אין גאַס אָנזאָגענדיג, אַז ער וועט באַלד צוריק-קערען.

ער איז אַוועק און אַלע מאָל אומקוקענדיג זיך האָט ער געוואָרפען אַ בליק דאָרט צום פענסטער, וואו עס איז געזעסען די מוטער, די וואָס האָט אים געוואָלט זעהן אַ קינד מיט אַלע קינדער צוגלייך, נור ער איז געוואָרען אַנ׳אַנדערער מענש אויף דער וועלט. עס האָט זיך עטוואָס אין אים צעוויינט אין די אוירען און פון געוויין איז ער געוואָרען באַרמהערציגער און טרייער פאַר די שטוב-מענ-שען. ער איז געגאַנגען פאָראויס, דאָ און דאָרט איז פאַר אים געפאַלען אַ געלע-שיין פון אַלאַמטערנע, ער האָט געטראַכט וועגען די שטוב-מענשען, וועגען ברכה׳לען און עס האָט אים גאָר נישט געשראָקען, אים דאָס איינזאַמע לעבען, וואָס שפּאַצירט דאָ איצט אַרום איינער אַליין. פון צייט צו צייט איז אַדורכ-געפלויגען אַ מחנה האָגעלדיגע קוילען, נור ער איז געווען

גלייכגילטיג.

—זאָל זיין, וואָס עס וויל—האָט ער געטראַכט—און געהן אַהין מוז איך.

דאָס אָרט, וואוהין ער האָט איצט געוואָלט געהן, איז געווען דאָס הויז, אין וועלכען עס האָט געלעבט „פעדרענקאָ.“ ער איז געגאַנגען אַ קוק טון, וואָס דאָרט טוט זיך. ער איז געגאַנגען אָהן שרעק, אָהן יענע מורא אין די אויגען. דאָ און דאָרט איז עמיץ געפאַלען מיט אַ געשריי, דאָ און דאָרט האָט זיך אָנגעצונדען אַ הויז, אַ דאַך. ווען ער איז צוגעקומען צו פעדרענקאָס הויז האָט ער זיך אָפּגעשטעלט. ביי פעדרענקאָס הויז איז געשטאַנען די אָפּטיילונג, וואָס האָט איבערגענומען פעדרענקאָס באַפעלען. פעדרענקאָ איז געזעסען ביים טיש אין דרויסען, אַ געלע שיין פון אַ גרויסען לאָמפּ האָט באַלויכטען דאָס צופרידענע, ליגעזישע פּנים זיינס, אַרום אים איז געשטאַנען אַ מיליטערישער אָרקעסטער, וואָס האָט ביי יעדען באַפעל אויפגעשפּילט דעם קייזערליכען הימן, און פעדרענקאָ האָט באַפוילען אויסטרינקען. יודעל איז געשטאַנען פון ווייטענס אונטערן סלופּ פון אַ גאַסען-לאַמטערנע און זיך צוגעקוקט. אַלע מאָל איז צוגעקומען „סאָקאָל“ צו פעדרענקאָ מיט זיין אָפּטיילונג מעלדען וועגען זיינע נצחונות אין דעם און אין דעם קוואַרטאַל, און אַלע מאָל האָט זיך פון אַנ׳אַנדערער זייט באַוויזען „פּיעטושאָק“ און „קוריצאַ“. יודעל האָט דאָס בילד באַטראַכט און עס איינגעפּרעסט אין געדאַנק, זיין האַרץ האָט געקלאַפּט שנעלפאַרדרוסיג און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט: ווען עפּעס פון געווער וואָלט איצט זיין אין זיין האַנט, וואָלט ער צעריסען פעדרענקאָן מיט זיך צוזאַמען. נור וויל ער האָט זיך געפילט איצט מאַכטלאָז בעגען זיי, האָט ער דאָס בילד נור איינגעפּרעסט אין זכרון און פאַרשוואונדען.

XLI

יורעל און זיינע אָנהענגער.

אויך אין דער צווייטער נאַכט איז די אַרבייט פון פעדרענקאָ געגאַנגען ווי נעכטען. נור אַ ביסעל איז שוין געלאָשען געוואָרען דער ווילדער חשק פון ברענען און שיסען. ביי פעדרענקאָ איז שוין געלעגען די בעסטע טיטונען, וויינען און עסענוואַרגען, וואָס זיינע מיטהעלפער האָבען אים פון גאַס געבּרענגט, דאָס בעסטע ביסעל גאָלד, זילבער און זייד, וואָס מען האָט איבערן וועג צו ראַטעווען די מלוכה, געפונען. און ביי פעדרענקאָן איז שוין געלעגען אין מוח דאָס גאַנצע ביסעל האָב און גוטס און עס האָט זיך אים שוין געמאָלט די גרויסע פערסישע דיוואַנען ביי זיין בעט און די שענע בגדים, וואָס דאָס ווייב זיינס וועט איצט האָבען.

אויך „סאָקאָל", „פיעטושאָק" און „קוריצאַ" האָבען זייערס געהאַט. זיי האָבען געטראָגען אין געדאַנק אפשר אַ פירטעל מיליאָן רובלעס, און גאָלד, זייד, סאַמעט, אַ חוץ שאַמפּאַנער, וואָס זיי האָבען אַרויסגעשלעפּט פון קעלער, זוכענדיג געווער און רעוואָלוציאָנערען.

שפּעטער אָבער ווען דער קאַמף איז נישט נויטיג געווען איז פעדרענקאָ געשלאָפען פעסט, מחמת אין דער נעכטיגער נאַכט האָט ער זיך נישט געהאַט אויסגעשלאָפען. דאָס אייגענע האָט געטון „פיעטושאָק" און „קוריצאַ," וועלכע האָבען זיך געפילט

מיד, זענען זיי אין פּאָליציי-הויז געלעגען איינס אויף דאָס אַנדערע און געדרימעלט. אין דער שטאָט זענען נור אַרומגעגאַנגען נאָכשלעפּער, אָרימע פּאָליציאַנטען און אויסגעהונגערטע וועלנער, וואָס האָבּען אויפגעקליבּען דאָס, וואָס די ערשטע האָט עס נישט געלוינט. די גאַס איז שוין געווען געשלאָגען, די קראָמען אויפגעריסען, די טייערע זאַכען אַרויסגענומען און נור די לעדיגע שאַכטלען און פּאַפּירען האָבּען זיך געוואַלגערט איבּער די גאַסען צוזאַמען מיט די מתים. און עס איז נאָך דער שרעקליכער נאַכט געגאַנגען אַ שטיל, מוטלאָז געוויין פון די, וואָס האָבּען דערקענט זייערע מתים.

צום פאַרנאַכט איז דער אָבל'דיגער רב אַראָפּגעקומען אין בּית-המדרש צוזאַמען מיט עפּעס אַ מנין יודען, וואָס האָבּען זיך נאָך אַרומגעדרעהט אין גאַס, געדאַווענט מנחה און מעריב. דערנאָך זענען די ליכט גיך אויסגעלאָשען געוואָרען.

אין דער אייגענער צייט האָט מען געזעהן דאָרט אויפ'ן בּאַרג, וואָס עס האָט געפירט אין יודעלס הויז אַריין, שטילגעהענדע מענשען, דאָס איז געווען וואָלגעמוט, דער אָנפירער פון אַ קאַמפּפס אָרגאַניזאַציע און איניגע, וואָס זענען מיט אים געגאַנגען. די אַלע זענען איצט אַריין צו יודלען, זיך בּאַראַטען מיט וואָס דאַרף מען ענטפערן אויף פּעדרענקאָס אָנפאַלען. יודעל איז איצט גראָד געלעגען מיט איין האַנט אָנגעשפּאַרט און געקוקט דאָרט אין געגענאיבּערדיגען שפּיגעלע, וואו ער האָט זיך געזעהן אַ מידען, אַ דערשלאָגענעם מענש, אין זיינע אויערן האָבּען נאָך געגרוישט די פּאַרדרוסיגע,ווילדע טענער פון פּעדרענקאָס מוזיק, פון ווייך, געטראַנקען און ווילדען געלעכטער. אַצינד האָט זיין האַרץ געשטורעמט, ווי עס שטורעמט און רייסט אַ וואַסער, וואָס וויל אַריבּער די בּרעגעס.

גראָד איצט איז אַריין דער פּעסט-ענטשלאָסענער וואָלגעמוט און נאָך אים די מיטהעלפ(ע)ר, דאָס איז געווען: בּאַרטעק, אַ שגץ פון אַ קריסטליכען שחט-הויז, מיט אַ קיילעכדיג מעסער אין בּוזעם, אַ פּעסטער, בּאָרוועסער גוי, וואָס איז גרייט זיך צו וואַרפען אַפילו אויפ'ן אייגענעם טאַטען, ווען ער וואָלט עס

באַרדינט; „שלימאַק,” אַ נידעריגער קריסט בלינד אויף איין אויג, אַן אַלמן אַן׳איינציגע נשמה אויף דער וועלט, וואָס איז ברייט געווען צו באַגעהן אַן אַקט געגען אַ הויכגעשטעלטע פּערזאָן. און „ווירטשאַק,” אַ געלער אויסגעדינטער זעלנער, וואָס האָט גוט געקאָנט שיסן און מחמת דעם וואָס זיין מוטער איז געשטאָרבן אין דער צייט, וואָס ער איז געווען אויף סלוזשבע, האָט ער איצט געוואָלט נקמה נעמען. מיט זיי זענען מיטגעקומען דער „בדחן”, „דער חסיד” און „גבאי”,וועלכע וואָלגעמוט האָט צו-זאַמענגעבונדען אין איין קאַמפּס-אָרגאַניזאַציע און ווען יודעל האָט זיי דערזעהן, האָט ער זיך אויפגעהויבן פון אָרט און געזאָגט:

—גליקליכע, גוט, וואָס איר זענט געקומען!

—מיר זענען געקומען פּונקט צו דער צייט—האָט וואָל-געמוט געזאָגט—און מיר דאַרפן איצט באַטראַכטן, וואָס מיר האָבן צו טון. מיר ווילען דיך געוויס הערען—האָט ער גע-זאָגט צו יודלען, אין וועלכען ער האָט געגלויבט, ווי אין אַ מלאך.

—מיר וועלען אַלע טון דאָס, וואָס אונז איז טייער.

—איך געה פאָראויס—האָט באַרטעק זיך געשטעלט אין דער רייע.

—איך פריער—האָט ווירטשאַק זיך געבעטען און אַרויס-געשטעלט די ברוסט, אַ סמן, אַז ער איז גרייט אויף אַלע-מען.

—מיר וועלען אַלע געהן—האָט יודעל געזאָגט און אויפ-שטעלענדיג זיך האָט ער אויסגעשריגען—באַנטע, טייערע! אין דער צייט, וואָס איך שטעה דאָ מיט אייך האָט ערשט נישט לאַנג די נאַכט צוגעדעקט די קערפּער פון די, וואָס האָבן נעכטען ווי מיר דאָ געאָטעמט מיט גאָט׳ס לופט, מען האָט זיי אַוועק-געריסען פון לעבען, ווי מען רייסט אויס די אומשולדיגע בלום פון גאָט׳ס ערד. מען האָט זיי אויסגעריסען פאַר פרעמ-דע זינד און פאַר אייגענעם נוצען, קיין טיפּע זאַך און קיין גלויבען, האָט די מערדער נישט באַוואוגען צו טון דאָס, וואָס

זיי האָבען געטון געגען אַ קוואַרטאַל אומגליקליכע איינוואוינער און דאַרום פאַלט דער גורל אויף מיר, דעם יעניגען, וואָס איז געווען די ערשטע סבה פון די קרבנות. שטעלט אייך אַוועק אין דער רייע, איך געה פאָראויס!

יודעל האָט גערעדט, ווי זיין שטייגער, שטיל און דער-נאָך איז ער צוגעגאַנגען אין ווינקעל, וואו ער האָט אַרויסגע-נומען עטליכע חפצים און געזאָגט:

—איך געה פאָראויס, איר נאָך מיר.

דערביי האָט ער אויסגעלאָשען דאָס קליינע פייערעל פון לעמפעל, און זיי האָבען פארלאָזט דאָס צימער.

XLII

טויט און נאַכט.

דער שטאָט-זייגער האָט געקלונגען איינס. און דאָס עכאָ פון דעם איינס האָט עפּעס שרעקליך דאָס מאָל אַרומגעבלאָנדזשעט אין ד׳אוירען פון די, וואָס האָבען קיין אויג נישט צוגעטון די נאַכט. איבער די גאַסען האָט געהערשט אַ שטילשווייגען, יענעס שטילשווייגען נאָך אַ פאַרשפּילטער מלחמה, וואו עס ליגען צעשאָסען און צעשפּרייט די שוואַכע כּוחות פון געגנער. פון דאָ און דאָרט האָט מען אַרויסגעזעהן איינציגע פייערלעך, גרינע, מידע פייערלעך, וואָס האָבען באַלויכטען די פּנים׳ער פון קראַנקע, צעשראָקענע מענשען; געזעהן אין גאַס אַ קערפּער פון אַ טויטען, אַנ׳אָרימען טויטען, וואָס האָט נאָך נישט געהאַט אונטער דער האַנט זיין נאָנטען וואָס זאָל אים צו קבורה ברענגען. עס האָט זיך נאָך דאָ און דאָרט געוואַלגערט דאָס איבערגעלאָזטע, וואָס עס האָט זיך נישט, געלוינט מיטצונעמען, האָט מען עס געוואָרפען אויף הפקר אין גאַס.

דאָס מיליטער איז שוין אויף דער גאַס נישט געוועזען און עס איז קענטיג געווען, אַז נאָך דער נעכטיגער גליקליכער נאַכט שלאָפען זיי אַלע. נור פון צייט צו צייט האָט זיך געהערט אַ שאָס אין דער לופטע׳, וואָס איז פּלוצלינג שטיל געוואָרען, אַ סמן, אַז מען געדענקט נאָך אין עפּעס. אין דער אייגענער צייט האָבען זיך איבער דער גאַס געשלייעט עכליכע

מענשען און זיך אָפּגעשטעלט געגענאיבער פעדרענקאָס הויז. פעדרענקאָ איז דאָס מאָל געשלאָפען אין זיין גאָרטען, באַוואַכט פון עטליכע פאָליציאַנטען, וואָס האָבען אים באַדאַרפט אַלע מאָל צווויסען געבען, ווי עס האַלט. דאָס געדיכטע, שטילע געריוש פון די בלעטער אין דער וואַרימער אָב-נאַכט האָט אים איינגעשלעפערט אין אַ שטאַרקען שלאָף, וואָס האָט זיך נאָך פאַרשטאַרקט דערפון, וואָס ער האָט נעכטען געשכור׳ט און געכאַפּט אַזאַ רייך פאַרמעגען. דאָס געלע ליכט פון דער לאַמטערנע האָט באַלויכטען דאָס ווייסע געלעגער און דעם קאָפּ מיט די האַלב-פאַרמאַכטע אויגען, וואו עס האָבען זיך געדרעהט די גרינע אַפּלען זיינע. פון אַ צווייטער זייט, נישט ווייט פון פעדרענקאָן, האָט מען געזעהען די שלאָפעדיגע פּנים׳ער פון „פיעטושאָק׳ן״ און „קוריצא׳ן״ און די געלע בלעכען פון זייערע היטלען האָבען אַראָפּגעפונקעלט געגען דער נאַכט.

יודעל האָט זיך געשטעלט אונטער אַ מויער און באַטראַכט דאָס בילד, דאָס מורמלען און טרייסלען זיך פון די קליינע בלעטלעך האָט דאָ אויפגעדעקט דאָ צוגעדעקט דאָס בילד. יודעל האָט פלוצלינג אַ וואונק געטון צו אַלעמען, אַז זיי זאָלען שטעהן גרייט. אַלע זענען שטעהן געבליבען. — שטעהט גלייך, עס זאָל זיך קיינער פון אָרט נישט רירען — האָט ער באַפוילען — די מיילער אָפען! — אַלע זענען שטעהן געבליבען.
— אַצינד ציהט אויס די „מאַשינען״ אין פאַל פון אַ פאַרטיידיגונג — אַלע האָבען די הענט מיט די רעוואָלווערע אויסגעצויגען. אַצינד האָט זיך יודעל געגעבען אַ בויג אין אַ שפרינג אָפּ. וואָלגעמוט האָט אויסגעשאָסען אין אַ שרעקליכער קנאַל האָט אַ טרייסעל געטון די ערד מיטרייסענדיג דעם קלאַנג פון צעבראָכענע שויבען.

— — — — — — — — — — — —

יודעל איז אַליין צוריקגעפאַלען און האָט אין איין אויגענבליק נישט געוואוסט, וואָס עס איז מיט אים געשעהן, עס איז אים אַ מינוט פינסטער געוואָרען אין די אויגען, פּונקט ווי ער וואָלט פאַרלוירען די וועלט, באַלד האָט זיך אַ שיס

געטון אַ מחנה רויטע פינטעלעך, פאַסען און באַלד האָט ער דערפילט, אַז ער איז געפאַלען, נור געטון האָט ער זיך גאָר-נישט, אויסער דעם, וואָס פון דער האַנט לויפט אַ רויטער שטראָם און דער שטראָם ברענגט אַ שרעקליכען וועהטאָג אין די גלידער. ער האָט אַ בליק געטון אין אַ זייט, דאָרט איז געלעגען וואָלגעמוט, „גבאי," „דער בדחן" און „דער חסיד." ער האָט אין איין מינוט באַמערקט, אַז די עטליכע פאַרטיידיגער אויסער וואָלגעמוטען זענען געפאַלען פון שרעק.

—ווער עס איז מיט מיר, זאָל געהן,—האָט יודעל אויס-געשריען.

פון דער ערד האָט זיך נאָר אויפגעהויבען „באַרטעק" און „ווירטשאַק", וואָס זענען שנעל אַוועק מיט יודלען.

— — — — — — — — — — — — — — —

צום באַגינען האָט די זון באַלויכטען עטליכע אומגע-אַלענע ביימער באַשפריצט מיט בלוט און געהירן. אַ צעריסען בעט, וואו עס איז אַראָפגעהאָנגען אַ האַנט, אַ כוס פון אַמענשען, דאָ און דאָרט האָט זיך געוואַלגערט אַ פוס מיט אַ נייעם געפוצטען שטיוועל, אַ היטעל פון אַ פּאָליצ-מייסטער. נעבען דעם בעט זענען געלעגען „קוריצאַ" און „פּיעטושאַק" נישט טויטע נאָר אויך נישט לעבעדיגע, דען זיי האָבען נישט געוואוסט וואָס מען רעדט צו זיי. נאָר דער איינציגער „סאָקאָל," דער בלויער זשאַנדאַרם, איז אַרומגעגאַנגען אין גאַס. אַ פּאַרציטער-טער, דערשראָקענער האָט ער זיך אומגעקוקט אין אַלע זייטען.

XLIII

דעם רבי׳ס טויט.

אין פאַרלויף פון די לעצטע טעג האָט דער אַלטער רב זיך גענעפּילט שלעכט. דער אַלטער רב האָט געהאַלטען אין איין פּאַסטען, קלאָגען און ברעכען די הענט. די שטאַרקע שי־סעריי האָט אים נישט מורא׳דיג געמאַכט פאַר׳ן אייגענעם לע־בען, ער איז נאָר געשטאַנען און געבעטען:

—רבש״ע, ווען עס איז באַשערט, אַז מיין עדה זאָל ח״ו אומקומען, זאָל מיר זיין פאַר זיי.

אין פאַרלויף פון די עטליכע לעצטע טעג איז זיין שטע־רען געוואָרען שרעקליך איינגעשרומפּען, דאָס פּנים מאָגער, די איגען האָבען אָנגעוואוירען יענע רויגע בליקען און עס הואָט זיך אויסגעדוכט, אַז פון יענעם רב געהט נור אום אַ ווייסטער, פוסטער שאָטען. פון דער מינוט, וואָס דאָס שטע־טעל איז פּטור געוואָרען דעם פּאָליצמייסטער, איז ער טאָג־טעגליך געוואָרען צעמישטער, שרעקענדיגער, ווי ער וואָלט פילען, אַז די נקמה וועט נאָך שטאַרקער ווערען. ער איז פון דער מינוט אָן אַרייגעפאַלען אין בעט און אָנגעהויבען פילען ווי דער אָטעם ווערט שוואַכער, די הענט און פיס האָבען זייער כח אָנגעוואוירען. פאַר זיינע אויגען האָט זיך יעדעס מאָל אַ וואָרף געטון דאָס בילד פון רויטער פאָהן געגען דער ספר תורה און יודעלס פאַרביסענער שמייכעל, וואָס האָט אויס־

אַלאַכט דעם רב׳ס חרם. דאָס לעצטע האָט אין אים עפּעס צעלכן טרייסל געטון, דאָס ער האָט אָנגעהויבן שרייען אויפ׳ן גאַנצן קול, פּונקט ווי עמיץ וואָלט אים באַפאַלן.

אַזוי איז ער אָפּגעלעגען עטליכע טעג, אַרום אים איז אַרומגעגאַנגען דער אַלטער שמש, וואָס האָט, זעהענדיג זיינע לעצטע מינוטען, אַלע מאָל אַ הויב געטון די אויגען צום הימעל און אַ זיפץ געטון. ביינאַכט האָט נור נעבען רב געברענט דער אַלטער הענג-לאָמפּ, געקוקט אויפ׳ן געלען איינגעשרומפּענעם פּנים, געציטערט, ווי ער וואָלט פאַרשטעהן און פיטפילען דאָס לעבען פון אַלטען רב. אַזוי האָט געדויערט עטליכע טעג. דערנאָך האָט איינמאָל, אין אַ פאַרנאַכט, דער רב געגעבען אַ וואונק צו די שבע-מענשען, אַז זיי זאָלען זיך פאַרזאַמלען אַרום אים. עס איז צוגעקומען: די רבצין, די צוויי טעכטער, דער שמש, די צוויי דאָזאָרעס, וואָס האָבען געוואוינט אויף דעם הויף און איין שרעקליכער ציטער האָט אַרויסגעריסען פון אַלעמען דאָס וואָרט: ברוך דין אמת! אין דער גאַנצער צייט, וואָס דאָס פייער האָט זיך געשאָטען אַ ברען שטעטעל האָט יודעל, דער, וואָס האָט האַרט געענטפערט אויפ׳ן רב׳ס ווערטער און אויסגעלאַכט פון זיין חרם, יעדעס מאָל אַ טראַכט געטון פונדעסטוועגען וועגען אַלטען רב. וואָס טוט ער? ווי פילט ער זיך? און ס׳איז אים אַ שאָד געווען: דער אַלטער רב, וואָס איז ער שולדיג, אַז ער טראַכט אַנדערש, ווי איך? האָט ער געזאָגט, און פאַרוואָס ברענגר איך אים אַזעלכע דאגות? די אייגענע געדאַנקען האָט ער געהאַט ווען ער האָט אַ בליק געטון אויף דער אומרויגער, נערוועזער מוטער: וואָס איז זי שולדיג, אַז זי טראַכט אַנדערש ווי איך?

ער איז אַרומגעגאַנגען, באַטראַכט דאָס פאַרוויסטע לעבען פון שטעטעל און אַ געדאַנק האָט אַ בליץ געטון אין זיין מח. ער, דער אַלטער רב האָט אים אַריינגעלעגט אין חרם, אַז ער זאָל זיין פאַרוויסט און אָפּגעריסען פון דער גאַנצער יודישער עדה—האָט ער דען אַנדערש געקאָנט טון? און אַז ער האָט עס געטון? און יודעל האָט אים צוערשט מוחל געווען אין האַר-

צען, פֿאַמעלעך האָט ער אָנגעהויבען חרטה קריגען דע-רויף, וואָס ער האָט אים האַרט און איראָניש געענטפֿערט, ווען ער האָט אים צו זיך גערופֿען. ביסלעכווייז האָט ער רחמנות געקריגען אויפֿ׳ן רב און געפֿילט, אַז ער איז שולדיג פֿאַר׳ן אומגליקליכען פֿעלער. ער האָט געוואָלט אַרויפֿפֿאַלען אויף זיין האַלדז און זאָגען: זייט מיר מוחל, איך האָב געזינדיגט געגען אייך. נאָכמער האָט ער געפֿילט די שול-דיגקייט, ווען ער האָט דערהערט פֿון רב׳ס טויט. מיט׳ן רב׳ס טויט האָט ער אָנגעהויבען אין זיך פֿילען אַ שולד געגען גאַנ-צען הויז-געזינד פֿון דעם רב, געגען דעם שטעטעל און גע-גען דעם גאַנצען עובר-בטל׳דיגען צער, וואָס האָט נאָך גע-בענקט נאָך די צייטען פֿון פֿרעהליכען בית המדרש.

צום באַגינען האָט זיך דאָס שטעטעל צוזאַמענגענומען אַרום רב׳ס הויז און נאָך די שרעקליכע טעג האָט זיך גע-הערט דאָס שטילע, געפֿאַלענע וויינען פֿון די מענשען, וואָס זע-נען אים געקומען באַגלייטען, און נישט וויסענדיג אַליין צו וואָס, איז יודעל אויך געקומען. דאָס געוויין האָט אים איצט געקלונגען אין די אויערן, ווי דאָס געוויין פֿון גרויסע עלענדע יתומים.

ס׳ האָט געענדיגט דער לעצטער ספדן צו באַקלאָגען, די לויה האָט גע־יירט און דער אָרימער עולם האָט אָנגעהויבען זיך אַרויסצושיטען איבער די גאַסען. די פֿלומפֿען און ברוגעס האָבען אָנגעהויבען צו גיסען מיט וואַסער אויף די הענט פֿון די דורכגעגער, וואָס האָבען זיך קוים געהאַלטען אויף די פֿיס, ווי זיי וואָלטען פֿיל תעניתים דורכגעמאַכט.

יודעל איז נאָכגעגאַנגען דעם אָרון און עפּעס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז צוזאַמען מיט אַלע, וואָס בעטען מחילה וואָלט ער אויך מיטגעבעטען דעם עדעלען נפֿטר. מיט עטליכע שעה שפּעטער האָט זיך דער עולם צעריסען אויפֿ׳ן בית-עולם. יודעל איז מיטגעגאַנגען און ער איז, באַטראַכטענדיג דאָס אָפּגעדעקטע פּנים פֿון נפֿטר, שטעהן געבליבען. די גרויע ברע-מען, וואָס זענען אַריבערגעוואַקסען איבער די פֿאַרמאַכטע אויגען

האָבען צוגעגעבען אַ געווויסען הערליכען אויסדרוק זיין פנים. און דער אויסדרוק האָט עפּעס רחמנות׳דיג געמאַכט דאָס האַרץ איף אים.

—הערליכער טויטער, דו ביסט געפאַלען איבער פרעמדע שולד—האָט יודעל געטראַכט, און פאַרביסען רחמנות׳דיג די ליפּען.

ער איז אין דער מינוט שטעהן געבליבען מיט אַ קינ-דיש האַרץ-פאַרקלעמונג, עס האָבען אין אים געקעמפט צוויי געפילען: דאָס געפיל, וואָס עס האָט אים געפירט צו נקמה פון פעדרענקאָ׳ן און דאָס גרויסע מיטגעפיל, וואָס ער האָט אין האַרצען געטראָגען פאַר׳ן ערליכען, פרומען, כאָטש פרעמ-דען רב.—איך האָב געטון דאָס, וואָס איך האָב געמוזט—האָט ער געשעפּטשעט און איז שטיל אַוועק צווישען די קברים.

XLIV

יודעל גיט זיך איבער.

יודעל איז געגאַנגען לאַנגזאַם, באַטראַכטענדיג יעדען איפגעגראָבענעם און פאַרמאַכטען קבר. עס איז שוין פאַרנאַכט געווען, די זון האָט זיך געהאַלטען אין זעצען אנן באַגאָסען דעם בית־עולם מיט אַ רויטליכער שיין. פון די מצבות זענען געפאַלען לאַנגע, טרויריגע, אומעטיגע שאָטענס. אין דער לופט האָט געשמעקט מיט פאַרוועלקט גראָז און ערד און אין יודלען האָט עפעס מאָדנע דאָס האַרץ געפּיקט, שטיל געוויינט, געריסען זיך ערגעץ ווי אַמאָל אין די יונגע יאָרען, ווען ער איז אין חדר געבליבען פּילענדיג זיך איינער אַליין, און אין דער שטים פון האַרץ־געוויין האָט ער געפילט יענץ באַדוירען, וואָס ווען מען פילט אָפּט זיך שולדיג קליין און געבראָכען.

—אפשר בין איך דאָס ערגסטע פאַרברעכען באַגאַנגען געגען דעם הייליגען זקן און געגען דעם שטעטיל?— האָט זיך יודעל געטראַכט, הערענדיג דאָס שיטען פון זאַמד איבער די קברים. און איז פאַמעליך אַוועק.

צום פאַרנאַכט האָט מען דערהערט דאָס שטאַרקע שיסען, וואָס עס האָט געקלונגען, ווי אַ נקמה ענטפער פאַר פעדרענקאָס ·טויט. פון דער זייט און יענער זייט האָט דאָס שטעטיל געברענט און די קנאַקעדיגע פייער־צונגען

האָבען ווי מיטגעטראָגען מיט זיך דעם דערדריקטען צער פון שטעטיל צום הימעל. יודעל איז פון ווייטענס שטעהן געבליבען אָנגעלענט מיט אַ האַנט אויף אַ בוים און עפּעס אַ מאָדנע געפיל האָט גערירט זיין האַרץ.

—איך, איך, האָב דאָס באַשאַפען. דורך מיר, דורך מיר, ברענט איצט דאָס שטעטיל. זאָל איך דאָס ווייטער לאָזען? זאָל איך לאָזען, אַז דאָס גאַנצע ישוב זאָל אומקומען, נאָר דערפאַר ווייל מען ווייסט נישט ווער דער שולדיגער איז? —און אַ געהיימניספולער ציטער האָט דורכגענומען זיין האַרץ.

דאָס מאָל האָט ער זיך באַטראַכט, אַז איצט איז געקומען די צייט, דאָס עס זאָל זיך ענדיגען דאָס מורא׳דיגע פון וועלכען ער האָט ביז איצט געטראַכט.

—איבערגעבען זיך, זאָגען, אַז איך בין שולדיג—האָט ער געשעפּטשעט—דאָס איז דאָס איינציגע, וואָס מען דאַרף טון. אָבער ביים שרעקליכען געדאַנק פון איבערגעבען זיך, האָט ער זיך דערמאָנט אין דעם הויז זיינעם מיט׳ן פענסטער׳ל, נעבען וועלכען ער האָט זיך קינדווייז געשפּילט, און די טיר, וואו די אַם האָט אים דאָס ערשטע מאָל צוגעפירט. דערנאָך איז אים מיט אַ שטאָך אין האַרץ אַנטקעגענגעקומען די געשטאַלט פון ברכה׳לען און דער געדאַנק פון איבערגעבען זיך איז שוואַכער געוואָרען. אין דער מינוט האָט ער אָנגעהויבען צו שטעלען האַסטיגע טריט איבער׳ן וועג אַהיים. און אַלע מאָל האָט ער געוואָרפען אַ בליק דאָרט, אין דער ברענעדיגער ווייטקייט. די געשטאַלט פון די צעשראָקענע פרויען און קינדער, וואָס ער האָט געזעהן אין דער רויטער ווייטקייט, האָט אָבער מיט איין מינוט פעסט געמאַכט זיין געדאַנק.

—איך וועל זיך נאָר מיט זיי געזעגנען, זאָגען, אַז איך מוז אַוועקגעהן אין אַ פרעמד לאַנד אַריין אויף אַ קורצע צייט—האָט יודעל געטראַכט —און דאַן...

מיט דעם געדאַנק איז ער געקומען צו זיין טיר, נאָר אַריינגעהן האָט ער נישט געקאָנט, די פּנים׳ער פון די דער-שלאָגענע שטוב-מענשען האָבען עס אים נישט געלאָזט. ער איז דערום שטעהן געבליבען אין דרויסען און באַטראַכטענדיג די אַלע, וואָס זענען געשטאַנען צוזאַמען, מיט די ליפּען ווי צו קוש געטון דאָס פענסטערל, אונטער וועלכען ער האָט זיך געשפּילט אין זיינע קינדער-יאָרען און געזאָגט:

—איך געה אַוועק אפשר אויף אייביג, נור געהן מוז איך.

דערנאָך האָט ער נאָכאַמאָל אַ בליק געטון אויף די שטוב-מענשען, צווישען וועלכע עס האָט זיך געוואָרפען אין די אויגען דאָס פּנים פון דער מילדער שוועסטער און דאָס אומרויגע פּנים פון דער מוטער און ער איז אַוועק.

ער איז אַוועק שנעל. ער האָט באַדאַרפט טון נאָך איין זאַך, געהן צו ברכה׳לען, איר אַ קוש טון און זאָגען:—איך געה אַוועק פון דיר אויף אַ קורצער צייט,—נור ער האָט זיך דערמאָנט, אַז דאָס וועט גאָרנישט ענדערן אין איר און אַ גאָרנישט ברענגען, און ער האָט נור אַ ליבען בליק אַהין געטון.

באַלד האָט ער זיך אָפּגעשטעלט. דאָס מאָל האָט זיך אין זיין מח עפּעס אַ מיש געטון, ער וועט אַריינקומען אין אַ פּאָליציי-הויז, ער וועט בלאָס ווערען, וועט זיך מודה-זיין, און די גאַנצע שולד פון דעם שטעטעל נעמען אויף זיך און ער וועט הארב באַשטראָפט ווערען. אַ שטראָם פון קערפּערליכע ליידען האָבען זיך אַ גאָס געטון איבער זיין הויט און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז דאָס וועט אים שווער זיין צו טון, באַלד אָבער האָט ער זיך דערמאָנט אין די טויטע פּנים׳ער פון די מענשען און רב און ער איז געגאַנגען.

ער איז געגאַנגען שנעל און דרייסט. פון ווייטענס האָבען זיך געגאָסען די רויטע פלאַמען אין די פּנים׳ער פון די פרויען, קינדער און אַלטע לייט, וואָס האָבען זיך געשניטען אין דער רויטקייט און ציטערן געמאַכט זיין הערץ. ער איז גע-

טאַנגען, ווי געטריבען פון עמיצענס האַנט, ווי געפּלאָגט פון אַ שרעקליך, דאָך זיס געפיל. פון דער ווייטענס האָט אַ בליץ געטון דאָס פּאָליציי-הויז מיט די גרינע שילדעו, צו וועלכע ער איז צוגעגאַנגען לאַנגזאַם און צעמישט איבערגעלייענט די ווער-טער „פּאָליציי-הויז." דערנאָך איז ער אַרויף אויף די שטיגען. אַ טונקעלע שרעק האָט אַ שלאָג געטון אין זיין פּנים. ער האָט דערפילט אַ ביטערן ריח פון פּאַפּיראָסען און אַלקאָהאָל. ער איז פאַמעליך און פּאָרויכטיג אַריין אין גרינעם צימער. אַרום דער לאָמפּ האָט זיך געוויקעלט אַ עסעדיגער רויך און דורכ'ן רויך האָט ער נאָר באַמערקט עטליכע מענשען מיט גע-לע בלעכען, וועלכעס פּנים'ער ער האָט נישט געקאָנט דער-זעהן. און נור זייער שרעקליכע שטים האָט ער געהערט ווע-גען דעם, אַז די שטאָט מוז אַרויסגעבען די שולדיגע, אַז מען מ'ז מאַכען גרויסע רעוויזיעס און וועגען דעם, וואָס מען וואָלט געטון, ווען מען זאָל פּאַקטיש טרעפען אַ שול-דיגען. ער האָט זיך אומגעקוקט נור אין שטוב האָט ער מער נישט געזעהן, ווי דאָס גרויסע בילד פעדרענקאָס אין זיין יום-טוב'דיגען אוניפאָרם. שפּעטער האָט ער דערפילט אין זיך אַ שרעקליכען ציטער. ער האָט געוואָלט אַ געשריי טון נור ער איז שטעהן געבליבען שטום, קוקענדיג מיט די אויגען צום טיש.

—ווער זענען זיי און וואָס דאַרף איך זיי זאָגען?—האָט ער געמורמעלט און האָט ווידער שטום די אויגען אַראָפּגע-לאָזט.

ער האָט געשטעלט טריט צום טיש, אָנגעלאָפּט זיך ביים קאַרק, ווי ער וואָלט זיך וועלען פאַר וועמען פאַרטיידיגען, נור רעדען האָט ער נישט געקאָנט. דאָס געפיל, אַז ער קאָן נאָך פריי זיין, האָט אים, ווי אַ ריס אַוועק געטון פון טיש און געברענגט מיט איינמאָל אַ'ן ערינערונג פון אַ מינוט: ווען ער האָט דעם קאָפּ אויף דער אַם'ס ברוסט אוועקגעלעגט און דעם וואָרצעל פון איר ברוסט באַרירט. ער האָט זיך שוין גע-פילט, ווי געפאַנגען. אַ פּאָליציאַנט מיט אַ וואָנסע האָט פון

רויך אַ שטעק אַרויס געטון דעם קאָפּ און געפרעגט:
—וואָס? וואָס איז דיין פאַרלאַנג?
דאָס מאָל איז זיין לאַגע געוואָרען נישט איבערצואַנדער־שען. ער האָט אין דער מינוט פאַרלוירען דאָס אַלץ אַרום פון די אויגען: דעם רויך, דאָס פּנים פון פּאָליציאַנט, די גאַנצע ליכטיגע און פינסטערע וועלט.
—וואָס?—האָט ער א־פּסגעשריען—איר פרעגט צוליב וואָס איך בין געקומען?
דער פּאָליציאַנט האָט זיך אויפגעשטעלט און אים משונה׳־דיג אָנגעקוקט. אין זיין פּנים האָט עפּעס הייסעס אַ שלאָג געטון.
—וואָס פרעגט איר? צו וואָס איך בין געקומען?—האָבען זיך יודעלס אויגען מאָדנע געעפּענט—הערט אויס: איך בין עס! איך בין דער... איך האָב פאַרבלוטיגט דאָ מיט אַ פּאָר טעג צוריק פעדרענקאָס געלעגער, דורך מיר איז אָפּגעריסען געוואָרען זיין פוס מיט׳ן געפּיצטען שטיוועל צוזאַמען, דורך מיר... איך בין עס... איך האָב צוגענומען דאָס לעבען פון גובערנאַטאָר. ענטשולדיגט! איך נור אַליין... קיין אַנדערע טאָרט איר נישט באַשולדיגען, איר הערט? נור איך!
איז געוואָרען אין דער מינוט אַ טויטע שטילקייט. קיינער האָט גאָרנישט מער געפרעגט און קיינער האָט גאָרנישט געענטפערט. עס זענען נור שטעהן געבליבען טויטע, שטומע פּנימ׳ער, וואָס האָבען זיך אומגעקוקט און געפרעגט:
וואָס? ער? וואָס—ס—ס?!..

יואל מאַסטבוים

פון רויטען לעבען

פאַרלאַג די צייט
וואַרשע
1923

נאַכדרוק פארבאָטן.

אלע רעכט פון איבערזעצען,
בעהער'ען דעם מחבר.

Copyright 1923
by Sol Sheikewitz
New-Jork.

דאָס בילד פון מחבר געצייכענט פון הענריק בערלעווי.

ד ר ו ק ע ר ע י
„ר ע ק אָ ר ד"
וואַרשע, דזיקע 18. טעל. 87-206.

צווייטער טהייל.

דער שטראַל פון דרויסן

עס האָט נאָך דער באַגינען נישט אַוועקגערוקט זיינע טונקעלע פאָרהאַנגען פון דער נאַכט איבער דער שטאָט, ווי עס האָבן זיך שוין פון דאָ, פון דאָרט גע־זעהען די מאַסן-מענשן איבער די גאַסן, בעקער-אַרבייטער, ווייס באַמעהלטע מיט קוישלעך געבעקס און זעקלעך אונטערן אָרעם, פאַבריק-אַרבייטער, בראַקירער, און גאַסן-מענשן. דאָס אַלץ איז געגאַנגען, ווי אַ אומרוהיגער, נור וואָס אויפגעשטאַ־נענער שטראָם. דער באַגינען האָט צוגעזאָגט אַ הייסן טאָג און דאָס פרימאָרגען-ווינטעל, וואָס עס האָט געשוועבט, אין דער לופט האָט דאָ און דאָרט באַרירט די גרינע גראָזען און געלע פעלד-בלומען פון צווישען די שטיינער, וואָס האָבן אין דער לופט געבערענגט עפּעס אַ שטילען אַנגענעמען ריח, אַ גרוס נור פון דער פרישער פעלד-ווייטקייט. אין מיטען גאַס זענען נאָך די נאַכט-סטרוזשעס געשטאַנען מיט די בעזימער אָפּגעקערט די גאַסן. אַ מענגע טויבען האָבן אונטער זייערע הענט געכאַפּט די זשאַרנעס, די סטרוזשעס האָבן זיי אַלע מאָל אַ יאָג געטון אין דער לופט און די טויבען זענען זיך צעפלויגען אויף פאַרשידענע זייטען: אַמאָל אין די נאָענטסטע מוירען-לעכער, אַמאָל האָבן זיי אַ קרייז געמאַכט אין דער לופטען און אַמאָל זענען זיי אַוועק ווייט אין דער אונ־

טערשטאָטישע טורמע אין די לעכער פון די מוירען. אין
דער אייגענער צייט האָט מען געזעהן עטליכע פאַרשוין גען
צווישען די גרינע טאָלען און בערג פון דער אונטעשטאָטי-
שער פעסטונג, וואָס האָט געפירט אין געפענגניס אַריין.

דאָס זענען געווען פיר באַוואָפענטע אין בלויע, בלאַקיר-
טע בגדים און איינער אַ מענש, אַ מוטלאָזער אין דערמיט.
די אַלע זענען טריט ביי טריט געגאַנגען אין דער נידער פון
טאָל, פאַמעליך האָבען זיי זיך אויפגעהויבען פון טאָל און אַ
קלאַפּ געטון אין איינע פון די שווער-פאַרמאַכטע טירען, נאָך
וועלכע עס האָט זיך געהערט אַ רוק פון אַ פאַרזשאַווערטען
ריגעל און שלאָס. באַלד נאָכדעם איז דער, וועלכען מען האָט
געפירט באַוואַכט, אַריין פאָראויס. די טיר האָט זיך שווער
פאַ־וקט און דער פרעמדער האָט דערזעהן פאַר זיך אַ פאַר-
מאַכטען, הויכען קאַסטען, וואו די פענסטער זענען מיט
בלעך באַדעקט. אונטען, ביי די ווענט, זענען געלעגען אויסגע-
שניצטע לייבען און בערען און פון אַלטקייט און פייכטקייט
האָבען ביי זיי געפעלט די אויערן און וויינדלען. דאָ און דאָרט
האָבען זיך געוואַלגערט שטיקער בלעך, צעבראָכענע בוטליעס,
פלעשער און אַלטע, בלעכענע שעפען. דאָס אַלץ האָט פאַר-
צעהלט פון אַלטקייט און פאַרלאָזטקייט. איבער׳ן הויף זענען
אַרומגעגאַנגען דער סטרוזש, אַנ׳אַלטער אַרעסטאַנט, אָנגעטון אין אַ
גרויען כאַלאַט, מיט אַ בעזעם אין דער האַנט, וועלכען ער האָט פון
צייט צו צייט געגעבען דאָ און דאָרט אַ קער און אַ פּאָפּראַווע
עפּעס אַזוי פויל און צוגעוואוינט צו דעם אַלעמען, פונקט ווי די
וועלט דאָ וואָלט זיין אייביג אַזעלכע און וועט זיך שוין קיינ-
מאָל נישט ענדערן. דערזעהענדיג דעם פרעמדען האָט דער
אַרעסטאַנט אַ גענעץ געטון און אַ וואָרף געטון דעם בעזעם פון
דער האַנט. דער פרעמדער האָט זיך אָנגעהויבען אומקוקען, דער
נודנער ריח פון מיסט פון עפּוש האָט זיך שווער געלעגט
אויפ׳ן אָטעם און געפרעסט דאָס האַרץ, ער האָט באַטראַכט
דעם אַלטען אַרעסטאַנט און געוואָלט אים עפּעס אַ פרעג טון;
נור ער האָט געפילט, אַז דאָס טאָר ער נישט. באַלד האָט ער

זיך אָנגעטראָפען מיט אַ לאַנגען, פינסטערען קאָרידאָר, אין וועל־כען ער האָט קיינעם נישט געזעהן, נור געפילט זיינע אייגענע שווערע טריט.

—צימער איינס — האָט איינער פון די באַגלייטער באַ־פוילען, דאָרט אַרום מ׳זען מיר אים דורכפירען, און דערנאָך אין קאַנצעלאַריע און צו אַלדע רוחות! דאָס האָט געדויערט אַ פּאָר סעקונדעס ווי דער פרעמדער האָט געבלאָנדזשעט אין קאָרידאָר איינהערענדיג זיך אין די אייגענע טריט. דאָ און דאָרט האָט ער פאַרבלאָנדזשעט אין עפעס אַ פינסטער שטיבעל אונטער אַ ווינקעל פון אייזערנע שטיגען, וואו עס האָט זיך נאָכגעשלעפּט שפינוועבס און ווערם. נור קוים, קוים האָט ער זיך אַרויסגעקריגען פון דאָרט, פאַר אים איז געשטאַנען אַנ׳אָפענע טיר, אַ ליכטיגע שטוב מיט אַ שרעקליכען פאַפּיראָסען-רויך, דורך וועלכען עס האָבען זיך געזעהען צוויי געלע בלעכען פון היט־לען און אַ האַרט געשפּרעך האָט זיך געפירט הויך:

—קאַרצער פאַר אים, ברויט און וואַסער...

—שמיץ נאַסע!

—אוי, דאָס העלפט אויך נישט.

—רייץ אויף אים אָן די הינט!

—איך פאָלג אייער האָהייט!

דער האַרטער שמועס האָט זיך איבערגעריסען און אַ קליינג פון שפּאָרען האָט אַרויסגעטראָגען אַ מענש. דער פרעמדער איז אַריין. עס איז אים געוואָרען נישט היימיש, ער האָט נישט געוואוסט וואָס פריער צו טון, אַז ער זאָל דורכפירען וואָס גיכער דעם רייסטער פון זיינע פראַגען און ענטפערען, וואָס מען וועט אים שטעלען. ער האָט עס געוואָלט וואָס גיכער פטור ווערען, נור עס איז אַזוי גיך נישט געגאַנגען, קודם כל האָט מען אויפגעמישט אַ בוך און איינער אַ פאַרשוין אינגאַנצען אין גרינעם אָנגעטון מיט אַ־אָפּגעלאָזטע ברילען איבער דער נאָז האָט אים גענומען פרעגען. —ווי הייסט ער? וואו איז ער געבוירען? מיט וואָס באַשעפטיגט ער זיך? צי האָט ער קליי־נערהייט קיין פאַרברעכען נישט באַגאַנגען? איז דער פאָטער

נישט געזעסען אין אָסטראָג? און צי האָט ער, דער פּאָטער, וועמענס הייזער נישט אונטערגעצונדען אויס נקמה? אויף די אַלע פראַגען האָט דער פרעמדער געענטפערט מיט אַ האַרטען דרעה מיט'ן קאָפּ:—ניין!

דערנאָך האָט זיך דער אין נרינעם מונדיר אַ סוד'ע געטון אויפ'ן אויער מיט אַ געהילף און מען ואָט דעם פרעמדען אַ פיר אַריין געטון אין עפּעס אַ הויך שטיבעל, וואָס עס האָט געשמעקט מיט פייכטקייט. דאָס מאָל איז ער שטעהן געבליבען, ווי פאַרגליווערט. דער שטאַרקער נאָכקלאַפּ פין דער שוואַכער טיר, דאָס האַרטע באַגעהן זיך מיט אים דאַמאָלט, ווען מען האָט אים דאָס לעצטע מאָל רעווידירט, דאָס אַלץ האָט אים איינגאַנצען קליין און נישטיג געמאַכט ביי זיך, און ער האָט געקוקט אַמאָל פאָרענט דאָרט אין פענסטער פון וואַנען עס האָט נאָך געבלאָזען אַ וואַרעם ווינטעל. טיילמאָל האָט ער נישט געוואוסט, וואָס עס קומט פאָר מיט אים און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז ער דאַרף זיך אויסטון דאָס רעקעל, די שטיוועל, אַוועקלעגען זיך און קוקען אין פענסטער, נאָר באַלד האָט ער איינגעזעהן, אַז עס האָט קיין צוועק נישט און ער האָט אָנגעהויבען אַרום צו שפּאַצירען אַהין און צוריק. צוערשט רויג באַטראַכט, באַלד אָבער האָט ער זיך אָפּגעשטעלט, גענומען בייסען אַ שטרוי. מאָדנע פאַרדרוסיגע און קלעגליכע געדאַנקען האָבען אים קיין רוה נישט געגעבען, עפּעס האָט ער זיך פלוצלינג געפילט שולדיג פאַר עפּעס, נאָר באַלד איז די שולד אַוועק פון אים און ער האָט זיך געפילט שרעקליך ענערגיש און שטאַרק. אַזוי איז אַוועק אַ גאַנצער גרויסער טאָג, וואָס האָט געמאַטערט, געפּרעסט דאָס האַרץ מיט שטיקענדע טרערען. אין פאַרלויף פון טאָג האָט ער געפילט, אַז ער איז שוואַכער, קראַנקער און אַנדערש ווי נעכטען, עפּעס איז ער פלוצלינג ביי זיך געפאַלען געוואָרען און ער האָט פאַרגעסען יוער ער איז דאָ, וואָס טוט ער דאָ, און פלוצלינג איז ענטשטאַנען ביי אים אַ פראַגע: איז ער באמת דער, וואָס האָט נעכטען באַפוילען, געשאָסען און אויסגעראָטען דאָס שלעכטע? איז ער יודעל, דער שטילער, פאַר-

ביסענער, יודעל?

דאָס האָט געדויערט אַ טאָג, אַ גאַנצן טאָג, וואָס האָט אויסגעזעהן גרויס און אויסטערליש פרעמד. פון אין דער פריה אָן איז אַריינגעפאַלען אין פענסטער אַ מאָדנע זון, וואָס האָט געבאַקען די פלייצעס און די ביינער. עס האָט געדורשט, נאָר טרינקען האָט זיך נישט געוואָלט; עס האָט זיך עטוואָס געוואָלט קייען, נאָר קיין הונגער איז עס נישט געווען. פאַרנאַכט איצט האָט זיך דער פרעמדער געפילט פרייער און רויגער. ער האָט זיך באַלד אויסגעטון און אַוועקגעזעצט מיט די פיס אונטער זיך, ווי אַ חיה׳לע. ער האָט פון איין האַנט געביסען ברויט, פון דער אַנדערער געטרינקען וואַסער, נאָר נישט דאָס ברויט און נישט דאָס וואַסער האָט ער פאַרדייעט און עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, אַז דאָס איז איינע פון יענע מאַשינאַלע אַרבייטען, וואָס ער האָט אויסגעפירט איבער׳ן טאָג. דערווייל אָבער האָט אָנגעהויבען די זון זיך אַוועקרוקען פון פענסטער און אויף דער וואַנט, וואו עס זענען געשטאַנען אָנגעשריבען נעמען און סתם קעפ, ווי פון געהאָנגענע איז געבליבען עפעס אַ מאָדנער געמיש פון געשפענסטער און טויטע מענשען און דער היינטיגער פרעמדער, וואָס איז נעכטען געווען דער שטילער, שטאַרקער יודעל, איז געזעסען האַלב די אויגען פאַרמאַכט און האָט דורכ׳ן פוילען דרימעל געהערט אין דרויסען דאָס זינגען פון אַרעסטאַנטען, דאָס קערען דעם ברוק און דאָס וואָרקען פון די טויבען, די גליקליכע פרייע טויבען.

II

דאָס נײַע לעבען:

באַגינען האָט זיך געהערט אויפ'ן הויף דאָס הייזעריגע קלינגען פון גלאָק, וואָס האָט גערופען צום שפּאַציר אויף פיפצען מינוט. יודעל איז נאָך געלעגען אויף דער פּאָדלאָגע אונטערגעבעט מיט שטרוי, פון וועלכען עס האָט געשטונקען מיט אַנ'אומבאַשטימטען, עקעלהאַפטען דאַמפּער. האָט געקוקט אויפ'ן בלויען שפּיץ פון קלויסטער געגענאיבער און געזעהן, ווי די פרייע טויבען האָבען זיך געדרעהט אַרום די לעכער. מיט דער נאַכט האָט זיך אין אים איבערגעריסען דער פּלאָנטער פון פינסטערע געדאַנקען און חלומות. ער איז געוואָרען רויגער און האָט אָנגעהויבען באַטראַכטען איינציגע זאַכען, אַ שטייגער: אַז ער האָט ווייניג וועש מיטגענומען מיט זיך, האָט דאָ נאָר איין פּאָר שיך, האָט נישט קיין נאָדעל און פאָדים און אַז ער האָט זיך אַזוי לייכטזיניג צעשיידט מיט דער פרייהייט נישט געזעגענט זיך אַפילו מיט די נאָנטסטע מענשען, נאָר סוף כל סוף האָט ער זיך דערפון אויך באַרויגט, נאָר נישט מער, וואָס פון צייט צו צייט האָט ער זיך אַ דערמאָן געטון אין דעם, אַז ער האָט אַזוי פיל קיינערליכע בעאַמטע אומגעברענגט, צו וואָס ער

האָט זיך אַליין מודה געווען, און אַז ער וועט דערפאַר אומגעבראַכט ווערן. אָבער אויך דער געדאַנק האָט אים שוין ווייניגער געמאַטערט. דער וועלכער אָדער אויפ־זעהער האָט אַ דרייסטען קלאַפּ געטון אין דער טיר. יודעל איז שנעל אויפגעשטאַנען און אָנגעהויבען פויל אַרויפציען אויף זיך דאָס אָנטוען. דערנאָך איז ער דאָס ערשטע מאָל אַרויס צום באַפעהל פון אויפזעהער און אָנגעהויבען אונטערטעניג רוי־מען. פון אַלע קאַמערען זענען אַרויס די אַרעסטאַנטען אָפּגע־ריסענע מיט גאָלע הענט און אויפגעריסענע הערצער, אָדער אָנגעטוענע אין אומגעלומפּערטע בגדים, מיט געשוירענע קעפּ. דאָס אַלץ האָט געראַמט, געקערט, אָדער זיך געשאָלטען און געזידעלט. יודעל האָט זיך אויסגעמישט אין דער גרויער מאַסע און ער האָט דאָס ערשטע מאָל געפילט, אַז ער איז איינער פון זיי, בעסער געזאָגט—ער איז זיי אינגאַנצען. ער האָט אויך געקערט, געראַמט, דערנאָך איז ער אַריין אין זיין קאַמער, וואו עס זענען געשטאַנען צוויי בלעכענע קעסטלעך מיט זופּ. דאָס האָט ער געניטען צום מויל און אַוועקגעשטעלט. די אַרעסטאַנטען האָבען אויסגעקערט דעם קאָרידאָר, אָנגעזידעלט זיך אָפּגעגעסען ברויט מיט זופּ און שנעל אַרויס אויפ׳ן שפּאַ־ציר. יודעל איז געבליבען אַליין, ער האָט נישט געוואוסט וואָס צו טון, ער האָט געקענט יאָ געהן און נישט געהן. יאָ געהן האָט ער געוואָלט מחמת ער האָט געוואָלט אַ קוק טון אויף דער פרייער וועלט, וואָס ער האָט נעכטען פאַרלאָזט. געהן האָט ער נישט געוואָלט, מחמת ער האָט געפילט, אַז ער האָט נישט וואָס צו טון צווישען דער גרויער מאַסע. ער איז דאַ־רום פאַמעליך אַראָפּ איינער אַליין און באַטראַכט דעם הויף אַרום. דאָס איז געוועזען איינער פון יענע פאַרלאָזטע, אַלטע טורמע־הייף, וואָס פאַרצעהלען פון שימעל, גרויקייט און טויט. דאָס איז געוועזען אַ ברייטער פלאַץ איבער וועלכען עס האָבען דאָ און דאָרט געוואַקסען אַלטע פרוכטלאָזעביימער, צעקרומטע, הוילע פונקט ווי זיי אַליין וואָלטען זיין אַ שטיק פון דער גרוי־סער טורמע, און פרוכפּערען נישט קיין פרות, ווי די אַרעס־

טירטע קיין מענשען. דאָ און דאָרט זענען געוואַקסען הויכע גראָזען פאַרוועלקטע אָהן ריח. די גראָזען זענען אַרויסגעוואַקסען פון צווישען די שטיינער אָדער פון פאַרקאַן אין וועלכען עס איז קענטיג געוועזען שפּאַלטען און לעכער אַ סמן, אַז מען האָט זיך געוואָלט אַריבער כאַפּען איבער אים.

איבער׳ן ברייטען פלאַץ האָט מען דאָ און דאָרט געזעהן פאַרשידענע באַריערען, קלעצער, הוידערס, שטריק. דאָס אַלץ איז זיך צונויפגעקומען אין דער האַלבער שעה פון שפּאַציר. און אַצינד אָנעסענדיג זיך מיט דער געלער זופּ האָט מען זיך אַרויסגעלאָזט אויפ׳ן הויף, מען האָט זיך געוואָרפען אויף הוידערס און קלעצער, אָדער מען איז געגאַנגען מיט פויסטען איינער געגען דעם אַנדערען. דאָס געשריי פון זיגען איינער איבער דעם אַנדערען. אָדער צוקלאַפּען איז געווען אַזוי גרויס, דאָס נישט איינמאָל איז אַרויסגעקומען די וואַך און פרובירט זיי אָנשטילען, אָבער דאָס איינשטילען האָט זיך געענדיגט דערמיט, וואָס מען האָט זיי ענטוואָפענט און געבראָכען די ביינער. אומזיסט האָט די וואַך דערנאָך דערלעגט דעם סקאַנדאַל דעם נאַטשאַלניק, דען מען האָט די שולדיגע קיינמאָל נישט געקאָנט געפונען, ווי מען קאָן זיך נישט פונאַנדערקלויבען אין אַנ׳נעץ פון פאַרפלאָנטערטע פעדעם.

אין דעם פרימאָרגען גראָד האָט זיך יודלען נישט געגלוסט אַרויס צוגעהן אין דרויסען. ער איז געווען צו אומעטיג און דערשלאָגען. איז ער עטליכע מאָל דורכגעגאַנגען דעם קאָרידאָר און באַטראַכט דורך די אָפענע טירען יעדעס חדר׳ל באַזונדער. אָט איז אַ חדר מיט נאַסע ווענט. אויף די ווענט איז אָנגעשריבען מיט גרויסע ווערטער. „פאַר אַ גזלה אין אַ וואַלד“. דאָס צווייטע צימערל איז אַ העלפט פון ערשטען, פינסטער און נור אַ קליינע שיין קריכט אַראָפּ פון הויכען פענסטער און באַווייזט אַ צייכנונג מיט אַ קול: ווי עמיץ שניידט אָפּ דעם צווייטען דעם קאָפּ. אין אַ זייט שטיבעל איז ליכטיגער ווי אין די ביידע און עס זעהט זיך אַלטע, אָנגעוואָרפענע וועש און עט-

ליכע פּאָר סאַנדאַלען און נאָך, נאָך...

יודעל איז אַדורכגעגאַנגען דעם קאָרידאָר און האָט דאָס אַלץ באַטראַכט. אַ דאַמפּף פון פאַרשידענע מאכלים האָט גע-שוועבט אין דער לופטען און עפּעס מאָדנע אינטאַניג אין האָפ-נונגס לאָז געמאַכט דאָס לעבען. דערנאָך האָט ער זיך אויף וואָס אָפּגעשטעלט און גענומען זיך באַטראַכטען.

III

„חברים"

ווען יודעל האָט זיך אַזוי פון אַזייט באַטראַכט דאָס
שטיבעל מיט אַ האַלב אָפענער טיר, וואָס איז געווען ריי-
נער און ציכטיגער ווי די אַנדערע האָט ער עפּעס באַמערקט
צוויי „פאַרשוינען, וואָס זענען געזעסן איינס נעבען אַנ-
דערען און געפירט אַ טיפען שמועס. דער ערשטער איז
געווען אַ בלאָנדער, שטשיפּלער יונגערמאַן מיט פרישוויקעס
אויפ'ן פנים, די בלויע אויגען זענען געווען שוואַך פּ רברעמט
מיט קליינע, בלאָנדע ברעמען. זיי האָבען זיך איינגעקנייטשט
פון קורצזיכטיגקייט, פון שלעכט זעהען זאַכען אַ ביסעל ווײַ-
טער פון זיך. איבריגענס האָט אים די קורצזיכטיגקייט
צוגעגעבען אַ געוויסע עדעלקייט פון כאַראַקטער. ער האָט גע-
רעט שטיל און ווייך נישט איילענדיג זיך און אַלע מאָל האָט
ער אַ שאַר געטון מיט דער האַנט דעם צוגעקעמטען שרינט פון
די האָר. ווי ער וואָלט דערמיט אויסדרוקען די אינטעליגענ-
טישקייט פון זיין כאַראַקטער. דער גרויער אַנצוג, וואָס האָט
שוין אַפילו אויסגעזעהן גאַנץ אַלט, די צייכענס פון זיינע פינ-
גער, וואָס האָבען עדות געזאָגט, אַז ער האָט אַמאָל פינגער-
לעך געטראָגען ווי אויך דאָס, וואָס ער האָט דעם קאָלנער געהאַט
פאַרשפּילעט מיט אַ טייערער שפּילקע האָט עדות געזאָגט, דאָס
ער געהערט נישט צו די איינפאַכע גנבים און שטעהט העכער

פון זיי. איבעריגענס האָט ער געהאַט אונטער זיינע פּלייצעס ז
זעהר אינטערעסאַנטע לעבענס-געשיכטע. מיט יאָרען צוריק איז ער געווען אַ קינד פון אַ רייכען טאַטע, וועלכער האָט אים געשיקט לערנען טעכנישע און מעכאַנישע אַרבייטן ווי: פאַרלעגען דראָטען, גלעקער צו טירען און עפענען די געהיימסטע שלעסער, און ער האָט דערביי אַרויסגעוויזען אַזעלכע קענטניסען, דאָס ער האָט פאַרטיגע טעכניקער פאַרוואונדערט. נאַטירליך, האָט דער פעהיגער „תלמוד" צום אָנהויב געאַרבייט לטובת פּרויען, וואָס האָבען פון זייערע קאַסעטקעס די שליסעלעך אָנגעוואוירען און ער האָט זיי געעפענט אָהן זיי; פאַר גבירים, וואָס האָבען פאַרמעגענס אונטער שלעסער געהאַט און זיי נישט געקאָנט אַרויסבאַקומען. דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און ער האָט אָנגעהויבען צו אַרבייטען „פאַר זיך." די אַרבייט זיינע איז אָבער אַזוי גיך באַוואוסט געוואָרען, דאָס עס האָט די גרעסטע וועלט-גנבים פאַרוואונדערט, דערפאַר האָט מען אים גערופען „דאָקטאָר," ס'הייסט אַ מענש, אַ חכם צו שלעסער. און „דאָקטאָר" איז נישט געווען קיין לאַדע ווער, ער האָט זיך נישט גע'חבר'ט מיט לאַדע ווערען, געזעסען שטענדיג אין ערשט-קלאַסיגע רעסטאָראַנען געשלאָפען אין ערשט-קלאַסיגע האָטעלען און געפאָרען מיט דער באַהן צווייטע קלאַס. אַצינד ווען ער איז אַריינגעפאַלען האָט אַלץ פון אים געפעלט, אי די סיגנעטען, אי די ברילעכלעך פון דער נאָז, וואו עס זענען ביז היינט געבליבען די צוויי רויטע סמנים, אי דער זייגער, אי די כל'ערליי ספּינקעס און ספּינקעלעך און ער איז אַרומגעגאַנגען אין טורמע שטענדיג, ווי אַ נישט געוואַשענער אין פרימאָרגען.

דער צווייטער חדר האָט שוין אַזוי אַנשטענדיג, ווי דער ערשטער, נישט אויסגעזעהן. דאָס איז געווען אַ מענש פון אַ יאָר עטליכע פערציג, קליין, אָפּגעשוירען און דיק ווי אַ פעסעל. געהערט האָט ער אויך צו די בעסטע שלאָס-ברעכער נאָר שוין נישט מיט אַזעלכע זעלטענע פעהיגקייטען, ווי דער ערשטער. גערופען האָט מען אים „מוץ" ס'הייסט בייזער הונט, נאָר

סיי זיין שלעכטיגקייט סיי זיין גוטסקייט איז געווען אַ הויכע שרייעוודיגע, שלעסער האָט ער געבראָכען שנעל, נאָר אַלע שלאָפעדיגע האָבען געהערט און ווען מען האָט אים געכאַפּט ביי דער האַנט האָט ער זיך געוואונסט ווי אַזוי אַרויס צו דרעהען. סיי דער ערשטער סיי דער צווייטער האָבען געשפּילט אַ זער גרויסע ראָלע אין דער טורמע, לויט זייער באַפעהל האָט מען געשלאָגען וועמען מען האָט געוואָלט, געפּייניגט, אָדער גלאַט אָנגעטון צרות.

זיי האָבען זיך אָבער אונטערשיידעט, די צוויי, פון אַנדערע דערמיט, וואָס אַז ווען זיי זענען געווען אויף דער פריי האָבען זיי זיך געקענט מיט אַ יודיש וואָרט, געלייענט אַ מעשה-ביכעל און געוואוסט, אַז אַ פּאָליטישער פאַרברעכער איז פאַר זיי נישט קיין געוואונשענער גאַסט. וואָרום אויף דער פריי ווערען זייערע ברידער פון זיי פאַרפאָלגט און געשלאָגען אָהן רחמנות, וואָרום אַ שלאָס עפענען איז ביי זיי שטאַרק פאַרוועהרט, און פאַר אַ שטיקעל „קעשענע-אַרבייט" מאַכען זיי דעם טויט. זיי האָבען געוואוסט, אַז דאָס איז נישט קיין צופעליגקייט, אַז וועגען דעם האַלטען די פּאָליטישע גאַנצע רעדעס און רופען זיי אָן איסוואורפען פון דער געזעלשאַפט און האָבען זיי אַהער געקריגען אַזעלכען, האָבען זיי אים געשלאָגען עד להרמה, ווער שמועסט נאָך „אַנ'אינטעליגענט". אים האָבען זיי אַזוי געשלאָגען, דאָס ער האָט אָפּט נישט דערלעבט צו קומען צו קיין שליעדסטווע.

דערזעהענדיג יודלען האָבען זיי אָבער נישט געוואוסט צו וואָסער קאַטעגאָריע ער געהערט, איז ער אַ פּראָסטער, אָדער אַנ'אינטעליגענט. אַז ער איז נישט קיין פּראָסטער דערפון האָט דער „דאָקטאָר" גלייך געוואוסט, ער האָט עס דערקענט נאָכ׳ן פאַרצווייפעלטען שמייכעל פון די ליפּען, נאָך די צעקאָשמעטע האָר, וואָס זענען געלעגען צעוואָרפען איבער'ן שטערען און נאָך דער שטילער באַשיידענער האַלטונג. אַז ער איז אָבער נאָך נישט איינגאַנצען קיין אינטעליגענט. האָט „מוץ" דערקענט אין דעם איינפאַכען, פּראָסטען רעקעל מיט די הויכע שטיוועל, וואָס עס

האָט צווויסען געגעבען, אַז פון די הויכע פענסטער שטאַמט ער נישט. זיי זענען דערום געזעסען און דיסקוטירט וועגען דעם פון וואַנען ער קאָן זיין.

— זעה סאַראַ צעקאָשמעטע האָר, ווי אַ שייטעל — האָט דער „דאָקטאָר" געזאָגט—ער איז זיכער פון יענע, יענע אינטעליגענטען, וואָס האָבען אונזערע ברידער געהייסען שניידען לעבעדיגערהייט אויף דער פריי.

—אַ אינטעליגענט געהט אָבער אַזאַ פאַרשיווע רעקעל נישט—האָט „מוץ" געענטפערט און בייז אויסגעגלאָצט די אויגען אין יודעלס זייט, — ער געהט אָנגעטון ווי אַ טאַטער, דער קאָפּ ביי אים איז אָבער ווי ביי יענע חברה. „אַ זבענק" וועט נישט שאַדען אים צו געבען!

— איך האָב אויף דער פריי קיין איינעם אַזעלכען נישט אַדורכגעלאָזט—האָט דער „דאָקטאָר" צוגעגעבען,—איך, הייסט עס, אַליין נישט, נור מיין קאָמפּאַניע האָט זיי די ביינער צעבראָכען, און אַז מיר האָבען אַזעלכען דאַ וואו קיינער שטערט אונז נישט, אַז אַ רוח...

— און איך האָב מיט מיינע אייגענע הענט נישט איינעם אַזעלכען אַוועקגעלעגט — האָט „מוץ" געריבען די הענט און געבלאָזען אין זיי אַריין, ווי עס וואָלט אַ ווינט געבלאָזען. דער „דאָקטאָר" האָט געשמייכעלט פון קאָלנער אַרויס. יודעל איז אַדורכגעגאַנגען און ביידע האָבען עפּעס אַ נערוועזען שמייכעל געטון.

— נו, וואָס געווען, איז געוועזן — האָט דער „דאָקטאָר" געזאָגט—בראָניען געגען זיי, מוזען מיר זיך שטענדיג, ווען נישט זענען מיר אַלע אין געפאַר, קאַפּוט מיט דער פרנסה ח"ו וואָרום מיר דאַרפען דאָך רעכענען, אַז היינט מאָרגען וועלען מיר אַרויס פון דער תפיסה און מיר וועלען דאַרפען ווייטער לעבען...

— אַוודאי די ביינער דאַרף מען אַזעלכען ברעכען. זאָג, וואו איז עפּעס „קיזשע" און „לעמפּערט?"

—קיזשע און לעמפּערט—האָט מוץ אַ שאָקעל געטון מיט'ן קאָפּ צופרידען,—זיי זענען דאָ דאָ, זיי וועלען שוין אים מכבד-זיין

פון דרויסען איז אָנגעקומען דער גאַנצער פּערסאָנאַל, וואָס איז נאָך די 15 מינוט שלאָגען זיך אין דרויסען, טאַנצען אי־בער פּאַרקאַנעס און פלויטען, אַריין אין קאָרידאָר און זיך גע־ריסען ביי די אויערען, ביי די נעזער און סתם געהירזשעט, אָדער גערויינט. דערנאָך זענען זיי אַריין אין די קאַמערען. עטליכע אָבער זענען נאָך אַרומגעגאַנגען אין קאָרידאָר, זיי האָבען זיך געפּאָרעט ביים שמיעטניק, אָדער ביים וואַשען די כּלים.

ז

„קישע" און „לעמפּערט."

די צווי, פון וועלכע עס האָבען גערעדט די חברים, זענען געווען צווי באַקאַנטע און דער אויספיר-מאַכט, באַקאַנטע שלעגער און פויסטען-קעמפער: ברידער „קיזשע" און „לעמפּערט." „קיזשע" איז געווען אַ דאַרער פאַרשוין אין אַ געלען בלאַקירטען מאַנטעל מיט אַ שוואַרצע לאַטע אויף די פּלייצס, אָפּגעשוירען ביז'ן ביין, אין אַ קיילעכדיג ברוין היטעלע. זיין ביינערדיג פנים, וואָס עס האָט געהאַט אַ פירעקעדיגען אויסזעהן איז געווען איינגעפאַלען און האָט אויסגעזעהן ווי פון גיפּס געקלעבט; עטליכע שאַרפע צייכענס פון אַ מעסער האָבען זיך דערקאָנט אויפ'ן שטערען און האַלז. די גרינע אויגען זיינע, אין וועלכע עס האָבען זיך דערקענט בעלמען, זענען געווען שיקעלדיג און אויסגעלאָשען. יעדעס מאָל ווען ער האָט דערזעהן עפּעס אַ נייע זאַך, האָט ער נאַריש אָנגעהויבען שמייכלען און געדריקט ליידענשאַפטליך די ציין. כאָטש ער איז געווען קליין און נידעריג האָט ער געהאַט אַ ריזיגען כח צו הויבען אַ משא, אויסצושטויסען געוויכטער און סתם געהען אויף פויסטען. ער האָט זיך גערעכענט כמעט דער שטאַרקסטער אין דער תפיסה, פאַר אים האָבען אַלע מורא געהאַט. ער איז שטענדיג געגאַנגען צום שלאָגען מיט'ן קאָפּ אַראָפּגעבויגען און זיך איינגעגראָבען אין זיין געגנער, ווי אַ שלאַנג.

„קיושע״ איז געווען אין תּפיסה נישט קיין נייער, ער איז שוין דאָרט געווען אַ באַזעסענער פון אַ יאָר פּיפּצען, מען האָט אים שוין געקאָנט פאַר אַנ׳אַלטען בעלי-הבית, פאַר אַנ׳-אַלטען אָרדנונג-מאַכער. ער איז געזעסען פאַר אַ גרויסען מאָרד אין אַ קרעטשמע, וואו ער האָט דערשטיקט: אַ בעלי-הבית, אַ דינסט, צוויי שלאָפעדיגע דורכפאָרער און מיט אַ האַק דער׳-הרג׳עט אַ רייכע מחותנת׳טע. דערפאַר האָט ער געהאַט צו זי-צען דאָס גאַנצע לעבען. ער איז שוין געווען אין תּפיסה ביי דער וואַך פאַרעכענט פאַר אַנ׳אייגענעם, אים האָט מען שוין נישט נאָכגעקוקט, וואָס ער טוט, וואו ער שלאָפט, זיצט ער אין קאַמער אָדער איז ער אויפ׳ן הויף, קערט ער, רוימט ער אָדער זיצט ער מיט די הענט פאַרלעגט און געניצט. דער-פאַר איז ער געווען אַ הערשער איבער דער טורמע און האָט געשלאָגען פּאָליטישע מכות רצח.

דעם צווייטען האָט מען גערופען „לעמפּערט.״ „לעמפּערט״ איז געווען אַ יונג פון אַ יאָר 25. אַ פלינקער, הויכער פאַרשוין מיט שוואַרצע לויפּעדיגע אויגען און מיט מאָדנע שאַרפע נע-געל ביי די פינגער, ווי ביי אַ לעמפּערט. אַזוי אין דער נאַטור איז ער געווען אַ קאַלטער, און עס האָט זיך אויסגעזעהען, אַז ער איז גאָר נישט פעהיג צו קיין רציחה און גנבה. נור קוים האָט ער זיך צעהיצט, האָבען די אויגען ביי אים אָנגע-הויבען פינקלען, די אברים זיינע זענען געוואָרען באַוועגליך, און מיט איין מינוט איז ער געוואָרען אַ געפערליכע בריאה. אויך „לעמפּערט״ איז דאָ געווען אַ חשוב, געקומען אַהער איז ער נישט פון דער געגענט, נור פון אַ ווייטע קאַטאָרזשנע תּפיסה. פאַר׳משפּט איז ער געוואָרען פאַר הרג׳ענען אַ טאַטען מיט אַ זוהן ערגעץ אונטער-וועגענס. נור „לעמפּערט״ האָט מען לאַנג נישט געקאָנט איינהאַלטען אין קיין איין טורמע. ער האָט שטענדיג געזוכט וועגען, ווי אונטערצוגראָבען זיך, האָט מען אים געוואָרפען פון איין אָרט אויפ׳ן צווייטען ווי אַ באַ-לעמיל. „לעמפּערט״ האָט, פאַרשטעהט זיך, דאָס אָרט וואו, ער איז געווען, נישט צו רוהה געלאָזט, דערפון האָט ער זיך אונטערגע-

גראָבען, אָדער געשניטען די קראַטען, אָדער געהאַקט אַ וואַנט. די טורמע-וואַך האָט דערנאָך שטענדיג „לעמפּערט'ען" אַרייַנגעוואָרפען אין קאַרצער אויף בלויז ברויט מיט וואַסער. „לעמפּערט" אָבער האָט זיך שטענדיג אויסגעלאַכט פון קאַרצער.

—וואָס איז מיר די פינסטערניש און די קעלט?—האָט „לעמפּערט" אַ מאַך געטון מיט דער האַנט. און אַ חוץ דעם וואָס ער איז געווען אַ זעלטענער גברן האָט ער אויך געהאַט נאָך אַנ'אייגענשאַפט, וואָס ער האָט מיט איין מינוט געקאָנט אַריבערוואַרפען זיך צו דער אָפּטיילונג פון פרויען, אַרויפקלעטערן אויף די קראַטען און דאָרטען פאַרבונדען אַ ליבע מיט וועמען ער האָט נאָר געוואָלט. אָדער אַריבערטראָגען בריף פון די פרויען צו די מענער און פון די מענער צו די פרויען.

די דאָזיגע צוויי פאַרשידענע נאַטורען, זענען גלייך געווען אין זייערע כחות. און „אָפּוואַלטשענדיג" אַ פּאָר שעה, וואו איינער דעם צווייטען האָט נישט געקאָנט בייקומען, פלעגען ביידע בייזאַמען אַרומגעהן זוכען צו רויכערן, אָדער פון פויל-קייט רייסען די קראַטען, אָדער גאָר זינגען פון זייער קינד-הייט. און אויך אַצינד זענען זיי אַרומגעגאַנגען פאַרגיסענדיג דעם קאָרידאָר מיט זייערע געזאַנגען און לידער, ווי עס האָבען זיך אַ וואָרף געטון אין די אויגען דער „דאָקטאָר" און „מוק."

—אוי אַ ציה, (אַ רויכער) „מוק"—האָט „לעמפּערט" זיך געבעטען—איך חלש פאַר אַ ציה! איך וועל דיר דערפאַר ברענגען גרוס פון הויכען פענסטער, זי „בדקנט" (זוכט) דיך דאָרט, דיין ליבע.

—איך שטאַרב אַליין פאַר אַ ציה—האָט „מוק" אויפגעהויבען די אַקסלען, —אפשר האָסטו? — האָט ער געפרעגט דעם „דאָקטאָר."

—קראַפּירען זאָל איך—האָט זיך געשוואוירען דער „דאָקטאָר" אין אַריינגעצויגען דאָס קעפּיל, ווי אַ שולדיגער—אָבער דאָס זענען נאַרישקייטען, „לעמפּערט"! פאַרהאַן ביי אונז עפּעס אַנדערש, הער נאָר אויס... נעכטען צי אייערנעכטען האָט מען צו אונז געברענגט אַ פּרייער. הער אויס, אַ יונגעל אַ דאַרט נישט

קיין איבעריגער גברן, נאָר דערפאַר אַ חכם (נאַטוויקעלטער). ווער נעמט אים דער ערשטער?

„קיזשע" און „לעמפעט" האָבעןביידע פון פרייד אַ ציטער געטון. „קיזשע" האָט אָנגעשטעלט אַ פּאָר קאָסאָקעס אויגען און אַ קוויטש געטון פון פרייד, ווי אַ קינד. „לעמפערט" האָט אַ בליציגען בליק אַרום געטון. „קיזשע" האָט זיך מסתמא פאַרטראַכט, ווי ער וועט זיך דאָ איינגראָבען מיט'ן קעפּיל און קיילען וויפיל כח עס איז דאָ, „לעמפערט" האָט אויך אַ טראַכט געטון וועגען דעם, ווי ער וועט אים געבען מיט'ן גאַנצען כח פון אויבען אַראָפּ.

—פרעג גאָר נישט—האָט „קיזשע" אַ מאַך געטון מיט דער האַנט—געבען וועט מען אים שוין געבען, נאָר וואָס, איך בין געהרג'ט; שוין דריי טאָג נישט אָנגעקוקט קיין ביסעל רויך! עס איז שווער, צום שטאַרבען. איך האָב שוין געררויכערט בלעטער, פּאַפּיר, שטיקער קאָרעק, אַלץ, אַלץ, נאָר וואָס...

—מסתמא וועט היינט קומען אַ פּאַרטיע פון גאַס וועלען זיי שוין ברענגען, דערוויל האַלט זיך איין—האָט „מוק" אים געטרייסט.

—גוט!—האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט „קיזשע," ווייל איז שוין באַשטאַנען צו וואַרטען-אָבער, ווער איז דער פאַרשוין?

—דער רוח ווייסט אים,—האָט „לעמפערט" אַ זאָג געטון און געמאַכט אַ מינע, אַז ער נאָר וועט אים דער ערשטער דערלאַנגען.

— אפשר האָט ער מיך אַמאָל אויף דער פריי געשלאָגען? — האָט זיך „קיזשע" געבעטען, כדי צו שטאַרקען זיין קאַמפּס-גייסט געגען פרעמדען.

— נישט קיין נפקא מינא! — האָט „מוק" געענטפערט—ווען נישט ער אַליין, האָט ער אָנגערייצט געגען דיינעם אַ חבר. די פאַרשטעהסט, זיי זאָגען, אַז מיר שטעהען זיי אין וועג, דער רוח זאָל זיי נעמען!

— יאָ, נור ער האָט מיך געשלאָגען—האָט זיך פּלוצלינג צוגעסטשעפּעט „קיזשע״—ער און נישט קיין אַנדערער, איך געדענק אין יענעם געסעל, ווען מען האָט מיך געכאַפּט מיט אַ מנורה אין דער האַנט, האָט ער מיר פאַרשטעלט דעם וועג.

— גיי און ברעך אַ פוס אָהן דער מנורה!—האָט „לעמפערט״ בייז געענטפערט—נאָך וואָס דאָס זוכען זכות-אָבות׳ן, אַז ברעכען די ביינער וועט מען אים סיי ווי סיי...

— אַודאי!—האָט מיט איין וואָרט אונטערגעהאַלטען דער „דאָקטאָר״—און נאָך וואָס באַלאָגאָטשען?

„קיזשע״ האָט אין דער מינוט געמאַכט אַ פּיעשטשענדע מינע, ווי אַ קינד און איז אַוועק, רייבענדיג די אויגען, און „לעמפּערט״ נאָך אים.

צ

דאָס אינערליכע געפיל.

אין צווייטען פריה-מאָרגען האָט דער הייזעריגער גלאָק באַנייט זיין קלאַנג. דער גלאָק פון דער שי—צער תפיסה איז געווען עפּעס אַ שטיק הייזעריג מעטאַל, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ שטיק שינע אין אַ פאַבריק, ווי אַ בלאָזאַק, ווי עפּעס אַ מעטאַל, וואָס האָט זיינע פיינע קלאַנגען לאַנג אָנגעוואוירען. פּונקט ווי די אויסגעלאָשענע נשמות פון די מענשען וואָלטען דאָ אויך אויסלעשען דעם קלאַנג פון אייזען אין מעש.

ביי דעם קלאַנג איז יודעל מונטער אויפגעשטאַנען — גלייך מיט אַלע אַרעסטאַנטען. ער האָט זיך נישט געפוילט, ווי נעכטען, אויפצוהויבען, צוהערענדיג זיך צו די אַלע אינערליכע מורא׳ס, געוויסענסביסען און שרעקען, ער איז אויפגעשטאַנען, באַלד זיך אָנגעטון, אַרויס אין קאָרידאָר און זיך דערפרישט מיט׳ן קאַלטען שטראָם וואַסער פון דער וואַסער-רעהר, אַרומוואשענדיג זיך, האָט ער געפילט, אַז ער איז נאָך נערוועז און אומרוהיג און אַז די שיין פון דער זון איז נישט די אייגענע ווי נעכטען און אייערנעכטען, ווען ער האָט זי געטראָפען אין דעם פרייען שטויב-פענסטער. מיט עפּעס אַ פרעמד נישט אויסגעשלאָפען קול האָט ער דעם וועכטער עפּעס אַ פרעג געטון. דער וועכטער האָט אים קאַלט וואָס געענטפערט, אַ קלינג טוענדיג מיט זיין בינט שליסלען. יודעל האָט גענומען טופּס זיין

פון דער קאַלטער בלעכענער שיסעל. עפּעס האָט עס אים שוין נישט אויסגעזעהן אַזוי העסליך ווי נעכטען. אין קאָרידאָר זענען פון דאָ און דאָרט אַרויס די אַרעסטאַנטען אין דרויסען. ווי נאָך אַ וואָגען האָט זיך אויפגעהויבען אַ שטויב אין דער הויך, גע-מישט מיט האַלבע רעדער פון פּאַפּיראָסען-רויך און קליינע, דראָבנע פעדערלעך, וואָס האָט געדיכט געמאַכט די לופט. יו-דעל האָט אַביסעל אויפגערוימט זיין חדר׳ל און איז אַרויס.

אין הויף האָט געפּייפט, געשפּרונגען און געוואַלטשעט די ווילדע מאַסע. נאָך אַ פּאָר מינוט רייסען זיך האָט מען גע-הערט אַ געשריי:--„לעמפּערט״, „לעמפּערט״! ביי דעם געשריי איז „לעמפּערט״ אַרויס פון דער מאַסע און פלינק אַרויף אויף די פענסטער פון דער ווייבער-טורמע, פון וואַנען עס האָבען זיך גע-זעהן די נייגיריגע קעפּ אַראָפּקוקען און ווינקען צו די אַרעס-טאַנטען מיט פאַרשידענע סמנים.

— „לעמפּערט!״ מיין בריוועלע גיב אַוועק פריער — האָט איינער געשריען.

—מיינס פריער—האָט געבעטען דער צווייטער—און „לעמ-פּערט״ איז געוועזן אַ משחית אויף צו טיילען בריף. ער האָט געטיילט אויף רעכטס און לינקס. דאָס האָט געדויערט די פּאָר מינוט וואָס די וואַך איז באַשעפטיגט געווען מי׳ט מיטאָג און האָט דערווייל פאַרזעהן „לעמפּערט׳ס״ פלינקע אַרבייט. ס׳האָט איר אויך נישט שטאַרק אינטערעסירט, זי האָט דאַרויף געקוקט דורך די פינגער. מען האָט זיך אַביסעל אָפּגעפּרעהט, גע-פּיסטעוועט איינער צום צווייטען מיט׳ן מויל, אַרויסגעבלעקט די צונג, געצויגען זיך ביים האַלז און סתם געמאַכט לופט-קישען.

„לעמפּערט״ האָט יעדען חתן געבראַכט דאָס בריוועלע פון זיין כלה. „קישע״ האָט אויך געמאָנט אַ בריוועלע, די „כלות״ האָבען אים אָבער געהאַלטען פאַר אַ זעהר מאוס׳ען און גאָר נישט געשריבען. אַ מינוט איז ער שטעהן געבליבען מיט די שיקעלדיגע אויגען, ווי פאַרשעמט. דערנאָך האָט ער, צאַליידיגט אַ זאָג געטון:—קוב! מיט דעם קום האָט ער געמיינט צו זאָגען, אַז ער וויל זיך אַביסעל דורכוואַלטשען, מיט „לעמ-

פּערטען". „לעמפּערט" האָט זיך באַלד אַ וואָרף געטון מיט אַלע כּוחות אויפ'ן קליינעם, נידריגען „קיזשען" און האָט זיך מיט אים געשפּילט ווי מיט אַ שפּילכעל. באַלד אָבער האָט זיך דאָס רעדעל איבערגעדרעהט, „קיושע" האָט זיך אַ גראָב איין געטון אין „לעמפּערטען" און געלעגט אים ווי אַ שעפּס.

— אָט וואָס, אַ סוף!—האָט זיך „קיזשע" אויפגעהויבען פון דער ערד, ווי אַ זיגער.

„לעמפּערט" איז געלעגען אַ פּאָר מינוט ווי דער'הרג'עט, ער האָט געקרעכצט ביטער און צעבראָכען. ענדליך האָט ער זיך אויפגעהויבען פאַרשעמט און אויסגערופען: — מאָרגין וועל איך זיך אָפּרעכענען! און באַלד צוריק גוט געוואָרען מיט „קי־זשען".

יודעל איז געשטאַנען פון ווייטען, די האַנט אָנגעשפּאַרט אָן אַ באַריער. אַ שווערער זיפץ האָט זיך אַרויסגעריסען פון זיין האַרץ. דער זיפץ האָט געהאַט אַ טאָפּעלע באַדייטונג: ער האָט געזיפצט אויף די לאַגע, אין וועלכער ער האָט איבער־געלאָזט אינטער זיך די איינוואוינער פון שטעטעל, טאַטע־מאַמע און ברכה'לען. איר שטים האָט אים איצט געקלונגען אין די אויערן קלעגליך-מיידליש. אָבער נאָך עפּעס האָט אים איבעררשט: דער טיפער מיטלייד, וואָס ער האָט דערשפּירט צו דער נידעריגער, קעמפּענדער באַנדע. ער האָט ווי באַדויערט און ווי באַוויינט זייער לעבען. אַממיינסטענס האָט ער באַדויערט „קיזשען". ער האָט באַטראַכט די שניטען פון מעסער אין זיין האַלז, אין פּנים, די שטאַרקייט און דערשלאָגענקייט.

ווי ער איז אַזוי געשטאַנען איז צו אים פלוצלינג צוגע־קומען „לעמפּערט"; ער האָט יודלען אַ קוק-אָן געטון, ווי אַ קליין חיה'לע, וואָס מען קאָן מיט איינמאָל פאַרציקען און עפּעס אַ וואָרטש געטון. „קיזשע" איז אויך צוגעגאַנגען, געדרעהט זיך אַ פּאָר מינוט און אַ פרעג געטון:

— אַ רויכער האָסטו?

יודעל האָט איידעל אַ דרעה געטון מיט'ן קאָפּ:

— אַ שאָד, וואָס איך רויכער נישט, איך וואָלט אייך מיט

פאַרגעניגען געגעבען.

— אַזוי? רויכערסטו נישט? — האָט אים „קיזשע“ אַ טריי־סעל אָפּ געטון פון זיך — רויכערסטו נישט, גיב־זשע עפּעס אַנדערש! — און יודלען ווידער אַ טרייסעל געטון.

יודעל האָט זיך דאָס מאָל איבערגעקוקט מיט „קיזשען“, מיט איינעם פון יענע בליקען, וואָס ווילען געווינען צו זיך דעם מענש, און אים טיף אַריינגעדרונגען אין די אויגען. „קיזשע“ האָט אים אַ פעסטערען שטויס געטון. יודעל האָט אים אַ שמייכעל געטון אין די אויגען אַריין, ווי איינער זאָגט: „נאָך וואָס טוסטו דאָס?“ „קיזשען“ איז וואונדערליך געוועזן וואָס דער פרייער ענטפערט נישט. — האָט ער אים מאָדנע, אומפאַר־שטענדליך באַטראַכט. דען „קיזשע“ האָט געוואוסט, אַז אויב מען גיט אַ שטויס אין די פלייצעס, דאַרף מען ענטפערן מיט אַ גרעסערן שטויס און אַז יענער ענטפערט מיט אַ גרעסערן, גיט מען נאָך אַ גרעסערן; דאָ האָט ער געזעהן, אַז מען פאַרשווייגט און מען שמייכעלט אים אין די אויגען אַריין, ווי עס וואָלט גאָר נישט געשעהן. האָט ער אויף אַ מינוט געשוויגען און אָנגעקוקט אַמאָל „לעמפּערט׳ן“, אַמאָל יודלען. „לעמפּערט“ האָט אָבער אויך באַמערקט די נישט נאַטירליכע ערשיינונג, און ער האָט פאַרשטאַנען, אַז יודעלס נישט ענטפערן איז נישט אויס מורא. די גנבים האָבען אַ ווילע געשוויגען. דערנאָך האָט „לעמפּערט“ געזאָגט, ווי וועלענדיג זיך איבערבעטען:

— זאָג: האָסטו אַ סך פון אונזערע ברידער געשלאָגען?

— איך?

— נו יאָ, ווער האָט אונז אויף אַלע בערזעס געטרי־בען, גע׳הרג׳עט מיט פאַלקעס?

— אָ, נאַראָנים לעך! — האָט יודעל געזאָגט — נישט איך האָב אייך גע׳הרג׳עט און נישט קיינער פון אונז. איר האָט אַביסעל אַ טעות. מען האָט אייך אַזוי איינגערעדט.

— איינגערעדט — האָט „קיזשע“ מיט אַ פּרעטענזיע, אַ וואָרטש געטון — ביי מיר אויף די פלייצעס שטעהען נאָך די סימנים פון די שטעקענס.

— איך זאָג איינגערעדט—האָט יודעל ווידער געזאָגט— איך וועל נאָך רעדען מיט אייך און אייך איבערצייגען. ז׳יר זיצט דאָך מיט מיר צוזאַמען אַ יאָ?

— יאָ, נישט ווייט פון דיין קאַמער—האָט „קיזשע“ גע־זאָגט אומגעלומפערט אומשולדיג,—נו וואָס מיינסטו דערמיט?

— מיר וועלען נאָך רעדען — האָט יודעל געזאָגט — אַצינד איז שוין צו שפעט.

ביידע האָבען אַ הויב געטון מיט די פלייצעס, אָנגעהוי־בען זיך צו בייזערן, שרייען. נור איינס האָבען זיי געפילט, שלאָגען קאָנען זיי אים נישט...

יז

די קראַפֿט פֿון האַרץ.

די שעה איז געווען געגען פֿאַרנאַכט. די אַרעסטאַנטען זענען געלעגען אויף די נאַרעס, מיט די אויגען צום פּאָלאָפּ און געזונגען ווילד-פֿאַרבענקט. טייל זענען סתּם געלעגען פֿאַרטראַכט און פֿיל געקלערט וועגען זייער היים; וועגען די קינדער, ווי זיי פֿלעגען גנב׳ענען ווייסע, קליינע צענערלעך פֿון טאַטענס שופֿלאָד. טייל זענען אַרומגעגאַנגען אין קאָרידאָר פֿאַרקלערט וועגען דער סלעדסטוואָ, וואָס שלעפּט זיך שוין וואָכען.

אין דער אייגענער צייט זענען צו דער טיר פֿון יודעלס קאַמער צוגעגאַנגען „לעמפּערט“ און „קיזשע“. עפּעס זענען זיי געווען געפֿאַלען ביי זיך און האָבען זיך אונטערטעניג אַוועקגעשטעלט אונטער דער טיר.ביידע האָבען, ווי נעכטען, נאָך געזוכט זיך אַ פּרעטענזיע, צו אים, זיך צו טשעפּען. און זיי האָבען אים אָבער נישט געקאָנט קיין שלעכטס טון, דען ביי ביידע אין געדאַנק איז עפּעס יודעל׳ס פּנים אויסגעקומען נישט אַזוי ווי עס האָט זיי פֿאָרגעשטעלט „מוך“. זיי האָבען געפֿילט, אַז זיי מוזען רעדען מיט אים.

— גיה פֿריער דו אַריין — האָט „קיזשע“ געשטויסען „לעמפּערטען“ — דו וועסט קאָנען בעסער רעדען מיט אים, דו קאָנסט בעסער.

— דו — האָט אים פון זיך אַ שטויס געטון „לעמ־פערט"—דו ווערסט רעדען און איך וועל הערען.

— צו אַלדע רוחות! דו קאָנסט טרייבערן אויף זייערע שייבעס (קלאַפּען אויף זייער שפּראַך) נו, געה פריער, אָדער איך...—און ער האָט לעמפערטען אַ שטויס געטון ביז דער טיר.

ביידע זענען אַריין און שטעהן געבליבען ביי דער טיר, מיט יענער פאַרשעמטער פּאָזע פון קינדער, וואָס זענען זיך געקומען צו זייערע פרעמדע חברים שפּילען אָדער שלאָגען. זיי קוקען דעם פרעמדען חבר אין די אויגען אַריין און ווייסען גאָר נישט, וואָס פריער צו טון.

— נו, יאָ, איך האָב אַביסעל געוואָלט מיט אייך רע־דען—האָט יודעל געזאָגט—זעצט אייך דאָ אַוועק, מיר זיצען דאָך קאַמער ביי קאַמער. זאָגט, פאַרוואָס האָט איר מיך גע־וואָלט שלאָגען? פאַרוואָס? איך בין אייך אָבער מוחל. זיצט, און איך וועל מיט אייך עפּעס רעדען.

„לעמפערט" און „קיזשע" האָבען אַ פּראָסטען שמייכעל געטון, זיך אומגעקוקט, וואו זיך אַוועקצוזעצען. דערנאָך זיך אָנגעשפּאַרט אויפ'ן אייזערנעם טישעל און יודעל האָט גע־זאָגט:

— אומגליקליכע! איר זיצט דאָ אונטער די דיקע ווענט, איר ווערט געמאַטערט און געפּייניגט, פאַרוואָס? איר זענט אויף דער פריי אָרעם געווען, איר האָט נישט געהאַט מיט וואָס צו דערהאַלטען דאָס לעבען, נו, זענט איר אין אַ שענעם פריי־מאָרגען געגאַנגען ביי וועמען עפּעס נעמען, איז וואָס? האָט מען אייך געכאַפּט, ווי די ווילדע חיות, און אין דער פינ־סטערניש געוואָרפען. זיצט איר דאָ אין דער פינסטערניש און איר מאַטערט און שלאָגט יענעם, וואָס זענען אייך פריינד און ברידער, איר מאַטערט און שלאָגט זיך אַליין. זאָגט, פאַרוואָס האָט איר נעכטען אייערע פויסטען אויפגעהויבען?

—ווייל אויף דער פריי האָט מען מיך געשלאָגען — האָט אָראָפּלאָזענדיג דעם קאָפּ געזאָגט „קיזשע" — איך בין געגאַנגען

אין אייער קוואַרטאַל מיט אַ זעלטענער מנורה אין האַנט, וואָס איך האָב אין אַ שול געפּאַקט, האָט איר מיך מיט שטעקענס געיאָגט, ווי די פּאָליציי.

—זאָג,—האָט יודעל זיך אָפּגערופען — פאַרוואָס האָסטו די מנורה גענומען?

—ווייל איך בין געווען הונגעריג, איך בין אַרומגעגאַנגען גאַנצע טעג אָהן עסען און אָהן אַ מלבוש — האָט „קיזשע" זיך שטיל מודה געווען — איך האָב נאָך פיר קינדער אין שטוב, און זיי האָבען מיך אויך געיאָגט צו נעמען די מנורה.

— אָט דאָס טאַקי האָב איך אייך געוואָלט זאָגען — האָט יודעל איבערגעריסען — אייערע קינדער האָבען אייך דאָס נישט געדאַרפט הייסען. ווען וואָס? ווען איבער אייער קאָפּ וואָלטען נישט שטעהן קיין הערשער און זאַטע מאַגנאַטען; דעמאָלט וואָלט איר געווען אַ מענש מיט מענשען צוגלייך און דאַן וואָלט איר נישט געטראַכט וועגען שלאָגען מיך, נור איר וואָלט באַפאַלען אַנדערע.

יודעל האָט גערעדט שטיל און האַרציג און אין זיינע ווערטער איז פאַר זיי פאַרבאַהאַלטען געווען, אַ סך עפּעס מילדעס און גוטעס. ער האָט גערעדט איבער זייער אומגליקליכער קינדהייט און ביטערער ערציהונג. און אין דער גאַנצער צייט, וואָס יודעל האָט גערעדט האָבען זיך „לעמפּערט" און „קיזשע" אויפמערקזאַם איינגעהערט, זיי האָבען זיך עפּעס אַנטוישט. פריער האָבען זיי געמיינט, אַז זייער אַריינקומען וועט זיך פאָרט ענדיגען מיט אַ געשלעג, צום סוף אָבער איז נישט נור, וואָס זיי האָבען יודלען נישט געקאָנט שלאָגען, נור זייער האַרץ איז זעהר ווייך געוואָרען און עס האָט זיך זיי אויסגעדוכט, אַז ווען זיי האָבען יעצט עסען און עפּעס צו רויבערען וואָלטען זיי אים אַלץ צוועקגעגעבען.

„קיזשע" האָט אַ זיפץ געטון און געזאָגט:

— איך בין גאָר נישט שולדיג, פון מיינעטוועגען וואָלט איך גאָר נישט גענומען די מנורה און נישט גע׳הרג׳עט דעם טאַטען און זוהן אין וואַלד.

—אַידאי— האָט „לעמפערט״ זיך אַריינגעמישט—איך וואָלט נישט אונטערגעצונדען די קרעטשמע און נישט באַפאַלען די פורען שפעט ביינאַכט, ווען מיר וואָלטען געהאַט עסען און טרינקען גענוג.

— ווען איר וואָלט וועלען פאַרמאָגען, דאָס וואָס איר האָט נישט, וואָלט איר נישט געשלאָגען די יעניגע. וואָס מוסרן אייך—האָט יודעל געזאָגט.

„לעמפערט״ און „קיזשע״ האָבען ווידער אַ זיפץ געטון און האָבען גענומען אַוועקגעהן האַלב-דערשלאָגען. זיי האָבען אפילו נישט פאַרשטאַנען, וואָס יודעל רעדט, זיי האָבען אָבער געפילט, אַז ער איז גערעכט און זיינע ווערטער זענען אמת.

VII

יודעל׳ס ווירקונג.

ביידע אויסוואורפען זענען געוואָרען טריי און געהאָרכ-זאַם צו יודעל׳ס פאַרלאַנגען. זיי האָבען געשלונגען זיינע ווער-טער און אים נאָכגעגאַנגען, ווי אַנ׳אייגענעם. זיי האָבען אויף אים שוין נישט געקוקט ווי אויף איינעם פון די פרייערס, וועלכע קומען-אָן טעגליך און וועלכע מען דאַרף אומבאַדינגט באַגעגענען מיט אַ פויסטען-קאַמפף. יודלען האָבען זיי געשעצט. זיי האָבען אים פון קיך געברענגט פון בעסטען עסען און טרינקען, און אָט די שעצונג האָט זיך אַריינגעטראָגען אין דער גאַנצער טורמע.

אַ סך מאָל פלעגען „קיזשע" און „לעמפערט" זיך אַוועק-לעגען אויפ׳ן זאַמד אין דרויסען, זיך טרויעריג פאַרקוקען אויף אַ נאָנטען בוים, אָדער הימעל און שעפטשען טרויעריג:

— ווען איך וואָלט זיין פריי, הערסטו, וואָלט איך אין מאַרק אַרומגעגאַנגען אַ שטילער, שווייגעגדיגער מענש, איך וואָלט אַדורכגעלאָזט די פעטסטע בהמה, אָדער פערד, אָדער אַפילו אַ גאָלדענע קאַסע... וואָרום וואָס זענען מיר אויף דער וועלט, אומגליקליכע גנבים?

—אַודאי — האָט „לעמפערט" געזאָגט אַ געבראָכענער,—דו ביסט גערעכט, יודעל איז גערעכט, ווען איך וועל אַרויס אויף דער פריי, וועל איך שוין מער נישט ליגען אין די וועלדער, פאַר-

קערס, איך וועל שטענדיג זיצען אין פּאָליש פון דער שול און בעטען דעם רב, אַז ער זאָל מיר מוחל זיין.

— קיינמאָל שוין נישט, קיינמאָל שוין נישט,—האָט דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט „קיזשע" געבראָכען, קיינמאָל וועל איך ביי קיינעם גאָר נישט נעמען, כאָטש צום שטאַרבען.

„קיזשע" און „לעמפּערט" האָבען זיך הערצליך אויסגע-שמועסט, אויסגעזיפצט, אויפגעהויבען זיך פון דער ערד געכאַפּט אַ פויסט זאַמד און אַ שיט געטון אין דער לופט אַ סימן, אַז זיי האָבען זיך שוין מיאש געווען פון זייער אַמאָליגען אַרט לעבען.

—פּאַרוואָס וואַלטשעט איר נישט?—האָט זיך פּלוצלינג אָנגערופען איינער פון אַ זייט—פּאַרוואָס זענט איר היינט אַזוי בעס׳פגר׳ט? „קיזשע" האָט יענעם נור קאָסאָקע אָנגעקוקט, אים אָפּגעמאָסטען פון אויבען ביז אַראָפּ און עס האָט זיך אים אויס-געדוכט, אַז דאָס רעדט שוין צו אים אַ פרעמדער, אַזעלכער, וועלכען ער האָט קיינמאָל נישט געזעהן.

דער הייסבלוטיגער „לעמפּערט" האָט גאָר נישט געענט-פערט. און ביידע זענען אַוועק פון די חברה וואַלטשערס טרויע-ריגע, אומעטיגע און עס האָבען זיי געקלונגען יודעלס רייד, יודעלס האַרציגע ווערטער.

—ניין, קיינמאָל שוין נישט מער — האָט „קיזשע" געריבען די אויגען...

—ניין, קיינמאָל נישט!...

VIII

ברכה׳לע אין תפיסה.

מיט אַ וואָך שפּעטער איז יודעל געלעגען אויף דער נאַרע און געדרימעלט. עס איז געווען שפּעט ביינאַכט, די טורמע איז געשלאָפען, נור פון דאָ און דאָרט זענען אָנגעקומען געשרייען און קרעכצערייען פון די שלאָפעדיגע, אָדער קראַנקע. ער האָט זיך אַלע מאָל אויפגעכאַפּט און אַוועקגעזעצט. פון פּאַרנאַכט אָן האָט מען אָפּגעוואַרט אַ נייע פּאַרטיע אַרעסטירטע, וואָס האָבען באַדאַרפט אָנקומען מיט אַ קעטשעל. דאָס פירען ביינאַכט די אַרעסטירטע מיט אַ קעטשעל, ביי וועלכען עס זיצט שטענדיג אַ קאָנאָוואוי, טרייבט אָן אויף די שלאָפעדיגע אַרעסטאַנטען אַנ׳או סטערלישע שרעק. עס דערמאָנט זיי אָן הענגען און שיסען שפּעט ביינאַכט; עס דערמאָנט זיי אָן אייגענעם שווערען לעבען, אָן אייגענעם טויט. פּלוצלינג האָט יודלען עפּעס אויפגעריסען: אַ קלאַפּ פון יענעם טויער, דורך וועלכען מען האָט אים דאָ געבּרענגט און אַ קלאַנג פון שפּאָרען. ער איז אויפגעשטאַנען פון אָרט, און זיך איינגעוויקלענדיג אין די אייגענע קליידער אַ קוק אַרויס געטון דורכ׳ן פענסטער. פינסטער. דאָ און דאָרט האָבען זיך געברענט לאַמטערנע-פייערן, וואָס האָבען באַלויכטען אַ קאַרעטקע און אַ קופּקעלע מענשען, וואָס רעדען און הוסטען. ווען ער האָט זיך איינגעהערט אין זייערע שטימען, האָט ער דערקענט דאָרט עפּעס

אַ שטים אַ זעהר נאָנטע. ער האָט זיך גוט איינגעקוקט אָבער נישט דערקענט: עפּעס אַ פרויען-שטים, אַ ציטערענדע פרויען-שטים שפּעט ביינאַכט. ער האָט זיך נאָך שטילער איינגעהערט און באַמערקט ווי אָט די פרוי, וואָס דאָס קעשעל האָט איר געבערענגט געהט אַוועק אין צווייטען קאָרידאָר און קלאָגט זיך אויף דער שלעכטער באַהאַנדלונג.

יודעל איז שטעהן געבליבען. עס האָט אים געררישט אין די אויערן. ברכה׳לעס געשטאַלט האָט ער אין די ערשטע טעג פון זיין קומען צוהער נישט געקאָנט פאַרלאָזען פון די אויגען. עס האָבען אים נאָך געקלונגען אין די אויערן אירע מילדע רייד, די באַוועגונגען פון די פינגער, דער שטילער שאָרך פון די האָר, ס׳האָט געוועקט עפּעס אַ שטילען מיטלייד. דאָס איז געווען אין דער ערשטער אומרויגער צייט ווען אַלץ אַרום האָט אויסגעזעהען פרעמד, נישט צו פאַרטראָגען. מיט דער צייט אָבער האָט ער זיך פאַרגעסען אין דער פריי. שטאַרקער, און שטאַרקער האָט אים אַרומגענומען דאָס שווערע מוירען-לעבען. ער איז געוואָרען באַוואַקסען, רויג, גלייכגילטיג צו אַלעמען ווי ער וואָלט קיינמאָל וועגען גאָר נישט געטראַכט. האָט זיך געזשטעלט דער טאָג, האָט ער געהאַט געניי אויסגערעכענט מיט וואָס דער טאָג דאַרף פאַרגעהן: מיט פופצען מינוט שפּאַצירען, מיט אַ שעה עסען, מיט אַ פּאָר שעה צירעווען די וועש און די רעשט צייט ליגען אויף דער נאַרע. און אָט דאָס האָט איצט יודעל געפילט אין זיך, ווען ער האָט דערהערט ברכה׳לעס שטים. ער האָט אָנגעהויבען צוריק אויפוואַכען: ווער בין איך? פון וואַנען קום איך אַהער? בין איך אַמאָל געוואוינט געווען אַזוי רויג צו זיצען?

איך?

און מיט איין מינוט האָט אין אים עפּעס אויפגעקלונגען: אַ מאָדנע קינדיש לעבען, עס האָט אויפגעלעבט ברכה׳לע שלמה׳ס שוועסטער די, וואָס איז געזעסען טאָג און נאַכט אין קוזשניע, און גע׳חלומ׳ט פון ווייטע פרייע וועלטען. ער האָט זיך אַראָפּגעבויגען פון פענסטער און אַ פרעג געטון עפּעס.

קיינער האָט אים גאָר נישט געענטפערט.

אַזוי איז אַוועק די גאַנצע האַלבע נאַכט. יודעל האָט זיך שטאַרק נישט אָפּגעשטעלט ווי אַזוי און פאַרוואָס איז זי געקומען אַהער, נור עס האָט אים באַאומרויגט, ווי אַזוי וועט ער איר קאָנען זעהן?.. וואָס וועט זי אים זאָגען, וואָס? ער האָט זיך אָבער אַליין נישט געקאָנט געפונען. אי די רויגקייט זיינע אי די באַוואַקסענקייט, אי דאָס וואָס ער האָט זיך אַזוי איינ-געליבט מיט די אַרעסטאַנטען האָט אים אויסגעזעהן נישט פאַר-שטענדליך.

— עס וועט נור אָנהויבען טאָגען, מוז איך זי זעהן — האָט זיך יודעל געטראַכט — כאָטש ער האָט נישט געוואוסט ווי אַזוי ער וועט איר זעהן.

האַלב זעקס אין דערפרי האָט דער גלאָק אַ קלינג געטון און איבערגעריסען דעם מאַטערענדען נעפּעל, וואָס האָט יודלען קיין רוה נישט געגעבען. ער איז דער ערשטער אַראָפּ און גע-שטעלט זיך געגען די פענסטער פון דער פרויען-טורמע. קיינער האָט זיך אָבער צו אים נישט באַוויזען.

ערשט שפּעטער איז „לעמפערט" און „קיזשע" אַראָפּגעקו-מען. יודעל האָט זיי געבעטען, אַז זיי זאָלען אין די פענסטער אויסזוכען אַ פרעמדע פרוי, וואָס איז אַהער געקומען די נאַכט; ס'האָט נישט געדויערט אַ פּאָר מינוט, ווי „לעמפערט" איז אַראָפּ פרעהליך מיט אַ בריוועלע אין האַנט. אין פענסטער האָט זיך באַוויזען ברכה'לעס בלאַס פּנים, זי האָט אַ געשריי גע-טון:

—יודעל!

ער האָט אַנטציקט אויסגערופען איר נאָמען, שנעל אַ כאַפּ געטון דאָס בריוועל און גענומען גיריג לייענען:

„איך בין נעכטען אויפגעשטאַנען אין דערפרי. כ'האָב דיך אין דיין היים נישט דערווישט. איך בין געוואָר געוואָרען, אַז דו ביסט אין פּאָליציי, האָב איך דאָס נישט געקאָנט אויס-האַלטען און איך בין געקומען צו דיר.—האָט יודעל געלייענט

ברכה׳לעס ווערטער—דו פרעגסט ווי אַזוי? איך בין פּראָסט אַריין אין פּאָליציי און האָב געזאָגט:

—איך, איך בין די אייגענע, וואָס ער. דאָס, וואָס ער האָט געטון, האָב איך אויך געטון און אין וואָס איר באַשולדיגט אים, באַשולדיגט אויך מיך.

און איך האָב זיך איבערגעגעבן, כּדי מיטצולײַדן מיט דיר און נישט צו זײַן ווייט פון דיר.

יודעל האָט געלייענט די ווערטער מיט האַרץ-וועה-טאָג. דאָך האָט עפּעס אַ גליקליכער געדאַנק אים אַדורכגענו-מען:

—אַצינד וועל איך נישט זײַן אַליין!—האָט ער געטראַכט. כאָטש ער האָט געוואוסט, אַז די בלינדע וואַנט וועט זיי צע-שיידן, ווי אויף מײַלן ווייט, אָבער דאָס הייכע פענסטער, וואו ברכה׳לע איז געזעסן, איר טונקעלער שמײַכל דורך די קראַטען האָט ווי אויפגעריסן זײַן עלענדקייט און אַפּאַטישע זאַטקייט. ער האָט צוריק אויפגעלעבט. ס׳האָט אין אים אַ צי-טער געטון דער העלד און דער ליבענדער צוזאַמען—איך וועל איר טאָג טעגליך זעהן און בריוועלעך שרײַבן — האָט ער געשעפּטשעט און אויסטערליש איז אים איצט ליב געוואָרען דער קאַמער זײַנער, דער אַלטער פאַרזשאַווערטער שלאָס, „לעמ-פּערט” און „קיושע.”

מיט אַ שעה שפּעטער איז ער געזעסן אין זײַן „צעלע,” אָבער שוין נישט הילפסלאָז און דערשלאָגען, ווי מיט עטלי-כע טעג צוריק, ס׳האָט אים אַלץ אויסגעזעהן פרישער און לע-בעדיגער, ער האָט אַלע מאָל אַרויסגענומען דאָס בריוועלע און לייענענדיג איז אים ליב געוואָרען יעדעס וואָרט. עפּעס יונג-מיידעלשעס און קינדישעס האָט געשלאָגען פון דעם פּאַ-פּיר און פון די אותיות. עס האָט אים אויסגעזעהן ווי אַנ׳אומ-שטערבליכער בלומענבוקעט פון אַ צאַרטער האַנט געשענקט.

דורכלייענענדיג, האָט ער גענומען אַ שטיקעל פּאַפּיר, אויס-געגלייכט עס, דערנאָך עפּעס געוואָלט שרײַבן אָבער דאָס פּנים א רס. וואָס איז אײַנגעצן געשטאַנען פאַר זײַנע אויגען, האָט

אים קיין וואָרט נישט געלאָזט שרייבען.

יודעל האָט אַוועקגעלעגט דאָס פּאַפּיר פון האַנט און אַ צי געטון מיט׳ן אָטעם. פון דרויסען איז אָנגעקומען אַ מילד ווינטעל, איינס פון די פרייע ווינטלעך, וואָס רייסען זיך אַריין אין פענסטער אין די שטילסטע ליבסטע מינוטען אונזערע. ער האָט נאָכאַמאָל אַליין דורך געטון דאָס בריוועל און גענומען שרייבען:

„טייערע שוועסטער! איך האָב דיך שוין נישט געטראַכט צו זעהן מער קיינמאָל. איך האָב דיך פאַרלאָזען אָהן אַ געזע-גען-וואָרט, ווייל איך האָב נישט געוואָלט איבערלאָזען פאַר דיר יענעם צווייפעלדיגען שאָטען פון בענקשאַפט, איך בין אַוועק-געגאַנגען פון דיר און פון דער גאַנצער פרייער וועלט, ווייל אַנדערש האָב איך נישט געקאָנט. איך האָב דערזעהן, אַז צו-ליב אַנ׳איינציגען מענש ווערען פאַרשלונגען טויזענדער אומ-שולדיגע.

דאָס פּאַפּירעל האָט ער גיך איינגעוויקעלט, און אַ רוף געטון ביים נאָמען „לעמפּערטען״ און „קיזשען״. ביידע זענען צוגעקומען אויסהערען אים און גרייט אויסצופירען זיינע באַ-פעלען.

— אַ פּאַפּירעל, האָב איך אַוועקצוגעבען אין יענעם פענ-סטער׳ל—האָט יודעל ווייך געזאָגט:

—אַ ליבע-בריוועל!—האָט זיך געפרעהט „לעמפּערט״—באַלד, אָט באַלד טאַנץ איך אַרויף אויפ׳ן פענסטער און וועל עס איר אַװעקגעבען!

„קיזשע״ האָט זיך געריבען די הענט, עס האָט אים אַ הנאה געטון דאָס, וואָס יודעל שרייבט אויך אַ בריוועלע. „לעמ-פּערט״ האָט עס גענומען און אַ וויקעל איין געטון.

פאַרנאַכט זענען אַלע אַרויס אויפ׳ן שפּאַציר און „לעמ-פּערט״ האָט פלינק דורכלויפנדיג די פענסטער אַ וואָרף אַריין געטון דאָס בריוועל. פון דער נאַרע איז אויפגעשטאַנען אַ טרויע-ריג מיידעל, וואָס האָט דאָס בריוועלע אַ כאַפּ געטון און עס גע-נומען לייענען.

ברכה׳לע האָט גענומען דאָס בריוועלע און זיך דערמיט אַוועקגעשטעלט געגען די קראַטען פון פענסטער. עס איז געווען פאַרנאַכט, די זון האָט זיך געטיקט דורך די שווערע שטיקער וואָלקען און שוואַך באַלויכטען דאָס מידע, בלאַסע פנים׳על מיט די עטליכע פאַרוואָרפענע לאָקען איבער׳ן שטערען. זי האָט געלייענט דאָס בריוועלע נישט געוואוסט, אָבער וואָס דאָרט איז געשריבען. איר האַרץ האָט האַסטיג און שנעל געקלאַפּט. די אויגען זענען דאָ דאָ, דאָ דאָרט אַרומגעלאָפען איבער׳ן פאַפּיר, כאַפּענדיג איינציגע ווערטער. פון די איינציגע ווערטער האָט זי קיין קלאָרען געדאַנק נישט געקאָנט צוזאַמענשטעלען, זי האָט אָבער געפילט, אַז דאָס מאַכט איר גליקליך, אַז דאָס איז אַלץ, וואָס זי האָט זיך געוואונשען אין דער איצטיגער מינוט.

וואָרום פון דער מינוט אָן, וואָס זי האָט יודלען פאַרלוירען איז פון איר אַוועק דער צווייטער ברודער שלמה, פאַר וועלכען זי האָט געאַרבייט, געקאָכט און געדרוימט, ווי אַ מאַמע. יודעל׳ס אַוועקגעהן האָט איר ווי אָנגעזאָגט, אַז אויף דער פרייער וועלט האָט זי קיין אָרט נישט. איר קומען אַהער איז דערום געווען אַ זאַך, וואָס האָט געמוזט געשעהן. זי איז געקומען צו אים אַהיים, זי האָט אים אין דער היים נישט דערווישט. ווען זי האָט דערהערט, וואָס מיט אים איז געשעהן, האָט זי מיט איין מינוט באַשטימט איר גורל:

—איך וועל געהן זיך איבערגעבען אַליין — האָט זי געשעפּטשעט — און זאָגען, אַז דאָס וואָס ער האָט געטון פאַלט אויף מיר און מיין געוויסען. און עפּעס האָט זי זיך נישט געשראָקען אין דער מינוט. איז זי אַריינגעקומען אין אַ טונקעל הויז, וואו מען האָט איר אַ סך געפרעגט און זי האָט ווייניג געענטפערט. אַצינד אַזוי שטעהענדיג, האָט זי זיך דערמאָנט אין די אַלע פנים׳ער אין די אַלע צימערן, אין די אַלע פראַגען און ענטפערן און עס האָט איר גאָר נישט געשראָקען איבער דעם, וואָס שפּעט ביינאַכט האָט מען איר אַריינגעפירט אין אַ קעטשעל. דאָס קעטשעל איז אַריין אין עפּיס אַ פרעמ-

דען, פינסטערן הויף מיט שווערע טירען. רויטע פלאַקערן האָבען איר געוויזען דעם וועג אין הויז אַריין. אַצינד איז זי שוין געווען אין דעם צושטאַנד פון אַנ׳אַרעסטאַנטין, פאַר וועלכער די ערשטע פאָר פיינליכע טעג זענען שוין אַריבער און וואָס הויבט ערשט זיך אָן פונאַנדערקלויבען אין אירע געדאַנקען. דאָרט געגענאיבער וואוינט יודעל, פון וועלכען זי וועט באַקומען איינמאָל אָדער צווײמאָל אין טאָג בריוועלעך, טײערע, ברודערליכע בריוועלעך. און די בריוועלעך האָבען איר צוגעגעבען אַ געוויסע באַרעכטיגונג אויף דעם, וואָס זי האָט געטון. פון דער מינוט אָן וואָס זי האָט געלייענט יודעלס ווערטער, וואָס מען האָט איר איבערגעגעבען דורך די קראַטען, האָט זי געפילט אין זיך אַ געוויסען שטאָלץ אַ געוויסע פעסטקייט אין זיך. דאָס פילט אַ פרוי, וואָס האָט אַרויסגעוויזען די ערשטע אָפּפערוויליגקייט פאַרן מאַן.

ברכה׳לע האָט זיך געפילט פריי און גליקליך, כאָטש זי איז געזעסען איינע אַליין צווישען די ווענט. זי האָט איצט אַלע מאָל אַ הויב אויף געטון דעם קאָפּ צו די קראַטען, ווי זי וואָלט דאַנקען די פענסטערלעך, וואָס האָבען איר אַזאַ בריוועלע געשיקט. אין דרויסען האָבען די ווייסע טויבען געמאַכט אַ קרייז אַרום דעם פענסטער, געשפילט מיט די פליגעלעך און פאַרלוירען איינציגע פעדערלעך, וואָס זענען אַריין דורכ׳ן פענסטער. ברכה׳לע האָט זיי געכאַפּט און שפּילענדיג זיך מיט זיי, האָט זי געפילט אַ פרישקייט אין די גלידער. דערנאָך האָט זי גענומען דאָס בריוועלע, צום האַרץ געדריקט עס און אַזוי איינגעשלאָפען...

XI

די צוויי לאַגערן.

די קריגערײַ און רײַסערײַ אין טורמע איז געוואָרען אַ געוויינלעכע זאַך. עס איז ענטשטאַנען אַ קאַמפּף אין צוויי לאַ-גערן: „לעמפּערט", „קיזשע" און זייערע חברים זענען שוין געווען האַלב-סאָציאַליסטען, זיי האָבען שוין ביסלעכווייז מודה-געווען, אַז אַ שטרייק אויף דער וועלט איז אַ נויטיגע זאַך, און אַז זיי אַליין זענען בחרפּתנו שטיקלעך לומפּען אויסוואורפען פון דער געזעלשאַפט. „לעמפּערט" איז אַרומגעגאַנגען טאָג און נאַכט אַ רויגער מיט בלאַסע באַקען, געניצענדיג אָדער מעלה-גרה'דיג. עסען האָט ער געגעסען וועניג, שפּאַצירען האָט ער שפּאַצירט איינער אָהן אַ קאָמפּאַניע און שלאָגען זיך האָט ער קיינמאָל נישט געוואָלט. טיילמאָל האָט ער זיך אַוועק-געזעצט אין דער זייט פון יודלען און אָנגעהויבען אויסרעכע-נען זיינע ביטערע חטאים. יודעל האָט אים געטרייסט זאָגענ-דיג:

— מיט איין גוטער טאַט פאַר דער אַרבייטער-זאַך ווערט איר אונזערס אַ מענש...

ביי „לעמפּערטען" האָבען אויפגעפלאַמט די אויגען און ער האָט געזאָגט:

— איך טו אַלץ, איך טו וואָס איר ווילט — און האָט

אַרומגענומען יודלען מיט די גרויסע געזונטע הענט שווערענ-דיג, אַז פון איצט אָן וועט ער ווערן אַנ׳אַנדערער מענש.
„קיזשע״ ווידער איז צוגעקומען אָרעם, מיט די הענט אין די אַרבעל, ווי אַ זינדיגער בן-יחיד, און האָט פּראָסט גע-וויינט, ווי אַ קינד און אויסגעשיט אַלע זיינע זינד פון קינד-ווייז אָן:
— הערט אויס! — האָט ער געזאָגט מיט אַ ציטערדיג קול צו יודלען—ווען איך בין אַלט געווען דרייצען יאָר, אַ בר-מצוה-יונג, בין איך מיט אַ חבר „מאָטקע גורעס״ אַריין ביינאַ׳ט אין אַ קלויסטער, און האָב דאָרט פאַרשטאָפּט דאָס מויל דעם גלאָ-קען-קלינגער. דערנאָך האָבען מיר זיך באַהאַלטען אונטער אַ טרומנע, וואָס איז דאָרט געשטאַנען מיט אַ טויטען. אין דרויסען האָט עמיץ געבעטשעט. מיר זענען דאָרט אָפּגעלעגען אַ שעה דריי. ווען די בעטשעריי האָט אויפגעהערט, האָבען מיר זיך אומגעקוקט און דערזעהען פאַר זיך די אויגען פון דער „מאָט-קע-באָסקע״. וואָס האָבען געלייכט אין דער פינסטערער נאַכט אַריין. ווען מיר האָבען איר די אויגען אַרויסגעצויגען, האָט זי אָנגעהויבען וויינען, איך האָב אַליין אירע טרערען געזעהן. דערנאָך האָבען מיר פאַרנומען די זילבערנע לייכטער און בע-לערס און פאַנדריקעס. עס איז אונז אָבער נישט געראָטען; ביים סאַמען לעצטען טירעל האָט אונז אַ זעלנער און אַ סטראַזשניק געכאַפּט, גע׳הרג׳עט און געשלאָגען און אָפּגעזעסען בין איך צען יאָר אומזיסט, כאַפּט עס דער רוח
יודעל גיט אים אַ גלעט איבערן אָפּגעשוירענעם קאָפּ אַ סמן, אַז ער קאָן נאָך זיין לעבען ענדערן. הויבט זיך „קיזשע״ אָן שווערען, אַז פון היינט אָן וועט ער ווערן אַנ׳אַנדערער מענש.
פון דער צווייטער זייט איז נאָך געבליבען אַ הייפעל מענשען, וואָס זענען פאַרבליבען טריי זייער טראַדיציע, אַז אַ פּאָליטישער איז געפערליך און אים דאַרף מען שלאָגען ביז צום טויט. צו זיי האָבען געהערט „מיץ״ און דער „דאָקטאָר״. דרום די ביידע איז געשטאַנען אַ רעדעל. „מוץ״ מיט די הענט

אין די קעשענעס און מיט די גרויסע אויגען אַרויסגעלעגט, האָט געבילט מיט זידעל-ווערטער און מיט פויסטען, דער „דאָק-טאָר" האָט זיך שטיל געגריבעלט אין מנוולדיגע אויסדרוקען און ווערטער.

אָט די דאָזיגע רעדלעך, וואָס האָבען זיך געדרעהט אַרום יודלען באַזונדער און „מוצ'ען" באַזונדער, האָבען אָנגעהויבען שטורמען איינס געגען דעם אַנדערן, ווי שונאים. האָט „מוק" וועמען געהייסען שלאָגען האָט מען אים נישט געפאָלגט, וואָס יודעל האָט גערעדט איז געוואָרען אויפגעכאַפּט, ווי אַ הייליג וואָרט.

איינמאָל איז עס געקומען צו אַ בלוטיג געפעכט. דער-זעהענדיג ווי יודעל שטעהט אַרומגערינגעלט מיט אַ חברה צו-הערער איז „מוק" געגאַנגען אַנטקעגען יודלען, אים שלאָגען. איין מינוט און די טורמע איז געוואָרען אַלאַרמירט פון גע-שרייען און געוואַלטען. „קיזשע" איז באַפאַלען „מוק'ען" און אים געוואַלגערט אין די רינשטאָקען, אין די מיסטען געקאָ-פּעט מיט די פיס, געביסען מיט די ציין. „לעמפערט" האָט דעם „דאָקטאָר" אָנגעכאַפּט ביים האַלז און שיער נישט דער-שטיקט. דאָס געשריי און געטימעל איז געוואָרען אַזוי שטאַרק, אַז די וואַך, וואָס איז שוין געוואוינט צו די געשלעגען און קוקט דאַרויף דורך די פינגער, מחמת זי האָט מורא זיך אָנצוהוי-בען, איז איצט אַרויס נישט טויט און נישט לעבעדיג, מיט רע-וואָלווערען אין די הענט און געבעטען זיך באַרויגען.

X

נאַטשאַלניק „אַפּוכין“ פּרעגט.

צומאָרגענס איז יודעל אַראָפּגערופען געוואָרען אין דער קאַנצעלאַריע פון נאַטשאַלניק „אַפּוכין“. די קאַנצעלאַריע פון נאַטשאַלניק „אַפּוכין“ האָט זיך אויסגעצייכענט צווישען אַנדערע קאַנצעלאַריעס דערמיט, וואָס זי איז נישט געווען אַזוי שטרענג און בייז ווי די אַנדערע, הויפּטזעכליך, האָט זי נישט שלעכט באַהאַנדעלט די פּאָליטישע. דען דער נאַטשאַלניק אירער אַ שטשפּולער, ווייס-באָרדיגער פּאַרשוין איןברילען, האָט טראָץ זיינע אוסטאַווען און ראַספּאָריאַזשעניעס געוואוסט, אַז עפּעס פון דער סאָציאַליסטישער אידעע וועט מקיום ווערען אין אי־רע פאָדערונגען זענען גערעכטע. דאַריבער האָט ער שטענדיג געכאַפּט אַ בליק אין די לינקע פלוג-בלעטער, פּראָקלאַמאַציעס, וואָס זענען אים דורך דער זשאַנדאַמעריע צוגעשטעלט געוואָ־רען. ער האָט זיי ס׳רוב פאַר׳ן שלאָף אַדורכגעבלעטערט און פון שוואַכקייט און מורא פאַר׳ן טויט האָט ער זיך געטראַכט:

—מיט אָט דער געמיינער פּראָפּעסיע מיינער וואָלט מען שוין לאַנג געדאַרפט אַ סוף מאַכען!

ער האָט זיך באַצויגען צו די פּאָליטישע העפליך צוליב צוויי טעמים, ערשטענס האָט ער געוואָלט, אַז צווישען די „פּאָליטישע“ זאָל ער זיין באַרימט מיט זיין „„לאָיאַליטעט“ און „פיינקייט“. צווייטענס האָט ער געוואוסט, אַז „דער פויגעל“,

דער פּאָליטישער וועט סוף כּל סוף אַרויס אויף דער פריי און זיך קאָנען מיט אים רעכענען. ער פלעגט דאָרום מאַכען אַנ׳איי־דעלע מינע, בעטען זיצען און האָט קיינעם נישט געדוצט. נאַ־טשאַלניק „אַפּוכין” איז בטבע אַליין נישט געווען קיין שלעכ־טער מענש. עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אים קאָן גאָר נישט האַרען וואָסער רעזשים עס זאָל נישט זיין. ער האָט געוואוינט נישט ווייט פון דער טורמע, אין אַנ׳איינציג שטיבעל, קיין פרוי האָט ער נישט געהאַט, נור אַ הינטעל אַ ווייס, וואָס ער האָט גע־פירט אויף אַ קייטעלע, און אַליין צוגעלאָמט אויף אַ שטעקען. פון זונטאָג צו זונטאָג איז ער געגאַנגען אין קירכע און אויף מיטאָג האָט ער לויט דער אַלטער געוואוינהייט ליב גע־האַט צו עסען קרעפּלעך מיט קעז. אָט די מעסיגע נאַטור האָט אים נישט צוגעלאָזט צו קיין הויכען אַמט. טאָג און נאַכט פלעגט ער זיך גריבלען אין דעם צי איז דער אָדער יע־נער אויסגעזעסען זיין צייט, זיין לייכטע תּפיסה אָדער שווע־רען קאַרצער. צו זיין פּראָפעסיע איז ער געווען אַזוי צו־געוואוינט, אַז די שווערסטע ליידען פון אַרעסטאַנט האָט אויף אים קיין מינדסטען איינדרוק נישט איבערגעלאָזט:

—זעצט וואַסילי דעם און דעם אין קאַרצער אויף ברויט מיט וואַסער!

און וויטער פלעגט ער זיצען און שרייבען מיט אַנ׳אַלטער האַנט אַלע נויטיגע פאָרמאַליטעטען.

און אויך אַצינד ווען די טורמע האָט אויפגעקאָכט, איז ער געזעסען רויג און געשריבען און ווען מען האָט אים „דאָ־לאָזשעט”, וואָס עס טוט זיך דאָרט האָט ער אַ מינוט אָוועקגע־נומען דעם קאָפּ פון די פּאַפּירען און אַ וואָרט געטון:

—זעצט די און די אין קאַרצער, די און די אונטער אַ שלאָס.

דאָס אָבער איז נור שייך געווען די אַלטע אַרעסטאַנטען, וועלכע ער האָט שוין גוט געקאָנט. ווען אָבער עס איז געקו־מען אַ נייער און דערצו אַ פּאָליטישער, האָט „אַפּוכין” אַרויסגענומען פון אונטערשטען ראָק די ווייסע פּאַטשיילע, אויסגעווישט די

פּענסנע-גלעזער און פאַרוויסיגענדיג זיך האָט ער זיך צערעדט מיט אַ קוויטשיג קול'כל.

און אויך אַצינד, ווען יודעל איז געשטאַנען פאַר אים, האָט ער פונאַנדערגעלעגט די פּאַפּירען, געמאַכט אָרדנונג אויפ'ן טיש און געפרעגט גלאַט אַזוי:

— זייט אַזוי גוט, וואָס איז עס פאָרגעקומען אין אייערע קאַמערען?

—גאָר נישט.—האָט יודעל גלייך געענטפערט—דער עולם זיצט און האָט נישט וואָס צו טון האָט מען זיך אַביסעל דורכ' געלופטערט.

—אַך, אַנטשולדיגט, נישט נאָר דאָס בלויז, עס איז גע-ווען אַ שטיקעל „בונט" און ערלויבט מיר אייך צו זאָגען איר האָט אַביסעל אונטערגעהעצט... און איר פאַרשטעהט דאָך, איך בין נאָר אויף דינסט און מוז טון דאָס וואָס מען הייסט, עס איז דערביי נישט אויסגעשלאָסען, דאָס איך אַליין בין אין דער יו-גענד נישט געווען אַזעלכער. איר פאַרשטעהט דאָך... דאָך... יודעל האָט זיך נישט מודה-געווען אין קיין שום זאַך און געזאָגט:

—איך אַלענפאַלס האָב אין דעם „בונט" קיין אָנטייל נישט גענומען, עס איז אַ שאָד, וואָס איר פרעגט מיך אַזוי פיל.

— איך האָב אָבער ידיעות, אַז איר זענט געווען דער-ביי,—האָט „אַפּוכ'ין" זיך אַ קראַץ געטון אין קאָפּ.

—איך אַלענפאַלס ווייס פון גאָר נישט—האָט האַרט געענט-פערט יודעל.

—נו, איבּ אַזוי געהט מיט גאָט!—האָט „אַפּוכ'ין" אַ מאַך געטון מיט דער האַנט און שווער אָפּגעסאַפּעט, אַ סימן, אַז ער האָט דאָס אָרט דאָ נישט געטראָפען.

XI

דער קאַרצער און דער אַרעסטאַנטען־שטרייק.

הגם „אַפּוֹלין" האָט יודלען אַזוי זיס און וואַרעם אויס־געפרעגט, וואָס עס איז פאָרגעקומען אין תפיסה און כאָטש אויף יודעלס האַרטען ענטפער האָט ער אַרויסגעוויזען ווייכ־קייט און פריינדליכקייט, דאָך האָט ער מיט עטליכע מינוט שפּעטער, זייענדיג נאָך פאַרטיפט אין אַ אויפגעזיגעלטען פּאַפּיר, אַ הויב-אויף געטון דעם קאָפּ, אַ וויש געטון מיט דער פּאַר־טשיילע די באָרד, ווי אַ מחותן און געשעפּטשעט צום סטאַרשי נאַדזיראַטעל:

— דעם פּאַרשוין מוז מען זעצען אין קאַרצער אויף אַכט טעג!

די ווערטער האָט ער אַרויסגעזאָגט אַזוי גלייכגילטיג, פּונקט ווי ער וואָלט זיך הייסען אין אַ יום-טוב דערלאַנגען זיינע פּיראָגעס, אָדער אייער מיט באָרשט.

וואַסילי, אַ יונג מיט אַ רויטען באַוואַקסענעם קאַרק, האָט באַלד אַ נעם אַראָפּ געטון דעם פּענק שליסלען, אַ לאָז זיך געטון צו די קעלערס, אויפגעשלאָסען זיי און אַריין. אַ פינסטערער אָפּשיין פון דער דרויסענדיגער זון האָט אַריינגע־שלאָגען דורך די קראַטען. אין קעלער האָט אַ שווערער דאַמף, ווי פון אַנ׳אָרט, וואו עס איז אַמאָל געזעסען אַ חיה אָדער אַ

גע׳פגר׳טע נבלה, גלייך אַ שלאָג געטון אין דער לופט. וואַסילי האָט פאַרפּוצט דאָס בענקיל. וואָס עס איז דאָרט געשטאַנען, דאָס בלעכענע קעסעלע מיט עפּושדיגע וואַסער און אַ בליק אַרום געטון זיך אויף דער פייכטער ערד, צי דאַרף מען דאָרט מאַכן אָרדנונג. פון אַ ווינקעל איז אַרויסגעשפּרונגען אַ מיז, אַרומגעשפּאַצירט, געזוכט עפּעס עסן, גאָר גאָר זהן מורא פאַר וואַסילין.

וואַסילי איז אַרויס פון קאַמער און אַ רוף געטון יודעלס נאָמען, דערנאָך האָט ער אים אָנגענומען מיט צוויי פינגער ביים האַלז, ווי מען נעמט אָן אַ חיה און געזאָגט:

— אָט דאָ וועט איר דאַרפן פאַרברענגען אַלע טעג אויף ברויט מיט וואַסער! און פאַרשלאָסן אונטער אים די טיר.

יודעל איז צוערשט אַריין אַ דערשראָקענער. ער האָט זיך קיין אָרט נישט געקאָנט געפונען. האָט ער זיך אַ מינוט געזעצט, אויפגעשטעלט און אָנגעכאַפּט זיך מיט די הענט ביי די קראַטען. די פרעמדע באַשעפענישן, וואָס זענען אַרום אים אַרומגעלאָפן און באַרירט דאָס וואַסער פון דער בלעכענער שיסעל, האָבן אים איבערגעשראָקען און ער האָט זיך גערוקט פון ווינקעל צו ווינקעל. באַלד אָבער האָט ער זיך איבער-צייגט, אַז עס וועט גאָר נישט העלפן און ער איז שטעהן גע-בליבען אויפ׳ן אָרט.

אין דער צייט, וואָס יודעל איז אַזוי געשטאַנען און גע-טראַכט פון זיין נייער לאַגע און פון דעם, אַז דערפון וועט זיך דערוויסען ברכה׳לע, איז אין די קאַמערן דאָרט אויבען עפּעס פאָרגעקומען. דאָרט איז אויפגעשטאַנען פון אָרט „קיזשע״ אַ ווילדער, משוגענער, און הערענדיג, אַז יודעל איז אין קאַר-צער איז ער צוגעגאַנגען צו „לעמפּערטען״ און באַפעלעריש גע-זאָגט:

—קום!..

—וואו אַהין?—האָט געפרעגט „לעמפּערט״—שטעה אויף—האָט ער אים אַ קלאַפּ געטון אין פלייצע—עס איז דאָ וואָס

צו טון: מיר גײען צום קאַרצער און רײסן אויף די טי־רן!

„קיזשען“ האָבן זיך די שיקעלדיגע אויגן אָנגעצונדן, ער איז געוואָרן ווילד, קלײן נאָר שטײף, עס איז אים אַ שאָד געווען יודעל. דער יודעל, פֿאַר וועלכן ער האָט אויסגעגאָסן זײן האַרץ פֿון די גנבֿות און גזלות און דער, וואָס האָט אים געלערנט, ווי אַזוי זיך אָפּצוטרײסלען פֿון אָט דעם לעבן. ער האָט אָנגעהויבן אַרומלויפֿן, זוכן זײנע שטאַרקע חבֿרים און מיט אײן מינוט איז ער שוין געשטאַנען בײַ דער טיר פֿון קאַרצער און ער האָט אויסגעשריען:

— עפֿענען מוזן מיר זי, אויפֿרײסן און דעם מענטש אַרויסנעמען פֿון דאָרט, מעג מען אונדז אַפֿילו דערשי־סן.

דאָס מאָל האָבן זיך די אַלע, וואָס זענען געשטאַנען אויף דער זײַט פֿון „קיזשען“ און „לעמפּערטען“ אַ רוק געטאָן צו דער טיר און הונדערטער פֿויסטן און הענט האָבן געריסן די שלעסער, די ברעטער, די פּרענטן. עס איז געוואָרן אַ מהומה און אַ טומל. די גאַנצע גרויע מאַסע האָט געשריען און געדונערט און געהויבן די הענט צום הימל אַלס סימן, אַז מען מוז אַרויסנעמען יודלען.

באַזונדערס האָט געאַרבײט „קיזשע“ און „לעמפּערט“, זײ האָבן מיט'ן גאַנצן כּוח זיך גענומען צו דער טיר, אָדער זי אַראָפּצורײסן, אָדער איבערצוקערן דעם גאַנצן קאַמער.

פֿון דער אַנדערער זײט ווידער האָט מען באַמערקט די וועכטער שטײען פֿון ווײטנס מיט די רעוואָלווערן אין די הענט און „אַפּולין“ אַ פּאַרציטערטן:

— גײט און צעטרײבט די מאַסע! — האָט ער געציטערט מיט די הענט — ווען נישט וועט מען אונדז דאָ אַלע הרגענען, מען וועט די גאַנצע טורמע איבערקערן.

— נײן, — האָבן געזאָגט די וועכטער און זיך נישט גע־רוקט פֿון אָרט, נאָר ווען זײ האָבן געזען, אַז דער ברענ

דער פּאָליטישער איז אויף דער פריי און דער קאַרצער איז אויפגעריסען, האָבען זיי אָנגעהויבען קנאַלען פון די עטליכע הילצערנע רעוואָלווערען. „קיזשע" איז געפאַלען פאַרוואונדערט אין נאַקען און „לעמפּערט" האָט באַקומען אַ קויל אין פוס.

XII

„אַפּוֹלין״ יאגט צו.

דער „בונט״ האָט זעהר שלעכט געווירקט אויף „אַפּוֹלינען״. ער האָט זעהר אומרויג אָנגעהויבען שפּרייזען איבערן גרי־נעם צימער, צוגעהענדיג אַלעמאָל צו די פרעמדע פּאַפּירען, האָט ער זיי יעדעס מאָל אַ טרייסעל געטון און געמורמעלט:

— נאָך וואָס נעם איך צו פון פּאַטרול אָט די פּאָליטישע חברה, פאַרוואָס זאָג איך נישט, אַז איך האָב קיין אָרט נישט פאַר זיי?

און ער האָט באַשטימט, אַז אַחוץ דעם, וואָס ער וועט שוין מער נישט דערלאָזען צו זיך קיין פּאָליטישע, מוז עס אוי׳ אַ סוף נעמען צו זיין זיצען דאָ. ער האָט תיכף אַ קלינג אָן גע־טון און עס איז אַריין איינער פון די טורמע-וועכטער.

„אַפּוֹלין„ האָט אָנגעשריבען אַ בריף צום אויספאָרשונג-ריכ־טער בזה הלשון:

—איך בעט אייך שוין, איינמאָל אויף שטענדיג, אַ סוף צו מאַכען מיט דער אויספאָרשונג פון די צווי פּאָליטישע און דער נקבה, פון וועלכע איך קאָן נישט אויסהאַלטען, און מען זאָל זיי פון דאַנען איבערטראַנספּאָרטירען. איר ווייסט וואויל, אַז איך בין אַן׳אַלטער מאַן און זיי דערגעהען מיר די יאָרען.

דאָס בריוועל האָט ער גיך פאַר׳חתמ׳עט און מיט ציטער־דיגע פינגער עס אַריינגערוקט אין די הענט פון וועכטער:

—געה גיב עס אָפּ!

אין צוויי טעג אַרום איז אָנגעפּאָרען אַ קאַרעטקע, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי דער טורמע, און אַ הויכער מאַן האָט אָנגעקלאַפּט אין די אייזערנע טירען. דערנאָך איז ער אַריינגעקומען צו „אַפּולינען“. „אַפּולין“ איז אויפגעשטאַנען פון אָרט און קודם-כל אָפּגעגעבן „טשעסט.“ דערנאָך האָט ער, נישט קענענדיג לאַנג שטעהן אויף די פיס, זיך אַוועקגעזעצט און געזאָגט:

—טייבעלע! איך בין שוין דאָ מיד און בעט אייך מאַכען די אויספאָרשונג, וואָס שנעלער, דען איר פאַרשטעהט דאָך...

און ער האָט די האַנט אויפ'ן האַרץ אַוועקגעלעגט, אַ סימן, אַז ער האָט שוין קיין כח נישט אויסצוהאַלטען.

דער אויספאָרשונגס-ריכטער, אַ זעהר העפליכער מאַן אין אַ שוואַרצען ראָק, האָט צוגעזאָגט באַלד די זאַך צו אַנ'ענדע צו ברענגען און ער איז אַרויס אין דער באַגלייטונג פון צוויי זשאַנדאַרמען. פון דאָרט איז ער אַריין אין זיין קאַנצעליאַריע.

יודעל איז אַראָפּגעקומען גלייך קאַלט און רויג. ער האָט אַ שאָקעל געטון מיט'ן קאָפּ און געמאַכט אַ מינע פון אַ שולדיגען, פאַר'משפט'ען. דער ריכטער האָט אים אָפּגעמאָסטען מיט אַ שטרענגען בליק און געזאָגט:

—זענט איר עס?

—איך!—האָט יודעל געענטפערט.

דער ריכטער האָט אָנגעהויבען פרעגען:

—ווען איר זענט מיט דער באָמבע אין האַנט געגאַנגען אויפ'ן לעבען פון גובערנאַטאָר, אין וואָסער שטימונג פון גייסט זענט איר דאַן געווען און וואָס האָט אייך באַוואָגען דאָס צו טון?

יודעל האָט אומבאַשטימט אַ דרעה געטון מיט'ן קאָפּ:

—איך קאָן עס אייך נישט זאָגען.

—גוט,—האָט יענער ווידער געזאָגט—און ווען איר האָט געוואָרפען דאָס אויפרייס-מאַטעריאַל אויפ'ן קערפּער פון פּאָליציימייסטער, פאַרוואָס האָט איר געצילט אַזוי, אַז פון זיין

קערפער זאָל ווערן אָפּגעריסען דער פּוס מיט אַ שטיוועל צו-זאַמען?

—ווייס איך?

דער ריכטער האָט מאַשינאַל אַ וויש געטון די וואָנסען און געזאָגט:

—איר זענט זיך, הייסט עס, מודה אויף דעם אַלעמען.

—געוויס. עס האָט מיך קיינער נישט אַרעסטירט, איך בין אַליין געקומען.

—און ווער זענען די, וואָס האָבען אייך מיטגעהאָלפען?

—ווייס איך, קיינער נישט. איך האָב אַליין אַלץ געטון. נאָך וואָס מיטציען אומשולדיגע?

דער ריכטער האָט דאָ אַ וואונק געטון און מען האָט אַראָפּגערופען ברכה׳לען. זי איז געווען דערשראָקען, די האָר צעוואָרפען איבערן שטערען, די אויגען האָבען זיך מאָדנע גע-דרעהט, זי האָט גלייך געוואָלט אַרויפפאַלען מיט די הענט אויף יודלען, נור מען האָט איר אָפּגעהאַלטען. דער ריכטער האָט אַ בליק געטון אויף ביידע און געפרעגט ברכה׳לען אויף די על-טער פון די יאָרען, אויף דער באַשעפטיגונג.

—האָט איר אויך אַנ׳אָנטייל גענ׳מען אין דער מערדערישער אַרבייט?—האָט ער געפרעגט.

ברכה׳לע האָט נישט געקאָנט אויסהאַלטען און אויסשיסענ-דיג מיט אַ געוויין, האָט זי געזאָגט:

—איך נור אַליין בין שולדיג, ער נישט. איך נור אַליין, איר הערט? איך בין געגאַנגען שפּעט ביינאַכט מיט אַ באָמבע אין האַנט, ער איז דעמאָלט געשלאָפען אין קוזשניע. איך האָב יענעם דערזעהן און אַ וואָרף געטון און דערנאָך...

דער ריכטער האָט זיך אַ מינוט פאַרטראַכט, דערביי האָט ער אַ דרינגענדען בליק געטון אויף ברכה׳לען. זי איז אים אויסגעקומען אי קינדיש, אי אומשולדיג, אי רחמנות׳דיג:

—ווען איר ווילט נעמען אויף זיך די שולד קאָנט איר עס נעמען ביידע—האָט דער ריכטער געזאָגט, פילענדיג, אַז ברכה׳לע האָט ווייניג וואָס אַנ׳אָנטייל גענומען אין דער זאַך—

איבעריגענס האָב איך שוין גענוג. איר זענט זיך, הייסט עס, ביידע מודה אין די פאַרברעכענס. גוט, איר קאָנט געהן!

דער ריכטער האָט געהייסען די וועכטער זיי אַוועקפירען אין די קאַמערען. נור יודעל און ברכה'לע זענען שטעהן געבליבען איינס געגען דאָס אַנדערע, איינער האָט דעם צווייטען עפּעס געוואָלט זאָגען און ביידע האָבען גאָרנישט געזאָגט. יודעל האָט באַמערקט, ווי זי איז בלאַס, נור איינציייטיג שטאַרקער, דרייסטער און עפּעס גליקליכער, ווי זי איז געווען. ער האָט איר ביי די שפּיצען פינגער אָנגעכאַפּט און געפילט פון איר מויל דעם אָטעם פון אַן'אָפּפעריוויליגער, ליידענדער פרוי. עפּעס האָט זי זיך אים דאָ אויסגעוויזען העכער, עלטער און רייצענדער, ווי אויף דער פריי.

ער האָט איר ביי די שפּיצען פינגער אָנגעכאַפּט און געוואוסט, אַז ער געזעגענט זיך מיט איר אויף אַ לענגערער צייט. אַלענפאַלס וועט ער איר דורך „לעמפּערטע" בריף שרייבען, אָבער דאָס בריף-שרייבען וועט איך נישט לאַנג דויערען, דען עס וועט קומען אינגיכען דער משפּט.

מיט אַן'אויגענבליק שפּעטער האָט ברכה'לע צום לעצטען מאָל זיך נאָך אַ נייג געטון אונטערן האַלב-פאַרמאַכטען טויער און פאַרשוואונדען, ווי אַ שאָטען.

יודעל איז אַוועק מיט אַן'אַראָפּגעלאָזטען קאָפּ פּאַמעליך, פּאַמעליך.

* * *

XIII

געטרײַקייט:

דאָס האָט געקלונגען איבער דער טורמע נאָך פֿון פֿאַרנ-נאַכט אָן: „היינט איז געווען די אויספּאָרשונג פֿון די צוויי, וועלכע מען וועט באַלד אָפּפֿירן אין דער פּאָליטישער טורמע".
אין דער פּאָליטישער טורמע קומען זיי אַריין שוין פֿרייע אויסגעפּרעגטע און פֿאַרנעמען שוין זייערע ערטער ביז'ן פּראָצעס.
די פּאָליטישע טורמע, פֿון דער אוגאָלאָוונער איז אינ-גאַנצן געווען אָפּגעצוימט מיט איין טויער און איין וואַנט.
אָבער הגם זיי זענען אַזוי נאָענט געווען פֿון זיך, דאָך זענען זיי געווען ווייט ווי אויף מײַלען: קיינער פֿון איין גע-בײַדע האָט נישט געוואוסט, וואָס אין דער אַנדערער געבײַדע קומט פֿאָר.
פֿון דער מינוט אָן וואָס דער ריכטער איז אַוועק, האָט די טורמע געררוישט פֿון שמועסן און רעדערייען, מערסטענס האָבן געטרויערט „קיזשע" און „לעמפּערט", וואָס רעדענדיג וועגן יודעלס איבערגעהן פֿון דאַנען, האָט „קיזשע" פּראָסט אָנגעהויבן צו וויינען ווי אַ קינד. ער איז אים אַ שאָד געווען מיט זײַנע שטראָף-ווערטער און מיט זײַנע אָפּטע פּאָטערליכע רייד. פֿון דער צייט אָן וואָס יודעל איז דאָ געזעסן, איז „קיזשע" געוואָרן מילד, גוט און באַרמהערציג. ער האָט יעדן געזאָגט גוט-מאָרגן און אויסגעמיטן געשלעגן. ער האָט גע-

פילט, אַז אויב מען וועט אים איצט צונעמען יודלען. וועט ער בלייבען איינער אַליין, ווי אַ יתום, דאַריבער האָט זיך איצט „קיזשע“ מער פון אַלע געטומעלט וועגען יודעלס אַוועקגעהן פון דאַנען.

—הער!—האָט ער געזאָגט צו „לעמפערטען“ — איך וועל זיך אַוועקשטעלען מיט אַ פלייצע ביי דער טיר און אים נישט לאָזען רירען, אַ טויטער זאָל איך באַדאַי פאַלען!

„לעמפערט“ האָט אָנגעשטעלט די גראָבע ליפען צום פייפען טרויריג און געמורמעלט:

—וועט מען עס נישט דערלאָזען, וועלען זיי שיסען.

—זאָלען זיי שיסען!—האָט „קיזשע“ אַ מאַך געטון מיט דער האַנט—מיר וועלען זיי פאַר׳שרפה׳ענען, וואָרום ער איז אַ שאָד, ער האָט מיך אַזוי געגלעט ווי אַ מאַמע... אין קיזשעס אויגען זענען אָנגעקומען טרערען. ער האָט אויסגעצויגען די אַרבעל און זיך אויסגעווישט די טרערען.

—וואָס וויינסטו—האָט „לעמפערט“ געפרעגט עס טוט דיר עפעס וועה?

— און פאַרוואָס זאָל איך נישט וויינען — האָט „קיזשע“ געהעשעט פון טרערען—מען וועט איס צונעמען איז עס שוין ווי אין קבר אַריין.

—וויין נישט, מען וועט אים אָפשלאָגען.

—און „מוך“?

—אַ כפרה!

אין עטליכע שעה אַרום האָט מען געזעהן יודלען באַוואַכט פון איין זייט, און פון דער צווייטער זייט, האָט מען געפירט ברכה׳לען, די נייגיריגע אַרעסטאַנטען, וואָס זענען געזעסען אין די קאַמערען האָבען זיך אַרויפגעדראַפעט אויף די קראַטען און אַראָפגעשריגען ווי די חיות. די וואָס זענען אַרומגעגאַנגען איבער׳ן הויף האָבען זיי אַרומגערינגעלט, מערסטענס האָט מען דאָס שרייען געהערט פון דער פרויען-טורמע. די אַרעסטאַנטקעס זעהענדיג שטענדיג אַרומשפּאַצירען איבער׳ן הויף אַ רויגען מענשען, האָבען מיט אים שטאַרק סימפּאַטיזירט, איס

שטענדיג אַראָפּגעוואָרפען בריוועלעך. אויך אַצינד האָט זיך גע-הערט זייער שרייען, דאָס פייפען מיט די פינגער און זייער חויקען און פּראָטעסטירען.

דערזעהען, אַז די וואַך שטעהט שוין באַלד ביי דער טיר, זענען „קיזשע" און „לעמפּערט" צוגעפאַלען צו די וועכטער און זיי אָנגעכאַפּט פאַר די הענט:

—וואָס טוט איר? —האָט זיך די וואַך אָפּגעשטעלט געגען זיי—וואָס?

—איר וועט זיי ווייטער נישט פירען!

—וואָס?!!

—איר רירט זיך נישט פון אָרט!

—עס איז אַ באַפעל, מען וועט אייך דערשיסען!

—מעג זיין וואָס!..

אין דער מינוט איז „קיזשע" באַפאַלען איין וועכטער, „לעמפּערט" האָט מיט די פויסטען געשלאָגען אין שטערען אַ צווייטען, דער טומעל און געשריי איז געוואָרען שטאַרקער. עס האָבען זיך געהערט באַפעלען פון קאַנצעלאַריע און אין דער אייגענער מינוט האָט זיך געזעהען אַ שרעקליכע זאַך: „קיזשע", וואָס האָט זיך נאָך אַלץ געריסען אָפּצושלאָגען יודלען, האָט געקריגען אַ קלאַפּ אין דער ברוסט. ער איז געפאַלען אָהן אָטעם און מיט אויסגעצויגענע הענט צום טויער. ער האָט עפּיס קרענקליכעס געשקפּטשעט צו יודלען, וואָס איז פאַרשוואונדען אונטערן טויער.

„לעמפּערט", דערזעהענדיג זיין חבר אין גוססען צושטאַנד, האָט אָנגעהויבען ברילען מיט אַן׳אויסטערלישען געוויין.

XIV

די נייע וו לט

יודעל און ברכה׳לע זענען אַריבער די שוועל פון טויער און ביידע גלייך האָבען זיי כמעט דערהע״ט דאָס אויפמאַכען און צומאַכען דעם פאַרזשאַווערטען טויער, ביידע האָבען זיי זיך אָנגעקוקט וואַרעם און גליקליך, ביידע האָבען זיך געוואָלט דערלאַנגען די הענט, וועניגכטענס זיך אָנרירען מיט אַ פינגער, נאָר די וואַך האָט זיי פונאַנדערגעטיילט. יודעל האָט דערפילט, אַז ברכה׳לע איז שוין נישט דאָס ווייכע, מילדע שוועסטער׳ל שלמה׳ס, נאָר עפּיס אַ דערוואַקסענע פרוי, זי האָט אים אויסגעזעהן מיט אַ סך יאָרען עלטער, ער האָט דערפילט, אַז אין אים איז איצט פאַרלוירען געגאַנגען דער אָפּיעקון איבער אַ פאַר׳יתום׳טע שוועסטער פון אַ געשטאָרבענעם ברודער. פאַר אים שטעהט איצט אַ גלייכער מענש ווי ער איז, דער אייגענער, נאָר אין אַ פרויען-געשטאַלט. ער האָט נאָך אַזוי געטראַכט און די וואַך אַרום ברכה׳לען האָט זי דערווייל אַוועקגענומען פון אים און נאָר צוויי געזעגענס-בליקען האָבען אַ שיין געטון פאַר אים און פאַרשוואונדען. יודעל איז שטעהן געבליבען פאַרפינסטערט, ווי מען וואָלט אים עפּיס ליכטיגעס צונעמען פון די אויגען. אָפּגעשטעלט זיך, אַ קוק געטון צו דער פאַרמאַכסער טיר. געוואַרט, געוואַרט, קיינער האָט אָבער די טיר מער נישט געעפענט.

די אינוועניגסטע וואָך האָט נישט באַוויזען באַלד צו-עפּענען די טירען. יודעל איז אַ מינוט שטעהן געבליבען אין פאַרגליווערטער פאַרטראַכטונג. דער הויף איז געווען ריינער, ציכטיגער און נישט אָנגעפּולט מיט אַזעלכע דאַמפען, ווי אין דער ערשטער טורמע. ער האָט באַמערקט, אַז קעגענאיבער איז פאַראַן אַנ׳אַנשטענדיג סעדיל צום שפּאַצירען, אַ פּלימפּ מיט ריינע וואַסער, אַ קלויסטעריל מיט אַ גאָלדענעם שפּיץ און אַ שפּיטעלעכעל, וואו עס געהען אַרום הייליגע שוועסטער. דאָס אַלץ האָט אים אָבער נישט פרעהליכער געמאַכט, פאַרקערט עס האָט אָנגעטריבען אויף אים אַנ׳אינערליכע דאגה, ווי אַ פאַר-געפיל, אַז אויף דעם אָרט וועלען פאָרקומען שרעקליכע זאַכען.

אַ ווײַלע שפּעטער איז ער געווען אין קאַנצעלאַריע, וואו מען האָט אויף שנעל ערלעדיגט אַלע פאָרמאַליטעטען און מען האָט אים געפירט אין אַ ברייטען קאָרידאָר, אין וועלכען עס האָט געגנעפּעלט אַ דיקער שווערער רויך. דורכ׳ן רויך האָבען זיך געזעהען פאַרשידענע נייע פּנים׳ער, וואָס האָבען זיך אַרום-געדרעהט אומגעדולדיגע, פרעמדע. אין קלאַנג פון זייערע שטי-מען האָט ער דערפילט, אַז דאָס זענען זיינע אמת׳ע חברים, די אמת׳ע מיטברידער פון דער אייגענער נויט און פּיין.

ער האָט די פּנים׳ער נישט באַטראַכט און איז אַריין אין זיין חדר, דאָרט האָט ער זיך אַוועקגעזעצט. אַ בליק געטון אַרום זיך און געשעפּטשעט:

— אַ שאָד וואָס איך האָב זיך אַזוי קאַלט מיט איר געזע-גענט, אַ שאָד!

XV

דער פאַוויליאָן.

דאָס צימער, אין וועלכען יודעל איז יעצט געזעסען, האָט זיך אונטערגעשיידט פון אַנדערע צימערען דערמיט, וואָס עס איז געלעגען אין דיקען מויער איינגעזונקען, ווי אין אַ שטיינערנעם תהום; מען האָט קיינמאָל נישט געהערט פון דער אויסערליכער וועלט. קיין פּישטש פון קיין פויגעל, קיין קול פון קיין מענש. דאָס קליינע פענסטערעל, וואָס איז געלעגען אונטערן סופיט איז אַרויסגעגאַנגען ערגעץ אויף אַ לעדיגען פּלאַץ אַ פאַרצוימטען. אויף דעם פּלאַץ האָט מען געזאָגט, ווערען נאַכט נעכטליך אויסגעפירט טויט-אורטיילען. מענשען ווערען גיך געהאָנגען און דערשאָסען. און אויסער טאַקי אַ פּאָר תליות און סמנים פון אויפגעגרובענע גריבער האָט מען דאָרט גאָר נישט געזעהען. פון צייט-צו-צייט נאָר זענען דורכגעגאַנגען די איינוואוינער, זעלנער אין זייערע אוניפאָרמען, מיט רויטע מיצען אויף די קעפּ. דאָס זענען געווען די נאַכט-תלינים, וואָס האָבען געלעבט נישט ווייט פון דער תליה. זיי האָבען אַ בליק געטון צום העכסטען שפּיץ פון דער תליה:

—ווער דאָ ביינאַכט זיין אַרבייט? און ווייטער געגאַנגען שטילע, קאַלטע, פינסטערע, ווי דער טאָג וואָלט מסר׳ען די אַרבייטען זייערע פון ביינאַכט. ווייטער אַביסעל פון לעדיגען פּלאַץ איז געשטאַנען אַ וואַסער. אַ ברייט, ברייט וואַסער פון אַ טייך,

אויף וועלכן עס האָט זיך פון צייט-צו-צייט באַוויזן אַ דאַמפּפער. דורכגעגאַנגען, אַ פייף געטון און ווייטער אַוועק.

די מויערן פון אויסענווייניג זענען געווען מיט גריגאַס באַוואַקסן, זיי זענען געלעגן העלפט אין דער ערד, און ווי די וואָלטען דערצעהלען, אַז אונטער זייערע דיקע ווענט וועלען שטילע, איידעלע לעבענס געפּייניגט. אַ שטילע, דריקענדע טויט-קייט איז געלעגן אויף די פיר ווענט אינווייניג, וואו עס האָט קוים, קוים, אַהינגעדרונגען אַ זון אָהן שטראַלען און געוועקט עפּיס אַ טונקעל געפיל פון עלענדקייט און מרה-שחורה.

פון צייט-צו-צייט האָט זיך אין צימער געהערט אַנ׳עכאָ. דאָס איז געווען דאָס עכאָ פון זיין אייגענעם קול, פון דער אייגענער קערפּער-באַוועגונג, פון אייגענעם אָטעם. ביי דער רעכטער וואַנט איז געשטאַנען אַ טישעל מיט שוואַרצען-טוך איבערגעדעקט און מיט אַ בוך אין טונקעלע טאָוולען, שטאַרק אָפּגעניצט.

אַ נייער בלעכענער עמער מיט וואַסער איז געשטאַנען ביי דער טיר, די איינציגע זאַך וואָס אונטערשיידעט זיך פון די גרויע ווענט אַרום.

אַחוץ דעם אָבער האָט די שטוב געמאַכט אַנ׳איינדרוק, ווי אַ הויז פאַר טויטע. די פאַרב פון טיש איז געווען ענליך צו די פאַרב פון די ווענט, און דער גרויער סופיט, האָט זיך מיט גאָרנישט אונטערשיידעט פון דער נאָך גרויער פּאָדלאָגע. קיין ליכטיגער שטראַל, קיין פּישטש פון אַ פויגעל, קיין שאָטען פון אַ צווייג, נאָר עפּיס אַ דריקענדע שטילקייט האָט אָנגעפּולט די לופט. יודעל איז אַריינגעפאַלען אין דעם צימער, וואָס האָט אים אויסגעזעהן ריינער, ציכטיגער, נאָר עפּיס שרעקליכער ווי אין דער אויספאָרשונגס-טורמע.

יודעל איז אויפגעשטאַנען פון אָרט און אַ הוסט געטון, כדי זיך צו דערמאָנען אין זיך אַליין. דערנאָך האָט ער גענומען דאָס צוריסענע בוך אין האַנט אַריין. דאָס בּיך האָט ער מאַשינאַל אַדורכגעבלעטערט, עס אַוועקגעלעגט. דערנאָך האָט ער זיך אָפּגעשטעלט מיט די אויגען אויף דער וואַנט, וואו עס זע-

נען געווען אויסגעקריצט די נעמען פון צוויי סטודענטען-יוריסטען, וואָס מען האָט געהאָנגען.

יודעל האָט אַ ציטער געטון און די אויגען פאַרמאַכט.

אין דער מינוט האָט ער דערהערט אַ דין פינגער-קלאַפּען דורך דער וואַנט. דאָס זענען געווען ברכה׳לעס פינגער. זי איז געזעסען קעגענאיבער, אין אַנדערען צימער. ער האָט מיט די אויגען געזוכט דאָס אָרט פון וואַנען עס האָט זיך געהערט דאָס קלאַפּען.

XVI

דורך דער [illegible]

מיט דער מינוט, וואָס ברכה׳לע איז אַריין אין איר ציי־
מער, איז יודעלס געשטאַלט פון איר פאַרשוואונדען. זי האָט
בכלל פאַרגעסען פון וואַנען און צו וואָס זי איז אַהערגעקו־
מען. די שטילע מרה־שחורה׳דיגע ווענט, דאָס הויכע פענסטער,
דער שוואַרצער טיש, די אומפאַרביגקייט אַרום האָט איר האַרץ
דערשלאָגען. זי איז געוואָרען עפּיס ווי צוגעבונדען מיט איר
געדאַנק צו דער קושניע, וואו עס האָט געלעבט אַמאָל איר
ברודער שלמה. פאַר אירע אויגען איז אויפגעקומען דאָס בילד פון
איר מוטער מאַשען, וועלכע זי האָט קוים, קוים געדענקט און
דאָס ווייסע ציגעלע. וואָס איז איבער איר הויף געשפּרונגען.
זי איז געוואָרען קלעגליך רחמנות׳דיג, און קינדישע שניידיגע
טרערען זענען איר אין האַלז געשטאַנען.

—יודעל טייערער!—האָט זי געוואָלט אויסשרייען—נאָר אַנ־
שטאָט דעם נאָמען האָט זי אויסגעשריען: „מאַמע טייערע״!

באַלד אָבער האָט זי זיך צוריק געכאַפּט און אַ שווערען
זיפץ געטון. דער זיפץ האָט ווי געזאָגט:

איך טאָר נישט גיסען מיט קיין טרערען, ווי אַ קינד. זי
האָט זיך ביסלעכווייז באַרויגט, פאַרלעגט די האָר, פאַפּראַוועט
די בליוזע און איז שטעהן געבליבען באַטראַכטענדיג, וואָס זי
האָט צו טון אַזעלכעס, וואָס זאָל אַוועקיאָגען פון איר די קינ־

דישע קלעגליכקייט.

זי האָט דאַריבער אָנגעקלאַפּט מיט אירע צאַרטע פינגער אין דער וואַנט, און זי האָט קלאַפּענדיג געפילט, אַז איר ווערט לייכטער, גרינגער אויפ'ן האַרץ. עפּיס האָבען די קלעפּ אויסגעזעהן ביי איר ווי אַ שפּראַך, ווי אַ געוויין דורך טרע-רען, ווי אַ קושען און האַלזען זיך.

יודעלס פינגער האָבען איר געענטפערט מיט דער איי-גענער צאַרטקייט און איידעלקייט! און עס האָט איר אויסגעדוכט די איינער זאָגט:

באַרויג זיך מיין ליבסטעס וועזען, איך פיל דיר מיט אין דיין עלענדקייט און טרויעריגקייט איך בין מיט דיר, איך בין מיט דיר!

נאָך די איינציגע טרייסטענדע קלעפּ, וואָס זי האָט אויס-געהערט איז זי געוואָרען פעסטער ביי זיך, און עס האָט איר זיך אויסגעדוכט, אַז זי איז שטאַרקער מוטיגער און ענערגי-שער. זי האָט איצט דאָס ערשטע מאָל געפילט, אַז זי איז שוין נישט ברכה'לע דאָס קליינע מיידעל פון דער קוזשניע, עפּיס איז זי געוואָרען רויגער שטאָלצער, פונקט ווי מיט איינמאָל האָלט זי ווערען אַ שטאַרקע, שטאַרקע פרוי.

זי האָט נאָך איינמאָל אַ קלאַפּ געטון און גערופען: יודעל!—

דאָס אייגענע עכאָ האָט געענטפערט: יודעל!

יודעל איז געבליבען זיצען אין דער האַלב-טונקעלקייט פון צימער. עס איז געווען שטיל און פינסטער און נאָר דאָס בלעכענע העמעריל האָט געשפּענסטליך אַרויסגעקוקט פון אונ-טער דער טיר. פון צייט-צו-צייט האָט אַ ווינטעל אַ בלאָז גע-טון דורכ'ן אויבערשטען פענסטערל און אַ ווייה געטון די בלע-טער פון בוך.

פלוצלינג האָט ער דערהערט, אַז פון די איבעריגע דריי ווענט קלאַפּען פינגער.

דאָס פינגער-קלאַפּען פון די אַרעסטירטע האָט געהאַט זיין שפּראַך, זיין פאַרצעהלען, בעטען אָדער פאַרלאַנגען עפּיס. עס זענען געווען מינוטען, וואָס איינער מיט'ן צווייטען האָט

זיך דורך אַ פינגער-קלאַפּען געזעגענט, אויף אייביג צע-שיידט, באַגריסט געפּרעהט, אָדער אַוועק אין לאַנד פון טויט.

יודעל האָט אויסגעהערט דאָס קלאַפּען, אָבער דורך דעם כאַראַקטער פון קלאַפּען האָט ער דערפילט, אַז די אַלע דריי אַרעסטירטע שכנים זענען פאַרשידענאַרטיגע כאַראַקטערען. אַ קלאַפּט אַ שווערע פויסט, פּשוט אַ גביר. ער קלאַפּט: איינס, צוויי דריי, אַז דער מויער ציטערט אַזש; דער צווייטער האָט גע-פּויקט מיט צוויי פינגער: איידעל, געלאַסען, ווי אַ דאָקטאָר אין אַ מענשען ברוסט, זיין קלאַפּען האָט עפּיס פאַרמאָגט אין זיך דערצעהלענדעס פון אַ זער פאַרוויקעלט איידעל לעבען. דאָס דריטע אַרט קלאַפּען איז געווען פון אַ זער איידעלער פרויען-האַנט. און עס האָט זיך אויסגעדולט, ווי זי דערצעהלט פון אַ פינסטער, וועמוטיג לעבען.

יודעל האָט אויסגעהערט די אַלע דריי און עס האָט זיך אים אויסגעדולט, אַז ווען ער זאָל אַ געשריי טון, וואָלטען זיי אים עפּיס אָפּגעענטפערט. נאָר ניין, וואָס מער ער האָט גע-וואָלט שרייען אַלץ ווייניגער האָט זיין קול אַנ׳אָפּקלאַנג געהאָט דורך די דיקע ווענט.

ער האָט דאַרום געענטפערט יעדען מיט זיין קלאַפּען אויבען, הינטען, העכער, נידעריגער. דאָס קלאַפּען איז געוואָ-רען פאַרשידענאַרטיג און נישט פאַרשטענדליך פאַר קיינעם.

באַלד האָבען אַלע פאַרשטאַנען, אַז פון דעם טומעלדיגען קלאַפּען וועט קיינער נישט וויסען וואָס דער צווייטער פאַר-לאַנגט פון אים און מען האָט אויפגעהערט. יודעל האָט זיך אַוועקגעזעצט, זיין האַרץ האָט געקלאַפּט פון נייגיריגקייט. מיט עמיצען עפּיס צו רעדען. עס איז טונקעל געוואָרען. עפּיס אַנ׳-אומבאַקאַנט ווינטעל האָט אַרומגעבלאָנדזשעט אין צימער גע-רירענדיג די בלעטער פון אַלטען בוך. פון צייט-צו-צייט האָט זיך פון גאַנץ ווייט געהערט אַ באַוועגונג און עפּיס אַנ׳איבערגע-ריסענער פייף פון אַ לאָקאָמאָטיווו האָט איבערגעלאָזט אַ רוישען אין די אויערען, אַ ווייגען ערגיץ.

ווער זענען די מענטשן?—האָט ער זיך כסדר געפרעגט—און תמיד געבליבן אָהן ענטפער. אַזוי זענען אַריבער צוויי חדשים. די אַרעסטירטע האָבן נישט געוואוסט ווער עס זיצט געבן זיי אין שכנות, ווי ער הייסט, פאַרוואָס ער איז פאַר׳משפט, וואָסער שטראָף דראָט אים. דאָס לעבן איז זיך געגאַנגען זיין געוועגליכן וועג. א ן דער פריה איז מען אויפגעשטאַנען, אַרומגע-גאַנגען נישט געוואַשען און נישט געגעסען ביז׳ן האַלבען טאָג. דערנאָך איז מען צוגעגאַנגען צום פענסטערל, וואו עס איז גע-שטאַנען אַ ריין שיסעלע זופ און אַ שטיקעל זעמעל, דאָס האָט מען גענומען צום מויל ווי פאַר יוצא וועגן. דערנאָך איז מען צוגעגאַנגען צום בוך אָדער צום קאַלענדאַר, וואָס איז געלעגן אויפ׳ן טיש און מען האָט געלייענט יעדעס בלעטעל מיט אַ שטאַר-קער אויפמערקזאַמקייט, איבערגע׳חזר׳ט יעדעס וואָרט צו עטליכע מאָל און פאַרטראַכט זיך אויף יעדען פינמעלע צו עטליכע מינוט.

פאַרנאַכט האָבן זיך די אַרעכטירטע געלאָזט אומרויג איבער די צעלע און עס האָט זיך זיי גערדאַכט, אַז קיינער וועט עס נישט אויסהאַלטען, וואָרום ווי אַזוי לעבט מען אין אַזאַ טויטער שטילקייט? אין אַזעלכע פינסטערע, שטילע ווענט. נאָך שפעטער האָבן זיך די אַרעסטירטע צולעגט איבער די בעטען און אָנגעהויבען זיפצען, קרעכצען נישט פון טרויער בלויז, נאָר צו פּרובירען דאָס קול צי קאָן מען נאָך רעדען און ווי אַזוי קלינגט טאַקי דאָס קול. אַזוי האָט געדויערט צוויי חדשים. מיט איינמאָל האָט זיך, אָבער עפּיס געענ-דערט.

אין איין פריהמאָרגען האָט מען אין אַלע קאַמערען גע-עפענט די טירען און עס האָט זיך געהערט אַ באַפעל: אין דער אַלגעמיינער קאַמער אַריין!

דאָ האָבן זיך אַלע אַ לאָז געטון צו די טירען, ווען יעדער האָט געוואוסט, אַז פון איצט אָן רייכט ער איבער מיט דער שטילער כויטער וועלט. ביי יעדען האָבן די אויגען אָנ-געהויבען לעבען, דאָס מויל זיך באַוועגען, עס איז אַ גליק אויס-

געוואַקסען פאַר אים מיט איין מינוט.

יודלען האָט דאָס גליק נישט אַנדערש געטראָפען, ווי זיינע חברים.

ער איז אויפגעשטאַנען פון אָרט, אַ מינוט שטעהן געבליבען, ווי פאַרגליווערט, דערנאָך איז ער צומישט געלאָפען צו דער טיר. די פאַרשידענע נייע פנים'ער האָבען אים איבעראַשט אויף אַ מינוט, באַלד אָבער האָט ער יעדען באַטראַכט באַזונדער און האָט יעדען די האַנט דערלאַנגט.

XVII

אַנ׳אַמאָליגער.

ווען יודעל האָט זיך פון אַ זייט איינגעקוקט אין איינעם פון די אַרומיגע, האָט ער אַ שוידערליכען ציטער געטון און יענעם אויפ׳ן האַלז געפאַלען.

—בן וואַנען ביסטו געקומען אַהער? און וואָס האָט דיך אַהער געבראַכט?—האָט ער דערשראָקען געפרעגט.

—נישט וואונדער זיך — האָט יענער קאַלט געזאָגט,—דאָס אייגענע מזל, וואָס האָט דיך אַהער געברענגט, האָט מיך אַהער אויך פאַרוואָרפען. איך בין גליקליך, וואָס מיר זענען צו-זאַמען!

—מענדיל!—האָט יודעל גערירט אים אָנגעכאַפט ביי דער האַנט,—זעה, ווי גרויס דו ביסט אויסגעוואַקסען! ווען מיר האָ-בען זיך צושיידט ביסטו נאָך אַ קינד, אַנ׳איידעל יונגעל געוועז. אָ, וויפיל וואַסערען עס זענען אָפגעלאָפען פון דעמאָלט.

—און דו ביסט שוין לאַנג דאָ?

—עטליכע חדשים — האָט יודעל שוואַך געענטפערט—און כ׳ווייס נישט מיט וואָס מיין משפט וועט זיך ענדיגען.

—אויך איך ווייס נישט—האָט דער פרעמדער געזאָגט,— איך זינק ביז איבער׳ן קאָפּ. 6 פּראָצעסען מיטאַמאָל און דאָס פּאַר נישט קיין לייכטע זאַכען.

—לייכטע זאַכען, לייכטע זאַכען—האָט יודעל אַ מאַך גע-

טון מיט דער האַנט—דער וואָס קומט אַריין אין די וונגז, אי־בער דעמ׳ס קאָפּ הענגען שווערע וואָלקענס און דער טויט ווערט אים אַ חבר.

—מילא—האָט דער פרעמדער געענטפערט איראָניש,—אַבי נישט עפּיס שווערערס. אָבער זאָג טייערער יודעל, וועלכע פּאַסירונגען האָבען דיך אַהער געבּרענגט, אויך איך וועל דיר פון מיר אַלץ פאַרצעהלען.

מענדיל איז געווען אַ הויכער, טונקעלער בחור פון אַ יאָר 25 מיט שוואַרצע, האַרטע, געקרייזעלטע האָר. איבער זיין בירעקעדיגען טונקעלען שטערען זענען געלעגען צוויי פעסטע שוואַרצע ברעמען, אונטער וועלכע עס האָבען זיך פלינק באַוואויגען צוויי ברוין-קאַרשיגע אויגען. די הויט פון זיין קערפּער איז געווען אַ האַרטע אָנגעליטענע און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז זי האָט איבערגעטראָגען גענוג קעלט, הונגער און נוים. ער איז געווען האַלב איינגעבויגען, נאָר שטאַרק אין זיינע גלידער, און עס האָט זיך דערקענט אין אים אַ געוויסע קאַלטקייט און באַהאַלטענקייט. די באַהאַלטענקייט האָט אויסגעאַרבייט אין אים די אומצעהליגע חדשים פון וואַלגערען זיך אין די טורמעס. איבריגענס האָט מען די שווערע טורמע פיין דערקענט אין זיינע גלידער: עטליכע פינגער זענען ביי אים געווען אָפּגעפרוירען, עטליכע צייכענס פון אַ מעסער אין האַלז, צייכענס פון שווערע קייטען אויף די הענט און פיס און ער האָט זיך געקלאָגט, אַז אין איין פוס פעהלט ביי אים אַ ביין. דאָך איז ער געווען אויסטערליש שטאַרק און געטראָגען אין זיין פנים אַ שטראָם פון ריזיקאַלישע מאַניערען און באַוועגונגען.

—ביכטו דאָס מענדיל, יענער מענדיל?—האָט יודעל ער־שטוינט אָנגעכאַפּט אים ביי דער האַנט, עס גלויבט זיך קוים. נו, קום אַוועק אין אַ זייט, מיר דאַרפען זיך אַביסעל אַדורכרעדען.

יודעל האָט אים אַ ציה געטון ביי דער האַנט און נאָכאַמאָל אים אָפּגעמאָסטען מיט איינעם פון יענע בליקען פון

איבעראַשונג, ווען מיר דערזעהען אונזערס אַ פריינט אין אַנ׳-אַנדערן צושטאַנד, ווי מיר האָבען אים פאַרלאָזט.

זיי זענען אַוועק אין אַ ווינקעל. יודעל האָט זיך געזעצט פערלעגענדיג אַ פוס אויף אַ פוס. זיין חבר האָט אים אַרומגע-נומען, ווי אַ קליין זוהנדעל וועלכעס מען האָט שוין לאַנג נישט געזעהן.

— אַזוי האָסטו מיך פאַרלאָזט אין סאַמע מיטען פון דער אַרבייט—האָט יודעל געזאָגט, — די אַרבייט צווישען די מאַסע איז נאָך געווען אַ קנאַפע, אָבער אַ פרוכטבאַרע. געדענקסט דאָס ע׳טעטילן? דעם שאָסיי? שלמה׳ן? די קוזשניע ? דאָס קליינע היי-זעלע, וואו עס איז אייביג וואַרעם געווען?

—אָ, עס איז דאָס ערשטע גערטעלע געווען — האָט דער פרעמדער געזאָגט,—עס פאַרגעסט זיך נישט, נאָר וואָס עס האָט נאָך ווייניג וואָס געקאָנט געבען. דאָס פייער אין קוזשניע האָט נאָר אָנגעצונדען דעם ווילען, דאָס גרויסע לעבען האָט געמוזט קומען פון ערגיץ אַנדערש.

—איך דאַנק דערפאַר דעם ערשטען גוטען ווילען, וואָס דו האָסט אין מיר אָנגעצונדען—האָט יודעל געזאָגט.

דער פרעמדער האָט אַריבערגעבויגען דעם טונקעלען, שטאַר-קען קאָפּ איבער יודלען און אים אַ קוש געטון.

—נישט אין לייכטער אַרבייט האָב איך פאַרברענגט אין דער גרויסער שטאָט — האָט דער פרעמדער געזאָגט, — אַגיטאַ-ציע, פראָפּאַגאַנדע, דאָס זענען קלייניגקייטען, איך האָב גע-שניטען באַאַמטע פון גרעסערען און קלענערען שניט. כאַ-כאַ-כאַ ! קעפ זענען ווי שטרוי געפאַלען... ווען מען זאָל מיר משפט׳ען פאַר דעם, וואָס איך האָב אויפגעטון, דאַרף איך אַמ-ווייניגסטענס שטאַרבען אַ צוואָנציג טויזענט מאָל. אָבער, צום טייוועל, שטאַרבען וועל איך נאָר איינמאָל, דעם טויט-אורטייל טראָג איך שוין אויף מיינע פלייצעס, אָט וואָס.

—און דו האָסט עס אַלץ געטון אויף אייגענער האַנט ?

—איך בין גלייך צוגעשטאַנען צו אַ „פינפטעל״ און בין איר אָנפירער געווען; דערנאָך צו אַ „צענטעל.״ רייכער גע-

מאַכט דעם בית-עולם. און דו ?

— איך האָב אַזוי, — האָט יעענטפערט מיט אַ שטאָלצער מינע יודעל—מיר וועלען נאָך רעדען, צוערשט זאָל איינער דערצעהלען.

יודעל האָט אַ בליק געטון פון דער זייט אויף זיין חבר און ער האָט דערקענט, אַז ער האָט זיך פון דער צייט אַן געענדערט נישט נאָר אין פנים, נאָר אינגאַנצען אינערליכען כאַראַקטער. ער האָט דערקענט, אַז בלוט-פאַרגיסונג איז ביי אים געוואָרען אַ געוואוינהייט, און דאַן, ווען ער האָט אים פאַר-לאָזט איז ער נאָך געווען אַ שטיל, צאַרט יונגעל.

—דו האָסט זיך אויף זער פיל געענדערט, טייערער—האָט יודעל אינערליך, גערירט גערעדט צו זיין חבר,—דו האָסט זיך געענדערט, איך האָב מיך געענדערט, מיר אַלע ענדערן זיך.

יודעל האָט זיך אַ מינוט פאַרטראַכט. ער האָט געטראַכט פון זיך, פון גרויסען ברייטען לעבען, פון דעם, אַז לעבען אָהן בלוט-פאַרגיסונג איז אוממעגליך; פון דעם, אַז זיין חבר איז שטאַרקער, מענליכער און וועניגער צאַרט, ווי ער איז געווען.

איינער פון די וועכטער האָט אַ געשריי געטון:

—אַרעסטירטע אין די קאַמערען אַריין! און אַלע זענען זיך ווידער צולאָפען אין זייערע קאַמערען.

XVIII

מענדיל׳ס לעבען פאַרגאַנגענהייט:

מענדיל איז אַריין אין זיין צימער. ער איז געווען פרעה־ליך פון דער באַגעגעניש מיט זיין חבר און דאַריבער האָט ער זיך געוואָרפען אין אַלע ווינקלען רעכטס, לינקס, אין דער זייט און אין יענער, ווי אַ פרעהליכע חיה. אָט האָט ער גע־כאַפּט אַ שטיק ברויט און ווילד עס געשלונגען, אויסגעטרינקען מיט איין אָטעם אַ גלאָז וואַסער, דערנאָך האָט ער זיך אַוועק־געלעגט אויפ׳ן געלעגער און זיינע געדאַנקען האָבען אים אַוועק־געטראָגען ערגיץ ווייט, ווייט.

מענדיל איז געווען אַ רעוואָלוציאָנער. ס׳איז געווען ביי אים אַ נשמה־נויטווענדיגקייט.

מענדיל׳ס פאָטער איז געווען איינער פון יענע גאָטס־גלויביגע נשמות, וואָס האָבען שטענדיג פאַרברענגט אין געטלי־כען עקסטאַז. דאָס איז געווען אַ מאָגערער, הויכער יוד מיט פאות ביי די אויגען, אין אַ ברייטען אַטלאַסענעם כאַלאַט, אַ טלית־קטן מיט געלע ציצית און תהלים. אַ שטילער חסיד, אַ לער־נער פון ז׳הר און קבלה, אַ חצות־אָפּריכטער, מען האָט גע־זאָגט, אַז ער געהער צו צדוקס לייט, ווייל ער האָט שטענדיג פאַרברענגט אין תעניתים און אין תשובה.

דער יונגער מענדיל איז נאָכגעגאַנגען אין דער ערשטער

צייט די טריט פון פאָטער. אַ שטיבעל-בחור, אַ טאַנצער אין שמחת-תּורה. ער האָט געטראָגען אין זיך די פרעהליכקייט און אָפּפערווילליגקייט, שפּעטער אָבער איז דער עקסטאַז איבערגעגאַנגען אין דער רעוואָלוציאָנערער אַרבייט, און ווען אין גאַס האָט זיך נאָר דערפילט די באַוועגונג, איז מענדיל געוואָרען אַ נאָנטער יודעלס, וואָס האָט אויסגעפילט די פארלאַנגען זיינע און נויטווענדיגקייטען פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג.

די אַרבייט אין שטעטיל איז געווען אַ לאַנגזאַמע און שטילע; מענדיל אָבער האָט אין זיין וועזען ליב געהאַט דאָס העלדישע, שטאַרקע, דאָס איבעריגע האָט אים נישט אינטערעסירט דערום. ער איז אַוועק פון יודלען אין דער ערשטער צייט, נאָך פון קושניע. ער איז געקומען אין דער גרויסער שטאָט און פארברענגט אַ געהיים טעראָר-לעבען. אויפגעהאַלטען זיך אין קאָנספּיראטיווע שטובען און ביי נאָנטע חברים. ער איז געווען דאָס הויפּט-ראָד פון דעם לעבען.

איינמאָל איז ער ביי אַ נישט געלונגענעם אָנפאַל אַרעסטירט געוואָרען און פאַר׳משפּט געוואָרען צום טויט. דאָס גערילט אָבער האָט עס אויף קאַטאָרגע פארביטען. און פון דאָרטען הויבט זיך אָן די געשיכטע אין זיין לעבען פון וואַנדערען אין טורמעס און אַרעסטען, פון שלעפּען זיך איבער די וועגען געשלאָסען אין קייטען. מענדיל קומט קיין סיביר און פירט דאָרט אַ פרישע אַרבייט צווישען פאַרשיקטע.

7-יאָר נאָלאַנאַנד האָט ער געלעבט אין דער געגענד פון ווייסען פאָליוס, געבלאָנדזשעט איבער די שנייען און סטעפּעס און געגעסען וואָרצלען צוזאַמען מיט חיות.

אָט דאָס לעבען האָט באַרויבט אין זיין נשמה דעם יונגלישען, פרעהליכען חסיד און אַוועקגעזעצט דאָרט דעם פאַרהאַרטעוועטען רעוואָלוציאָנער.

מענדילס פנים האָט זיך שנעל אומגעענדערט, עס זענען פאַרשוואונדען די פרעהליכע, יודישע קנייטשען און עס איז

אויסגעוואַקסען אַ מענש אַנ׳אייזערנער, זיינע אויגען האָבען באַקומען אין זיך הייסע אומרויִגע פייערלעך, זיינע הענט האָבען באַקומען פרעמדע באַוועגונגען.

אָט די גאַנצע קייט פון אַרעסטען און טורמעס האָט אויך אין זיין כאַראַקטער אַריינגעבראַכט די אַרעסטאַנטסקע מאַניערען פון רעדען און פילען, און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אויפ׳ן פנים פון אָט דעם יונגען לערנער שוועבט דער אַרעסטאַנט פון סיביר, די ווייסע קאַלטע נעכט און טעג, דער הונגער און די נויט, די פוילקייט און שלעפעריגקייט פון צפון.

7-יאָר נאָכאַנאַנד האָט ער געלעבט אין ווייסקייט און אין שטילקייט, אָבער פלוצלינג האָט אַ פלאַקער געטון אין אים די בענקשאַפט אַהיים, און ער האָט צו פיס אויסגעוואַנדערט פון ווייסען לאַנד, אַדורכגעגאַנגען ווייטע דערפער און ווייסע ווייסטעניש, דאָס רויטע לעבען האָט אים געצויגען צו זיך.

מענדיל איז געקומען אַהיים און געטראָפען דאָס רויטע לעבען פלאַקערען מיט נאָך מער קראַפט, ווי פריער, און אויפסניי האָט ער זיך אַוואָרף געטון אין די אָרעמס פון דער צרבייט.

אַצינד-אָבער איז שוין מענדיל צום צווייטען מאָל אַריינגעפאַלען שוין אויף זיין נאָמען און דאָך זענען זיינע פאַרברעכענס געווען מיליטעריגע און האָבען געדראָט מיט טויט-שטראָף. ער איז שוין אָבער געווען אין יענעם נישט איבערגעשראָקענעם, פאַרהאַרטעוועטען צושטאַנד, וואָס דער שוואַכסטער אורטייל שרעקט זיי נישט.

אַצינד, ווען ער איז געלעגען טראַכטענדיג פון יודלען האָט נאָך עפעס אַ שוואַכער שטראַל פון אַמאָליגען לעבען אַ בלישטש געטון אין זיינע אויגען און איז באַלד פאַרלאָשען געוואָרען. פאַר אים איז אַדורך מיט איינמאָל דאָס בלאַסע געשטאַלט פון פאָטער, וואָס האָט אים נישט געלאָזט געהן אין גאַס אַריין אויף דער בערזע; און דאָס אַמאָליגע גוטע

פנים יודעלס, די ערשטע אַגיטאַציאָנס-רייד, מער האָט ער שוין נישט געקאָנט טראַכטען פון עפּיס און זיך וואָס פאָרשטעלען נאָר עס האָט זיך אים אויסגעדוכט, דאָס ווען ער וועט נאָכ-מאָל זעהן יודלען וועט ער אים האַלזען און קושען, ווי אַ קינד.

XIX

זאלבעטריט.

ווען יודעל און מענדיל זענען אַריין אין זייערע צימע־רען, זענען אין דער אַלגעמיינער קאַמער געבליבען נאָך דריי פאַרשוין פאַראינטערעסירטע אין זייער שמועס. דאָס זענען גע־ווען אַרעסטירטע שוין פון לאַנג, וואָס האָבען זיך ענג געהאַל־טען איינס מיט דאָס אַנדערע, צי ווייל זיי האָבען געהאַט איי־נעם און דעמזעלבען פראָצעס, צי ווייל זיי זענען נאָך פון פריער באַקאַנט געווען, אָדער דאָס האָבען זיי געהאַט צווישען זיך שטענדיג אַזאַ שמועס, וואָס עס האָט נאָר פאַראינטערעסירט זיי. דאָס האָט מען נישט געקאָנט דערקענען, נאָר ווען מען האָט זיך אין זיי איינגעקוקט האָט מען דערקענט, אַז די דריי זענען געבונדען צווישען זיך מיט עפעס.

איינער איז געווען אַ בחור'ל פון אַ יאָר 18 אַ קריסט מיט אַ בליאָנד־צעקעמטען שרינט, בלויע אויגען, וועלכע ער האָט אַלעמאָל איינגעזשמורעט, ווי ער וואָלט זיין קורצזיכטיג. ער איז געגאַנגען אָנגעטון אין אַ העלען אַנצוג מיט אַ בליישטיפט אין דער אויבערשטער קעשענע, מיט וועלכען ער האָט אַלע מאָל עפיס פאַרצייכענט. אינגאַנצען האָט ער געמאַכט אַנ'איינדרוק פון יענע האַלב־אינטעליגענטען, וואָס זענען אויסגעוואַקסען צווישען דער מאַסע, נאָר קיין איינפאַכער האָט ער דאָך נישט

אויסגעזעהן. דאָס שטילשווייגען, זיין טיפער, שאַרפער, קאַלטער בליק און זיין שמייכעל, וואָס ער האָט געגעבען נאָך לאַנג אויסהערען יענעמס רייד האָט צווישען געגעבען פון אַ שטאַרקען כאַראַקטער. איבריגענס האָט מען די שטאַרקייט פון זיין כאַראַקטער דערקענט אין זיין אַרט לעבען, וואָס ער האָט געפירט אין טורמע: פריה איז ער אויפגעשטאַנען, גענומען עפּעס צום מויל און אָוועקגעזעצט זיך לייענען. נישט קיין נפקא-מינא צי ער האָט געלייענט ערנסט, אָדער סתם געקוקט אין בוך אַריין, ער האָט געקאָנט אָפּזיצען שעה'ען און שווייגען. געזעסען איז ער נאָך פאַר'ן געריכט, נאָר געוואוסט האָט ער, אַז מען וועט אים פריער צי שפּעטער הענגען, אָדער שיסען. וואָרום ער איז באַשולדיגט אין עטליכע מאָל באַפאַלען רעגירונגס-קאַסעס פאַר דער פּאַרטיי, אין אויפרייסען עטליכע אַמוניציאָנס-פאַבריקען, אין באָמבאַרדירען אַ זשאַנדאַרמען-הויז און שליסליך האָט מען אים געכאַפּט ביי אַן אָנפאַל אויף אַ הויכגעשטעלטע פּערזאָן, וואָס איז דורכגעפאָרען אין אַ קעטשעל די גאַס. דער אָנפאַלער איז שטעהן געבליבען ראַנירט און זיך מודה געווען:—יאָ, איך האָב עס געטון.

די דאָזיגע עטליכע ווערטער האָט ער מודה געווען נישט נאָר דאַרויף, נאָר אויף יעדען אַקט, וואָס ער האָט געטון, פּונקט ווי עס וואָלט אויף אים קיין איינדרוק נישט איבערגעלאָזען. און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז ער גיט צו אַ שוואַכע באַדייטונג אי דעם אַקט, וואָס ער האָט געטון, אי דעם משפּט, און אַ סך מאָל ווען ער האָט דערמאָנט די באַשולדיגונגס-אַקטען האָט ער אַ ביטערען שמייכעל געטון.

אין גאַס האָט מען אים גערופען „סטאַלאָווי"—שטאָלענער, נאָר אין פּאַווילאָן האָט ער געהייסען „גליקליכער", ווייל אַלע זענען מקנא געווען די האַרטקייט פון זיין כאַראַקטער און די שטאַרקייט פון זיין ווילען. חבר „סטאַלאָווי" איז געווען אַ קאָנספּירירטע פּערזענליכקייט. מען האָט אים ליב געהאַט, ווי אַ הייליגטום. מען האָט אים שטענדיג איבערגעפירט פון איין דירה אין דער צווייטער, און אַ סך געזאָרגט וועגען זיין לע-

בען. וועגן „סטאַלאָווין“ זענען פאַרשידענע לעגענדען אַרומגעגאַנגען, מען האָט געזאָגט, אַז ער איז געבוירען ביי אַנ׳אָרימען שטיינערקלאַפּער, נאָר נאָך איידער ער איז געבוירען געוואָרען האָט זיך פאַר דער מוטער באַוויזען אַ געשטאַלט מיט אַ האַמער אין איין האַנט, און דער אַנדערער אַ שטיק פייער. און ווען זי איז געווען ביים גלח אויף איספּאָוויעדזש, האָט ער פאָרגעזאָגט, אַז איר זוהן וועט זיין אַזעלכער, וואָס וועט שלאָגען אומגערעכטע פאַרשוינען און וועט אַליין אין גערעכטיגקייט פאַלען. דאָס האָט זיך באַלד צעטראָגען איבער דערפלעך און דערפער, און מען האָט פון נייגעבוירענעם וואונדער ערוואַרט, און די וואונדער זענען געקומען.

חבר „סטאַלאָווי“ האָט מען אין דערהיים גערופען סטאַכאָ. ער איז אין די קינדעריאָרען געווען רעליגיעז, און האָט אָפּט מיט מורא און גאָטס-פאָרכטינקייט געקושט דעם צלם. אָרימע האָט ער ליב געהאַט, ווי דאָס לעבען, און צעטיילט זיי, וואָס ער האָט פאַרמאָגט. ווען ער איז עלטער געוואָרען איז ער אַוועק פון טאַטען, אַרבייטען אויף שאָסעען. דאָרט האָט ער זיך באַקענט מיט דער נויט און פיין פון די אַרבייטענדע און ער איז זייער גלויבען געוואָרען. חבר „סטאַלאָווי“ איז געווען אַ פּראַכטפולער רעדנער, אַנ׳אָרגאַניזאַטאָר און אַהייליגע קאַמפּס-נאַטור. ער איז געווען דער ליבלינג פון דער מאַסע.

אָט דער אַרעסטירטער איז געזעסען פאַר אַ סך טעראָריסטישע אַקטען, וואָס זענען מיט איינמאָל אַנטדעקט געוואָרען. די טעג פון משפט זענען נאָנט, אָבער ער איז גאַנץ רויג.

דער צווייטער, וואָס האָט אָנטייל גענומען אין געשפּרעך, איז געווען אַ הויכער, בלאַסער מענש פון אַ יאָר 40 מיט אַ שמאָלען לענגליכדיגען קאָפּ, וואָס דער שטערן האָט פאַרנומען ווייניגסטענס אַ דריטעל. די אויגען קאַלטע, בלויע, עטוואָס שמייכלדיגע, וואָס האָבען, דוכט זיך, אַריבערגעוואָרפען זייער שמייכלדיגקייט צו די ליפּען און דער שמייכעל האָט פאַרמאָגט אין זיך מער איראָנישעס, ווי ליבענסווירדיגעס. דאָס

איז געווען אַ קאַלטע און באַרעכנטע נאַטור, אין דער איבער־צייגונג — אַ סאָציאַל־דעמאָקראַט.

אָפּגעזעסען איז ער שוין עטליכע יאָר פאַר אַ ברייטע ליטעראַרישע טעטיגקייט. רויג געזעסען אין זיין צימער, געשרי־בען אַ סך, געמאַכט אַ סך באַמערקונגען צום פּראָגראַם פון זיין פּאַרטיי און געטראַכט, אַז ווען ער וועט פריי ווערען, וועט ער אין פּראָגראַם פון זיין פּאַרטיי אַריינטראָגען געוויסע פאָרשלאגען און ענדערונגען.

דעם דאָזיגען אַרעסטירטען האָט מען גערופען חבר רודיאָן.

רודיאָן האָט אַליין געשטאַמט פון ליטע. אין די יונגע יאָרען איז ער געגאַנגען אין אוניווערזיטעט און איז אויסגע־שלאָסען געוואָרען דערפאַר, וואָס ער האָט געאַרבייט פאַר הומאַניטאַרע צוועקען. פון דאַמאָלס אָן האָט ער אָנגעהויבען צו אַרבייטען פאַר׳ן פאָלק, ער איז געווען איינער פון די, וואָס האָבען זיך נאָך באַטייליגט אין די ערשטע גרופּען פון פאָלקס־פרייהייט, און איז דערנאָך געוואָרען אַן׳איבערצייגטער ס. ד. זייענדיג אַ יוד, האָט ער שטענדיג געוואָלט דעם נאַ־ציאָנאַליזם, אין וועלכען עס האָט געלעבט די יודישע מאַסע, נישט אַוועקרייסען פון זיינע סאָציאַלע פאָדערונגען. דאָס איז געווען איינער פון יענע פּיאָנערען, וואָס האָבען זיך באַווי־זען אין דער יודישער גאַס, אָבער גראָד פון די הויכע פענס־טער.

אין טורמע איז ער שטענדיג געווען אַ באַשיידענער מענש אין זיין טעגליכען לעבען. אַ שאַרפער דיסקוטאַנט, פאַר־מאָגט אַ שטאַרקע, ענערגישע שטים, האָט ער גערעדט ווייניג, שאַרף און אַנטשלאָסען און אָפּט צעקלאַפּט די אַרגומענטען פון זיינע געגנער. דער דריטער איז געווען אַ קריסט פון עטליכע 40 יאָר, אַ באַיאַקסענער, הויכער, מענש מיט לאַנגע וואָנסען. ער איז געזעסען שוין פון זעהר, זעהר לאַנג פאַר קעמפען פאַר דער אומאָפּהענגיגקייט פון זיין לאַנד. ער איז געווען 10 יאָר אין סיביר, דערנאָך האָט ער זיך דריי יאָר נאָכאַנאַנד געשלעפּט

איבער פאַרשידענע טורמעס אין קייטען געשמידט. די ווירקונג פון קייטען און דאָס סיביר-לעבען האָט מען דערקענט אין דער ווילדקייט פון זיינע אויגען, אין וועלכע עס איז אַ באַזונדערער וועהטאָגליכער אויסדרוק געלעגען. ער האָט געהייסען „דער שוואַרצער“—אַ פסעוודאָנים נאָך פון די אַמאָליגע יאָרען.

חבר „שוואַרצער“ האָט געשטאַמט פון זעהר אַ רייכען שטאַם, וואָס האָט פון שטענדיג אָן געטרוימט וועגען דער אומאָפּהענגיגקייט פון זיין לאַנד. ער איז געווען ענערגיש, שטאַרק אין זיינע פאַרלאַנגען און געהאַט דעם איינפאַכען אויסזעהען פון אַ פאָלקס-מענש. ער האָט גערעדט פויליש, נאָר זיין אַקצענט איז דורך דעם לעבען אין ווייטען סיביר סאַרענדערט געוואָרען. זיין שטוב איז געווען אַ קרענקליכע און נערוועזע. ער האָט אַ סך מאָל געזונגען רעוואָלוציאָנערע פאָלקס-לידער, אַז זיין קערפער האָט אַזש געציטערט פון עקסטאַז. דער היפּך פון חבר „סטאַלאָווי“ איז ער געיועןגעגען איינציגען טעראָר, אָבער ער האָט געשטרעבט צו אַ פאָלקס-אויפשטאַנד, און געגלויבט, אַז דער פאָלקס-אויפשטאַנד מוז קומען נאָר דורך אים.

קוקענדיג אַ סך מאָל דורכ'ן פענסטער צום ווייטען, בלויען הימעל האָט ער זיך מיט צאָרן אַ וואָרף געטון צום פענסטער. די קייטען פון זיינע הענט און פיס האָבען אַ קלינג געטון און ער איז צוריקגעפאַלען, ווי אַ חיה אין איר שטייג.

די אַלע דריי פאַרשידענע כאַראַקטערען האָבען אָפט געקעמפט און דיסקוטירט צווישען זיך, דאַן ווען זיי האָבען זיך באַגעגענט אין דעם אַלגעמיינעם קאַמער.

—איר זענט באַקאַנט ?—האָט רודיאָן געפרעגט מענדלען, וואָס איז געשטאַנען און באַטראַכט „סטאַלאָווין“ מיט אַ שטוינענדער מינע, ווי ער וואָלט אים ערגעץ וואו שוין געזעהען אַמאָל.

—באַקאַנט זענען מיר פון איצט, נאָר מיר דוכט זיך, אַז די קאַנטשאַפט ציט זיך שוין פון זעהר, זעהר לאַנג—האָט מענדיל בעזאָגט,קוקענדיג פאַרטראַכט אויף „סטאַלאָווין“.

„סטאַלאָווי“ האָט אים גלייך דערקענט און געזאָגט:

—חבר, גיט די האַנט! מיר האָבן איין טיראַן נאָכגעשפּירט און אַוועקגעלעגט אים אין אַ פינסטערע נאַכט.

—אין אַ פינסטערע נאַכט? איר און איך?—האָט נישט געדענקט מענדיל.

פלוצלינג האָט זיך מענדיל אַ כאַפּ-אויף געטון, ווי פון שלאָף, און אַרויפגעפאַלען אויף „סטאַלאָווין“ מיט אַ ווילד קושען. דערנאָך האָט ער א שלעפּ-געטון יודלען ביי דער האַנט און פאָרגעשטעלט:

—דאָס איז אַנ׳אַלטער חבר „סטאַלאָווי“, באַקענט אייך!

יודעל האָט מיט אַנ׳איידעלע מינע באַטראַכט „סטאַלאָווין“, ער איז אים זעהר געפעלען. עס איז אים געפעלען דאָס בלאַסע, קאַלטע פּנים און די שטילע בלויע אויגען.

אויך „סטאַלאָווי“ האָט זיך פלוצלינג עפּעס דערפרעהט, ווען ער האָט דערזעהן יודלען און ער האָט אים אינסטינקטיוו דערלאַנגט די האַנט.

—גוט וואָס מיר האָבן נאָך אַ חבר—האָט „סטאַלאָווי“ געזאָגט, באַטראַכטענדיג טיף יודעלס איידעל פּנים—און פאַרוואָס זענט איר אַריינגעפאַלען?

—אַ פראַגע, מיין פריינט, פאַרוואָס מען פאַלט אַריין?—האָט יודעל געזאָגט און זיי אַלע באַטראַכט.

רודיאָן האָט זיך נישט באַלד פאָרגעשטעלט. ער האָט געהערט צו יענע כאַראַקטערן, וואָס דערקענען זיך מיט וועמען באַלד איז פאַר זיי שווער, ער האָט געמוזט גוט אויסשטודירן יענעמס כאַראַקטער. דאָך האָט ער אַרויסגעוויזן העפליכקייט און געסטאַרעט זיך פריינדליך פאָרצוקומען יודלען. נאָר דער „שוואַרצער“, וואָס איז געשטאַנען אַביסעל פון ווייטעז, האָט, ווי אַ געניטער אַרעסטאַנט, וואָס פרעהט זיך מיט׳ן אָנקומען פון אַ חבר, געדריקט יודלען די האַנט. די אַלע צוזאַמען האָבן זיך צונויפגערעדט איבערפלעכליך פון זייער פריערדיג לעבן און צעגאַנגען זיך אין פאַרשידענע זייטן.

.X

יודעל און רודיאָן.

ווען יודעל איז אַרויס פון „סטאַלאָוויט" צימער איז אים אַנטקעגען געקומען רודיאָן, וואָס האָט זיך אָפּגעשטעלט און געזאָגט:

—חבר, אפשר וועט איר באַזוכען מיין צימער?

—גערן—האָט יודעל געזאָגט.

רודיאָן האָט קיין טעראָריסטישע העלדענטאַטען אונטער זיינע פּלייצעס נישט געהאַט, דערפאַר האָט זיין צימער געהאַט אַ גאָר אַנדערש אויסזעהן: עס איז געווען פרייער, ליכטיגער און שענער. עס איז דאָרט געשטאַנען אַ סאָפע באַצויגען מיט יאַפּאַנישע לייוואַנט-בלומען, ווייטער אַביסעל איז געשטאַנען אַ וואַשטישעל, דער צודעק פון זיין בעט איז געווען אַנ׳אייגענער און אויף דעם טיש זענען געווען אָנגעוואָרפען פאַרשידענע ביכער.

—לייענט איר עטוואָס?—האָט רודיאָן געפרעגט יודלען, — ביי אונז, כ׳מיין, ביי אונזערער פּאַרטיי, איז מען געוואוינט וועניג צו לעזען.

— פּאַרטיי-ליטעראַטור, בראָשורען. עפּעס אַנדערש איז מיר אונטער דער האַנט נישט געקומען.

—זענט איר שטענדיג, הייסט עס, געווען ווייט דערפון?

—אָ, מיין פריינט, איך בין געבוירען ביי אַ זעהר איידעלער פאַמיליע, נור די אומשטענדען האָבען מיך אַוועקגעריסען פון צו זיין דאָס, וואָס איך וואָלט אפשר געקאָנט זיין.

—דאָס ערפורטער פּראָגראַם האָט איר געלעזען?
—געהערט, נאָר איך האָב אַ קליינע אַנונג דערפון
רודיאָן האָט אַ בליק געטון אויף יודלען און עס איז אים זעהר געפעלען זיין באַשיידענקייט און דאָס איידעלע, וואָס אין זיין פּנים איז געווען באַהאַלטען און ער האָט געזאָגט:
—איר קאָנט זיך נעמען צום לייענען, וואָס נאָר אייער האַרץ גלוסט. עס וועט פיל נוצען ברענגען אייך און אייער אַנשויאונג אויפ'ן לעבען.
—אָבער וואָס קומט דערויס—האָט יודעל אַ מאַך געטון מיט דער האַנט—אָנצונעמען איצט וויסענשאַפט פאַר מיר איז שוין צו שפּעט. דען דער קאָפּ, וואָס וועט די וויסענשאַפט אָנ-נעמען, וועט דערנאָך מוזען פאַרפּנידערען צום גרוב. דער אור-טייל וועט מסתּמא גיך קומען.
—איר קאָנט נאָך אָבער נישט וויסען, וואָס דער אורטייל אייערער וועט זיין. איר דאַרפט וויסען, אַז לויט ווי איר האָט דערצעהלט, האָט איר זיך אַליין מודה געווען און דערפאַר ווערט די שטראָף פיל געמילדערט.
— גאַנצעגאַל—האָט יודעל געזאָגט—אויב איך האָב עס פּאַקטיש פאַרדינט וויל איך נישט אויסבעטלען דאָס לעבען.
—נו,—האָט רודיאָן אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, ווי ער וואָלט זאָגען:—אַ שאָד דאָס ביסעלע לעבען.
יודעל האָט גענומען די עטליכע ביכער, און באַדאַנקענ-דיג זיך רודיאָנען, אַרויס.

XXI

צווישען דריי וועלטען.

רודיאָן און „סטאַלאָווי" זענען געווען די צוויי פּרעמדע, דאָך ליבע כּוחות פאַר יודלען. פון רודיאָנען האָט יודעל אָנגעהויבען שעפען וויסענשאַפט, רויגקייט, לאָגיק, און דאָס, וואָס שאַפט די סימעטריע פון לעבען. „סטאַלאָווי" האָט געוועקט אין אים דאָס פייערל, וואָס האָט געברענט אין אים, די אָפּפערליכקייט און הייסקייט פון זיינע אינערליכע פאַרלאַנגען.

מיט „סטאַלאָווין" האָט ער גערעדט איבער נקמה, איבער טעראָר, איבער דעם קלאָגענדיגען מצב פון די אַרבייטער. מיט רודיאָנען האָט ער גערעדט פון טעאָריעס און אַנשויאונגען אין סאָציאַליזם. נאָר יודעל האָט ליב געהאַט אי דעם, אי דעם אַנדערן. נאָך צו אַ דריטען איז יודעל צוגעפאַלען, דאָס איז געווען מענדיל. מענדלען האָט ער ליב געהאַט צוליב דער ווילדער אָפּפערליכקייט, צוליב זיין וואַנדערן, פון די יונגע יאָרען אָן, אין די תפיסות און אין סיביר.

אָט די דריי באַזונדערע מענשען האָבען יודלען אַוועקגעריסען פון קליין-שטעטעלדיגער וועלט, אין וועלכער ער האָט פריער געלעבט. ער איז געוואָרען פעסטער, שטאַרקער און ווייטגעהענדער אין זיינע געדאַנקען. אַצינד איז פאַרשוואונדען געוואָרען פון אים דאָס שטעטיל און די אַלע מענשען, וואָס האָבען דאָרט געלעבט, און נור די שטוב-מענשען

האָבען אים געצויגען צו זיך מיט עפּעס אַ באַזונדער שטראַרקר בענקשאַפט. דריי פאַרשידענע וועלטען האָבען אויף אים גע- ווירקט. פון רודיאָנען האָט ער איינגעזאַפּט אין זיך די רויגקייט און קלאָרקייט. רודיאָן פלעגט אים קלאָר מאַכען די סיסטעמען אין דער וועלט-שאַפונג, אַלץ באַגרינדעט מיט פאַקטען און עפּיזאָדען, און האָט דאָס סאָציאַלע לעבען פאַר אים אַוועק- געשטעלט קלאָר מיט איר עוואָליוציע און רעוואָלוציעס. געווען איך ציטען, ווען רודיאָן האָט זיך אָנגעצינדען מיט אַן׳אינערליכען, שטילען פייער, דאָס איז געווען בעת ער האָט גערעדט וועגען דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. רודיאָן האָט אַליין געשריבען לידער אין פּראָזע, נאָר זיי זענען געשריבען געוואָרען מיט דערזעלבער גלייכגעוויכט פון זיין שכל, ווי זיי- נע אַרטיקלען.

מיט יודלען האָט ער גערעדט אַ סך און מיט אַ געוויסער וואַרעמקייט. רודיאָן האָט געפילט, אַז אויף יודלען פאַלען זיינע ווערטער, ווי טוי אויף גראָז און האָט דערפון געהאַט אַ געווי- סע צופרידענקייט.

אַז יודעל פלעגט אַוועק פון רודיאָנען, פלעגט ער זיך דערפילען ווי ניי-געבוירען. רודיאָנס בילדער זענען אים גע- שטאַנען פאַר די אויגען, רודיאָנס ווערטער האָבען אים באַ- גייסטערט. אַנדערש האָט געווירקט אויף אים „סטאַלאָווי״: יודעל פלעגט אַריין אין אַ באַגייסטערטען עקסטאַז. ער איז געוואָרען אָנגעצינדען צו יעדער אָפּפערווילליגקייט און דער טויט איז ביי אים געווען דאָס סאַמע לייכטסטע.

אין אַנדערע וועלטען האָט אים אַוועקגעטראָגען דער ווילדער, אָנגעליטענער מענדיל. מענדיל פלעגט זיך אַ וואָרף טון צו די קראַטען און זאָגען:

—אוי, ברודערל, ווען איך זאָל וועלען, צערייס איך דאָ די קראַטען! וואָס און ווער קאָן מיר שטערען צו זיין שטאַרק? אוי, אַז איך וועל אַרויס!

יודעל פלעגט אים באַטראַכטען. ער איז געווען ווילד און שטאַרק און האָט געמאַכט אַן׳איינדרוק פון אַ גרויס פייער.

וואָס קיינער וועט עס נישט איינלעשען. דאָס האָט אַוועקגע־
טריבען דעם יאוש, די אָפּטע נערוועזיטעט פון יודעלס פּנים;
אַלע טויט־בילדער, וואָס ער האָט געהאַט פאַר די אויגען זענען
פאַרשוואונדען.

אַזוי אַרום האָט יודעלס לעבען אַנדערש אָנגעהויבען
קלינגען. מער כח, מער באַרעכטיגונג האָט ער געקריגען
אין זיך אויף דעם פאַרגאַנגענעם און אין מער ליכטיגע פאַר־
בען האָט ער געזעהן זיין צוקונפט.

XXII

איך ברכה'לע ענדערט זיך.

איך ברכה'לע איז געוואָרען שוין נישט די, וואָס איז געווען פאַר'ן פאַוויליאָן-לעבען. אָפּגעזעסען עטליכע וואָכען אין דער איינזאַמער שטילקייט, עס האָבען איר אויפגעהערט מאַטערען די היים-געדאַנקען, די שניידיגע טרערען, דאָס בענקען און וויינען נאָך דער פריי. טאָג טעגליך איז זי אויפגעשטאַנען פריה און זיך אַרייפקריגענדיג צום הויכען פענסטער האָט זי אַריינגעכאַפּט אין זיך די ריינע לופט, געקוקט דאָרט אַהין צום בלויען ווייטען וואַסער. זי האָט פאַמעליך אויפגעהערט פילען, אַז זי קוקט אַרויס פון אַ פאַרשלאָסענעם צימער און עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז זי זיצט ערגעץ אין אַ רייכען שלאָס, אין אַ שלאָס פון אַ געליבטען. באַטראַכט די געגענד אַרום, האָט זי אָנגעהויבען קלאַפּען מיט די צאַרטע פינגער אין די ווענט, געקלאַפּט, גערופען, געוועקט. יודעל האָט איר געענטפערט מיט זיין ליב פינגער-קלאַפּען. עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז דאָס זאָגט ער איר אָן עפּעס אַ נייעס און גוטעס אין איר לעבען. אָט דאָס אָפּטע פינגער-קלאַפּען איז פאַרוואַנדעלט געוואָרען אין אַ מין טרייע שפּראַך, אונטער וועלכע ברכה'לעס נשמה האָט זיך דערהויבען. זי האָט וועניג איצט געטראַכט פון דער שטראָף, פון טויט, עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז זי איז עפּעס פעסטער און שטאַרקער ביי זיך.

עס האָט איר גאָרנישט געשראָקען, פאַרקערט, דורך יודעלס שטאַרקע טאַטען האָט זי די ליבשאַפט נאָך שטאַרקער גע-פילט. געווען צייטען, וואָס זי איז געוואָרען גרייט צו עפּעס אַ שטאַרקער טאַט און אַליין געוואָלט עפּעס מעכטיגעס אויס-פירען.

ברכה׳לע, דאָס קושניע-מיידעלע, איז פאַרשוואונדען און עס איז אויפגעשטאַנען אין איר די פאַרהאַרטעוועטע, רייפע פרוי. זי איז געוואָרען העכער, פעסטער אין אירע גלידער. אירע אויגען האָבען אָנגעהויבען רויגער צו קוקען, די באַוועג-גונגען אירע זענען געוואָרען לאַנגזאַמע און עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז קיינמאָל איז זי נאָך נישט געווען אַזוי זעלבסט-שטענדיג און אַזוי פריי, ווי זי איז היינט.

געווען צייטען, וואָס ברכה׳לע האָט זיך אָפּגעשפּיגעלט אין דעם וואַסער פון דער שפּ, פון וועלכער זי האָט געטרונ-קען, און זיך דערזעהן אַזאַ פרעמדע, שטאַרקע פרוי, אויף וועל-כע זי האָט נישט געגלויבט, אַז דאָס איז זי אַליין. און מערק-ווירדיג, איצט האָט זי געוואָלט זיין העלדיש, יעדע געפאַר וואָלט איר אויסגעזעהן אַ קלייניגקייט און יעדע שרעק האָט איר אויסגעזעהן גאָרנישט. און דאָס איז געווען צוליב איין זאַך: זי האָט געפילט, אַז געגענאיבער איר לעבט דאָרט איר טייע-רער יודעל. אָבער איר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז ווען זי זאָל אים איצט דערזעהן, וואָלט פאַר איר אַנ׳אַנדער מענש שטעהן: עפּעס נישט דאָס יונגעלשע, צאַרטע פּנים, דער צווייטער ברו-דער, נאָר אַ פרעמדער, שטאַרקער, אַזעלכער, וואָס איז נאָך טייערער, ווי אַ ברודער.

אָט די אַלע בלינדע, איינזאַמע געדאַנקען האָבען עפּעס ברכה׳לען אָפּגעטריי־סעלט פון אירע אומבאַוואוסטע, קינדישע יאָ-רען. זי האָט טיפער אָנגעהויבען טראַכטען פון זיך, פון איר צוקונפט, פון איר גאַנץ לעבען.

XXIII

די דיסקוסיע.

אַזוי ווי יודעל האָט געפילט, אַז אונטער דער וואַנס ענ-דערן זיך זיינע געפילען צו ברכה׳לען און זי וואַקסט אויס פּאַר זיינע אויגען אין עפּעס אַ העכערע געשטאַלט, אַזוי האָט ער אויך געפילט, אַז רודיאָנס ווערטער פירען אים אַריין אין אַ נייער אומבּאַקאַנטער וועלט. יודעל האָט אָנגעהויבען אַנדערש צו טראַכטען איבער׳ן ,,עבען. ער האָט געהערט צו יענע טיפ-זיניגע כאַראַקטערען, וואָס דאָס געפיל האָט זיך ביי זיי נישט געריכטעט לויט דעם בוך, וואָס זיי האָבען געלעזען. ער איז געווען טיף און אייגענאַרטיג.

עפּעס איינמאָל האָט רודיאָן מיט אים גערעדט איבער דער רעגעלמעסיגקייט פון זון-סיסטעם. נאָכדעם איז יודעל נישט געשלאָפען און אויף צומאָרגענס איז ער אַריינגעקומען צו רודיאָנען מיט אַ פראַגע:

—אָבער, מיין פריינט, איז נישט פאַראַן עפּעס העכערס, וואָס פירט אָן מיט׳ן סיסטעם פון זונען און שטערען?

רודיאָן האָט אַ שמייכעל געטון:

—איר מיינט אַ גאָטהייט?

—ווען איך מיין נישט קיין גאָט—האָט יודעל געזאָגט—מיין איך עפּעס אַזוינס, וואָס קאָן צעשמעטערען אָט דאָס גאַנ-צע רעגעלמעסיגע סיסטעם; אַזאַ קראַפט, וואָס איז שטאַרקער,

ווי די סיסטעמען, בעסער געזאָגט, איך גלויב, אַז ביי דער זייט פון אונזערע סיסטעמען הערשט אין לעבען אַביסעל סי-סטעמלאָזיגקייט. אוי, גאָט, ווי וואָלטען מיר אויסגעזעהן, ווען די געשיכטע פון אונזער לעבען וואָלט געהן אין איר גע-וועגליכען גאַנג! וואָלטען מיר שטענדיג געזעסען אויף אַ מין רויגען אינזעל און מיר וואָלטען פאַרגליווערט געוואָרען. טראַכט איר אַנדערש, חבר רודיאָן?

רודיאָן האָט אויפסנייַ אַ שמייכעל געטון און אַרויפלעגענ-דיג די האַנט אויף יודלען האָט ער געזאָגט:

—דאָס רעדט איר שוין פון אייער שטאַנדפונקט, פון טעראָריסטישען שטאַנדפונקט. איר פאַרטיידיגט נאָר די סיסטעמ-לאָזיגקייט.

— אָ, נישט ריכטיג! איך פאַרטיידיג נאָר דאָס, וואָס איך זעה אין לעבען. איך בין געבוירען גאַנץ אומשולדיג. איך האָב פון מיינע קינדער-יאָרען פיינט געהאַט בלוט-פאַרגיסונג און דאָך האָב איך געמוזט ווערען דאָס, וואָס איך האָב קיינ-מאָל נישט געטראַכט צו ווערען.

—דאָס נישט-נאָרמאַלע לעבען באַשאַפט נישט-נאָרמאַלע באַדינגונגען—האָט רודיאָן געזאָגט און ער האָט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט, ווי איבערצייגען יודלען, אַז דאָס וועט אַוועק-געהן.

—דערווייל אָבער זעה איך אונזער לעבען און דאָס לע-בען פון דורות און דור-דורות רויט, בלוטיג-רויט. איך בין אַ קנאָפּער קענער, נאָר דאָס רויטע לעבען האָט זיך מיר אַזוי באַוויזען. אַ טיראַן האָט מיך אַמאָל אין מיינע קינדער-יאָרען געהאַלטען אויף די הענט און זיך מיט מיר געשפּילט. שפּעטער אָבער, ווען איך בין עלטער געוואָרען און האָב דערקענט, וואָס ער איז פאַר מיר, בין איך געקומען צום געדאַנק, דאָס איך מוז אים אומברענגען. מיט וואָס וועט זיך די זאַך פאַר-ענטפערן?

—דאָס איז אָבער אויפרעגונג, ברודערקע, מיר מוזען באַהערשען דאָס געפיל פון איינציגער נקמה—האָט רודיאָן האַרט-

דאָך מילד גערעדט—מיר מוזען קעמפפען געגען אַזאַ און אַזאַ סיסטעם, אָבער נישט געגען אַזאַ און אַזאַ מענש.

—און ווי אַזוי פאַרהאַלט זיך די לאַווע אין איר וואול-קאַנישען אויסברוך? קאָנט איר דיקטירען אייער רויגקייט?

—נור דאָס זענען בלויז טיילען פון דער ערד. די טייל ערד רופען מיר ווילדע, אָדער קראַנקע.

—אָבער פאַר דער טייל שרעקען זיך מענשען דאָרט צו באַזעצען. די וואולקאַנישע ערד איז די בעסטע.

רודיאָן און יודעל האָבען דיסקוטירט האַרט, טיילמאָל בייז. נאָר ווען יודעל איז אַוועק האָט ער געפילט אַ שטילע דאַנק-באַרקייט פאַר אים, דען אַ דאַנק רודיאָנס רויגקייט האָבען זיך איינגעשאַרפט זיינע צאַרטע, הייסע באַגערען.

XXIV

דאָס ווייסע לעבען.

עס זענען געגאַנגען די טעג און נעכט לאַנגזאַמע, פאַמע-לעכדיגע, ווי עס ציען זיך אומפאַרביגע, איינטאָניגע פע-דים, דער היינט איז ענליך געווען צום נעכטען און דער נעכטען האָט קיין אַנדערע פאַרבען נישט געהאַט, ווי דער היינט.

די אַרעסטירטע ווערען צוגעוואוינט צו דער שטילקייט פון פריה מאָרגען און די זיפצען ביי דער נאַכט. נאָר ביי-טאָג געהט מען אַרויס פון די איינציגע קאַמערען און מען קומט זיך צונויף אין אַ שמועס, אַמאָל פאַלט מען אַריין אין אַ די-סקוסיע, אַמאָל אָבער הויבט יעדער אָן פאַרצעהלען פון זיין לעבען אין דער לעצטער צייט.

אַזוי זענען זיך די אַרעסטירטע איינמאָל צוזאַמענגעקומען און אָנגעהויבען רעדען וועגען פאַרשיקונגען אין סיביר. דער „שוואַרצער" און מ. נדיל, וואָס האָבען פון ווייסען, טויטען לע-בען געהאַט צו פאַרצעהלען אַ סך זענען געווען די הויפטרעד-נער.

עס איז דאַן געשטאַנען איינער פון די שטילסטע פאַר-נאַכטען, דער גרויסער קאַמער איז ביסלעכווייז פאַרדעקט געוואָ-רען פון טונקעלען נאַכט-שאָטען. און די אַרעסטירטע האָבען זיך צעלעגט איבער די בענק: פון איין זייט רודיאָן, אָנגעשפאַרט

אויף אַנ׳עלענבויגען, האָט זיך באַקוועם געמאַכט דאָס אָנטון און מיט אַ רויגען שמייכעל זיך פאַרטראַכט אויפ׳ן פנים פון אַקעגענאיבערדיגען חבר דעם „שוואַרצען“, וואָס אָנגעטון אין קייטען האָט צעצויגען וואָס מעגליך מער די הענט אַזוי, אַז די קייטען האָבען זיך שוין מער נישט געקאָנט אויסציען און ער האָט זיך צעלעגט אויף דער וואַנט.

מענדיל האָט זיך ווילד אַוועקגעוואָרפען אין אַ זייט, געקעמט מיט די פינגער די האָר אין געוואַרט; „סטאָלאָווי“ האָט פאַרלעגט אַ פוס אויף אַ פוס און אויסציענדיג פּאָראויס דעם האַלבען קערפער האָט ער גערן געהערט, וואָס ווער עס האָט עפעס דערצעהלט. דער „שוואַרצער“ האָט מיט איינמאָל אַ שאָס-אויס געטון:

—סיביר, די סונדרען, איך קאָן זיי מער, ווי דאָס גאָלדענע וויגעלע פון מיין קינדהייט. אוי, סיביר, סיביר, וואָס האָב איך דאָרט אַדורכגעמאַכט! ער האָט אַ וויש געטון די לאַנגע וואָנסען און ווייטער געזאָגט:

—איך וועל אייך איצט נישט פאַרצעהלען פון דער מינוט, ווי איך האָב פאַרלאָזט דאָס פּריצישע הויז פון מיין פּאָטער, דאָס וואָלט דויערן צו לאַנג. איך וועל אָנהויבען פון די מינוטען, וואָס איך בין אַריין אין ווייסען לאַנד אַריין. עס איז באמת שטענדיג אַ ווייס לאַנד דאָרט און עס גלוסט זיך אַ סך מאָל שטאַרבען, נאָר, וואָס מען לעבט איבער אַלץ... איך בין געקומען אַהין מיט 10 יאָר צוריק, איך און נאָך 6 פאַרשיקטע. מיר זענען געווען באַקאַנט, איך, קאַצפערסקי, אַ זוהן פון אַ פוילישען גוט-באַזיצער, סולימאַ דער שרייבער פון גמינע און קאַצפשאַק דער בירמיסטש, אַ זעלטענער מענש, אַ זיידע פון אייניגלעך. טאָג-טעגליך האָט אונז דער „קאָנאָוואָי“ געטריבען צו דער אַרבייט, באַגינען טיף אין וואַלד אַריין האָלץ האַקען. מיר זענען געשטאַנען אין וואַלד און געפרוירען. פון צייט-צו-צייט איז אַדורך עפעס אַ ווילדע חיה, אָדער אַ הערש אין פאַרשוואונדען. דאָס לעבען איז אַזוי לאַנגווייליג געוואָרען, דאָס עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז היינט, מאָרגען שטאַרבען מיר, נאָר

מען האָט עס אויסגעהאַלטען. אָט אַ שטייגער האָט פּאַסירט מיט מיר אַזאַ מין געשיכטע: איך שטעה אַזוי איינמאָל אין וואַלד איינער אַליין, דער „קאָנאָוואָי" איז נישט געוועזן און איך האָב מיר ערלויבט צו מאַכען אַ פּאָר טריט ווייטער אין וואַלד אַריין, און פּלוצלינג קוק איך מיך אום, איך דערקען נישט דאָס אָרט פון וואַנען איך בין געקומען: ווייסקייט און לערקייט אַרום. איך רוף—קיינער ענטפערט נישט, איך שטעה, פריר און שריי, נאָר קיינער הערט מיין שטים נישט. איך געה ווייטער, עס פאַלט צו די נאַכט. ווייסקייט און שטילקייט אַרום. איך גראָב מיך איין אין שניי אויף איבערנאַכט. שטיל און קאַלט. דער סיבירער טאָג—עס איז קיין טאָג נישט, נאָר עפּעס אַ קליינע צייט פון גרויער ליכטיגקייט. די ליכטיגקייט פאַר-שווינדט שנעל. און איז נאָר אַביסעלע ליכטיג געוואָרען, כ'בין אַרויס פון שניי, דערזעה איך אַ מאָדנע ערשיינונג פאַר מיר: דאָס איז געוועזן עטליכע ווילדע, וועלכע מען רופט וואַלד-מענשען, זיי געהען אַרום אין די וועלדער און טראָגען די קינדער אויפ'ן אַקסעל, און טרעפען אַנ'אונזעריגען צערייסען זיי אים אויף שטיקער. אַ שוידער נעמט מיך דורך, איך שטעק אַרויס דעם קאָפּ און ציה אים אַריין צוריק. מיט עטליכע מינו-טען שפּעטער האָב איך פון ווייטען דערהערט דאָס ווילדע שרייען און רופען זייערס. איך געה אַרויס פון שניי-גרוב און בלאָנדזשע אַרום איבער דער וויסטקייט ביז נאַכט. ביינאַכט האָט מיך אַרומגעכאַפּט אַ היץ און אַ קעלט, איך בין אַריין אין שניי-געצעלט, איך בין פיבערהאַפט איינגעשלאָפען און געהאַט מאָדנע זיסע און שרעקעדיגע חלומות.

דריי טעג זענען געוועזן אַזעלכע, איך האָב מיך שוין אויף קיין לעבען מער נישט גערעכט. איך בין אַרויף אויף אַ בוים און פון דאָרט געשריען, געוויינט און גערופען. עס איז צוגעפאַלען די דריטע נאַכט. איך שלאָף איין, איך ווייס, אַז עס איז נאַכט, נאָר איבער מיינע אויגען שיינט אַ זון. די ביי-נאַכטיגע צפון-שיין בלענדעט די אויגען מיט ליכטיגקייט. פּלוצ-לינג דערהער איך ווידער אַ שרייען, איינס פון די ווילדסטע

באַשעפּעניש — דער ווייסער בער — ער שרייט, מרוסשעט, אַז דער וואַלד ציטערט. אַלץ וואַרפט זיך אין מיר, אַלץ. פּלוצלינג האָב איך דערהערט פון ווייטן אַ קול פון אַנ׳אייגענעם. איך האָב דערקענט, אַז דאָס זענען עטליכע פון „קאָנאָוואַי״ איך האָב אַ פּרעהליכען געשריי געטון. איך האָב געפילט, אַז איך בין שוין האַלב אָפּגעשטאָרבען פון הונגער און קעלט. איך בין אַראָפּ פון בוים. איך בין געווען מיד און האָב נישט געפילט די אייגענע גלידער. די פרייד אָבער, בעת איך האָב די מענשען דערזעהן, האָט מיך צוריק אויפגעלעבט. איך האָב פאַרברענגט אין דער ווייסער וועלט גאַנצע צעהן יאָר. איינמאָל אָבער האָב איך זיך אַנטשלאָסען צו לויפען טעג, וואָכען ביז איך וועל קומען צו עפּעס אַ ישוב. ערשט דאַמאָלס האָב איך דערפילט אין מיר אַ כח צו אַנטלויפען. און איך בין געלאָפען טיפער, טיפער אין דער וועלט אַריין. אָפּגעמאַטערט זיך אין וועג 6 חדשים, האָב איך פּלוצלינג דערזעהן פאַר מיר דעם רויטליכען פּאַס הימעל פון מיין יוגענד-היים. איך האָב אַ פּרעהליכען געשריי געטון איך בין גליקליך געווען, נאָר אין דער מינוט האָט מיך איינער פון די פּאָליציילייט דערקענט און מען האָט ווידער פאַרלעגט די קייטען אויף מיינע הענט און פיס. אַזוי, מענשען, האָב איך מיך אָפּגעמאַטערט 10 יאָר—זעהט איר די הענט און פיס, וואָס זענען פון קייטען אָפּגעריבען? זעהט איר דאָס מידע, שוואַרצע פנים מיינס, זעהט איר די באַוואָקסענקייט, ווי פון אַ חיה?

דער „שוואַרצער״ האָט אויפגערעגט גערעדט און זיין שטים האָט זיך היסטעריש צעוויינט.

די אַרומיגע האָבען אים אויסגעהערט, און פון צייט-צו-צייט האָט זיך אַ שווערער זיפץ ארויסגעריסען פון אַנ׳אַנדערענס האַרץ.

— אַצינד זאָל אָט דער חבר פאַרצעהלען — האָט רוריאַן געבעטען מענדלען. מענדיל האָט זיך ווילד א הויב-אויף געטון און אַ פּאַטש טוענדיג מיט אַ האַנט אין קני האָט ער געזאָגט:

—איך וועל באַלד אָנהויבן פון קליינעם באַשקירען-שטי־בעל. פאַרהאַנגען אַ דאָרף אין סיביר, באַקוטאַ הייסט עס, אַ ווילד פאַרוואָרפען ווינקעל, אַנ׳אָרט, וואָס ליגט סך-הכל אַ שטי־קעל וועג׳ס פון אייז-ים, וואוינט דאָרט אַ קליין הייפעל באַש־קירען, שטילע שלעפעריגע מענשען, וואָס ערנערען זיך בלויז פון פיש-פאַנג און וואַסער-שלאַנגען. די מענשען עסען איינ־מאָל אין טאָג, שלאָפען נאַקעטע אין שניי, און ביקען זיך פאַר אַ קאָפּ פון אַ פיש און פאַר אַ שעפּסענקאָפּ. דאָס הויז, וואו איך און נאָך עטליכע פאַרשיקטע האָבען געלעבט איז גע־ווען דאָס הויז פון אַ באַשקיר מיט׳ן נאָמען לעמאַ, אַ קליי־נער פאַרשוין אָנגעטון אין אַ פעל. לעמאַ איז געווען אַ כשופ־מאַכער, אַ וואָרזאָגער און אַ רעדנער פאַר׳ן פאָלק. ער האָט ביים כשוף אָנגעצונדען פייער, געפּויקט אויף אַ פּויק, גע־טאַנצט, געבענטשט אָדער געשאָלטען. טיילמאָל איז ער אריינגעפאַלען אין אַ טיפען שלאָף און דאָס, וואָס ער האָט גערעדט פון שלאָף האָבען מענשען אָנגענומען פאַר אַ כשר׳ען אמת. לעמא איז געווען אַ גוטער אין דער נאַטור און איז אונז אַ סך מאָל צו נוץ געקומען. אונז איז אַסטייגער נישט ערלויבט געווען אַריבערצוגעהן פון איין דאָרף אין צווייטען, האָט לעמאַ אונז פאַרטיידיגט, אַז מיר זענען אַוועק אין וואַלד נאָך האָלץ, אָדער אויף יאַגד. לעמאַ האָט אונז געדינט שטענ־דיג מיט זיין וואַרימען אויוועןֿ; ער האָט אונז געשפּילט און געזינגען און אַ סך מאָל האָט ער אונז מיטגענומען אויף חתונות. געוואוינט אין דעם דאָרף האָבען מיר זאַלבעפיפט: איך, דער פעלדשער נאָסקע, אַ זעלנער פון מיטעלרוסלאַנד, וואָס איז אַרעסטירט געוואָרען פאַר אַגיטאַציע, פריילין „אָווטשאַרעק״ פון פוילען, אַ געשוואוירענע טעראָריסטקע, וואָס איז אַלץ פרוי נישט פאַר׳משפּט געוואָרען צום טויט, נאָר אויף אייביגע קאַטאָרגע. „ברונעט״, אַ סטודענט פון פּאָליטעכניקום און „אָווסיי״ אַ לאַטיש, אַנ׳ענערגישער, הויכער פאַרשוין אין ברילען. אַלע האָבען מיר געוואוינט אין דעם אייגענעם דאָרף, נישט ווייט איינער פון צווייטען, מיר האָבען זיך געטיילט מיט׳ן

עסען און טרינקען און צוזאַמען פאַרבראַכט, דען דאָס לעבען איז ביי אונז געווען אַוועקגעשטעלט אַזוי, דאָס מיר האָבען גישט געקאָנט לעבען איינער אָהן צווייטען. זומער-צייט האָבען מיר אָנגעטון מאַסקעס, כדי די פליגען זאָלען אונז נישט בייסען. מיר האָבען געקלעטערט אין וועלדער איבער די בערג, געשיפט איבער די וואַסערען; ווינטער האָבען מיר זיך געיאָגט נאָך ווייסע בערען, אַ סך מאָל זיי געפאַנגען און געגעסען זייער פלייש. געווען אָבער צייטען ווען די ווייסע בערען האָבען באַלעגערט אונזער הויז און שיער אונז אַליין נישט פאַרציקט.

אָט געדענק איך אַזאַ מין געשיכטע: באַגינען, מיר ליגען נאָך אויף די געלעגערס און דערהערען מיר פלוצלינג אַ מרוטשען און שרייען. מיר וועקען זיך אויף און כאַפען זיך צו די ביקסען און מעסערס. די געפאַר איז אָבער אַריבער. די בערען האָבען נאָר אויפגעגעסען די ביינער פון געפאַנגענע קאַטשקעלעך, וואָס זענען געהאָנגען אין פאָדערהויז. מיר טוען זיך אָן און לויפען נאָך די בערען. איך און „אָווטשאַרעק”, וואָס טראָגט העלדיש איר ביקס, ווי אַ מאַנספאַרשוין, זי איז אָנגעטון אין אַ וואַרעמען פעלץ, טראָגט אויפ׳ן קאָפּ אַ רונדע היטעלע און איר פנים איז ראָז-בלאַס און שטאַרק. נעבען אונז—„ברונעט” מיט אַ מעסער און נאָסקע מיט אַ קינזשאַל. מיר לויפען פאָראויס אויף בערגער און טאָלען, מיר לויפען און רוען אָפּ. „אָווטשאַרעק” באַגייסטערט אונז אַלעמען מיט איר שטאַרקייט, וואָרום געקומען איז זי אַהער אַנ׳איידעלע, צאַרטע פרוי, וואָס האָט געמאַכט אַנ׳איינדרוק, אַז זי וועט נישט אויסהאַלטען דעם טאָג, דאָך האָט זי זיך צוגעוואוינט און איז געוואָרען אַנ׳עכטע סיבירערין.

אַזוי זענען מיר פרעהליכע געלאָפען ביז פאַרנאַכט. מיר האָבען זיך געזעצט אָפּרוען און געטראַכט באַלד צוריק צו געהן. ס׳האָט זיך אָבער זעהר שנעל אָנגערוקט אַ ליכטיגע, העלע נאַכט. די לבנה האָט העל באַשיינט די ווייסע, רויגע וועלט. די שטערען האָבען אויסגעזעהען, ווי זיי וואָלטען הענ-

בען נידעריגער פון דער ערד.

מיר זענען געזעסען אונטער אַ הויכען שניי־באַרג, גע־זונגען, דערצעהלט מעשיות און צוגעפייפט, עס איז געווען אַזוי פרעהליך און גוט אויפ׳ן האַרצען, דאָס עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז צוריקקערען דאָרט אויף דער פרייער וועלט וואָלט געווען דער גרעסטער פעהלער און נאַרישקייט, איבערהויפט האָט אונז אַלעמען געהאַלטען „אָווטשאַרעק", זי איז געווען אין איר ליבע אַ באַהאַלטענע און שטילע, זי האָט אַ סך מאָל דערצעהלט פון אַ געשטאָרבענעם פאַרליבטען נאָך וועלכען זי האָט געוויינט און האָט געמאַכט אַנ׳איינדרוק, אַז זי איז נישט קיינעמס פון די אַרומיגע. זי האָט געטראָגען עפּעס אַ געוויסען פאַמיליען טרויער אין האַרצען, מיט וועלכען זי האָט זיך מיט קיינעם נישט גע־וואָלט טיילען און געזיפצט פאַר זיך אַליין.

אין דער צייט, וואָס מיר זענען אַזוי געזעסען האָבען מיר באַטראַכט „אָווטשאַרעק". זי איז דאָכמאָל געווען אַזוי טרויעריג און אומעטיג, און אירע אויגען האָבען געקוקט אויפ׳ן הויכען, פאַרפרוירענעם שניי־באַרג פונקט, ווי זי וואָלט דאָרט עפּעס אויסבעטען. „ברונעט" איז געזעסען נעבען איר און גע־האַלטען איר קאַלט ביי דער טאַליע. נאָסקע איז געזעסען אַביסעל אָפּגערוקט פון איר, „אָווסיי", איז אַרומגעגאַנגען מיט די הענט אין די קעשענעס און אונטער זיינע פיס האָט דער שניי געסקריפּעט. איך אָבער בין אַוועק פון זיי אַ טריט הונדערט און געגאַנגען נאָענט צום וואַלד, נאָכגעשפּירט צי קלויבען זיך קיין בערען נישט דאָ אַרום? ווען איך בין אַזוי געשטאַנען פון ווייט־טענס, האָב איך דערהערט אַ קראַך פון אַ באַרג אייז, וואָס איז פּלוצלינג אַראָפּגעפאַלען. איך בין צוגעלאָפען צום אָרט פון מיינע חברים. קיין שפּור פון קיין מענש, אַלע זענען פאַרשאָ־טען. איך האָב אָנגעהויבען שרייען קייגער ענטפערט נישט, איך האָב זיך פונאַנדערגעוויינט.

— — — — — — — — — — — — —

איך האָב פון איצט אָן אָנגעהויבען צו פירען אַ מאָדנע

לעבען. די פאַרשאָטענע זענען מיר נאָכגעגאַנגען, ווי שאָטענס בייטאָג, און ווי אַ חלום ביינאַכט. איך פלעג אַ סך מאָל געהן דאָרט אַהין זיך אַוועקזעצען, עס פלעגט זיך מיר אויסדוכטען אַ סך מאָל, אַז עמיץ רעדט, פרעגט זיך עפּיס, דאָס זענען אָבער געווען מיינע אייגענע ווערטער.

בין איך געבליבען אַליין. אין דאָרף האָב איך נישט געהאַט מיט וועמען צו רעדען, סיידען מיט מיין בעל-הבית, וואָס האָט שטענדיג דורך פייער געמאַכט זיין כשוף. עפּעס האָט אין מיר געוויינט, געצויגען ביים האַרצען, די שטילקייט און ווייסקייט האָט מיך שיער נישט פון זינען אַראָפּגעפירט.

בין איך אַוועק פון דעם דאָרף וויאָרשטען, מיילען ווייטער. געווען צייטען ווען מיר האָט זיך אויסגעדוכט, אַז איך בין שוין אינגאַנצען דערפרוירען, נאָר נישט מער, וואָס דאָס האַרץ פּיקט נאָך אין מיר. געפאַלען, זיך אויפגעהויבען. דער ווינט און די זאַוויערוכע האָבען מיך וויאָרשטענווייז געטראָגען. פלוצלינג דערזעה איך פאַר מיר עטליכע הייזער—דאָס דאָרף טאַבוכאַ. איך בין אַריין אין דעם דאָרף פאַרנאַכט, ווען דער סיבירער פויער שלאָפט שוין פעסט, דאָרט בילען נישט קיין הינט פון ווייטען, דאָרט הערשט אַ נאַכטיגע, טויטע שטילקייט און נאָר דער ווינט שפּילט אויף זיינע ווילדע סטרונעס. אָט בלאָזט ער אָן דאָ אַ באַרג שניי, אָט ווערט דער באַרג אַוועקגעטראָגען אויף אַנ׳אַנדער אָרט. פון צייט-צו-צייט הערט מען נאָר עפּעס אַ מעקען פון אַ ציג, אָדער הערש אין אַ שטאַל און עס דוכט זיך אויס, אַז מען איז אַריינגעפאַלען אין אַ ווייסען אייביגען גיהנם. איך בין שטעהן געבליבען און געטראַכט, וואו און אין וועלכען הויז פריער אָנצוקלאַפּען. איך האָב פאַר זיך פלוצלינג דערזעהן אַ הויז אַרומגעוויקעלט אינגאַנצען אין שטרוי. אין פאָדער-הויז איז געלעגען אַ חיה אויף אַ קייט, איך האָב נישט געוואוסט, וואָס דאָס איז. איך האָב מיך איינגעהערט, די קייט האָט טעמפּ געקלונגען. איך האָב אָנגעקלאַפּט. דאָס איז דער „קאָנאָוואַי״, וואָס היט די אַרעסטירטע זאָלען נישט

אַנטלויפען פון איין דאָרף אין צווייטען.

— דו האָסט אַנ׳ערלויבעניש צו קומען אַהער? — האָט געפרעגט דער עלטסטער פון „קאָנאָוואָי”, אַ נידעריגער, געשטופּעלטער פּאַרשוין מיט אַ לאַנגען רעוואָלווער אין דער האַנט.

איך האָב מיט זיך גאָר נישט געהאַט, איך האָב נישט געוואוסט, וואָס צו ענטפערען, איך בין שטעהן געבליבען מיט קאַלטע אויגען. דער „קאָנאָוואָי” האָט מיך אָנגעכאַפּט און געבונדען. דערנאָך האָט ער מיך, ווי דער שטייגער זייערער, אַריינגעפירט אין אַ שטאַל און צוגעבונדען צו איינעם פון די אייזערנע רינגען פאַר בהמות. ווען איך האָב מיך ארומגעקוקט אין שטאַל האָב איך דערזעהן נעבען מיר אַ פרוי פון אונזערע פּאַרשיקטע, וואָס איז אויך געבונדען געשטאַנען. איך האָב אַ ציטער געטון, דאָס איז געווען אַ מענש אַ האַלב-טויטער. דאָס פּנים און די אויגען פאַרשטאַרט, די האָר באַשאָטען מיט שניי, נאָר די ליפּען און די הענט האָבען זיך קוים באַוועגט. זי האָט געשעפּטשעט עפּעס אומפאַרשטענדליכעס. איך האָב געוואָלט אויסציען צו איר די הענט, נאָר איך אַליין בין געבונדען. און עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, קוים שטעה איך דאָ מיט איר נאָך איין טאָג בלייב איך אַזאַ טויטע בריאה, ווי זי.

איך בין געשטאַנען אַ טאָג און געפילט, אַז מיט דער נאַכט וועט קומען אויף מיר דאָס שרעקליכסטע. ביינאַכט האָב איך געפילט אַ שטאַרקע קעלט און היץ, אַ געפרוירענקייט און דורך דער געפרוירענקייט האָט מיך געפּייניגט אַ שרעקליך געפיל וועגען דער פרוי, וואָס שטעהט אַזוי עלענד און געשטאָרבען. איך האָב באַוואויגען די פיס, נאָר זיי זענען געווען, ווי נישט מיינע, איך האָב באַוואויגען מיט די הענט נאָר זיי האָבען מיר אויסגעזעהן נישט קיין אייגענע. ווי איך בין אַזוי געשטאַנען איז פּלוצלינג אַריין דער „קאָנאָוואָי”, ער האָט מיך אָפּגעבונדען און אַרויסגעפירט פון שטאַל. דריי פּאַרשוין האָבען מיך אַרומגענומען פעסט און אַרויפגעלעגט אויפ׳ן קליינעם

פּירעל, וואו אַ קליינע, דאַרע קליאַטשע איז געווען איינגעשפּאַנט. זיי האָבען געוואָלט אָפּבינדען די פּרוי און אויך זי מיטנעמען נאָר עס איז שוין נישט געווען ווען... זיי האָבען זי געלאָזט ליגען אויף דער ערד.

—הלואי וואָלט דער אויך געפּרוירען געוואָרען—האָט איינער אַ מאַך געטון מיט אַ האַנט.

—היינט, שלעפּען זיך אַרום אויף דער וועלט און מען מוז זיי נאָך אָפּהיטען, אַז דער טייוועל זאָל זיי כאַפּען!

—איך וואָלט אים פון דאַנען נישט גערירט—האָט ווידער אַ צווייטער געזאָגט,—וואָלט ער געמעגט שטאַרבען, ווי די פּרוי, וואָרום נאָך וואָס שיקט אונז די רעגירונג די מענשען אַהער?

— אספרע בנאמנות, אים איצטער צו לאָזען און נישט אַוועקפירען אויפ׳ן זאַמעל-פּונקט פון אַנטלאָפענע — האָט דער דריטער געזאָגט—נאָך וואָס ברעכען די פיס, זאָל ער פּגר׳ן, ווי אַ ציג!

—זאָל ער פּגר׳ן;—האָט נאָך איינער צוגעגעבען—זאָל ער פּגר׳ן, אָבער אַוועקפירען אַהין ווע‍לען מיר אים.

די אַלע האָבען מיך אַ לעג אַרויף געטון אויפ׳ן פּירעל. דער ווינט האָט געבלאָזען, דער שניי האָט זיך געדרעהט, ווי טויזענטער משוגענע לייקעס, איינער דעם צווייטען האָט נישט געזעהן. און עס האָט זיך מיר אויסגעדוכט, אַז אַט-אָט פריר איך, עס פרירען מיר די פיס און די הענט, דער גאַנצער קערפּער. אָבער שפּעטער האָב איך אָנגעהויבען פילען, אַז עס איז מיר שוין נישט קאַלט, און איך פיל גאָר נישט און קאָן גאָר נישט טון אַפילו אָטעמען קאָן איך נישט. פּאַמעליך זענען מיר אויסגעגאַנגען די כחות דאָס האַרץ האָט מער נישט געקלאַפּט, די אויגען האָבען גאָר נישט געזעהן.

— איר הערט, ער שטאַרבט אָפּ פאַר אונזערע אויגען — האָט איינער געזאָגט.

— לאָמיר אים אַראָפּוואַרפען אויפ׳ן וועג אין וואַלד—האָט אַ צווייטער געזאָגט—דער שניי וועט אים פאַרשיטען און קיינער וועט נישט וויסען.

איך האָב נאָך אָבער געלעבט, קיינער האָט מיך נישט אַראָפּגעוואָרפן, נאָר ווען איך האָב די אויגן געעפנט האָב איך מיך דערזעהן אין אַ שטוב.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין דער דאָזיגער שטוב האָב איך מיך אַביסעל אויפגעהייטערט און דערוואַרעמט. די שטוב-מענשען זענען געווען נישט קיין געבוירענע סיביריאַקעס, נאָר זיי האָבען דאָ שוין זעהר לאַנג געוואוינט. דער פאָטער „ציגאַנאָק" אַ קריסט מיט קניימשען אויפ'ן פּנים און מיט די לאַצען פון חעמד אויפגעריסען, איז אַהער פאַרשיקט געוואָרען מיט אַ פרוי פאַר אַ גנבה. מיט דער צייט, לעבענדיג דאָ צוזאַמען מיט די פּאָליטישע אַרעסטירטע, זענען זיי געוואָרען אַנדערע און די קינדער, וואָס זיי האָבען דאָ געבוירען, האָבען מיט די פּאָליטישע זעהר גוט געלעבט. די טאָכטער „ציגאַנאָקס" אַ בליאָנד, שטיל מעדעל האָט אין איר אויסזעהן פאַרמאָגט עטוואָס מילדעס און גוטעס. זי האָט מיר דערלאַנגט, וואָס צו עסען און טרינקען, בין איך דאָרט אָפּגעזעסען ביז פאַרנאַכט. דער „קאָנאָוואַי" איז פאַרנאַכט אַוועקגעגאַנגען אין וואַלד אַריין קלויבען האָלץ. די שטוב-מענשען זענען צו מיר צוגעקומען און דער פאָטער, וואָס האָט מיר דערלאַנגט אַ שטיק געבראָטענע פיש האָט געזאָגט:

—איך וועל אייך העלפען אַנטלויפען. דאָס אַנטלויפען זאָל געשעהן דאַמאָלס, ווען איר וועט אַרויס פון מיין שטוב. איך און מיין טאָכטער וועלען אייך אַוועקפירען אויף אַזאַ וועג, וואָס וועט אייך ברענגען צו דער אייזענבאַן און פון דאָרט אין אַ גרויסע שטאָט.

ס'איז אָנגעקומען דער „קאָנאָוואַי", וואָס האָט מיטגעברענגט מיט זיך עטליכע פּאָליטישע אַרעסטאַנטען, וועלכע מען האָט באַדאַרפט אַוועקפירען אין נאָענטען דאָרף אַריין. דער עלטסטער האָט אַ געשריי געטון:

—קום!

איך בין אויפגעשטאַנען פון אָרט. איינער פון זיי האָט

מיר געשלאָסען די הענט און איך בין געגאַנגען שטיל. אין דרויסן איז געווען אַ פינסטערניש מען האָט פאַר עטליכע טריט פון זיך נישט געזעהן דאָס הויז, און אַפילו נישט דאָס שטוב-פייערל.

דער „קאָנאָוואָי” האָט אָנגעלאָדען די ביקס, מיך גע-הייסען געהן פאָראויס און געזעגענט זיך מיט די שטוב-מענ-שען. דער פאָטער און די טאָכטער אָבער זענען שטילערהייט נאָך מיר נאָכגעגאַנגען, און ווען מיר זענען געקומען אַ וויאָרשט צוויי פון הויז, האָט מיך איינער פון דיביידע אַ ציה געטון ביי דער האַנט און איך בין מיט שנעלע טריט אַוועק אויף לינקס.

עטליכע מינוט האָט דער „קאָנאָוואָי” נישט געוואוסט פון מיין אָפּוועזענהייט. ערשט אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט מען דערפילט , אַז איך בין נישטאָ, האָבען די ביקסען-שאָסען אָנגעהויבען זיך צו הערען פון אַלע זייטען, רעכטס און לינקס.

„ציגאַנאָק” האָט דערוויל אָפּגעשרויפט די שווערע רינגען פון מיינע קייטען און מיך באַפרייט. איך האָב זיך צוקושט אי מיט'ן פאָטער, אי מיט דער טאָכטער און בין געלאָפען אין איין ריכטונג. איך האָב גאָר נישט געזעהן פאַר זיך, איך האָב נאָר געפילט די גרויסע פליאַמעס שניי, וואָס האָבען געקלאַפּט און געשמיסען אין פנים אַריין. פון צייט צו צייט האָט זיך גע-הערט אַ שאָס שטאַרקער, שוואַכער און גאָר שוואַך. איך בין אַזוי אין איין אָטעם געלאָפען אַ גאַנצע לאַנגע נאַכט.

פאַרהאַנען אין דער געגענד פון יאַקוט אַ וואַלד, וואָס פון אויסען זעהען זיך הינדערטיעריגע, ווילדע ביימער, אינ-וועניג אָבער וואוינען מענער, פרויען און קינדער, וואָס ערנע-רען זיך פון וואָרצלען און ווילדע צווייגען. די דאָזיגע מענ-שען געהען וואָכען און חדשים אַרום מיט די קינדער אויף די אַקסלען, בלאָנדזשען און וואַנדערען און וועה צו דעם באַ-שעפעניש, וואָס פאַלט אַריין אין זייערע הענט.

נישט איינער פון אונזערע פּאָליטישע האָט אָבער דעם

וואַלד געקאָנט. מען האָט געקאָנט די סכנה און מען האָט זיך געהיטען צו געהן אין אים און נעבען אים, ווי מען היט זיך פאַר פייער, דאָך זענען טויזענטער פאַרשיקטע אין אים אומגעקומען. אַ קעלט און אַ ציטערניש האָט מיך אַדורכגענומען, איך האָב מיך פון אָרט נישט גערירט. איך האָב דערזעהן פאַר זיך אַ לעדיגען בוים, בין איך אין אים אַריין. די ווילדע האָבען זיך דערנענטערט מיט אַ שטים וואָיען און ריטשען און האָבען זיך צולעגט אַרום דעם בוים. איך האָב געציטערט פון קעלט און שרעק און געסטאַרעט זיך נישט אָפּצוטעמען. איך בין איינגעשלאָפען, נאָר פון שלאָף האָט מיך אויפגעריסען דער רויטער אָפּשיין פון צפון-ליכט, וואָס לייכט אויף ביינאַכט, ווי אַ זון. איך בין אונטער דעם איינדרוק געלעגען מיט פאַרמאַכטע אויגען. מאָדנע חלומות האָבען זיך געפּליאָנטערט אין מח ביזן פרימאָרגען, ווען איך בין אַרויס פון פאַרבאַהעלטעניש און געלאָזט זיך געהן אין אומבאַקאַנטען וועג אַריין, אין גיכען האָב איך אָבער דערזעהן די רעלסען פון אַ באַן און אַ באַן-סטאַציע.

אַ קליין סיבירער הייזעל ליגט די העלפט אין שניי און אַ קליין דין רויכעלע וויקעלט זיך אַרויס פון קוימען, דאָס איז די סטאַציע. אינווענינג זענען אַרומגעגאַנגען צוויי באַןבאַאַמטע אין געלע פוטערס מיט לאַנגע קעלנער איבער די אוירען. אין דרויסען איז געשטאַנען אַ טונקעלער נעפּעל די פייערן פון זייערע לאַמטערנעס האָבען אַרויסגעשיינט דורכ'ן נעפּעל מיט אַ טרויעריגער געלקייט.

דאָ און דאָרט האָבען אַרומגעבלאָנדזשעט זייערע הויכע הינט מיט פאַרריסענע אויגען צו די שלייפען; שלעפעריגע, בלאָנדזשענדיגע, פוילע, ווי זייערע בעלי-הבתים. די הינט האָבען מיך אַ קוק-אָן געטאָן, ווי איינער זאָגט :—ווי קומט אַהער אַ פרעמדער? איך האָב מיך אָנגעזעצט נישט ווייט פון אַ גרופּע אינוואַלידען, וואָס האָבען אָפּגעוואַרט די באַן, וועלכע געהט איינמאָל אין דריי מעת-לעת דורך די ליניע. די אינוואַלידען האָבען געראַכעט די געמיינסטע מאַכאָרקע. דער

רויך האָט פאַרשטינקען די לופט, וואָס האָט מיך מינוטנ-
ווייז טרויעריג געמאַכט און געצויגען צו אַ נודנעם קאַלטען
שלאָף.

איך האָב די אויגען פאַרמאַכט, אַרבעל אין אַרבעל אַריינ-
געשטעקט און פאַמעליך פויל איינגעדרימעלט. איך האָב אין
האַלבען-שלאָף געהערט די הייזעריגע קולות פון די אינוואַלי-
דען, וואָס האָבען זיך געקלאָגט אויף זייער נויט, הונגער און
אַלטקייט, דערנאָך האָב איך פלוצלינג דערהערט דאָס סיקען
פון לאָקאָמאָטיוו, וואָס איז אָנגעקומען אויף די רעלסען. אַלע
זענען אויפגעשטאַנען פון די ערטער און צעמישט זיך אַ
וואָרף געטון צו די אַלטע, קליינע וואַגאָנען, וואו עס האָבען
פון פענסטער אַרויסגעשטעקט די קעפ פאַרשידענע טיפּע פון
די פעלקער אין צפון. איך בין אַריין אין וואַגאָן. עטליכע וויל-
דע האָר-באַוואַקסענע פנים'ער האָבען מיך אַ טשעפּ געטון און
אַ לאַך געטון. איך האָב מיך צווישען זיי אַוועקגעזעצט, די
באַן האָט גערירט און געפירט איבער ווייטע וועגען און שניי-
בערג. איך האָב געפילט, ווי איך ווער פאַרזונקען אין אַ טיפען,
אַנגענעמען שלאָף.

איך האָב מיך אויפגעכאַפּט איז שוין געווען אַ גרויער
באַגינען. ס'האָט אויסגעזעהען, ווי די באַן אין די מענשען
שטעהען עפּעס אין אַ ווייס מאַט גלאָז. איך בין געווען
מיד און נישט געוואוסט, ווי לאַנג נאָך איך וועל זיך שלעפּען
אין נעבעל פון די ווייסגרויע טעג. איך בין אַזוי געשטאַנען
אָנגעשפּאַרט אויף אַ פוס און אַ האַנט אָנגעלענט ביים פענסטער.
פלוצלינג האָט זיך אַ רוק געטון פאַר אונז אַ הויז מיט צוויי
געלע לאַמטערען, דער יאַקוטער וואָקזאַל. איך בין אַרויס פון
וואַגאָן, אָבער באַלד האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ האַנט. אַ האַנט פון
אַ דיקען, געשטופּעלטען מענשען מיט געלע וואָנסעס און אַ רע-
וואָלווער אויף אַ זייט, זי האָט מיך נישט אָפּגעלאָזט און עט-
ליכע מינוט שטאַרק געהאַלטען אָנגעקלאַמערט. דערנאָך האָט
זי מיך אַוועקגעפירט ווייט, ווייט איבער שניי-בערג אין דער
טורמע אַריין די גרויסע יאַקוטער טורמע, דאָס איז געווען דע-

זאַמעלפּונקט פאַר אַלע אַנטלאָפענע, אַנ׳אַלט הויז, וואָס האָט יאָרען געפּוילט פון שנייען און רעגענס. לאַנגע בענק און טישען זענען דאָ, דאָרט אין אומאָרדנונג געשטאַנען, אָנגעוואָרפען מיט שטרוי און ברויט-קרישקעס. הונדערטער מענשען זענען געלע-גען צוזאַמענגעדרעהט און אויסגעמישט פּונקט, ווי דאָס וואָלט געהען איין נאַטירליכער צוזאַמענמיש פון הונדערטער טעג און נעכט.

איך בין באַלד געשלאָסען געוואָרען אין קייטען און בין געוואָ-רען אַ טייל פון דער צונויפגעקנוילטקייט. מיינע שותּפים פון איין נאַרע זענען געווען צוויי לונלאָזען, וועלכע מען האָט באַשולדיגט אין אַ טעראָריסטישען אַקט געגען דער סיבירער מאַכט, זיי האָבען מיר אַ סך דערצעהלט פון זייער פּאָליטיש לעבען און געזוכט אַ וועג, ווי אַזוי אַליין צו אַנטלויפען און מיך מיטצונעמען. דריי וואָכען בין איך געזעסען צווישען מיש-מאַש פון מענשען. די טעג זענען אַוועק מיט שפּילען אין „דאַמקע" אָדער וואַרפען קאָרטען, אין רייסען שטרוי און אין סתּם ליגען מיט די אוי-גען צום פּאָלאָפּ. אָבער אין איינעם אַ פּאַרנאַ"ט איז אָנגעקו-מען פּאָליציי מיט אַ פּאַפּיר מיך צו אַרעסטירען און אָפּצופי-רען פון סיביר אַהיים, ווייל דאָרט האָט זיך געגען מיר אויפ-געוויקעלט אַ רייע נייע פּראָצעסען. דאָ האָט זיך אָנגעהויבען אַ רייע פרישע טורמעס, הונגער-קראַנקהייטען ביז איך בין געקומען אַ צושלאָגענער אַהער. און אַצינד בין איך ביי איין-נאָר לאַפּט עס דער טייוועל, ליידען איז און צוויי מאָל נעמט דיך דער טויט נישט! ווער האָט נאָך וואָס צו דער-צעהלען?

מענדיל האָט אַ קלאַפּ געטון מיט דער האַנט אין קני, זיך אַ שטעל-אויף געטון און אָנגעהויבען צו געהן שנעל אי-בערן שטוב, ווי אַנ׳אויפגערעגטע חיה. רודיאָן איז אויך אַרומ-געגאַנגען אַהין און צוריק. ער האָט נישט געהערט צו מענדיל האָט געענדיגט זיינע רייד, אָדער נישט, נאָר די ווייסע בילדער פון צפון-לאַנד האָבען געשוועבט פאַר זיינע אויגען און אַריינ-געפירט אים אין עפּעס אַ נייע ווייסע וועלט פון שרעק און

קעלט. דער „שוואַרצער" איז געבליבען ליגען מיט'ן פּנים צום פענסטער אָהן רייד, ער האָט זיך פאַרטראַכט אין די בילדער פון אייגענעם לעבען דאָרט און האָט אַ זיפץ געטון. „סטאַלאָווי" האָט פאַרויכערט אַ פּאַפּיראָס און זיינע קאַלטע בליקען האָבען זיך אָנגעשטעלט אויף די קראַטען פון אויבערשטען פענסטערל. די ווייסע וועלט מיט אירע פיינען און גרויקייטען האָבען אים נישט געשראָקען אַזוי, ווי עס האָט אים נישט געשראָקען די תליה קעגענאיבער פענסטער. ער האָט רויג אויסגערויכערט דעם פּאַפּיראָס און געשמייכעלט. דאָס זענען אַלץ נאַרישקייטען! אַלענפאַלס זענען די מעשיות אינטערעסאַנט און פאַרטרייבען די לעדיגע צייט. יודעל איז געזעסען אין אַ זייט, ער האָט אויסגעהערט יעדעס וואָרט. די בילדער האָבען, ווי אויף „סטאַלאָווין" אויף אים קיין שרעק נישט איבערגעלאָזט, נאָר האָבען אים אַוועקגעפירט אין אַ ווייטער פאַנטאַסטישער וועלט, אין אַ וועלט פון ווייסע בערג, קאַלטע אָן-אויפגענג און נעכט פון רויטען זונען-שיין.

* *
*

די דאָזיגע מעשיות און לעבענס-עפּיזאָדען האָבען זיך אַזוי געצויגען אַ גאַנצען ווינטער און האָבען געדויערט ביז'ן חודש אַפּריל, ווען די פאַרשנייטע וועלט האָט אָנגעהויבען צראָפּוואַרפען פון זיך אירע קייטען. די קאַלטע זון האָט מיט אַ פּ-ילינגס-שמייכעל אַריינגעקוקט אין די פענסטערלעך, פון די אַרעסטאַנטען, וועקענדיג אין זיי אַ געהיימע טרייסט פון פרייווערען, פון אַרומגעהן אויף יענער זייט טורמע. אָבער עפּעס אַנדערש איז פאָרגעקומען אין די קאַנצעלאַריעס. די געריכטען האָבען פאַרטיג געמאַכט די באַשולדיגונגס-אַקטען. צום פאַוולאָן אָנגעהויבען זיך באַוועגען פון אויספאָרשונגס-ריכטער פון „אָנאָוואָי'ען" און כתם באַזוכען, וואָס עס האָט אָנגעהויבען באַאומרויגען די אַרעסטירטע. יעדער האָט זיך אָנגעהויבען פאַרטראַכטען וועגען זיין פּראָצעס. דער טאָג איז היינט גרעסער

אין וואַרימער און גראָד אין זיין וואַרימקייט פילט זיך עפּעס אַנ׳אומרויִקייט. אַ נישטזיכערקייט אין לעבען. בייטאָג שפּאַנט יעדער אַרום אין זיין קאַמער, עסען עסט מען וועניגער, רעדען רעדט מען נישט און ביינאַכט שלאָפט מען מיט עקעלהאַפטע חלומות און קאָשמאַרען. אַזוי האָבען די אַלע דערפילט אַנ׳אומרויִקייט אין דעם פרילינג: דאָס שפּילען פון פייגעל אין דרויסען האָט אין זייערע הערצער אַ טרויער געבּרענגט. אָט איז מענדיל אַרומגעגאַנגען אין זיין צימער און פאַר זיינע אויגען האָבען געשוועבט די אומענדליכע שטרעקעס פון שניי, דאָס וויסטע צפון-לעבען, דאָס פייפען פון די ווינטען, די פּרעכט און זאַוויערוכעס. און באַטראַכטענדיג דעם בלויען הימעל אין דרויסען האָט זיין האַרץ געקלאַפּט מיט אַ נאָגענדע בענקשאַפט אַהין. וואו ס׳גרייט זיך אַ רויִג זומער-לעבען.

רודיאָן האָט אַרומגעשפּאַצירט אין זיין צימער אַ נערוועזער אומרויִגער, ער האָט אַלע מאָל אַראָפּגענומען די ברילען, אַ וויש-אויס געטון די גלעזלעך, צוריק זיי אָנגעטון און צעשטרייט געקוקט אין הימעל אַריין. ער האָט זיך, אמת, נישט געשראָקען פאַר קיין נייע שטראָף, אָבער דאָס אַלטע נודנע לעבען איז אים שוין צוגעגעסען געוואָרען. ער האָט געפילט, אַז עס גייט אַ פרישער זומער, וואָס וועט שוין אָבער נישט זיין, ווי פאַר אַ יאָריגער, ווי פאַר אַ צוויי יאָר. דערצו האָט אַ שוועב געטון פאַר זיינע אויגען דאָס בילד פון דער הויכער, שלאַנקער פרוי מיט׳ן איינציגען קינד, וואָס ער האָט געלאָזט אויף דער פריי. זיי וועלען, ווי פאַר אַ יאָרען, שפּאַצירען אַליין אין גאָרטען, רייסען בעז און בלימלעך און דערמאָנען דערביי דעם פאָטערס נאָמען מיט טרערען אין די אויגען. רודיאָן פלעגט דאָ אַ מינוט דעם קאָפּ אַראָפּבייגען און צוויי וואַרימע טרערען האָבען זיך פון זיינע אויגען אַ קייקעל אַראָפּ געטון אויף דער שטיינערנער פּאָדלאָגע. דער „שוואַרצער" איז אַרומגעגאַנגען מעלאַנכאָליש, אָנקוקענדיג דעם דרויסען און וואָס מער ער האָט זיך איינגעהערט אין דעם שפּילען פון פויגעל און פייפען פון פרישען פרילינגס-ווינט אַלץ מער טרויעריג און שווייגעדיג

איז ער געוואָרען. „סטאַלאָווי“ איז געלעגען אויפ'ן בעטעל
און געקוקט דאָרט ווייט צום שפּיץ פון דער תּליה, ער האָט
שוין זיין משפּט געזעהן פאַר די אויגען. ער האָט געוואוסט,
אַז היינט—מאָרגען וועט מען אים אַרויפציען אויפ'ן שפּיץ
פון סלופּ, ער וועט זיך וואַרפען אַ פּאָר מינוט, דערנאָך וועט
ער אַ קאַלטער פאַלען אין גרוב אַריין. דאָס בילד האָט אים
בּישט געשראָקען, ווען ער האָט זיך אָבער דערמאָנט אין וויינענ-
דיגען פּנים פון פאָטער און מוטער, ווען זיי וועלען געוואָר
ווערען, אַז ער איז טויט, האָט ער אַליין אַ קרומע מינע גע-
מאַכט און האָט אַ פייכטקייט געפילט אַרום די אויגען. יודעל
איז געגאַנגען אַהין און צוריק איבערן צימער, און זיך גע-
זעצט קעגענאיבערן פענסטערל. ס'שווימען די דיקע שטיקער
וואָלקען, דאָס קליינע ברוינע קינדער-פּנים איז געלעגען אויף
זיין האַנט אָנגעלענט און פון זיינע טונקעלע אויגען, פּאַ-
ריסענע צום הימעל, האָבען אַרויסגעבליקט צוויי מידע פייער-
לעך. ווי „סטאַלאָווי“ האָט ער אַלעמאָל באַטראַכט פון ווייטען
דעם הויכען שפּיץ פון דער תּליה, ער האָט זיך פאָרגעשטעלט
ווי היינט—מאָרגען וועט מען אים ביינאַכט אַרויסנעמען פון
געלעגער. צוויי רויטע מענשען, מיט פאַקעלען אין די הענט
וועלען אים צופירען צום באַריער, מען וועט אים הייסען
ודוי זאָגען און ער וועט אַרויפגעצויגען ווערען אויפ'ן העכ-
סטען שפּיץ פון סלופּ. דאָרט וועט ער עטליכע מינוט זיך
ווערגען, ציטערן קראַמפּהאַפט מיט די פויסטען און דערנאָך
אַראָפּפאַלען צו דער קאַלטער ערד און דערנאָך... אַ שוידער
און ווי אַ שטאַרקער דריק אין האַלז האָט אים אַ טרייסעל
געטון. ער האָט זיך, ווי אַ וואַנזיניגער, אַ הויב-אויף געטון
אָנגעהויבען געהן אַהין און צוריק און מיט איינמאָל האָט
ער זיך אַ וואָרף געטון צו דער וואַנט, וואו עס איז געזעסען
ברכה'לע. ער האָט אָנגעהויבען קלאַפּען מיט די פינגער מיט
די פויסטען און מיט די גאַנצע הענט, ווי ער וואָלט רופען
אַנ'אַליאַרם. אויף דעם קלאַפּען האָט אים ברכה'לע געענט-
פערט מיט דעמזעלבען אַליאַרמירענדען טאַקט, אויף וועלכען

ער איז אַ סך מאָל שטעהן געבליבען דערשראָקען פאַר זיך אַליין. אַ סך מאָל איז ער געבליבען ביי דער וואַנט מיט די הענט פאַר די אויגען, ער האָט זיך דערמאָנט, אַז ער האָט פאַראומגליקט אַ שטעטעל; דורך אים זענען חרוב געוואָרען הייזער און מענשען-לעבענס און אָט שטעהט איינע אַנ׳אומ-גליקליכע אונטער דער וואַנט, וואָס וועט אויך אומקומען, ווי ער אָדער בלייבען אַנ׳איינציגע יתומה אין אַ געפענגעניש. אַ הייסער ציטער האָט אַדורכגענומען זיינע ביינער, ער האָט געפילט, אַז אַלץ שטאַרבט אין אים אָפּ. אַ מידער האָט ער זיך אַוועקגעוואָרפען אויפ׳ן בעטעל.

XXV

אין צווייען.

דער איינזאַמער פרילינג האָט אין יודלען צעשפּילט די פאַרבאַהאַלטענסטע סטרונעס פון האַרץ. ער האָט אָנגעהויבען בענקען ערגעץ אין אַנ׳אומבאַקאַנט לאַנד אַריין, נאָך עפּעס אַנ׳אומבאַקאַנט פרויען-פּנים, נאָך אַ מוטער און אַ פאָטער. ער האָט אָנגעהויבען פילען אין זיך יענק באַדויערען פון אַ קינד, וואָס איז אויסגעוואַקסען צווישען די שפּילעדיגע שוועס-טערלעך און ברידערלעך פון עפּעס אַנ׳אומבאַקאַנטען בלומען-ריח פון די לאָנקעס און גערטנער, איבער וועלכע ער האָט אַמאָל, אַמאָל, אין די קינדער-יאָרען שפּאַצירט, אַ ריח פון פריש-קאַלט וואַסער; פון עפּעס אַ טויבען-פליען געגען בלויען הימעל. דאָס אַלץ האָט זיך צעשפּילט אין אים מיט קלעגליכע סטרונעס, נאָכמער ווען ער האָט זיך דערמאָנט, אַז אים שטעהט פאָר אַ מינוט פון שיידען זיך מיט אָט דער יונגער, שענער וועלט.

ער האָט זיך באַטראַכט, אַז גראָד ווען ער וועט פאַ-לען אין שטילען, פינסטערן גרוב און ער וועט שוין גאָר-נישט פילען און גאָרנישט זעהן. ס׳וועלען שענע, יונגע בלומען זיך וואַקסען פאַר אַנדערע יונגע מענשען און די אַנדערע וועלען אין זיך קיין שולד נישט טראָגען. זיי וועלען פריי דורכשפּאַצירען זייערע זומערן און ווינטערן.

ביי די געדאַנקען האָט ער געפילט אין זיך אַ געוואַלדיגע עלענדקייט. עס האָט אים אָנגעהויבען צו ציען צו ברכה׳לען. אַצינד האָט ער דורך דער וואַנט געפילט, אַז זי איז עלטער, שטאַרקער און פעסטער און צוזאַמען מיט די קליגליכע טענער פון פאַרלוירענעם פרילינג האָט ער זיך אָנגעהויבען פילען אַ קלעגליכקייט דערפון, וואָס זי, ברכה׳לע, וואָס וועט אַרויס פון געריכט אַן׳אומשולדיגע, וועט בלייבען איינע אַליין אויף דער וועלט, און עס וועט בלייבען פאַר ברכה׳לען עפּעס אַ פינסטער שטיק פון אַ ליבען מת, וואָס וועט איר קיין רוה נישט לאָזען. ביי דעם געדאַנק איז יודלען איינגעפאַלען, אַז עס איצט נאָך איידער עס ווערט אַרויסגעטראָגען דער אורטייל, זאָל ער זיך באַגעגענען מיט ברכה׳לען. זיך באַגעגענען נישט, ווי קיין צוויי ליבענדע, נאָר, ווי מאַן און ווייב, עס זאָל פאַרבלייבען אין איר אַ וועזען, וואָס זאָל נאָך זיין טויט באַרויגען איר איינזאַם געמיט. דאָס געפיל איז ביי אים געווען אַזוי שטאַרק, דאָס עס האָט אים קיין רוה נישט געלאָזט. אויך ביי ברכה׳לען האָבען די געדאַנקען געשלאָגען, ווי אַ ווילדער קוואַל, די וואַרעמקייט אויך דרויסען, דער בלומען-ריח, דאָס פויגעל-פּישטשען און דאָס בלינדע געפיל צו זעהן יודלען איצט, אין דער צייט, ווען זיין לעבען און איר לעבען שטעהען צווישען פרילינג און טויט — פ׳האָט איר קיין רוה נישט געלאָזט. עס האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז איצט וואָלט זי וועלען זעהן יודלען אין געשטאַלט פון אַ מאַן, וואָס זאָל זי דריקען אין זיינע אָרעמס און דערפון זאָל זי פילען אין זיך עפּעס אַזעלכעס, וואָס וועט בלייבען נאָך זייער טויט. עס וועט פרעגען, ווי האָט אויסגעזעהן דער טאַטע און די מאַמע, ווי אַזוי האָבען זיי געלעבט און ווי געשטאָרבען. אַזעלכע געדאַנקען האָבען זיי ביידע אין זיך געטראָגען אין די אָנפאַנג פרילינגס-טעג, אין די טעג ווען יעדער האָט אָנגעהויבען טראַכטען פון זיין משפט.

XXVI

די געריכטס־פּראָצעדור.

נאָך אין די ערשטע טעג פון פרילינג האָבען די גע-
דיכטס קאָנצעלאַריעס און זייערע אויספאָרשונגס-ריכטער גע-
אַרבייט פיבערהאַפט. אין פאַרלויף פון רויגען ווינטער איז גע-
לונגען פעסטצושטעלען ווער, וואָס עס האָט געטון אין זיין
„געהיימען ווינקעל״. מען האָט גצזולט דעם פלאָנטער פון פאַר-
וויקעלטע פּראָצעסען און עס איז געלונגען צו געפונען די
קניפּען, וואָס האָבען נישט פאַרשטענדליך געמאַכט איינינע
ענינים.

די פּראָטאָקאָלען זענען פערטיג געוואָרען און פאַר-
חתמ׳עט געוואָרען מיט רויטע זיגלען. די עדות זענען געשטאַ-
נען גרייט. מען האָט נאָר נאָכאַמאָל, דאָס לעצטע מאָל, גע-
דאַרפט נעמען די באַשולדיגטע אויפ׳ן פאַרהער.

און אָט זענען געקומען די לעצטע טעג, ווען דער פּאַ-
וויליאָן האָט געשוויבעלט און געגריבעלט פון פאַרשידענע מיני
באַאַמטע, וואָס זענען אַפּגעזעסען ביי די באַשולדיגטע שעה׳ען,
זיי געפאָרשט, געפרעגט, אפשר האָבען זיי, וואָס צוצוגעבען
צו זייערע ערשטע ערקלערונגען. טיילמאָל האָט מען פון נישט-
וואו און ווען אַ רוף געטון איינעם פון די באַשולדיגטע און,
אונטער אַ „קאָנוואָי״ אים אָפּגעפירט צום אויספאָרשונגס-ריכ-
טער.

אזוי איז איינמאָל אויפגעשטאַנען פון געלעגער רודיאָן, אָנגעטון זיינע טונקעלע קליידער, און אונטער דער וואַך פון א „קאָנאָוואָי" אַוועק צום אויספאָרשונגס ריכטער, כאָטש זיין משפּט איז שוין פון לאַנג געווען אַ פאַרטיגער. ווען ער איז געקומען צום ריכטער האָט מען פאַר אים אויפגעוויקעלט עפּעס אַ נייע רייע זינד. רודיאָן האָט זיך נישט מודה געווען און איז צוריקגעקומען אַ מרה-שחורה׳דיגער, שווייגזאַמער. אַוועק-געזעצט זיך, פאַרלעגט ביידע הענט און אַ הויכן שווערען זיפץ געטון. באַלד אויפ׳ן צווייטען טאָג האָט מען גערופען מענדלען צום ריכטער. און ווען ער איז צוריקגעקומען פון ריכטער האָט ער כרעהליך אַ וואָרף אַראָפּ געטון פון זיך די מלבושים און אויכגעשריען:

—נאָך אַ בלימעלע אין גאָרטען פון מיינע חטאים, נאָר וואָס מאַכט עס אויס, מען שמייסט פאַלט נאָך אַ שמיץ צו-געלעבט, די הויט איז קיין עין הרע אַ פעסטע און קאָן אויס-האַלטען!

מענדילס פרעהליכע מינע האָט אַביסעל אויפגעהייטערט די באַשולדיגטע. זיי זענען געוואָרען מוטיגער און אונטער׳ן פרעהליכען קלאַנג פון זיינע רייד האָבען זיי ביטער געשמיי-כעלט.

אין צוויי טעג אַרום האָט מען גערופען „סטאַלאָווין". „סטאַלאָווי" האָט זיך, ווי זיין שטייגער, נישט אויפגערעגט און זיין קאַלטער שמייכעל, וואָס איז שטענדיג געלעגען אין זיינע אויגען האָט זיך נישט געענדערט. ער האָט זיך געזוימט ביים ריכטער אַ שעה דריי און איז צוריקגעקומען מיט דער אייגע-נער מינע, וואָס ער איז אַוועק:

—באַ, אַלטע נאַרישקייטען;—האָט ער אַ מאַך געטון מיט דער האַנט און ער האָט אָנגעהויבען רעדען פון אַנדערע זאַ-כען פונקט, ווי דאָס וואָלט געווען אַ פרעמדער ענין.

אין דעם אייגענעם טאָג האָט מען דעם „שוואַרצען" אַ נעם אַרונטער געטון אונטערן שוץ פון אַ שטאַרקען „קאָנאָוואָי" און אים אָפּגעפירט אין אויספאָרשונגס-געריכט. דער „שוואַר-

צער״ איז געווען נערוועז פון זיינע וואַנדערונגען אין די טור־
מעס און אַרעסטען, ער האָט זיך אַ מינוט איינגעשפּאַרט און
נישט געוואָלט געהן. זיינע גרויסע, אומרויִגע אויגען האָבען מיט
פאַראַכטונג אָנגעקוקט די „קאָנאָוואָי״־אָנפירער. ווען ער איז צו־
ריקגעקומען האָט ער אויסגעשאָסען מיט אַ געוויין, ווי אַ קינד:
— וואָס ווילען זיי פון מיר?—זאָלען זיי מיר שוין צונעמען
דאָס לעבען!

איינער, נאָר יודעל איז שוין מער נישט גערופען געוואָ־
רען אין די לעצטע טעג פון משפט צום ריכטער. ער האָט
אַלע מאָל אָנגעקלאַפּט מיט אַ שטאַרקער פויסט אין וואַנט צו
ברכה׳לען און, אַז ברכה׳לע האָט שוואַך אָפּגעענטפערט, האָט
ער פאַרבאַהאַלטען דעם קאָפּ אין די הענט און צוויי טרערען
זענען אַרויס פון זיינע אויגען.

XXVII

אויף דער באַשולדיגונגס-באַנק.

דער טאָג איז געווען איינער פון די געבענשטע מאַי-טעג אין שטאָט. דעם פרילינג דערקענט מען נאָך נישט אויף דער ברוקירטער גאַס, נאָר אין די פּנים׳ער פון די פרויען דערקענט זיך שוין יענע בלאַסע ראָזקייט, וואָס באַווייזט, אַז דאָס האַרץ פילט דעם פרילינג, כאָטש עס זעהט אים נאָך נישט דאָס אויג. די וואַרימע זון איז געשטאַנען גע-גען די ברוקירטע, ריינע גאַסען, וואו עס האָט געשוויבעלט און געגריבעלט פון העל-אָנגעטוענע קינדער און פרויען. עס האָט זיך אויסגעדרוקט, אַז אין זייער פרעהליכער שטים קלינגט די ערוואַרטונג פון עפּעס אַזאַ נייעס, קינפטיגען זומער-לעבען, וואָס איז נאָך ביז אַהער קיינמאָל נישט געווען. מילד איז געווען דער טאָג, נאָר נאָך מילדער האָבען אויסגעזעהן די מענשען, וואָס האָבען נאָך קיין גרין בלעטיל נישט געזעהן און האָבען דאָך געפילט דעם פרילינג. פון צייט-צו-צייט האָט אי-בערן בלויען הימעל אַ פּישטש געטון אַ פויגעל, וואָס האָט ווי אָנגעזאָגט: „אָט בין איך געווען צווישען גרינע בוימער און פרישע טייכען, און פאַרוואָס געהט איר נישט אַהין?"

פרעהליך-טומלענדיג איז געווען דאָס לעבען אין גאַס. עס האָט, ווי מיטגעקלינגען מיט די טויזענטער גאָלדענע גלאָקען פון דער נאַטור, נאָר אַ טומעל, אַ שרעקליכער, אומרויגער האָט געהערשט אין איין הויז. דאָס איז געווען דאָס הויז פון הויכען

געריכט. דאָרט, ביים גרינעם, ריינעם טיש זענען געזעסן דריי ריכטער ריינע, ציכטיגע און צופרידענע פונקט, ווי זיי וואָלטען נישט פאַרמאָגען קיין טויט-אורטייל פאַר מענשען. אַרום זיי זענען געשטאַנען הונדערטער נייגיריגע, וואָס האָבען געלייענט אין זייערע פנים׳ער: באַגנעדיגונג? לייכטע שטראָף? אָדער גאָר עפּעס אַזעלכעס, וואָס איז נאָך שווערער ווי דער טויט. און ווייטער צו דער טיר צו זענען געזעסן צוויי פאַר׳מרה׳-שחורה׳טע, וואָס האָבען באַטראַכט די מענשען און די ריכטער נישט פאַרשטענדליך. דאָס זענען געווען: יודעל און ברכה׳לע. ביי-דע האָבען זיי די קעפּ געהאַלטען אַראָפּגעלאָזט, געשעמט זיך, נאָר אונטער זייער שעמעוודיגקייט איז געלעגען עפּעס אַ שטי-לער באַשיידענער שטאָלץ: מיר האָבען געהאַנדעלט לויט אונ-זער געוויסען און מיר האָבען פאַר קיינעם קיין מורא נישט. יודעל האָט זיך אַלעמאָל מער אָנגעבויגען אויף אַ זייט און טרעפּענדיג זיך מיט׳ן שניידיגען בליק פון פּובליקום האָט ער די אויגען אַוועקגעכאַפּט. ברכה׳לע האָט איינגאַנצען די אויגען נישט אויפגעהויבען. אויף אַ צווייטער באַנק איז געזעסן, איי-נער אַליין, רודיאָן. אַרום די ברעמען פון די אויגען זיינע האָט, ווי אַ זוים, געשלאָגען אַ רויטער באַנד. ער איז געזעסן אומ-רויג און נערוועז פאַריכט דעם קאָלנער פון העמד און די צעוואָרפענע שלייף זיינע. ער האָט די אויגען נישט אויפגע-הויבען ביז דער ריכטער האָט איבערגעלייענט יענעמס משפט.

„סטאַלאָווי" איז געזעסן אין אַ ווינקעל, ער איז געווען גוט באַוואַכט פון אַלע זייטען. ער איז געזעסן רויג, אָנגע-לענט מיט די הענט אויף די קניען און מיט זיינע בלוי-גרויע אויגען געקוקט גלייך צום פּובליקום און צו די ריכטער, ווי אַ שטיינערנע סטאַטוע. נישט ווייט פון אים איז געזעסן דער „שוואַרצער" אין זיינע קייטען געשמידט. ער האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען און אַ סך מאָל האָט ער אויסגעשאָסען מיט אַ געוויין.

אָט די אַלע פּאַווילאָן-לייט זענען שוין צום דריטען מאָל געפירט געוואָרען צום געריכט און זייער משפט האָט מען

ערוואַכט יעדע מינוט. היינט אָבער איז שוין געקומען צו דער לעצטער פּאַזע און יעדער אָנגעקלאָגטער איז שוין געזעסן מיט זאויסגעשפּיצטע אויערן צו הערען זיין סוף.

אַט איז געשטאַנען פון ווייטען רודיאָנס פּאַרטיידיגער און מיט פלאַמענדיגע ווערטער באַוויזען רודיאָנס אומשולדיגקייט אין דעם נייעם באַשולדיגונגס-אַקט. דער פּראָקוראָר האָט אים צעקלאַפּט מיט נייע באַווייזען. און זאַל האָט געהערשט אַ שטילקייט. אַלע פּנים׳ער זענען געווען געווענדעט צום גרינעם טיש, עס האָט זיך נאָר געהערט אַ שטיל האַרץ-קלאַפּען. ווען דער פּראָקוראָר האָט געענדיגט האָט דער ריכטער הויך געפרעגט:

—באַשולדיגטער! האָט איר נאָך וואָס צו זאָגען וועגען אייער ענין? מיר גיבען אייך אַליין דאָס לעצטע וואָרט, פאַרטיידיגט אייך און באַווייזט אייער אומשולד! דאַמאָלס איז רודיאָן אויפגעשטאַנען פון אָרט, ער האָט זיך פאַרריכט דעם שלייף, די האָר, אַוויש אויס געטון די אויגען און שטעהן בלייבענדיג גלייך האָט ער געזאָגט מיט זיין פעסטער שטים, אין וועלכער עס האָט געקלונגען דער שטאָלץ פון אַ געלערנטען און איבערצייגטען כאַראַקטער:

—הערען ריכטער! איך האָב אויסגעהערט דאָס אַלץ, וועגען וועלכען איר באַשולדיגט מיך; אַ טייל דערפון איז אמת, אַ טייל דערפון געהער אָבער צו יענע ליגענס, וואָס ווערען פאַבריצירט אין די הויכע קאַנצעלאַריעס. אָבער אייערע אמת׳ן און אייערע גרונדלאָזע באַשולדיגונגען וועלען אין גיכען אָפּגעמעקט ווערען, ווי שטויב, ווי אַ פאַרפוילטער בנין. נאָנט איז די צייט, וואָס אייערע אמת׳ן וועלען פאַרשוואונדען און אויף אייערע חורבות וועלען אויסוואַקסען אַנדערע משפט׳ער—אַצינד מוז איך נאָך שווייגען.. אַט דאָס איז אַלץ, וואָס איך האָב אייך צו זאָגען, הערען ריכטער!

רודיאָן האָט די פּאָר ווערטער געזאָגט מיט אַ קאַלטער רויגקייט און זיך אַוועקגעזעצט, אָבער די אָדערען אין זיינע שלייפען זענען געגאַנגען אין דער שנעלסטער באַוועגונג. עס איז

געוואָרען אַ פּאָר מינוט שטיל. די ריכטער האָבען זיך אַ סוד'ע געטון צווישען זיך און דער עלטסטער ריכטער האָט אָנגעהויבען לייענען דעם משפט, פון וועלכען עס איז געוואָרען אַרויסגעטראָגען דער אורטייל:

אייביגע תפיסה! אייביגע שטילע איינזאַמקייט! האָט עמיץ אַ מורמעל געטון. רודיאָן האָט נערוועז אַ ציטער געטון און געבליבען זיצען אַ דערשלאָגענער. פון פּובליקום האָט זיך געהערט אַ גערויש און אַ געטומעל. אַ פרוי מיט אַ קינד ביי דער האַנט האָט זיך אַ וואָרף געטון צו די באַריערען,—רודיאָנס פרוי—און געוואָלט צוקומען צום פאַר'משפּט'ען. פּאָליציי האָט איר נישט דערלאָזט. אין זאַל האָט אָנגעהויבען שטיל ווערען און דער אורטייל איז געוואָרען, ווי אָפּגעמעקט פון געריכטס־טיש. דאָס פּובליקום האָט אָנגעהויבען קוקען די ריכטער אין די אויגען אַריין. מען האָט געמאַכט אַ שטיקעל הפסקה.

באַלד אָבער האָט איינער פון די ריכטער אַ רוף געטון:

—קאַלעצקי!—זיין פּסעוודאָנים „דער שוואַרצער". פון דער באַשילדיגונגס־באַנק האָט זיך געהערט אַ ציטער פון קייטען און אָפּרופען זיך:—„איך".

באַלד האָבען צוויי פּאַרטיידיגער אָנגעהויבען האַלטען זייערע פּאַרטיידיגונגס־רעדעס, נאָר עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דאָס געריכט האַלט סיי ווי סיי די נייע באַשולדיגונגען געגען אים פאַר גרונדלאָז און מען האָט אים באַפרייט. דער „שוואַרצער" האָט דאָס מאָל אַרויסגעוויזען די מידקייט זיינע פון צו וואַלגערן זיך אין טורמעס, די מורא, און די פרייד זיינע פון זיין פרייהייט. ער האָט אויסגעצויגען די הענט צו די ריכטער, אַלס סימן פון דאַנקבאַרקייט און זיך אַוועקגעזעצט, גליקליך אָפּסאָפּענדיג דעם זומעס.

פון פּובליקום האָט מען דערזעהען עטליכע אויפגעהויבענע הענט מיט ווייסע טיכלעך, אַ פריידס־געשריי אין שטיל. דערנאָך זענען פאָרגעקומען עטליכע פּאַרמאַליטעטען, וואָס האָבען פאַרענדיגט די זיצונגען פון פאַרמיטאָג.

XXVIII

„סטאַלאָווי“ און מענדיל.

דער גלאָק פון ריכטער-טיש האָט געגעבן אַ הויכן קלינג, אַ סימן, אַז עס געהט אַ זעהר שווערער פּראָצעס און מען בעט דאַרום רוּע.

דער פּראָצעס איז באַשטאַנען פון אַ רייע באַווייזען, אַז „סטאַלאָווי“ איז זינט צוויי יאָר באַגאַנגען פיל מאָרדען געגען הויכגעשטעלטע פּאַרשוינען. ער האָט זיך אויף אַ טייל מודה געווען, נאָר אַ טייל זענען געלעגען אונטער אַ שלייער פון דונקעלקייט, דען אין זיי איז נאָך פאַרמישט געווען איינער, אַ געבּרענגטער פון סיביר, מענדיל כפיוואַק. אָט די דאָזיגע מעלדונג פון די ריכטער האָט אין דער מינוט געוואָרפען אַ טויטשטילקייט צווישען די מענשען. עס האָט קיינער נישט געבּרעגט און נישט געענטפערט, ווי אַלעמענס פּנים׳ער יואָלטען פאַרגליווערט געוואָרען. דער ריכטער האָט אַ רוף געטון:

—סטאַניסלאַוו שובּאַרסקי — פּסעוודאָנים „סטאַלאָווי“, זענט איר עס?

— „איך“ — האָט געענטפערט אַ טרוקענע שטים—איך און נישט קיין אַנדערער!

עס איז אַ מינוט שטיל געוואָרען, באַלד נאָכדעם האָט מען געפרעגט: „און כפיוואַק?“

באַלד איז פון אַ צווייטען צימער אַריין אַ „קאָנאָווּאָי“ פון

6 פאַרשוין. אין דערמיט איז געשטאַנען אַ טונקעלער, הויכער מענש, וואָס האָט זיך געוואָלט אַ וואָרף טון צו עפּעס אַ באַנק, נאָר איינער פון דער וואַך האָט אים אָנגעוויזן אויף אַן אַנדער אָרט. ערוואַרטונג און שטילע אויפרעגונג האָט געהערשט אויף די פּנים׳ער פון די מענשען. עס האָבען אַלע געקוקט אין דער זייט פון די באַשולדיגטע, נאָר די באַשולדיגטע זענען געזעסען ווייט איינער פון צווייטען, און האָבען זיך אַפילו נישט אַ קוק-געטון אין די אויגען אַריין, ווי צוויי פרעמדע באַשולדיגטע.

„סטאַלאָווי״ איז געזעסען אויף אַ האַנט אָנגעשפּאַרט און מיט אַ קאַלטער גלייכגילטיגקייט באַטראַכט דעם טיש, ווי עפּעס אַ נאַרישען קינעמאַטאָגראַף, פון וועלכען ער וועט באַלד אַוועקגעהן מיט אַ שפּאָט-שמייכעל אויף די ליפּען. עס האָט אים נישט געהאַרט, נישט דאָס מורא׳דיגע פּנים פון די ריכ-טער און נישט דער גלח, וואָס איז געשטאַנען ביי דער זייט גרייט אויף אַ שבועה צו געבען די עדות. ער האָט געקוקט און געקוקט, יעדעס מאָל האָט ער לייכט אַ מאַך געטון מיט דער האַנט און אַ קאַלטער שמייכעל איז פאַרביי זיינע ליפּען.

מענדיל, פאַרקערט, האָט זיך געהאַלטען אומרויג, זיינע טונקעלע האַרטע האָר זענען געווען ווילד צעשויבערט, די אויגען האָבען געפלאַמט פון צעגליאונג. ער האָט זיך געוואָרפען, אויפגעהויבען, געזועצט.

דאָס לייענען דעם פּראָטאָקאָל און די פאַרטיידיגונגס-רעדעס פון די אַדוואָקאַטען האָט געדויערט עטליכע שעה, די פאַרטיידיגער האָבען דאָס מאָל גערעדט שאַרף און זייער פאַר-לאַנג איז געווען איינער — פאַרטוישען די צוויי באַשולדיגטע דעם טויט-שטראָף אויף אייביגע קאַטאָרגע. און די ריכטער זענען געזעסען מיט שמייכלענדיגע פּנים׳ער, ווי איינער זאָגט: וואָס האַרט עס מיך דען? סיי ווי סיי בין איך דער שופט און דער זיגעל-לעגער און וואָס פאַר אַ משפּט איך וועל צרויפלעגען, אַזאַ גורל וועט יענער האָבען.

דערנאָך איז געוואָרען אַ שטיל-שטאַנד אויף אַ מינוט. דער

פראָקוראָר האָט זיך אויפגעשטעלט, דרעהענדיג די וואָנצען גע-האַלטען אַ באַשולדיגונגס-רעדע, נאָך וועלכער די ריכטער האָ-בען זיך אָנגעהויבען צו באַראַטען וועגען משפט. דערביי האָט דער עלטסטער פון די ריכטער אַ פרעג געטון:

— באַשולדיגטע! ווער פון אייך וויל דאָס לעצטע וואָרט?

— קיינער! — האָט „סטאַלאָווי" אַ מאַך געטון מיט דער האַנט.

— אַ וואָרט! אַ וואָרט! — האָט מענדיל זיי געדראָט מיט באַהאַלטענע פויסטען און דער עלטסטער ריכטער האָט אויסגע-לייענט דעם אורטייל:

באַשולדיגטע! איר זענט פאַר׳משפט אָנצעווערען יעדע רעכט פון אַ בירגער אויף דער ערד און איר זענט פאַראורטיילט צום טויט!

ביים לעצטען וואָרט האָט „סטאַלאָווי" זיך אַ הויב-אויף געטון פון אָרט, עטוואָס אומבאַוואוסטעס האָט אים אַ קלאַפ געטון אין מח, ער האָט אַ מינוט פאַרגעסען, וואו ער זיצט. צוויי ביל-דער האָבען זיך אַ שטעל-אָפּ געטון פאַר זיינע אויגען: דאָס בילד, ווי ער פלעגט ביים טאַטען אין הויז קניען פאַר׳ן צלם, און נאָך עפּעס: דאָס לעצטע מאָל, ווען ער האָט מיט אַנ׳אויפריים-באָמבע צעריסען דעם קאָפּ פון לעצטען טיראַן. פינסטער איז אים אַ מינוט געוואָרען אין די אויגען און עס האָט זיך אים אויסגעדולט, אַז דאָס ריכטער-הויז האָט זיך איינגאַנצען איבער-געקערט מיט׳ן קאָפּ אַראָפּ. נאָר באַלד איז ער שטעהן געבלי-בען פעסט און עפּעס אַ פרעמדער שמייכעל האָט אַדורכגעשוועבט זיין פנים:

—טויט, טויט? טאָ וואָס האָב איך מורא? וואָס?

ער איז שטעהן געבליבען, אַ פּאָר מינוט געקוקט גלייך די ריכטער אין די אויגען אַריין און אויסגעשריען:

— היינט!

דערנאָך אָפּגעקערט זיך און אויסגעשפּיגען אויף דער פּאָדלאָגע.

ביים וואָרט טויט האָט זיך מענדיל נישט דערשראָקען, פאַרקערט. ער איז נאָך געוואָרען מער אויפגערעגט, זיינע אויגען זענען געוואָרען מער צעפלאַמט, די האָר צעקאָשמעט און ער האָט זיך געריסען מיט די פויסטען געגען די ריכ־טער.

-- הינט!—האָט ער אונטערגעכאַפּט „סטאַלאָווי׳ס״ וואָרט און איז אַריינגעפירט געוואָרען אין אַ צווייטע שטוב.

XXIX

דער אורטייל.

— שפעט אין אָווענט. אין הויז פון הויכען געריכט זענען נאָך געבליבען ווייניגע מענשען, וואָס זענען געשטאַנען מידע און געוואַרט, וואָס וועט ווערען דער סוף פון די צוויי, וואָס זענען געזעסען דאָרט אויף דער באַשולדיגונגס-באַנק. צווישען די וואַרטענדיגע האָט מען דערקענט עטליכע פאַרוויינטע פנים׳ער. דאָס זענען געווען די נאָענטע שטוב-מענשען, וואָס זענען געקומען אויסהערען דעם אורטייל איבערן לעבען פון זייערע קינדער און נאָך אַזעלכע, וואָס זענען געוואוינט צו בלייבען ביים געריכט פון פאָליטישע ביז׳ן סוף.

עס איז שוין געווען שפעט אין אָווענט. די ריכטער זענען געווען מיד און אַלעמאָל האָט אַן׳אַנדערער געכאַפּט דעם זייגער און אַ סוד׳ע זיך געטון אויפ׳ן אויער מיט׳ן צווייטען חבר זיינעם: לוינט נאָך היינט צו פאַרענדיגען מיט די צוויי, אָדער דאָס אָפלעגען אויף מאָרגען? דער גרינער לאָמפ פון טיש האָט אַראָפגעשיינט מיט אַ גרינע שיין אויף די פנים׳ער פון די מענשען און אויפ׳ן פאָרטרעט פון אַלטען רוסישען צאַר. און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז די מענשען געפינען זיך אין עפעס אַ שפיטאָל פון משוגענע, וואָס קוקען זיך אין די אויגען אַריין און ווייסען נישט ווער פון זיי איז קראַנק און ווער געזונט. און דאָרט אין אַ ווינקעל זענען איינס נעבען

דאָס אַנדערע געזעסן צווי, איינגעגנורעטע אין זיך, טרויעריגע פיגורען; די גרינגע שיין פון לאָמפּ האָט זיי קוים דערגרייכט און זיי פאַרהילט אין אַ גרינגער שאָטענדיגקייט. פון צייט צו צייט האָבען זיי זיך אַ קוק אָן געטון, אַ זיפץ געטון און ווי-דער געבליבען זיצען איינזאַמע, פאַר'מרה-שחורה'טע.

מען האָט אַ רוף געטון די נעמען פון יודלען און ברכה'-לען. ברכה'לע האָט אַ ציטער געטון. יודעל האָט אויפגעהויבען די אויגען צו די ריכטער. אין דער גאַנצער צייט, וואָס מען האָט געלייענט דעם פּראָטאָקאָל, האָט ער קיין ווערטער נישט געהערט, נאָר מאָדנע קלאַנגען, ווי פון פאַרדומפּענע גלאָ-קען האָבען דערגרייכט צו זיינע אויערן און דערוועקט עפּעס אַ קינדישע קלעגליכקייט, פונקט אַזוי ווי אין יענע מינוטען, קינדווייז, ווען ער האָט זיך איינגעהערט אין די ווייטע קלוי-סטער-קלאַנגען, אין דער צייט פון אַ שטאַרקען ווינט אין דרוי-סען שפּעט ביינאַכט. אים האָט זיך אין דער מינוט דערמאָנט דאָס פרעליכע קינדער-לעבען דאָרט, ביי די עלטערן אין דער גלאָז-פאַבריק, זיין שפּילען זיך מיט קינדער אין ליים, דאָס אויסבלאָזען רויטע בוטליעס, ווי גלעזערנע ווייןָ-פעסעלעך.

—יודעל, יודעל צי געדענקסטו די צייט? — האָט אים עפּעס אַ קלינג געטון אין די אויערן און יודעל האָט אַ ציטער געטון. ער האָט זיך דערמאָנט אין נאָך עפּעס. ער האָט זיך דערמאָנט, אַז איינמאָל אין פרילינג האָט דער גרויסער הויטע-אויוון געפּלאַצט. עס איז געפאַלען אַ וואַנט נאָך אַ וואַנט, אַ ציגעל נאָך אַ ציגעל. דער טאַטע איז פאַראַרעמט געוואָרען. מען האָט פאַרנומען די זאַכען פון שטוב און דאָס קליינע בהמה'לע מיט'ן רויטען שטערן, און מען האָט עס אַוועקגע-פירט אין שטאָט אַריין. און דאָרט אין שטאָט, האָט דער טאַטע אָנגעהויבען צו האַנדלען מיט גלאָז און אים אַ קעסטעל אויף דער פּלייצע אָנגעהאָנגען.

אַ שרעקליכער עלעקטרישער שטראָם איז דורך יודעלס גלידער. ער האָט אַ ציטער געטון און זיך אָנגעכאַפּט פאַר'ן הענטיל פון שטול.

אויך ברכה׳לע האָט נישט אויסגעהערט די ווערטער פון די ריכטער. זי איז געווען צעמישט, די אויגען האָבען זיך מיט אומבאַוואוסטע בליקען געדרעהט דאָ אַהין דאָ אַהער. זי האָט זיך אַלעמאָל, ווי אויפגעכאַפט פון אַ טיפען, פאַרזונקענעם שלאָף. אָט האָט זיך איר אויסגעדוכט, אַז עס גלעטען איר דער מאַמעס הענט און רופען איר:—טאָכטער! אָט האָט זי דערזעהן פאַר זיך איר ברודער שלמה, קאָווענדיג די פּאָדקאָוועס פון פערד; אָט האָט זי פאַר זיך געזעהן פישלען, דעם ערשטען אַגיטאַטאָר און אָט פילט זי יודעלס ערשטע וואַרימע רייד. ברכה׳לע האָט אויסגעצויגען אירע הענט און איר שטים, האָט אויסגעבראָכען אין אַ שטאַרק געוויין. עס האָט זיך איר אין דער מינוט אויסגעדוכט, אַז זי ציהט אויס די הענט צו דער מוטער, נאָר אין דער אמת׳ן האָט זי געבעטען הילף פון איר ליבען יודלען.

יודעל איז אויפגעשטאַנען און געוואָלט פאַלען אויף איר האַלז, נאָר אַ פרעמדע האַנט האָט עס אים געשטערט.

דאָס לייענען דעם פּראָטאָקאָל האָט געדויערט אַ שעה, דערנאָך האָט זיך דער עלטסטער ריכטער אויפגעהויבען פון אָרט, אויסגעווישט די ברילען און אויסגערופען:

—באַשולדיגטע, איר האָט דאָס לעצטע וואָרט, ווילט איר נעמען דאָס וואָרט קאָנט איר!—און ער האָט אַראָפּגעלאָזט די האַנט, אין וועלכער עס איז געלעגען עטליכע גרינע פּאַפּירען.

יודעל האָט ביי די ווערטער, ווי ערוואַכט פון אַ טיפען שלאָף, ער האָט איצט דאָס ערשטע מאָל אויסגעהערט, וואָס מען רעדט צו אים. ער איז אויפגעשטאַנען פון אָרט, זיך אָפּגעווישט דעם קאַלטען שטערן און מיט אַ ציטערענדיגע שטים געזאָגט:

— הערען ריכטער! איך נעם דאָס לעצטע וואָרט, אָבער נישט זיך צו פאַרטיידיגען, נאָר פאַרקערט, אַרויסצוזיען די גאַנצע פאַרבאַהאַלטענע סעדעס פון מיין שולד. איך בין נאָך אַ קינד געווען, האָב איך דערזעהן אין שטוב, דאָס עס זענען פאַרהאַן נער-גיליקליכע קינדער ביי דער מוטערס ברוסט און ווייניגער

גליקליכע. איך בין איינער פון די, וואָס האָבען באַלד פון זייער געבוירען די קאַלטסטע מוטערליכע מילך-טראָפּען באַקומען, כאָטש זייערע הערצער זענען צו דער מוטער גענוג וואַרעם געווען. איך בין דערטרונקען געוואָרען אין עלענדקייט צווישען אייגענע שוועסטער און ברידער. שפּעטער האָב איך נאָך צפּעם מער דערזעהן, אַז עס זענען פאַרהאַנען מער גליקליכע און ווייניגער גליקליכע מענשען. איך האָב נישט געקאָנט פאַרטראָגען דאָס אומגליק און האָב פּראָטעסטירט מיט דער גאַנצער קראַפט פון מיין נשמה. איך האָב דער ערשטער אָנגעצונדען יענע קליינע פלעמעלע פון נקמה אין מיין שטעדטעל, איך האָב אַראָפּגעשלאָגען דעם קאָפּ פון יענעם אומגליקליכען צאַרישען סטראַזשניק, און איך האָב, קריצענדיג פון פאַרגעניגען מיט די ציין, צום קבר געבראַכט דעם גובערנאַטאָר, איך, און נישט קיין אַנדערער, האָב מיט אַ פאַרגעניגען-שמייכעל דערזעהן דאָס וואַרעמע בלוט פון פּאָליצמייסטער. הערען ריכטער! טויזענטער יאָרען איז אין אָרון קודש פון מיין גלויבען געשטאַנען אַ ספר-תורה, וואָס קיינער האָט נישט געוואַגט זי צו באַרירען. בין איך געקומען און אויפגעהויבען געגען איר אונזער גלויבען—די רויטע פאָן. איך האָב אַ טרייסעל געטון דעם בנין פון דער אַלטער יודישער קהילה! ווי אומגליקליך וואָלט איך געווען ווען איך וואָלט די זינדיגקייטען נישט באַגאַנגען. מיט טויזענטער פינגער וואָלט זיך מיר נישט איינגעגעבען צו פאַרשטאָפּען די אויערן פון מיין געוויסען. אַצינד בין איך רוהיג, איך ציה אויס מיין האַלז, הערען ריכטער, צום שאַרפען מעסער פון אייער אורטייל פון וואַסער אַרט טיראַניי ער זאָל נישט זיין, איך שטאַרב פאַר מיין טיפסטען, הייליגסטען גלויבען! אַצינד, הערען ריכטער, האָב איך אייך געוואָלט זאָגען אָט וואָס: דאָ נעבען אייך זיצט אַ מענש, אַ באַשולדיגטער צום טויט אפשר, נאָר איך שווער, אַז אַלע זיינע פאַרברעכענס, אין וועלכע ער איז זיך מודה געווען זענען אַזוי אויסגעטראַכט, ווי עס זענען באַווייזען די אַלע צייכענס פון מיין שולד, און וויל נאָר פאַלען אַ קרבן ווייסט

3 1761 08394236 7